

ગ્રન્થોદય ગ્રન્થમાળા મણુકો ૫-૬.

શ્રી નવલ

કુંદન અને કુસુમ.

ભાગ ૫-૬

સચિત્ર.

આધુનિક આર્ય ઘરસંસારનું પ્રતિબિંબ

અથવા

સુધારાનો સાર કે ફેશનનો માર ?

ઢાઢરો

કહાજરો છે દીકરો ગુલવંતી છે નાર

તેના ઘરમા તે વમે ધન્ય તેનો અવતાર

લખનાર

ત્રિવેદી રણછોડલાલ મહાસુખરામ કવિ.

રાયપુર-અમદાવાદ

પ્રકાશક

હરિભાઈ દલપતરામ પટેલ.

રાયપુર-અમદાવાદ

કિંમત રૂ. ૨-૮-૦

૩૧૩૩૧-

(પ્રકાશકે સર્વ હુકમ પોતાને સ્વાધિન રાખ્યા છે)

આવૃત્તિ ૩ ૭

પ્રત ૧૦૦૦-

સપ્ત ૧૯૭૬.

સને ૧૯૨૦

અમદાવાદ—શહાપુર વનમાળી વાકાની પોળમા હરિભાઈ.
દલપતરામે પોતાના “ અન્યોદય ” ગ્રંથમા છાપી

—***—

૩૧,૨૧૨ *

*

યત્ર નાસ્તિ દધિ મન્યન ઘોષો યત્રનોદિ લઘવઃ શિશવંશ ।
યત્ર નારિત ગુરુ ગૌરવ પુજનાનિ કિંવત ગૃહાણિ વનની ॥
ન વિપ્ર પાદોદક પદ્મિલાનિન વેદ શાસ્ત્ર ધ્વનિ ગર્જિતાનિ ।
સ્વાહા સ્વધાકાર દિવર્જિતાનિ ગદ્યાણિ ગદ્યાણિતાનિ ॥

31212

જ્યાં દધિ મ થન કરવાનો ઘોષ નથી, અર્થાત્ જ્યાં દુઝાણું
નથી, જ્યાં નાનાં બાળકો નથી અને જ્યાં વડીલોની મોટાઈનું
માન નથી, તે ઘર નથી પણ વનજ છે. જે ઘરમા બ્રાહ્મણોના
અરણીદકનો કાઠવ થતો નથી, જ્યાં વેદ તથા શાસ્ત્રનો ધ્વનિ
ગાજતો નથી, અને જ્યાં સ્વાહા અને સ્વધાકાર થતો નથી તે
ઘર સ્મશાન તુલ્ય છે.

પ્રમાણસહચી

શ્રી સરસ્વતિ પ્રેમશૌર્ય મંદિર.

સ્નેહરશ્મિ.

યુગલ કાવ્ય.

દાહરા

નોતમ નવ રમથી લયું પ્રેમશૌર્ય મંદિર,
પકડિવિત માણે મઝા શારઃ અર્લક વીર
રાગે વાયુ વન્હી રહ્યા રાગે વિભૂ વશ થાય,
હૃદય રમિડડા રાગથી છટકીને ક્યા જાય.
દોરગી દુનિયા દીસે અતર સગી ન વાય,
વગર વિચારી પ્રીતમા હૃદય આખ યદ જાય
મન મોતી ને કાચ તે તુટ્યા નહી સંધાય,
કાચો પાગે પ્રીતડી ખાતા નહી ઊરવાય
જે તનથી તનડા તપે તે તન જાણે તાપ,
જે મનથી મનડા મળે તે મન માપે માપ,

ઢાહરા.

કહેણી સમ રહેણી નહિ, રહેણી મમ નહિ ટેંણુ,
ઐ કવિજનના કાવ્યથી, નહિ નીતિની લેંણુ

જાગીને જગવ્યો નથી, જરા જગતનો ગય,
ઐ સાલકની સ્થાય વિણુ, મરા કાવ્યમા લ્હાય

કહ્યાગરો દીકરો

“ કિં તેન જાતુ જાતેન માતૃ યૌવન હારિણા ।
 આરોહતિન યઃ સ્વસ્ય વશસ્યાગ્રે ધ્વજોયથા ॥ ”

જે ધ્વજની પેઠે પોતાના વશની આગળ ચડતો નથી,
 તેવો માતાના યૌવનને હરનારો પુત્ર કદી થાય તો તેથી શું
 થવાનું છે ?

પ્રમ ભુસહસ્રી

“ કિં તયા ક્રિયતે ધ્વન્વાયાન દગ્ધિગ મર્મિણા ।
 ક્લોડ્ય પુત્રેણ જાતેન યાન વિદ્વાન ધાર્મિકઃ ॥ ”

“ જે ગાય દુઝણી કે ગર્ભણી થતી નથી, તેની ગાય શા
 કામની છે ? તેમ જે પુત્ર વિદ્વાન કે ધાર્મિક નથી તેવા પુત્ર
 થવાથી શો અર્થ મરવાનો છે ? ”

ઉપદેશસહસ્રી

“ યસ્ય પુત્રો ન વૈ વિદ્વાન્ન શૂરો ન ચ ધાર્મિકઃ ।
 અ પ્રકાશં કુલ તસ્ય નષ્ટ ચન્દ્રેવ શર્કરી ॥ ”

“ જેનો વિદ્વાન, ગન્વીર અને ધાર્મિક પુત્ર નથી તેનું કુળ
 ચંદ્ર વિનાની રાત્રી જેમ અપ્રકાશીત છે તે પ્રમાણે દુષ્કર્મ
 અને ભીતિમય બને છે ’

પ્રસ ગરતાવલી

“ પુણ્ય તીર્થે કૃત યેન તપઃ કાવ્યતિ દુષ્કરમ્ ।
 તસ્ય પુત્રો ભવ દ્રઢ્યઃ સમૃદ્ધો ધાર્મિક સુધીઃ ॥ ”

“ જેણે કોઈ પવિત્ર નિર્ધામાં જાણુ દુષ્કર તપ કર્યું હોય
 તેવા પુત્રને સમૃદ્ધિઓ યુક્ત ધાર્મિક સદ્ બુદ્ધિવાળો બને
 પોતાને વશ રહે તેવો પુત્ર થાય છે ”

સુભાષિત ભાન્ડાર

ગઝલ.

૩૩૩૬૬૬

કહ્યું માયાપતુ ધરે કાન મહ્યું મૌ દુખ સુખ સમાન,
શ્રુતુ ધરમારી થકને જાન પૂગે એ પુત્ર પુન્યશાળી !
દીકા દુનિયામા એ મોટા દેવ માધી છે સાચી સ્નેહની સેવ,
માનીને મીઠા મેઝો મેવ પૂરો એ પુત્ર પૂન્યશાળી !
નિરગમા ન્દેહ તાનની ખાટ નાહો મા વેણુ ગગા ઘાટ,
દર્શનમા શોધી ચાકરી વાટ પૂગે એ પુત્ર પૂન્યશાળી !
ઝીર્ણા માયાપના સૌ વેણુ મીઠા જાળ્યા છે ડઝા કેણુ,
ચૂમ્યા છે ચર્ણુ દાજી નેણુ પૂગે એ પુત્ર પૂન્યશાળી !

નહ છે મલય રીક્ષિને પિતાના વેણુને કાળે,
મીઠાવ્યા વનમા પ્રીતે અડા ચીરામહ ક્યા છે ?
કહા જે તેજની તાતી તજાએ પ્રેમથી પોતે,
પિતુ આજા ધરી માથે સુધન્વા વીર તે ક્યા છે ?
રહ્યા જે યાત્રા બ્રહ્મચારી પિતાના હિનને સાર,
વયાં નહિ હાંદગી નારી પ્રતાપી લિખ્મ તે ક્યા છે ?
કરે જે મેવ શુદ્ધ ચિત્તે પિતાની સ્નેહથી નિત્યે,
અરણુમા હાંદગી અરપે દેવાશી નીકરા ક્યાં છે ? ? ?

✿ ગુણવંતી નાર ✿

“ પુજનીયા મહાભાગાઃ પુણ્યાશ્ચ ગૃહ દીનયઃ ।
સ્ત્રિયઃશ્રિયો ગૃહસ્થાંકતા સ્તસ્મા દૃષ્ટ્વા વિશેષતઃ ॥ ”

“ મનચરશુભાળી પવિત્ર તથા ધરમાં દીપદેવ એવી
મન્દાર કરવા કાયદે સ્ત્રીઓ ધરની ગોભા છે, તેથી સન્તારી
વિશેષપણીએ કરીને રક્ષણ કરવા થોડું છે. ’ દેવાગવર્

“ પિતૃમિ ખ્રાતૃમિશ્રંતાઃ પતિમિ દેવ રસ્તથા ।
પૃથ્વા મૃણ્યનવ્યાશ્ચ વહુ કલ્યાણ મીળતુમિઃ ॥ ”

“ કલ્યાણને ઇન્દ્રનાર પિતા, ભાઈ અને દેવરાષ્ટ્રિએ સ્ત્રીઓનો
મન્દાર કરવો તથા તેમને અપણાઈએ કરી ગોભાવવામાં ધરની
ઉત્તરિ થાય છે. ” પ્રમાણુરુદ્રી

“ શોચંતિ જામયાં ચત્ર વિનય્ય ત્યાગુત્કુ-
લમાન જાંચતિ તુય ત્રૈતા વર્ધતે તદ્વિ સર્વદા ॥ ’

“ જે કુળમાં સ્ત્રીઓ દુષ્ટી થતી હોય તે કુળ તત્કાળ
નાશ પામે છે, ને જે કુળમાં સ્ત્રીઓ દુષ્ટ પામતી નથી તે
કુળ મદા વૃદ્ધિ પામે છે, માટે સ્ત્રીઓનું કુળ કલ્યાણને માટે
મન્માન રાખવું. ” મનુસ્મૃતિ

“ અનુકૂળાં વિમલાંગા કુલજાં કુલશાં સુગીલ સંપન્નામ્ ।
પતા દર્શાં સુભાર્યાં પુરુષો યત્નો દયા હસતે ॥ ”

“ અનુકુળ, નિર્મળ અગવાળી, કુલીન, કુળ તથા સારા
સ્વભાવવાળી એવી અદભૂત સ્ત્રી પુરુષને યત્નનો ઉદય થવાથી
મળે છે. ” પ્રમુખરનાવલી

ગઝલ.

૩૩૩૬૬૬

કલ્પે માયાપતુ ધરિ કાન મલ્લુ મો દુઃખ મુખ સમાન,
 શ્રલ્પે ધરમારી થઈને જાન પૂગે એ પુત્ર પુન્યશાળી !
 દીકા દુનિયામા એ મોટા દેવ માધી છે સાચી સ્નેહની મેવ,
 માનીને મીઠા મોઢો મેવ પૂરો એ પુત્ર પૂન્યશાળી !
 તિરથમા બ્નેધ તાતની ખાટ નાહો મા વેણુ ગંગા ઘાટ,
 દર્શનમા શોધી ચાકરી વાટ પૂગે એ પુત્ર પૂન્યશાળી !
 ઝીન્ધા માયાપના મૌ વેણુ મીઠા જાણ્યા છે કડવા કેણુ,
 ચૂમ્યા છે ચર્ણ દાળો નેણુ પૂગે એ પુત્ર પૂન્યશાળી !

૩

તણ છે રાજ્ય રીક્ષિને પિતાના વેણુને કાળે,
 મીઠાબ્યા વનમા પ્રીતે અહા શ્રીરામણ ક્યા છે ?
 કટા જે તેલની તાતી તળાયો પ્રેમથી પોતે,
 પિતૃ આજા ધરી માથે સુધન્વા વીર તે ક્યા છે ?
 રહ્યા જે બાલ અહાર્યારી પિતાના હિતને માર,
 વર્ષો નહિ જીવંતી નારી પ્રતાપી લિખ્ત તે ક્યા છે ?
 કંઠે જે સેવ ગુહ્ય ચિત્તે પિતાની સ્નેહથી નિત્યે,
 ચરણમા જીવંતી અરપે દેવાશી નીકરા ક્યા છે ? ? ?

શુશ્રુવંતી નાર

“ પુજનીયા મહાભાગાઃ પુણ્યાશ્ચ ગૃહ દોષ્ણયઃ ।
સ્ત્રિયઃશ્રિયો ગૃહસ્યોક્તા સ્તસ્મા દ્વય્યા વિશેષતઃ ॥ ”

“ સદાયરશુવાણી પવિત્ર તથા ધરમા દીપદ્વય એવી
સત્કાર કરવા લાયક સ્ત્રીઓ વરની ગોલા છે, તેથી સન્નારી
વિશેષપણાએ કરીને રક્ષણ કરવા યોગ્ય છે ” ડોહાગવર્ધ

‘ પિતૃભિર્ભ્રાતૃભિર્શ્રેતા. પતિમિ દેવ રૈસ્તથા ।
પૂજ્યા ભૂષયિતવ્યાશ્ચ વહુ કલ્યાણ મૌગ્ધુભિઃ ॥ ’

“ કલ્યાણને ધરનાર પિતા, ભાઈ અને દેવરાદિએ સ્ત્રીઓનો
મન્દાર કરવો નથા તેમને ભૂષણાદિએ કરી ગોલાવવામાં ધરની
ઉત્તરિ થાય છે. ” પ્રમાણુમહત્તરી

“ ગોચંતિ જામયો ચત્ર વિનદય ત્યાશુનત્કુ-
લમાન ગોચંતિ તુય ત્રૈતા વર્દતે તદ્દિ સર્વદા ॥ ’

“ જે કુળમાં સ્ત્રીઓ હુ ખી થતી હોય તે કુળ તત્કાળ
નાશ પામે છે, ને જે કુળમાં સ્ત્રીઓ હુ ખ પામતી નથી તે
કુળ મદા વૃદ્ધિ પામે છે, માટે સ્ત્રીઓનું કુળ કલ્યાણને માટે
સન્માન રાખવું. ” મનુસ્મૃતિ

“ અનુકૂલાં વિમલાંગી કુલજાં કુલશાં સુશીલ સંપન્નામ્ ।
પતા દશી સુમાર્યા પુરુષો યત્નો દયા લ્હમતે ॥ ’

“ અનુકુળ, નિર્મળ અંગવાળી, કુલીન, કુશળ તથા સારા
સ્વભાવવાળી એવી અક્ષમેત્રી સ્ત્રી પુરુષને યત્નનો ઉદય થવાથી
મળે છે. ” પ્રસારનાવલી

ગઝલ.

વિલોહી કયને ઢોડે, આગણીએ આવતો દોડે,
વધાવી બહાલે કર્જોડે જીવનની દોરી બહાલી એ !
મધુરા મોહના મત્રે રસીલા ભાવના જત્રે,
નચાવે ઝાંમના તત્રે જીવનની દોરી બહાલી એ !
કરે રમખસ અઘા ભાવે રસિક રીઝવે લલિત લ્હાવે,
બાધે પિયુ પ્રેમના દાવે જીવનની દોરી બહાલી એ !
જમાડે મનની વાની પીવાડે પ્રીતનુ પાણી,
સુવાડે દીલચમન શાણી જીવનની દોરી બહાલી એ !

નચાવે નયનથી નિત્યે હસાવે હાસ્યથી હેને,
રીઝાવે રંગથી રીતે રસિયી મોહની કયા છે ?
જીતે જોખન તણા જગે સલુણા મ્યામને સંગે,
વદનના વેણુંના વ્યગે છંપીલી મોહની કયા છે ?
મીઠા કાષ્ટ પ્રેમના દાવે બીતરના કંઈ ઉડા ભાવે
લગાવે જે લલિત લ્હાવે હૃદયની મોહની કયા છે ?
હૃદય જ્યાં એક છે બેના મથી અંતર વિષે અંતર,
રમે જે પ્રેમલકિતમા મધુરી મોહની કયા છે ! !

પ્રસ્તાવના.

વ્યવહારિક વિષયોની વસ્તુથી શું થાયેલી નવલકથા જન સમાજમાં જેટલે દરજે રૂચીકર થાય છે, તેટલી અન્ય વિષયોથી વખણાયેલી વસ્તુ કથાઓ ઘણાજ અદ્ય અશે લોકપ્રિય નીવડે છે, એમ સાપ્રત સમયના લેખક મંડળના અનુભવના ઉદ્ગારથી જણાઈ આવે છે ઉચ્ચ પ્રકારના પકવાનના પાચનને વાસ્તે તાંબુલ અને દીપન પાચન ચુરણાદિક પાન માત્રાઓ જેમ આદરથી મુખવાંસ તરીકે વપરાય છે, તેમ હુઃખ અને કલેશથી શ્રમીત અને ભ્રમીત થયેલા મનના વ્યાધીમાં પણ કેટલેક અંશે સગીત નવલકથાઓનું અદ્ય પ્રમાણનું વાચન પણ પુષ્ટીકારક પદાર્થ તરીકે નિર્ણય વચાય છે.

કેળવણી અને સદ્વિદ્યાના વિસ્તારપૂર્વક પ્રચારને લીધે જન સમાજમાંના ઘણાખરા ગૃહસ્થ અને સાધારણ સ્થિતિનાં નરનારીઓને અનુકુળ આવતા હરેક પ્રસંગે કંઈને કંઈ વાચનરૂપી ખોરાકની જરૂરીયાત રહે છે, એમ હવે નિઃસંદેહ કણુલ કરવું પડે છે, અને આથી કરીનેજ ચાલુ દશકામાં નવલકથા આલેખવાનો પ્રચાર પુષ્કળ પ્રમાણમાં વધી પડ્યો છે. નિર્દોષ વસ્તુ વિષયની ગમે તેવા સોદી અને આછી લાખામાં લખાયેલી નવલકથાઓની પણ જનમંડળમાં વધતી ઓછી કીમત હવે અંકાવા લાગી છે. કસાએલા લેખકો લખે એટલું બધું સાફ અને સાધારણ પકિતના ઉછરતા લેખકો લખે એટલું બધું નરસુ

માનવાનું અને મનાવવાનું ધોરણ હવે અણુગમાને પાત્ર થવા લાગ્યું છે, કારણ કે જનમંડળ હવે કુદરત કૃપાએ સંસ્કારી અને અધિકારી નીવડવા લાગ્યું છે, એમ કુંદન કુંસુમ નામક નવલકથાના ભાગો લખવાના સાત વર્ષના સમયમાં લેખકને દૃષ્ટિગોચર થયું છે.

સ્વાતિની આતંક દૃષ્ટિએ વૃષ્ટિસમ નજર કરતી કદરદાન આલમ સમક્ષ આજરોજ પ્રસ્તુત નવલકથાના આ ૭ ને ભાગો નજરાણા તરીકે મુકાય છે. નવલકથાના રસજ્ઞ વાચકોને ચાર ભાગ કરતાં આ ૭ ભાગમા કાંક વધારે જાણવાનું, જોવાનું અને વિચારવાનું મળી આવશે. પ્રસ્તુત વસ્તુ કથા સંકલનાની યુવા વસ્ત્રા આ ભાગમા ઘણાજ વધારે પ્રમાણમા વિકાસીત થએલી માલમ પડી આવશે. કથાનક પાત્રોની જુવાનીની મસ્તી અને સુધારાની ફેશનભરી કુસ્તી જમાનાના અખાડામા અગ્રી રીતે આખ આગળ અવતોકવાનો આનંદ ઉત્પન્ન થશે. વિબુધ વાચકો જમાનાનું સારી રીતે નિરીક્ષણ કરી કથાના પાત્રોના પ્રસંગમાથી જરૂરીઆત જેટલો સાર સાર શ્રદ્ધા કરી અસારને દોરે કરી આખો જેમ ઉરવીમાથી મીઠા રસને ચુસે છે તેમ અમૃત રસ સમાન ઉપદેશ સાર અને સનાતન ધર્મનું ઉચ્ચ માન મગજમાં રાખી એક આર્થ તરીકે આદર્શ રૂપ આર્થ નિવડી આર્થ ભૂમિને દીપાવશે એવી મારી નમ્ર પ્રાર્થના છે.

ત્રીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

મહા મોંઘવારી, વિપ્રહુ અને મુદ્રણકળાના આહિત્યોની અછત એ બધા વિકટ પ્રસંગોમા પ્રસાર થઈ પ્રસ્તુત નવલકથાના પાંચમા છઠ્ઠા ભાગની ત્રીજી આવૃત્તિ બહાર પાડવામાં આવે છે. કટરદાન આલમમાં પ્રસ્તુત નવલકથાની થયેલી સારી કટરથી સંતુષ્ટ થઈ પાંચમો છઠો ભાગ જર અને જહેમતનો ભોગ આપી ઘણાજ સારા કાગળ અને મુદ્રણ દર્શનની ઉત્તમ કારીગરીમાં મુદ્રાંકીત કરી સચિત્ર પ્રગટ કરવામાં આવે છે.

ગયપુર પખાલીની પોળ

લીં

ગગડાવાડ-અમદાવાદ. } ત્રિવેદી રણછોડલાલ મહાસુબરામ કવિ.

સુંદરી સ્વરૂપ.

ધોળ.

પતિવ્રતા પુરી તે જાણે પતિ ગણે પરમેશ જોને,
જીવના જીવનહાર ગણીને જપતી જાપ હમેશ જોને -
ધરતી મન નીતિ પર નિત્યે ઉચરતી ન અસલ જોને,
કરતી રે' દીલ રાધાધરથી કરતી નવ કુકૃત્ય જોને -
મળતી રે' સત સગન માંહે ભરતી ગુણુ લડાર જોને,
વરતી રે' વશ વધ વરજીને પળતી નવ પરદાર જોને -
ગ્વામીને સુખે સુખીઆરી વર દુ ખે દુ ખીઆર જોને,
જો રત્નએ પામે દુ ખ વરજી સાલે અપર પાર જોને -
વશીકરણુ વિદ્યા જે કાંવે તે સેવા સ્વામીન જોને,
એ વિણુ કાંકસૌ કૈગટના લણુ દીપોત્સવી દીન જોને -
માટે ભારી સુઝ ખેનીઓ સાચવજે શિયળ વૃત જોને,
શુદ્ધ મને કરજો ગ્વામિની સેવા આણી ઉત્તટ જોને -
જેથી વર નિયે વશ થાશે ચ્હાશે અપર પાર જોને,
તો પછી એથી ઇંદ્રસુવનઆ પેખુ નવ સુખ સાર જોને -

નમું નમું તને મારી માતૃ ભૂમિ.

ગરબી.

નમુ નમુ તને મારી માતૃ ભૂમિ,
નમુ નમુ તને મારી ભર્તૃ ભૂમિ,
હિંદ ભૂમિ નમુ દેવ ભૂમિ નમું,
આર્ય ભૂમિ નમુ વીર ભૂમિ નમુ;
વન્દુ તને ગ્હાત્રી પ્રહ્લ ભૂમિ -૦

ભક્તશિરોમણી પ્રહ્લાદજીએ ભક્તિથી પ્રભુ રિઝવ્યા,
ભક્તિનો તે ગુણ દે તુજ શિશુને ટાળી પ્રપચને માયા -૦
દાની ખલિરાજ કર્ણ ભૂપતિએ દાનથી હસ્ત શોભાવ્યા,
તે દાનનો ગુણ દે તુ દયાળી જેથી થાયે સુખી તુજ જાયા -૦
ખળવાન ભીમ અભિમન્યુ અર્જુન લિખ્ત ભગીરથ વીર,
શિવાજી જેમલ સમર પૃથુ સરખા આર્યોને કર રણવીર -૦
દેજે સ્વદેશ કે ભગવદ્ ભક્તિ ઉન્નતિ દેશની થાય,
પ્રહ્લાદ કરજે કે પ્રતાપ કરજે માગુ કરજોડી માય -૦

અનુક્રમણિકા.

ભાગ પ મો.

પ્રકરણ.

વિષય.

„ ૧ હું.	પિતાની તાલમેલ કે સુતાની લે મેલ ?	૧
„ ૨ જી.	સુધારાનો ખાલ કે કુધારાનો કાલ ?	૪૦
„ ૩ જી.	સખાવતની આરસી કે પરગજી પારસી ?	૬૯
„ ૪ થુ.	તારનારી ખાયડી કે સારનારી શાયડી ?	૮૮
„ ૫ મુ.	સુધારાનો શ ખ કે ફેશનનો ડંખ ?	૧૧૮
„ ૬ હું.	વિધીનો આંક કે ભાગ્યનો વાંક ?	૧૩૮
„ ૭ મુ.	કન્યાની હાય પાપની દહાય ?	૧૪૮
„ ૮ મું.	સ્નેહની શિક્ષા કે દેહની દિક્ષા ?	૧૬૧

ભાગ ૬ ઠો.

„ ૧ હું.	જંગલની જોગણ કે બહાલાની વિજોગણ ?	૨૦૯
„ ૨ જી.	સુધારક પ્રધરહુડ કે વિદારક ભ્રમીત જૂંડ ?	૨૩૩
„ ૩ જી.	ફેશનમા બહાલીનો વિલાસ કે લેસનમાં લક્ષ્મી અને નીતિ ખલાસ ?	૨૬૫
„ ૪ થું.	સુધારાની સલા' કે ફેશનની ખલા ?	૩૦૦
„ ૫ મું.	મીતિનો ભોગ કે નસીબનો યોગ ?	૩૨૫
„ ૬ હું.	જીવાનીની લહેર કે ફેશનનો કેર ?	૩૪૮
„ ૭ મુ.	અગ્નિમા પડેલું ચ દન કે કસોટીમા ચટેલું કુ દન ?	૩૬૯

ભાગ પ-૬

(આવૃત્તિ ત્રીજી)

હુંદત અને હુસુમ.

સોલ એજન્ટ

હરગોવિન્દાસ હરજીવનદાસ

બુકસેલર.

૨૬૩૦, પાનકોર નાકા—અમદાવાદ.

મંગળ ગીત.

૫૬.

મંગળ મૂરતિ શ્રી મુકુન્દ,
વંદન વિભૂ વૃન્દાવન - ૦
મંગળ માધવ મંગળ મહીમા
મંગળ ગાના મંગળ કૃતિ કર,
નટવર નંદન - ૦

રંગી રાગે રમભરી રંગભૂમિ નવરંગ;
રંગી રમ રંગે રહિત ગ્રહા રસિક શ્રીરંગ - ૦

કુદનચાને કુમુમ.

શ્રી પરમાત્મને નમઃ

શ્રી નવલ

કુંદન અને કુસુમ.

આધુનિક આર્ય ઘરસંસારનું પ્રતિબિંબ

અથવા

સુધારાનો સાર કે ફેશનનો માર.

—*—*—*—*—*—*—

ભાગ પ મો.

પ્રકરણ ૧ હું.

પિતાની તાલમેલ કે સુતાની લે મેલ !

—*—*—*—*—*—*—

દાહરો.

રંગે રંગી હૃદયને, રંગે રંગે અંગ,

રંગ બતાવી કારમો, કે પલકમા દગ.

—*—*—*—*—*—*—

ભાવી નચાવે છે, ભાવ નાચે છે; લોચન રચાવે છે, મન રાચે છે; પ્રીતિ જચાવે છે, પ્રેમી બાચે છે, છતાં ભાવના તારા-મંત્રી અને પ્રીતિ સંસ્કારી અધિકારીના હૃદયમાં પળે પળે બાગે છે, જગાવે છે અને જીગરકુંડમાં મનશ્રીફળ હોમાવી પ્રીતિદેવીને

પ્રસન્ન કરાવી વર પ્રાપ્ત કરાવતાં ભાવી ભાવ ખાઈ લાત મારી
ન્યાડુ થાય છે ! વાહુ પ્રીતિ તારી પણ ન્યારી ગતિ ! !

ઓ આશા સજીવની પણ પળે અકુર છુટે નવા,
વાયુ વેગ ધરી ચઢે મન નગે દષ્ટે વિલોકે હવા,
ભારી ભેદ અભેદમા મન ભૂડી દિલોગ ઝાઝા ધરે,
ખત્તા ખાતુ ખાતથી ખુમ ખરે માડ્યુ ન છાડ્યુ કરે

५. ~~ए. म. म. म. म.~~ इति महाभुषणराम नगरेरान

પ્રેમ ભીરૂને સાહસી અને સાહસીને ભીરૂ કરે છે એ પ્રકૃતિને પુરૂષ અને પુરૂષને પ્રકૃતિ કરે છે એ સમજાને દુર્બળ અને દુર્બળને સમજા કરે છે અને જાગકને પ્રવીણ અને પ્રવીણને નવીન કરે છે. પ્રેમ આંધળાને આખ આપે છે અને આખવાળાને આધજો કરે છે, પડીતને મૂર્ખ અને મૂર્ખને પંડીત, મૂળાને જોલતો અને જોલતાને મૂજો કરે છે, આથી કરીને પ્રેમ વિશુદ્ધ ધર્મમય વિશ્વમા મનાય છે.

2

✻

✱

નચાવતી કાંઈ નખરા કરીને વિશ્વને પ્રીતિ દેતી.
પચાગતી પ્રીત પાગે આપીને પ્રેમાને પ્રીતિ દેતી,
એ સ્વર્ગ તણી છે દેતી જોને રહ્યા દેવતા સેતી,
પાવ પથે પ્રેમી ચઢાવી પ્રાણુ લેતી એ એવી.
હૃદય કુડમાં મન શ્રીફળથી પ્રમત્ર કરે હરી દેતી ।।

‘ ગંઝાદે ન ગોરકે, ગિરીગદ્ગત ગોવિંદે,
 ગોતકે ન જોતકે ન જાણે રાહ ગિરકે,
 કાહુકે ન સંગી ન તરંગી જહેન લાનજીકે
 મન અતિ ખોટે મોટ ખાઈ હે જમીરકે
 ગ્વાલ કળિ નારીકા ખમમ ગિને નેહલીતે,
 ધર્મકા પશ્વમ ગિને પાનકી શરીરકે,
 નિમકહરામ ગદકામ કહે તાજે તાજે,
 બાજે બાજે જેટી બહન ગુરકે ન ખીરકે. ”

આદિ-૫ રા અલ

“એ બુઢા હવે તો કાક સમજ, ઘોળામા ધુળ નાખી,
 લાખનો મટી રાખનો થયો, તોય હજી એવોને એવો રહ્યો । । ”

“એ જમાનાના જોદ્દા હવે તારી તરવાર મ્યાનમા રાખ!
 જેમ આવે તેમ બધું મોઢેથી ન લાખ । આજ કાલનો જોગી
 અને ઢીચણ સામી જટા, સોસો ચુઆ મારો મનીખાઈ પાટે જોડા.
 એ અક્ષરના ઇસ્કોતરા, મોલાગ્ર બુદ્ધિના મૂઢ મૂળીઆ તારા
 બાપ ત્રીકમાને જઈ પુછ કે તે કેટલાના ગળા રેશ્યા? કેટલાના
 પેટ ઉપર પગ દીધા? કોના કોના કપાળમા ડામ દીધા? કાળી
 રાતે કેટલાની ગરદનપર છરીઓ મુકી? પેલા તારા કાકા કેવળી-
 આએ કેટલાને કુણીએ મધ ચોપડી કુવામા ઉતારી વરત વાઢી
 નાખ્યા? મારો દીકરો હાથે કરોને માફ ડાચુ ઉઘડાવે છે । ”

“એ ધનના ઢોલકા, સ્વાર્થ રસાલાના હુટ, એ રાયજી રાલા
 હવે તો કાક લાન રાખ । હાથે કરીશું કામ હજવો થાય છે? નાહક
 પતરાજીમાં તણાઈ જાય છે ! એ તારૂં પેટ સડી ગયું, નકટા

નક્ટ તારી 'સાઠી બુદ્ધિ નાઠી'!! તારા જીવતાં તારી દીકરીને! મોસાળમાં વિવાહ થાય, છોકરાં હાથથી જાય, દીકરી નાતરે જાય અને તું અહીં બેઠો બેઠો પૈસાની વાની ખાય! હવ તારા નામ પર ધુળ પડે! ઢાકણોમાં પાણી લઈ ડુબી મર!! ”

‘એ દીકરા મૂળીઆ એમ મને પાણી ન ચઢે! નાહક પાણી મુકે આ રાયજીને અસર ન થાય! એ તારા જેવા ચર મીઆ તો કંઈક મારા પેટમાં કુદે છે! જમાનો ફરે તેમ માણસે ફરવું જોઈએ! નાહક પ્રમાણિકતાની આદર ઓઠી જમાનામા ફરનારા કંઈક પાચમાત્ર થઈ પોક મુકતા થયા. જેણે સમો ભણીઆતતા પ્રવાહમા ચાલવા માડયું તેજ આ જગતમા જીત્યો, બાકી પેટ બળતા અદેખા લસ લસ કરનારા કંઈક હારી ગયા અને હતા નહતા થઈ જોત જોતામાં ખુવાર (ચીંથરે હાલ) ક ગાલ થયા! મારા બેટા ભણ્યા પણ ગણ્યા નહીં! ‘પેટમા પૂમડું પલળે એટલું પાણી હોય નહીં અને માડું નામ દરીયાવખાન કહો,’ ‘ઉદરને જોઈ ચાર ગજ કુદે અને માડું નામ વાઘમારખા કહો!!’ કમાવાની ખેંચાય નહીં; ઘરડાનું રણેલુ ખાવું, બૂના ટાકાનું પાણી પીવું અને ઘરડાની નીદા કરવી એજ શીખ્યા છે! મારા દીકરા મને શીખામણ આપવા આવ્યા છે? પગ નીચે દવ સળગે છે એ દેખાતો નથી. તારા બાપે અને તારા કાકાએ કેટલી નોટો વટાવી અને કેટલાકના સાટાં કર્યા તે તો તપાસી જોને પછી મને કહેવા આવ! ”

“એ મારા કાકા મારો તો જીવ બળે છે ત્યારેજ હું તમને કહું છું. આ ચોટે ચકલે વાટે ઘાટે અને હાટે બધે તમારી

નિંદા થાય છે ! ! લોક પાછળ બોલે છે અને હું તમને મોં પર કહું છું; જોડુ લગાડશે નહીં. જ્યાંથી બગડે ત્યાંથી કાપી નાખો ! ! હવે ઘરડા થયા, કાંક દુનીયાની લાજ રાખો ! એ તમારો તો લવિષ્યમાં ઘડો લેવાશે, માટે નાહક આખરનો ઘડો લાડવો ન કરો અને વિચારીને ડગ ભરો. ”

“જેવા તારા બાપે ડગ ભર્યા છે એવા અમે ભરીશું ! ‘કરતા હોય સો કીજીએ ચોર ન કીજે કમ, મુંડી રહે શેવાળમાં ને હયા રહે પગ. ’ માટે ‘ જે થતુ હોય તે કરીએ અને છાના માના છાશની દોણી ભરીએ ! ’ જહુ બોલ્યામા બગડે અને દુનિયા લાત મારી મારી રગડે, માટે ‘ સાર્ધકા ટટુ ચલને દો ’ કરવામાંજ સુખ છે ! ! ”

“એ કાધર વિલિયમ રાયજી ! મારા કાકાએ અને બાપાએ તો બોલ્યું, રોજ્યું પણ તમે તો કાક સુધારો ! હજી બાજી હાથમા છે. ચેતો ! ચેત્યાનો સમય છે. મારી કાકી અને જહેનને ભાવનગરથી પાછા બોલાવી તમારો ઘર સંસાર સુધારો ! ! આગણે કંકુનો વિવાહ માંડી મગળ વરતાવો અને આનંદ ડંકો ઉજાળાં કાર્ય કરી વગડાવો ! છતાં માળાપે મોસાળીઆં વિવાહ કરે તો તમારા નામને કલંક લાગે, પૂર્વજની આખરપર પાણી ફેરે. ”

“મારા જીવતાં કુદનનો વિવાહ કરનાર કોણ છે ? એ તો બધાં જહાનાં છે, નાના છોકરાંને સમજાવવાનો ખેલ છે, પોતાના મનનું ધાર્યું કરવાની તાલમેલ છે ! હું મારે બેઠા બેઠા મૂંગે મોંઢે બધો ખેલ જોયા કરૂ છું, જેવો દાવ આવશે કે એવી

તો સોગટી લગાવીશ કે કુંદનનાં મોસાળીઆં મને આખી જીદગી
યાદ કરશે ! ! અત્યારે મને થાપ આપી મા દીકરી લાવનગર
લાગી ગયાં છે તો ભલે ભાગ્યા પણ લાગ આવ્યે એવા તો કાન
ઉઘાડીશ કે તે પણ રાયજીને મરતા જીવતાં ઓળખી જશે.”

“ સકા હવે બધા તડાકા જવા દો. વેળાસર ચેતી જાઓ,
કાળ કાળતું કામ કરે છે. ક્યાંક તમારી આંખ મીચાશે તો
સદાને માટે કાળીટીલી રહી જશે ! ”

“ અરે શું દેખાળા આંખ મીચાય ? હજી તો જન્મ જોયો
છું ! મોત છે ક્યાં ? એને તો હું રાત દીવસ ખાઇ પીને શોધુ
છું ! મરવાની શી નવાઈ છે ? પ્રાણી માંત્રને મરવું છે, કેઈ
અમરપાટો લઇને આવ્યા નથી. ખાલી મોતનો ડર ધરી પો-
તાના આદરેલા કાર્યમાં પાછા ફરવું એતો જીકણતું કામ છે.
મોતનો ડર ધર્યે કે મોતનો આનંદ કર્યે મોતને દયા અને ગુસ્સો
નથી, એતો એનું કાર્ય માનવ જીવનની કક્ષાની હદમાં રહીને
કર્યે જાય છે કાળની ફાળ અટકાવવાને કેઈ જાળવાન નથી,
માટે જે કાર્ય કાલે કરવાના હોય તે કાર્ય કાળ જાળના ડરથી
આજને આજ કરવાં જોઈએ ! કાર્ય કરવામા ઢીલ કરવી એ
એક લાયકર ચીજ છે ! ”

“ વાહરે કાકા વાહ ! તમારા બોલવાનો તો કાંઈ ધડાજ
નથી. ગાડાનું પૈડું ફરે તેમ તમારા વિચાર ફરે છે. તમારા
મનનો ખુલાસો કેઈથી પણ કળી શકતો નથી. જે કેઈ બે
બોલ તમને તમારા હીતના કહે તેને તમે હવામા અદ્ધર ઉડાવો
છો ! બોલવામાજ હડાપણ બતાવનામાં પૂરા છો પણ બોલેલું

કરવામાં તો તમે સાવ અધુરા છો. કાકા હુંવે સાઠ વરસ થઈ ગયાં, કાલ સવારે પથારીમાં લાંગા થશે માટે બગડી બાજી સુધારો; આઠાંઅવળાં કાળાં ઘોળાં કરવાં જવા દઈ ઘડપણમાં ગોવિંદ ગાઓ ! ”

“ઓ દીકરા મારા બાપને એકસો ને ચાર વરસ થયા હતા; અને મને હાલ બાસઠ થયા છે, હજી મારા ધાર્યા પ્રમાણે મારો આવરદા બેતાળીશ વરસનો બાકી રહ્યો, પણ તારા કહેવા પ્રમાણે કાળ બળની અટકળ કરીએ તોપણ બેતાળીશનું અડધું એકવીસ વરસનું મારું આયુષ્ય બાકી ભોગવવાનું રહ્યું, માટે હજી ગોવિંદ ગાવાની પંઠર વરસની વાર છે સમજ્યો કે મારા મૂળોઆ ? ! ”

“સમજ્યો મારા બાપ હું તમારું કહેવું બંધુંએ સમજ્યો ! આકાશમાથી એકવાર પ્રદ્ધા તમને બોધવા આવે તો પણ તમને કાંઈ બોધ લાગેજ નહી, તમે તો તમારા મનનુંજ ધાર્યું કરો ! ”

“એ બગ્યા એમ જો મનનું ધાર્યું ન કરીએ તો તારા જેવા જીવાનીઆ મારા જેવા કંઈક ઘરડાને ગજવામા ઘાલી ગુકરવારમાં ટકે ટકે હરાજ કરે, સમજ્યો કે મારા દીકરા ? ! ”

“અરે ભગવાન આ બુઢ્ઢાનું લેણું તે શાનું બનાવ્યું છે ? આ ડોસો કાળના કાગડા બાઈને અવતર્યો છે, તેને જગતમાં કોઈનો પણ હરજ નથી ! રાવણ અને કંસનો કોકો આ ડોસાને કહ્યું તોપણ ખોટું ન કહેવાય ! એ મારા મસાણીઆ દેવતાઈ કાકા હુંવે આ ગંધી ખટપટ જવા દઈ ભગવાનને એકવાર ભજો.”

“ આ મારો બેટો મૂળીઓ આજે કાકાનો શુરૂ બની
ઉપદેશ આપવા આવ્યો છે ! વાહરે શુરૂ વાહ ! સાંભળ’—

* * * *

“ શુરૂરાજ મારા ધડપણુમા ગોવિંદ ગાશુ,
હાલ કામથી નથી નવરાશું—શુરૂરાજ૦
હેન્ડગીલ અમે સાભળ્યુ તમારુ,
જમપુર જવાનુ બતાવ્યુ ખારુ,
પણુ ધરનુ ચોટ્યુ છે કારભાર—શુરૂરાજ૦
મોટો છોકરો જુગારી થયો છે,
નાનો દીકરો વિલાયત ગયો છે,
એવો ધમરોત્ર ચાલતો રહ્યો છે—શુરૂરાજ૦
રાડ કરમે મળી છે કળ્યાણી,
નિત્ય કાળજા પ્રજાળે ભમરાણી,
ત્યારે ધરને શુ મૂકવુ બાળી—શુરૂરાજ૦
અમો મોટા કેવાઈયે બહેપારી,
રાત દીવસની ઘણી મગજમારી,
કથાથી સાંભળીએ કથાઓ તમારી—શુરૂરાજ૦
માઠ વર્ષની ઉંમર થઈ છે, મારી,
તોય આવી નથી આખમા અધારી,
દંજ લાવવી છે નાનકડી, નારી—શુરૂરાજ૦
પછી ત્રાગ્યાની ખાખ ખુમ જમશુ,
રાગ રગ રીતમા રોજ રમશુ,
ત્યારે નવલી નારીને નિત્ય ગમશુ —શુરૂરાજ૦

જ્યાં છે છોકરાના છોકરા પરણશે,
 તેના છોકરા જોળા માહી રમશે.
 ત્યારે ચિત્તની ચિતાઓ કાક રમશે —ગુરુરાજ૦
 સાઠ લાખની પુણ્નમા શુ કરીએ,
 સાઠ અખજ તીન્નેરીમા ભરીએ,
 ત્યારે શાન્તિ કાક દીલમાહી ધરીએ —ગુરુરાજ૦
 મોતી માણેક ને સોનું સંવરશુ,
 વેપાર તો હીરાનો અન્યદેશ કરશું,
 દેશ વિદેશની લક્ષ્મી લાવી ભરશુ —ગુરુરાજ૦
 પછી સોનાનાં નળીઆ છવીશુ,
 દાળ ભાત સોના થાળમા જમીશુ,
 કનક પાત્રમા પાણી પણ પીશુ. —ગુરુરાજ૦
 હજી આવરદા છે મારી લાખી,
 હજી ફેડની નમી નથી કાળી,
 હાલ વૃદ્ધાવસ્થા નથી આંખી —ગુરુરાજ૦
 જો હું ધર્મ ને પુન્ય કરવા લાગુ,
 તો તો ધરનો પરિગૃહ ત્યાગુ,
 નથી ભુકાઈએ નિત્ય બીખ માગુ —ગુરુરાજ૦
 પેટ ભરવા કીધાં બધા પોથાં,
 ગમ નહી ને મારે છે સૌ ગોથાં,
 એવા શાને ખાડુ હુતો થોથા —ગુરુરાજ૦
 એવા અર્ચનમા વખન શીઠ ગાળુ,
 કાકર મૂર્તિને લાવથી ન લાળુ,
 નવઢી નારીનું મુખ નિત્ય નિહાળુ. —ગુરુરાજ૦

સર્વ સાધનો લક્ષ્મી થકી મુજે,
 તેથી અતરની આપદા મુજે;
 તેને વાપરતા દીક્ર માફ મુજે — ગુરુરાજ૦
 હજી થાયુ જે ચાર મીઠવાળા,
 ત્યારે બાધવા છે બાન્સોડ માળા;
 તેમાં કયાથી ફેરવીએ માળા — ગુરુરાજ૦
 ગુરુ મોનાના કીમીઆ બતાવો,
 થઈએ ધનવાન ને લઈએ લ્હાવો,
 તો તો અમને અતિશે તમે લાવો. — ગુરુરાજ૦
 હજી કામ જાતિના હાથ ધરવા છે,
 કેક દુશ્મનને દર કરવા છે;
 કહો કોની અમારે પગ્યા છે. — ગુરુરાજ૦
 દોઢા બમણા માડીને દામ દેશુ,
 કરશુ કળજે ધરચાર તેની ભેશુ,
 એમ લેણા અનેકના લેશુ — ગુરુરાજ૦
 હજી આલે 'ઉડળમા મારે લેવું,
 એવા કામ છે નવમો ને નેવું,
 બુઝો કયા છે તેમા કુરસદ જેવું — ગુરુરાજ૦

મહીજાકા ગેઝેટ પત્ર

“ઓ મારા કાકા નવ ગજના નમસ્કાર તમને ! હું હાર્યો
 અને તમે જીત્યા. આ ભગવાનને ભજવા હોય તો ભજવો, નહીં
 તો મોટા ધરામાં પડીને મરજો ! મારા આપ મારા તો લમણા
 હજીયા. આતો બધું પથ્થર ઉપર પાણી, ધુળ પર લીંપણ અને

લેશ આગળ લાગવત ! કાકાને જે જોલ શીખામણના સંલ-
 જાવતાં કાકાએ મારી ત્રણ પેઢી વાંચી માટે છાણના દેવને
 કપાસીઆની આંખો ! જય સદગુરૂ આ લવમાં તો સામા મળ્યા
 પણ ફરી આવતા લવમા ન મળશે મારા બાપ !” આ પ્રમાણે
 થાકી કંટાળી ક્ષાધર વિલિયમ પુરુષોત્તમ રાયજીની જ્ઞાતિનો
 પોળનો અને પાડોશના મિત્રનો છોકરો મૂળશંકર જે જરા
 આકળો, ઉતાવળો બટકળોલો અને સ્પષ્ટવક્ત્રા પડીત કહેવાતો
 હતો, અને જે ઘણા દીવસથી રાયજીના રંગ ઢગ જોઈને બળી
 ઉઠ્યો હતો, તે આ વખતે રાયજી પાસે આવી ખૂમ કકળ્યો,
 અને કહેવાના, ન કહેવાના ઉભરા જેટલા આવ્યા તેટલા તમામ
 રાયજી આગળ નાના મોંઢે હુકારા હુંકારાનું લાન રાખ્યા વગર
 કાઢી નાંખ્યા. રાયજી ડોસા પણ કાંઈ જેવા તેવા નહોતા, તે
 પણ જમાનાના ખાઈલ રૂપ પુષ્ટ માતેલ સાંઢ જેવા હતા. મૂળી-
 આના જોલ સાંલળી તેમને કાંઈ પણ અસર થઈ નહીં અને
 ઉલટું મૂળીઆનું હાસ્ય કરી તેને તથા તેના કુટુંબને ઉધડુ
 લેવા માડ્યું. છેવટે ઉપદેશ આપતો મૂળીઓ હારી મુઠીઓ
 વાળી કાનમાં આગળીઓ ઘાલી ડોસા ઉપર દાત પીસતો ઘર-
 માંથી બહાર નીકળી માર્ગેગુરૂ થઈ ગયો. ક્ષાધર વિલિયમ
 રાયજી મૂળીઆના ગયા પછી મનમા પુત્રાવા લાગ્યા, અને જાણે
 શાસ્ત્રના વાદ વિવાદમાં એક મહાન પડીતને મહાત્ કયો હોય
 તેમ હુપદ ધારી મુંઝમા હમતા હીચકા ખાવા લાગ્યા. આશરે
 અર્ધ કલાક સુધી હુપદના વિચાર તરંગમા તદ્દત્તીન થઈ છેવટે
 રાયજી ઉઠ્યા અને માથે પાઘડી ઘાલી પોતાના એક મિત્ર

માધવરામ ફેજદારને મળવા ગયા. આ ફેજદાર સાહેબ પણ
 આગેહુગ રાયજીના પ્રતિબિંબ રૂપે હતા. હરીના જન તો
 હરીના જેવા, એવાજ રાયજીના મિત્ર ફેજદાર સાહેબ પણ
 હતા. રાયજીએ ઘણીકવાર ફેજદાર સાહેબનો હાથ ભરાવ્યો
 હતો; અને એકાદ બે કેસમાં બને મિત્રોએ એકત્ર મળીને
 સારી રીતે પેટને ઠંડુ કર્યું હતું રાયજી જે કાંઈ કાર્ય ફેજદાર
 સાહેબને સોંપતા, તે કાર્ય ફેજદાર સાહેબ ઘણીજ કાળજીથી
 અને ખંતથી કરતા. કોઈ પણ કાર્યમાં ફેજદાર સાહેબનો હાથ
 ખાલી રહેતો નહીં, વળતે એકાદ કેસમાં ખાલી જાય તો બીજા
 કેસમાં બમણો તમણો હાથ ભરાતો અને માલ મલીદો મળતો;
 આ પ્રમાણે ફેજદાર સાહેબની જળરી આથથી અને સહાયતા-
 થી રાયજી એક ધારાશાસ્ત્રી વકીલ બારીષ્ટરના જેટલો દમદમ
 રાખતા અને ફેજદારી કોર્ટના એક બાકેખાં-ખેરખાં થઈને
 ફરતા. જે કોઈ રાયજીની હડીમા ચડતું તેને રાયજી સારી રીતે
 નીચાવી લેતા હતા ફેજદાર સાહેબને અગે રાયજીના જીલ્લાનું
 પોલીસખાતું પણ રાયજીને સારી રીતે માન આપતું અને તહે-
 નાત ઉઠાવતું પ્રસંગોપાત રાયજી પણ પોલીસને ચેરીમેરી
 આપી પ્રસન્ન કરી કાર્ય સાધી લેતા હતા. પોલીસના પાસ અને
 ફેજદાર સાહેબની હાથથી રાયજી ધોળે દીવસે હકુમત ચલાવી
 ધારે તેને એકવાર લોહાના ચણા ચવરાવી દેતા હતા. કાળને
 કાળથી રાજ રાખવાની વિદ્યા ગયજી સારી રીતે શીખ્યા હતા,
 એટલે જમાનામાં તે ઉઘાડા પડતા નહીં; વળતે કોઈપણ પ્રકા-
 રની ન્યુનતા દૃષ્ટિગોચર થતી તો તરતજ ફેજદાર સાહેબ

આનંદ ભરી સુચના આપી રાયજીની ખામીને સુધારી ખુબીમાં ફેરવી દેતા હતા. આત્મસ્તુતિ ખુશામત ચાલુ જ કહી રાજ કરવાની મોહની રાયજી પાસે એવી તો જળરી હતી કે એકવાર ભલભલા અધિકારી અમલદારની કડવાશને મીઠાશમાં મેળવી લેતા હતા. ગમે તેવા કડક ખોપરીવાળાને ગોળ જેવો નરમ બનાવી દેતા હતા. વાર તહેવારે-નાતાલ દીવાળીના પ્રસંગે ફળ ફળાટીના કડીઆ, જામનગરીના પકવાનની વાનીઓ, દાડખાનું અને ખીજ ફેન્સી ફરનીચરની લેટ સોગાતો મોકલી અમલદાર વર્ગની કૃપાને પાત્ર થતા હતા. યુરોપીયન અધિકારી વર્ગને ગાડી ઘોડા યુમ વિક્ટોરીઆ વગેરે જે કાંઈ હરવા ફરવાનાં અને આનંદ વિલાસના સાહીત્યની જરૂરીઆત જણાય તે તમામ પુરી પાડી જેન્ટલમેનમા ભળી જેન્ટીલીટીને ગ્રહણ કરી જમા નાના રગમા ભળી જતા હતા. જેણે સમો સાંધ્યો તેણે સર્વ સાંધ્યું એ પ્રમાણે ‘એસાકુ મીલા તેસા અને તેસાકુ મીલા તઈ એ તીને મીલકે સાથે તતુરી બજાઈ’ એ પ્રમાણે માધવરામ ફાજદાર અને રાયજી કાધર વિલિયમની જોડીએ રાયજીના જીલ્લાની તમામ ખોડ ભાગી હતી જ્યારે રાયજીના મનમાં કોઈ પણ કાર્યની વાત કરવાનો કુમો ભરાતો હતો ત્યારે તરત તે માધવરામ પાસે જતા અને વાત કરી હૃદય ખાલી કરતા હતા. અત્યાર સુધી રાયજીએ જે જે કાંઈ સુધારાના પુનર્લક્ષનાં અન અન્ય વિવાહાદીકના કાર્યો કર્યા હતા, તે તમામ કાર્યમાં માધવરામની અનુમતિ સમાવેલી દ્રશ્યમાન થતી હતી. આ વખતે રાયજીના મનમાં પાછળથી મૂળીઆના ગયા પછી કુંદન સળધી

કાક અસર થવાથી તેને વાસ્તે શુ કરવું તેની સલાહ લેવા સારૂ દેજાનદાર સાહેબને ઘેર આવ્યા.

“આવો રાયજી પધારો, આ વખતે તમારા પગલાં કયાથી?”

“સાહેબ બાણો છોને કે ‘ભૂતનું ઠેકાણું આંગલી’ તેમ રાયજીને વાત કરવાનો વિસામો માધવરામભાઈ.”

“વાહરે રાયજી વાહ ! તમે પણ ઠંડી કરવામાં જખરા છો ચાર તમારી રાત્રે કોઈ જન્મ્યુ જણાતુ નથી.”

“એ બધો આપ જેવા સન્મિત્રનો પ્રતાપ છે.”

“કહો શેવકને કાઈ સેવા.”

“સેવામાં એજ કે આ મિત્રને હરદમ આપની મહેરબાનીના મેવા આપવા.”

“સાહેબ સર્વદા હુ તો તમારોજ છુ.”

“એ મારા ધન્ય ભાગ્ય છે.”

“કહો શો હુકમ છે ?”

“આ સાણુ કુદનરું કરવું શું? તેની વાત આજ કાલ શહેરમા ગહુજ ચર્ચાય છે, એ છોકરીજ ભાર લગની છે. આ કાઠ તેના વિવાહની વાત કાઠી કે તરતજ કોણ બાણે કયાંથીએ વિદન આવે છે, તેની કાઠ સજ પડતી નથી. આ ચાર છોકરી-ઓના લગ્ન સપાટાબધ કરી નાખ્યાં, અને આ પાચમીથી તો હું ગહુજ કંટાળ્યો, વાસ્તવિક રીતે સત્ય કહું તો મારા હાથ હેઠા પડ્યા; અને હું સગા જહાલાંમા હળવો પડ્યો. આ ચારનાં લગ્ન ક્યારે થયા અને ક્યાં ગયાં તે તો એક આંખ મીચામણી જેવો પ્રસંગ વીતી ગયો અને સૌનો ભાર રહી ગયો; પણ આ

પાત્રમી તો પનોતી નીકળી અને ફજેતીના ફાળકે હું ચઢ્યો !
 આ છોકરીની માને ચારની ગોરીમા પાણીમાં મુડીઓ ભરાવી
 કાર્ય કાઢી લીધું; પણ આ વખતના કુદનના પ્રસંગમા તો તે
 કોઈ પણ રીતથી ભોળવાતી નથી. હવે તો સાફ તે ખુદી રીતે
 મારાથી વિરુદ્ધ પડી છોકરીની જોડે વાયરે ચઢી લાવનગર તેને
 પીયર ચાલી ગઈ. થોડાક માસ અગાઉ હું ત્યાં ગયો હતો અને
 તેમને સમજાવી અમદાવાદ લાવવાનો સારી રીતે આડંબર
 આપ્યો હતો, પણ સર્વ પ્રયત્ન મિથ્યા ગયો, અને સાળાના
 હુંકારા ટુકારા ખાઈ વીલે મોઢે પાછા ફરવાનો વખત આવ્યો.
 મારો સાળો અમીઘર ખડુ માથાનો ફરેલ અને પ્રપચનો પૂરો
 છે, વખતે લાગ આવ્યે સમો સાધી હીરાલાલને એકદમ રાતો-
 રાત બોલાવી કુદનનો હાથમેળાવો કરી મારું નાક કાપી લે તો
 મારે અફીણ ખાઈ મરવાનો વખત આવે. મારે અને તેને જળરી
 ઝપાઝપી અરે ઘણું જ બોલવું થયું હતું, તેથી મને ખાસ ડર
 રહે છે કે રખેને તે કાઈ નવા જુની કરી મારું વાઢી નાખે, માટે
 ફ્રેન્જદાર સાહેબ મારી આગર અને ટેક એ સૌ તમારા હાથમા
 છે, સત્તા આગળ શાણપણ નકામું છે. રાજ અમલ અને પોલીસ
 સત્તા એતો પ્રભુ પ્રભાવ છે. ફ્રેન્જદારી એતો ખુદ ખુદાઈ પ્રભુ-
 પણ છે. ખુદાના ફીરસ્તા પણ એકવાર તો પોલીસ આગળ પાણી
 ભરે. ઘડી કેડે ગમે તે થાય, કાલે ભલે કોર્ટમા ઈન્સાફ થાય પણ
 એકવાર ધારે તે પજે ફ્રેન્જદાર ગમે તેવા માતગર અફલાતુન
 આસામીની ઈજત લઈ નાખે અને તેને પાણીથી પાતળો કરી
 જોત જોતામા કદમમાં શીર તમાવરાવી ખડો કરે, માટે મારા

મહેરબાન મારી બાહ્ય બાંધી મને મદદ કરો અને સત્વરે એ અમીધરનો ગર્વ તોડી કુંદનને મારા ઘરમાં ખડી કરો. મારા મુરખી માફ માથુ તમારે જોળે છે, મારો મોલો અને ડાચાનો આ થોલો તમારા હાથમાં છે.” આ પ્રમાણે કહી પેચીટો રાજખટપટી રાયજી ડોસો એક પગમાં માધવરામ ફ્રાજદારના પગમાં પડી લટપટ ચલાવી કામ કાઢવા મડ્યો !

“ અરે હા હા રાયજી આ શું કરવા માંડ્યું ? શું મને તમે ગમાર ગણો છો, અરે લાંચીઓ-પૈસાનો બાઉધર બાણોઝા કે આટલી બધી લુગણ વગાડવા માડી છે ? ”

“ ના મારા મિત્ર ના, હું તમને મિત્રધર્મના મર્મને બાણનાર એક પરમ પવિત્ર નિષ્કામ દોષ્ટ સમજી છું; પણ બન્ધુ હું અત્યારે ગલરાઈ ગયો છું, મને બોલવા ચાલવાનું મિલકુલ લાન નથી, મારી નાથ અત્યારે તમારે હાથ છે. ”

“ અરે પણ ચાર હીમત રાખો અને શું કરવું તેની સમજણ પાડો ! ” હું તમારો વેચાણ છું જેમ કહો તેમ કરવા તૈયાર છું તમારા કડ્યાણને વાસ્તે બે હું મારી જાતની કે નોકરી સુદ્ધાંતની પરવા રાખતો હોઉં તો આ તમારે જળે હાથ ! બસ હવે કાંઈ છે ? ”

“ ધન્ય છે મિત્ર ધન્ય છે તમારા ધર્મને ! બન્ધુ આ વખતે એક એવી પેરવી રચો કે ગસ હાથ લીધેલી કોડી મન માગ્યો દાન પાડી ધારેલી સોગટી મારી બાજી જતાવી દે ! ”

“ હાં એમ ધીરે રહીને કાર્યની વાત ઉકેલો ત્યારે સમજણ પડેને ! આમ મોઘમ વાત ક્યેં શું વળે ? ”

“ જુઓ મિત્ર આ વખતે મારો વિચાર એવો છે કે આપણે છોકરીને તાબે લેવાનું અર્થાત કુદનને કબજે કરવાનું વારંટ કઢાવવું; અને એ વારંટ તમારે લઈને મારી સાથે ભાવનગર આવવું અને ત્યાંના બેલીફ મારફતે બજાવી કુદનને તાબે લઈ અમીઘરનો ગર્વ ઉતારી અમદાવાદ આવવું. આ કાર્ય છે જીવસદ્દાનું અને જોખમનું એમાં તમને વધારે-હુક ઉપરાંત તરફી પડશે પણ મારા મિત્ર મારો ટેક એક દુનિયામાં રહી જશે અને તમારો ઠકો થશે. હું તમારો મરતા લગી ઝઘણી અને દાસ રહીશ, અને વખત આવ છનમજંત્રા કરાવી ઘર ભરી દઈશ સમજ્યા મારા મિત્ર ! ”

“ બસ એજ ને, જાઓ કાલ સવારના મેલમા થાઓ તૈયાર ! જાઓ ઘેર જમી પરવારીને મારી સાથે કોર્ટમાં આવવા તૈયાર થાઓ. આજને આજ ગ્રીસ્તેદાર સાથે મસલત કરી વારંટ કઢાવું અને તમારી સાથે ડીટેક્ટીવના ટ્રેસમાં સજ્જ થઈ ભાવનગર આવું, પછી કાંઈ અડચણ છે મારા મહેરબાન ? ”

“ વાહ વાહ મિત્ર ત્યારે તો મને જીવતદાન આપ્યું સમજીશ. ”

“ જાઓ એમાં જીવતદાન કાંઈ નથી પણ ફક્ત ફરજ છે. તમારું મેં ઘણું ખાધું છે; વખત આવ્યે ત્યારે હક નહીં થાય ત્યારે ફોજદારનાં ઘર કેમ ભરાશે ? આ બધા વૈલવના તાગડ-ધીન્ના શું પગાર ઉપર થાય છે ? નાજ એ સર્વ આપ જેવા સન્નિમિત્રનાં કાર્ય કરવાનોજ પ્રતાપ છે. માથા સાટેજ માલ મળે છે. એવાં તો કંઈક ચોકઠાં કામ બેસારી દીધાં; જાઓ રાયજી

આનંદ કરો. તમે પણ મારે વાંસ્તે ખૂબ કર્યું છે. હાથ એતો અન્યો અન્ય કાર્ય કરવાનો પ્રસંગ છે !”

“હો મહેરબાન ત્યારે હવે હું રજા લઉં છું, જમી કરી ગપોરના કોરટમાં આવું છું.”

“હા જી ખધારો, નિરાતે ખાઈ પી કોરટમાં આવવા પરવારો !”

આ પ્રમાણે મસલત કરી રાયજી અને ફ્રાન્સદાર નવી શેતરજ ખેલવા તૈયાર થયા રાયજી તાળડતોળ નેરભર્યા કદમે ઘેર આવ્યા, અને એકદમ નાહી ધોઈ જમી પરવારી અંગરખુ ઝડી અને પાઘડી પહેરી તૈયાર થયા સામે દીવાલ પર આયતો હતો તે હાથમાં લીધો અને પોતાનું મો જોવા લાગ્યા એક હાથમાં જરા દીવેલ અને પાણી લઈ એકત્ર કરી મસળી મો પર લગાવ્યું અને ટુવાલ લઈ મોને ઘસી લુંછી સાદે કરી સુઝોના આકડા વાળવા લાગ્યા અને ઓલીઆને પ પાળવા લાગ્યા અને એક ખુખારો કરી મુંછે તાર-દઈ રોટમાં છાતી કાઢી એકદમ ઉભા થઈ ઘર બહાર આવી શુકન જોવા લાગ્યા, એટલામાં સામેથી ગાય આવતી જણાઈ, એટલે એકદમ ઉમંગ-લેજ ચાલવા માડ્યું, તેની જોડેના ઘરમાથી પણ એક રાડીરાડ નીકળી સીધી નટ ચાલી ગઈ. રાયજી જરાક બચવાણા પણ ગાય અને રાડીરાડ બનેના સાથે શુકન થયા તેથી હર્ષ અને શ્રોત સાથે ઉદગવશે એમ માની મનમાં બડગડતા રસતો કાપવા લાગ્યા. ‘આટો કુટો વી ઘડો છુટા કેશે નાર, વગર દીલાનો વિપ્ર મળે તો નિશ્ચે ખુટયો કાળ’ કહી મનનું સમાધાન કરી

રસ્તે પડ્યા. આશરે અર્ધા કલાકમાં ફોજદારી કોર્ટમાં ગયા અને માધવરામ ફોજદારને મળ્યા. ફોજદારે રાયજીને સ્નેહથી ઓલાવી સન્માન કરી ખુરશી ન ખાત્રી બેસાડ્યા સિપાઈ પાસે ચાહુનો કપ મંગાવ્યો અને રાયજીને આપ્યો તથા પાન મંગાવી આદરસત્કાર કર્યો. રાયજી પણ ચાહુ પાનના માનથી અને તે વળી રાજસત્તા લોગવતા ફોજદારના હાથના માનથી મનમાં મકલાઈ ગયા અને એક મોટું રાજમાન મળ્યું સમજી ચોપ્રી-સના રંગ ઢંગ જોવા લાગ્યા. આ વખતે તેમને સરકાર દરબાર અને ઘરબારનો બરાબર અનુભવ થવા લાગ્યો. ઓળખાણ-પાળખાણથી વગસગથી અને કાકરાની માફક પૈસા વેરવાથી અદાલતની અદર ન્યાય અન્યાય કેવી રીતે બેઠ્યાય છે તેને અચ્છો બ્યાલ આવવા લાગ્યો સાક્ષી પુરાવા અને બાહોશ વફીલ બારીષ્ટરોની બ્રીફથી ઘડી ઘડીમાં જુઠાંતુ સાચુ અને સાચાંતુ જુઠું કેવી રીતે થાય છે તે પણ સારી રીતે જોવાનો વખત મળ્યો. સગાંબહાલા અને માયામહોબતવાળા મિત્રોની સાક્ષીના પાજરામાં કેવી છાતી ચાલે છે તથા કેટલે દરજ્જે અસીલોનાં કામ થાય છે તે પણ જોવાનું મળી આવ્યું અદાલતોના અજબ તમાસા જોઈ રાયજીના મનમાંથી ધીમા ધીમા ઉદ્ગાર નીકળવા લાગ્યા -

* * * *

“ વાદી પ્રતિવાદી બંને વાદીને દ્રવ્યાદિવાળા,
વફીલ બારીષ્ટર લાવે આરો ક્રમ આદિયે,
માર્શી ઈન્સાઈ પણ એકે કદી અપાવ ન,
બારીખાવા તણું મળ્યું બેગી ગજ ગાદીએ.

કાયદો ન બાણે કાઈ વાયદો મુદતનો દે,
 ફેસલે શો ફાયદો તે રાજુ ચૈ રજ દીએ,
 કહે હરદાન હકે ચાલે ન બે છક્કા ફરે,
 મક્કાના છે માજી કાજી ધર્મને ધક્કા દીયે.

*

*

*

આજ ક્વીરાજ માંહી રાજના મમાજ માંહી,
 કોરટના રાજ માંહી કેસ માર્યા ગય છે,
 ખુટલ દામોરા ખુની ખુટડા વધ્યા છે ખુખ,
 ખલકની રાક ગાય તણા ખડ ખાય છે.
 હાય હાય ત્રાય ત્રાય આને ન્યાય થાય છે કે,
 ધનહીન ગરીબોની પત્તર ધમાય છે,
 ન્યાય મરી ગયો નક્કી વખત નાતરે ગઈ,
 હરદાન જમાનો તો આવો દરશાય છે ” હરદાન કાવ્ય

જોતજોતામા માધવરામ ફોજદારસાહેબે કામકાજથી
 પરવારી રાયજીને સાથે લઈ ખીજા અધિકારી સાથે કાક છાની
 છાની મસલત કરી વારટ કઢાવી લીધુ અને પોતે રજા મંજુર
 કરાવી હીટેકટીવના લેબાશમા રાયજી જોડે ભાવનગર જવા
 તૈયાર થયા. રાયજી અને ફોજદાર સાહેબ બંને જણા કોરટના
 બરખાસ્ત ટાઇમે ઘેર જવા નીકળ્યા. રસ્તામાં ફોજદારસાહેબ
 રાયજીને વાનચીતમા પોતાની કાળેલીયત અને હુશિયારી
 દાખવવા લાગ્યા.

“ કેમ રાયજીસાહેબ જોયા કોરટના કામકાજ ? ”

“ હા સાહેબ જોયા આજનો ધરાઈ ધરાઈને જોયાં !! ”

“છે કાંઈ વિદ્વાન્નુ કામ ? મારા મહેરબાન, માણસ પારખતાં સમે સાધતાં અને જીલની મીઠાશ વાપરતાં આવડ્યું એટલે તરતજ અધિકારમા આગળ વધ્યા. જો ખાલી કાંસમાં રહ્યા અને પ્રમાણિકતાના પુછડાને વળગી રહ્યા તો તો ખરેખર ખર બન્યા સમજવા. રાત દીવસ જીલની મીઠાશથી અને લોઢાના ટાટીયા કરી ઉપરી અમલદાર અધિકારી વર્ગનાં કામકાજ કરવાથી મહેરબાની પ્રાપ્ત કરી શકાય છે, અને જ્યાં મહેરબાની મળી એટલે તરતજ મહેર બાવાની થઈ, અર્થાત તરતજ હોદ્દામાં આગળ વધ્યા અને સાહેબને ગમ્યા જાણુવા, સમજ્યા કે મારા રાયજી શેઠીઆ ? ”

“હાજી બધું સમજ્યો, માફ બેટુ બધે પોલપોલા આલ્યાજ કરે છે. બધે ખટપટના હોલાજ પોલાણની હવામા ઉડ્યા કરે છે, કહ્યું છે કે—

*

*

*

”

“વાસ વધ્યો શત કાતળીનો પણ પ્રગટ છે માહી પોલમપોલા, આડીયાને મુખ વાત ચઢી છુપી ચાર પહોરમા ચોળમચોળા, લિખખારીને અધિકાર મળ્યો પણ છાડી છટેલનો છોલમછોલા પામે લલે અધિકાર પરાક્રમ તો પણ કોણુ તે દાળમદોળા ૧ મજ્જરો મજ્જરી નહીં તજે કદી ળાઝી મગે મર બોલમબોલા, ચારથીયુ સત્ય દોસ્તી સજે નહીં પોસ્તી તજે નહીં ઝોલમઝોલા, નિર્લજ મુરખ મસ્તી તજે નહીં ધાક રખી દીયો બોલમબોલા, શખીણી નારી બુગારીડી ચારી છીનારીડી ધજત પોલમપોલા. ૨ ચાનતી પુછડી મુમતાણુ દ્રવ્ય ત્યો ગણિકા પુત્ર રૂપ અમેલા, તાડની ધાય રૂ કલથીકા ખેતર વિજણુ વેતર નેતર પોલા;

એદીની સાલ્જી કદીનકો મુખ માલ ચોરી તપ બે દિન ઝોલા,
વારણ દેખ ભમે બિન કારણ ધારણ ધુડની તોલમતોલા.” ૩
હરદાન કાવ્ય

“યાર રાયજી તમે પણ ખૂબ પોકેટી માયા છો, તમારા મુખમાં પણ જાદુ છે એક એક શબ્દ તમારો લાખ રૂપીઆનો નીકળે છે, તમે ગમે તેના પર એક નિમિષમા ધારી અસર કરી શકો છો.”

“એ ખદુ તમારા જેવા સ્નેહીનું પુન્ય છે. જ્યાં જીગરના જાણુ છે ત્યાંજ સ્નેહની જીભાન છે. બાકી જાફરાનકી કદર ગદ્દીયા કયા કરત હે એવો ઘાટ છે.”

“ઝાલો સમય આવેજ સ્નેહીની પરિક્ષા થાય છે. વિપત્તિ એજ પ્રભુનો વિભુતી છે.”

“હાજી એમા કાઈ શક નથી, જાત ઉપરજ લાત પડે છે, સકટમા દીલની કસોટી થાય છે”

“હ્યો રાયજી ત્યારે કાલે સવારે થાઓ તૈયાર! મેલમાં પરમાત્માનું નામ દઈ આપણે લાવનગર રવાના થઈ જઈએ. સવારે બારેમાર હું તમને સ્ટેશન પર મળીશ. તમે તરત પરવારી હુશિયારી રાખી પ્રભાતના પહોરમા સ્ટેશન પર મારી રાહ જોજો.” આ પ્રમાણે વિનોદ વાર્તા કરી રાયજી અને ફ્રેન્જ-દાર બુંદા પડ્યા રાયજી ઘેર ગયા અને વાળુ કર્યું અને ઝટ સવારની તૈયારી કરી પથારીમા આડા થયા. આખી રાત તેમને ગિલકુલ નિદ્રા ન આવી માડ માંડ રાત પડખાં ઘસી ઘસીને વિચારમાળામાં અને સ્વનાવસ્થામા વિતાવી. રાતના ચાર વાગ-

તામાં તો તરત ઉઠ્યા, ઝાડે અપટેજઈ દાતણપાણી કરી જલદીથી ન્હાઈ ઘોઈ પરવારી ગયા. અધીરાઈ અને આતુરતાએ તેમને ઘડી પણ જંપ વળવા ન દીધો, સવારના છ થતાં સુધીમાં તો રાયજી તરત ઘર બહાર નીકળી માધવરામ કોજદારને ઘેર જઈ પહોંચ્યા, અને તેમને સાંકળ ઠોકી જગાડી ઝટ તૈયાર કર્યા માધીઆ અને ડોળીઆ ણેની જોડી ચાડુપાણી પી ભાડાની ગાડી કરી સ્ટેશન ભણી વળી, મેલનો ટાઈમ થતાં બંને જણા ટીકીટ ખરીદ કરી ગુજરાત મેલમાં ભાવનગર તરફ રવાના થયા. કુદ્રાટા ભારતો મેલ નિર્માણ કરેલ ટાઈમે ભાવનગર જઈ પહોંચ્યો. માધવરામ રાયજીને લઈ પોતાના મિત્રને ત્યા ભાવનગર માં રાત રહ્યા. બીજે દીવસે સવાર થતાં રાયજી અને માધવરામ બંને નિત્યકર્મથી ન્હાઈ ઘોઈ જમી પરવારી દરબારી કોર્ટમાં બેસીક પાસે ગયા, ત્યાં તેમને હીરાલાલ અને કુંદનના લગ્નના અકસ્માતની ખબર પડી જાન લઈ આવતો હીરાલાલ અમરગઢના દરબારી રસાલા સહીત વહાણ ભાગવાથી ભરદરીયામાં ડુબી મુઓ અને કન્યા કુંદન ત્રીજા માળના અર્ખેથી ઉથલી પડી અને ભય કર જીવલેણ અકસ્માતને ભોગ થઈ માંદગીને બીછાને પડી છે આ ખબર સાંભળતાં રાયજી અને માધવરામ બંને પારાવાર દીલગીરીમાં પડી દીગમૂઢ થઈ ગયા. હીરાલાલ ડુબી મુઓ સાંભળી રાયજી ડાંક મનમાં રાજી થયા પણ કુંદન મરવા પડી સાંભળી તેમના હોશકોશ ઉડી ગયા. બંને જણા છાનામાના દરબારી કોર્ટમાંથી સમન કઢાવ્યા સિવાય ઘેર આવ્યા અને બપોરે અમીધરને ત્યાં કુંદનને જોવા જવાનો નિશ્ચય કરી

ગભીર વિચારમાં ગરકાવ થઈ ગયા.

આ બાબુ આનંદમાં આસુ, લગ્નમાં વિધ્ન અને રંગમાં ભગ અનુસાર વિધી સોનારથી વ્યવહારીક વન્હીમાં વિશુદ્ધ થતી કુદન વિરહ સસારમાં ગોખમાંથી ઉથલી ચોકમાં પટકાઈ માદગીને આધીન થઈ પથારીમાં પડી છે. નયનનું નીર હૈયાનું હીર જીવનનો મણી કુદનનો હીરો હીરાલાલ જનમાથી ખેજાન ખની મહાસાગરના મસ્ત મોજના લયકર પજામાં ખેલાન ખની સપડાયો છે. અત્યારે કુદન ગભીર માદગીમાં આવી રહી છે. વારે વારે મૂછીત થતી જાય છે. મામાની સલાખલરી વૈદક સારવાર હોવા છતાં પણ કુદનની તબીયત અતિશય લથડતી જાય છે. દવાદારૂના પ્રભાવથી તેની તબીયત કાક કાક સુધરે છે તો તરતજ હીરાલાલનું શું થયું હશે, તેના ગંભીર વિચાર તર-ગમાં મન પર વધારે અસર થઈ કુદન વારવાર ખેશુદ્ધ ખની નળખાઈમાં આવતી જાય છે. કુદનના ગંભીર મદવાડને અંગે મામા પણ દરખાસ્તમાં નિયમિત જઈ શકતા નથી. મામાનો ઘણો ખરો વખત સગા સબધીઓના તારના અને કાગળના પ્રત્યુ-ત્તરો પાઠવવામાંજ જાય છે. પદર પદર દિવસના અખડ ઉજા ગરાથી મામા અને મામાનું આખું કુટુંબ તન્દુરસ્તીમાં લથડી પડ્યું છે. રાજકારભારનો ભાર, લગ્નમાં વિધ્ન અને રાયજી તથા સગાબહાલાઓના ઠપકાના મોઘમ મારથી મામા તદ્દન લાચાર નિરાધાર અને પરવશ પડી ઓશિયાળા ખની ગયા છે. દુનિયામાં શું મોં લઈને ફરવું તેનો એક જખરો વિચાર થઈ પડ્યો છે. અત્યારે મધ્યાન સમય વ્યતીત થવા આવ્યો છે. પથા-

રીમાં કુંદન અર્ધ નિદ્રાવસ્થામાં આવી વિચારતરંગમાં તટ્વીન થઈ સુતેલી છે પાસે પડખામાં મામી મહાલક્ષ્મી અને ખડેન ગોમતી આડી થઈને પડેલ છે જોડેના ખડમાં ગાદી પર મામા અમીધર લમણે હાથ દઈ તકીઆને અઢેલી મૂતેલ છે ગૃહકાર્યમાં માતા મણીલક્ષ્મી કાળજીને કઠણ કરી આખા કુટુંબને હિંમત આપતાં ગુથાએલ છે રાજદરબારી કાર્યમાં પુત્ર મણીધર પ્રસ ગોપાત કુમક કરી પિતાને સહાયતા આપી રહેલ છે. ગોદાવરી લાલી ઓસડવેસડની તરખડ કરી મણીલક્ષ્મી માતાને મદદ કરી સાસુ નણુંદનો ભાર કાક કાક ઓછો કરે છે આવી રીતે મામાને ઘેર કુદરતનો, મામલો મચી રહ્યો છે. કુંદનના મગજમાં અજબ તરેહની વિચારમાળા ચાલી રહેલ છે. તેની પ્રકૃતિ એવી તો વિચિત્ર બની ગઈ છે કે સારા સારા વૈદ્યોથી પણ તેના મંદવાડનું યોગ્ય નિદાન થઈ શકતું નથી. તેના માથામાં પડેલ ધા ઘણાખરા રૂઝાઈ ગયા છે અને એકાદ બે પાક ઉપર ચઢેલ છે. ધાના પાકવાથી વખતો વખત જવર આવી જાય છે. ખરડામાં પછડાવાથી વાગેલ મૂળા મારથી ખાઝેલ લોહીની ગાંઠો કેટલીક વીખરાઈ ગઈ છે, અને કેટલીક ગઠાઈ ગઈ છે, અને એકાદ બે ઔષધના ઉપચારથી પાકી ગઈ છે. ઘડીકમાં કુંદન ઉઘે છે તો ઘડીકમાં જાગે છે, ઘડીકમાં લવારી કરે છે તો ઘડીકમાં જડ સમાન પડી રહે છે, અર્થાત આવી અજબ દશાના ૨ ગમા કુંદન રગાએલ છે. અત્યારે કુંદન જરા જાગૃત થઈ આંખ ઉઘાડી પડી રહેલ છે. ગોદાવરીલાલી કુંદનને મીઠી મીઠી વાતો કરી મદ મદ જરા તરા હાસ્ય કરાવી

રહેલ છે. આજ કુદન પણ કાંક રહેજસાજ ઉમગમાં આવેલ છે, ઘણાજ ધીમે સાદે અતરગાન લલકારવું શરૂ કરેલ છે.

*

*

*

*

“સાચું કહુ છું શાણારે, આ ટાણું તારે કામનાં હોજ,
ભર્યા રહેશે ભાણારે આ આણા આવ્યા રામના હોજ
હિરમા આરાધતો હરી હરી હરનીરા,
બહાર પડ્યો યુદ્ધિ ગિધ નાશી, સુઝી ન એકે દીશ,
ખાઈ લે ખાસા ખાણારે, આ ટાણા તારે કામના હોજ-૦
પગમા આવ્યા પગમા જાતુ, પગનો નહિ વિશ્વાસ,
આશા તૃણા અતે તારી, માથે બળજે ખાસ
લઈ લેતે આ ટહાણારે આ આણા આવ્યા રામના હોજ-૦
આશા ભર્યો તું આનીયો, સાસા પડ્યા શા અહી,
ફેગે ફેગટ આ થગે, સમજ મમજ મન માહી,
ગઈ લે ગોવિન્દ ગાણારે, આ ટાણા તારે કામના હોજ-૦
વણ મુલ્યે વેચાય છે, અમલ્ય અફડી ચીજ;
લઈ લે લાગ કરો નહિ આવે, ક્યા તેરશ ને તીજ.
પાછળ મિથ્યા ખડાનારે, આ આણા આવ્યા રામના હોજ,
નહિ એમે ત્યા નાણારે, આ ટાણા તારે કામના હોજ-૦”

ગ કરલાલ ચ દ્રભાણ.

“ઓહો ખડેન આજ તો ગાવા માડયું ! સોનાનો સૂરજ
ઉગ્યો !”

“ભાભી આજ કાક તગિયતને વધુ આરામ જણાય છે”

“ખડેન ઈશ્વર એનાથી પણ અધિક આરામ કરે,”

“લાભી પછી કાંઈ જનના સનાચાર જાણવામાં આવ્યા?”

“જેન એ બધી લલુપતા હવે જવા દો, ડાકટરે તમને સમજાવગી બોલવાનીજ ના પાડી છે તે ખાસ ધ્યાનમાં રાખો.”

“લાભી બા ક્યાં ગયાં? મારી પાસે તેમને બોલાવો?”

“બેટા કુદન આ રહી, કેમ માફ શું કામ છે?”

“બા આજ તો મને ઠીક છે, મારી પાસે તું કેમ બેસતી નથી?”

“જેન ધીમે ધીમે બધું મટી જશે હોં, મારી લાડકી જરા પણ ગમરાઈગ નહીં.”

“બા મારા બાપુનો કાંઈ કાગળ આવ્યો? તેમને માગ મ દવાડની ખગર પડી છે કે નહીં?”

“જેન એમનો બે કાગળ આવે એવી વટ્ટી દેાય તો આપણે અહીં ક્યાંથી રહીએ?”

“બા, મારા બાપુને કોઈ દીવસ પણ મારી દયા નહીંજ આવે? સદાએ એ એવાને એવાજ રહેશે? વખત આવે લી-બોળી પણ મીઠી થાય છે!”

“કુદન જાતિ સ્વભાવ કદી બદલાતોજ નથી. દુનિયામાં બધારું ઓસડ છે પણ સ્વભાવનું ઓસડ નથી. મનતુ ધણી દુનિયામાં કોઈ નથી, મનનો ગુરૂ મન છે, મનોગણ મહા બળવાન ચીજ છે.”

“બા, આટલા આટલા ખત્તા બાધા તોપણ મારા બાપુને કાંઈ પણ અસર થતી નથી એનું શું કારણ? દુનિયામાં કહેવન છે કે મનુષ્યને માથે જ્યારે વધારે વીતે ત્યારે તે વધારે

ઘડાય અને વધારે ડાહ્ય થાય અને આ તો એ ભગવાન એના એજ રહે છે ! ”

“ ખૂંદેન સંસ્કારણ વધારે બળવાન છે. સંસ્કારમાથી વિચાર પ્રગટ થાય છે, વિચારમાથી આચાર પ્રગટ થાય છે, આચારમાથી વ્યવહાર પ્રગટ થાય છે, અને વ્યવહારમાથી સુખ પ્રગટ થાય છે, માટે માનવજીવનની ઉન્નતિને વાસ્તે ઉચ્ચ સંસ્કારની સારી અને મુખ્ય જરૂર રહે છે. ”

‘ ખરી વાત છે, પ્રકૃતિ અને જાતિસ્વભાવ સુધરવાં એ ઇશ્વરી સત્તાનું કાર્ય છે, કેમકે.-

૧

૨

૩

૪

‘ ગર્ધવ ગય ન થાય કદી મર તેડી મદા સુરભી નવરાવો,
ખ્યાલ ક્યે વિખ વ્યાત તજે નહિ સાકર દ્વંધ ભલે ખવરાવો,
હોય કદા ગુણુક ન સતિ અતિ ગોવિંદ ગીત સદા ગવગવો,
પ્રાણુ ગયે પ્રકૃતિ નવ જાવત કોડ ઉપાય કરી કવરાવો,
દાયર ગુર કડીર બને નહિ જો કદી ધાય થડી ધવરાવો,
કાળીજીરો કડની ન લાગે કદિ ચાર તોલા જિટને ચવરાવો,
ચડી પ્રમાદ ન ફડી લહે કદિ જ્યાર કરીને ભલે જવરાવો,
પ્રાણુ ગયે પ્રકૃતિ નવ જાવત કોડ - ઉપાય કરી કવરાવો ”

ભગવાન કાવ્ય

“ ખૂંદેન મનુષ્યના મગજના વિચારના વાતાવરણો જ્યારે જ્યારે મનુષ્યની અવસ્થા બદલાતી જાય છે, ત્યારે ત્યારે તેને બદલાવાનો વખત મળે છે, પણ જો મનુષ્ય તે પ્રસંગે જ્ઞાનના અને નમૃતાના ધરમા હોય છે તોજ વિચારમાળા ફેરવાઈ જાય

છે, નહીંતો મદાંધપણામા ઉલટી રીતે વધારે વિપરીતપણાને પામે છે. સગતની રગત લાગતા જાતિસ્વભાવની જે ભૂમિકા બધાય છે, તેજ ભૂમિકા મનુષ્ય માત્રને મરતા જીવતાં સુધી સારી યા નરસી કાયમ રહે છે. જ્યારે કેવળ ઇશ્વરની દયાજ મનુષ્ય પર ઉતરે છે ત્યારેજ તે સગતિ દોષથી વિમુક્ત થઈ વિશુદ્ધતાને પામે છે, નહીંતો -

*

*

*

*

“ પીતળનું કદિ થાય ન કચન જો અતિ તાપ નહ તવરાવો,
ખેશ બને બગલો ન કદિ મગ છાપરી મીઝીગથી જવરાવો,
કોડ દિયે ન કપુર બને મગ પ્યાજને અમૃતથી પનરાવો,
હાદય જાતિ સ્વભાવ ન જાવત કોડ ઉપાય કરી કવરાવો,
ગોલી ગરાસણી કોદી બને નહી રાજરીત બહુ શિખવરાવો,
લાગ્ય વિના લિડ લાગે નહિ મર ભૂપ ઉદારને બેટવરાવો,
દુષ્ટ દવેશ ન લેશ તજે વર વેશ કરી ધર દીખવરાવો,
તોપણ જાતિ સ્વભાવ ન જાવત લાખ ઉપાય જો લિખવરાવો ”

હરનાન ગ્રંથ

“ કુદન જોડેન હવે જરા આરામ લ્યો, વધારે વાતચિત ન કરશો, નહીંતો મગજમાં પીડા થશે; લમણામા શુભ આવશે. જોડેન તમે જરા આઘા પાછા થાઓ, કુદનને જ પૂવા દો. ”

“ મામા હું હવે નહીં જોલુ બસ પછી કાંઈ છે ? ”

“ હા જોડેન, તને તેથી શાન્તિ વળશે. ”

“ સારૂ મામા ” કહી કુદને પડખુ ફેરવ્યું અને ઘણાજ ધીમા સ્વરથી હૃદયગાન લલકારવા માંડ્યું:-

* * *

“ દુઃખી આ દોલની વ્યાધી, અન્નપ્પા ઉર શુ જાણે ?
 ઉપાધી ઉરમા વાધી, અન્નપ્પા ઉર શુ જાણે ?
 વિનેશ દુઃખની વાતો, અન્નપ્પા ઉર શુ જાણે ?
 ધાયક્ષના ધા તણી ધાતો, અન્નપ્પા ઉર શુ જાણે ?
 હરીના મનની આટી, અન્નપ્પા ઉર શુ જાણે ?
 ભરી ત્રિભુવનમા માટી, અન્નપ્પા ઉર શુ જાણે ?
 રહે ન્યાગે નચાવી જે, અન્નપ્પા ઉર શુ જાણે ?
 રચી ક્ષેત્રે કમાવે તે, અન્નપ્પા ઉર શુ જાણે ?
 ધરી ખાલો તક્ષમાવે જે, અન્નપ્પા ઉર શુ જાણે ?
 લાક્ષ્યથી જે લક્ષ્યાવે તે, અન્નપ્પા ઉર શુ જાણે ?
 દીમે નદી બધ વાણીમા, અન્નપ્પા ઉર શુ જાણે ?
 બતાવે અત પાણીમા, અન્નપ્પા ઉર શુ જાણે ?
 વિતેની કહુ મને હારી, હૃદય જાણે હરી જાણે,
 ત્રિભુવનની ખુશી ન્યારી, હરી માયા હરી જાણે ”

“ અતરની પીડા અતરની શાન્તિ વિના શી રીતે સમે ?
 મનને નિરખ્યા વિના મનને શી રીતે ગમે ? જે કોઈ આવે તે
 મારી ખળર પૂછે, પણ મારા હીરાનુ શું થયું તે કોઈ ન કહે !
 અરેરે તે તોરણ આવી પાછા ગયા હશે ? વિધીએ મારી અને
 તેમની જગતમાં આવી રીતે હાસી કરાવવી ધારી હશે ? હરી
 હરી તારી માયા પ્રબળ છે, ત્રિભુવન તારી સત્તા અકળ છે.
 પ્રભુ જે કાંઈ કરે તે સાફજ કરે; ત્યારે અધીરા મન તુ શુ કામ
 ચિંતા ધરે ? ! હશેએ પાછા ગયા હશે તોપણ એકવાર ફરીથી
 મારા મારો અને એમનો હાથ મેળવશે. અત્યારે સર્વ કોઈ

મારા શત્રુ થયાં છે. હું જે પુછુછું તેનો જવાબ કોઈ આપતાજ નથી. બધા મને ઘેડીમાજ ગણે છે. આડી અવગી વાતો કરી મને ઉડાવે છે. વૈદોનાં ખુલાના બતાવી મને બનાવ છે. મારે હવે શું કરવું ? “ સુખ દુ.ખ વારા ફરતી છાયા, કાર્ય વિધિનું એવું, ધીરજ ધારી મનને મારી, હરી રાખે તેમ રહેવું, સુખ દુ.ખ સઘળું રહેવું, હરીને કાંઈ ન લેવું દેવું. ”

આ પ્રમાણે મનના ઉભરા અને વાણી વિનોદ ભરાય છે અને ઠલવાય છે ત્યાં એકાએક રાયજી અને ફોજદાર સાહેબ ડીટકટીવના લેખાસમા આવીને મામાના ઘરમા દોખલ થયા. એકદમ રાયજીને આવેલા જોઈ ઘરના સૌ કોઈ ગભરાઈ ગયા અને મામાને ખગર પડવાથી મામા પણ પળવાર ચક્રીત થઈ ગયા, સૌ કોઈ આભા બની ગયા, અને એકી ટસે હવે શું થશે અને રાયજી શું કહેશે તે પ્રસંગ નિહાળવા લાગ્યા રાયજી જોડે મેમાન ગૃહસ્થ આવેલ જોઈ અમીઘર મામા આગલી પાછલી વિસારી દઈ વિવેકને યાદ કરી નમૃતા પૂર્વક આવકારના ઉદ્ગાર કાઢતા રાયજી સમક્ષ આવ્યા.

“ આવો પધારો પધારો રાયજી પધારો, એકાએક અણુચિન્તવ્યા અને ખગર સમાચાર આપ્યા વિના તમારા પગલા ભલા થયાં ? ”

“ તમે શું પધારવા જેવું રાખ્યું છે કે અમે તમને ખગર સમાચાર આપી પધારીએ ? શું કરીએ લાઈ જખમારીએ, આ છોકરો મોઘમ માર મારે છે અને મોસાળમા બેઠી બેઠી પત્તર જદે છે ત્યાં શું કરીએ ? ભોગ લાગ્યા મારા કે ભાઈ તમારે

ઘેર વગર તેડે આવી આંગણામાં મરીએ ! કહ્યું છે કે ‘ ચલવો લલો ન કોસકો, હડીતા લલો ન એક, મગનો લલો ન બાપકો ને પ્રભુ રાખે ટેક ! ! ’

“ રાયજી હવે સમજણના ઘરમા આવો । આવા અવિ-
ચારી શબ્દો ન બોલો । તમે તો મારા માથાના મુગટ કહેવાઓ
પુન્ય કહેવાઓ, અરે એકવાર માઈં છત્ર કહેવાઓ । ”

“ માટેજ તમે માઈં માન રાખો છો ? મારા મહેરબાન
મારી તમે દુનિયામા ફેળેતી કરી, અને નાક કાપવા તૈયાર
થયા, પણ પ્રભુએ મારી લાજ રાખી અને તમારા હાથ હેઠા
પાડ્યા । છોકરીનું માલીક કોણ ? માબાપ કે મોસાળીઆ ? ”

“ જે ઉઠેરે તે । જે છોકરાનું હીત સાચવે તે છોકરાનો
માલીક । ”

“ જરા શરમાઓ । ઢાકણીમા પાણી લઈ ડુબી મરો !
આ પરમાત્માએ તમને તાંતે પરચો આપ્યો તમારા પાપે
આખા અમરગઢના રાજકુટુંબને પુણ્ય, હવ તો પાશરા થાઓ,
હાહ્યા બનો । ? ’

“ રાયજી પાપ માઈં છે કે તમાઈં છે તે પરમાત્મા જાણે
છે. અત્યારે આ સમય વાદ વિવાદ કરવાનો અને મેંણાં ટુણા
મારવાનો નથી કુંદન અત્યારે ગલીર માદગીમા છે. લલો તમે
આખ્યા તો મારા શીર ઉપર છો જહેનની ખબર લઈ આદ્યા
જાઓ, વધતી ઓછી કે લાળી ટુંકી કરવાનો અત્યારે પ્રસંગ
નથી. વખતને વિચારો, વ્યવહાર દર્શનનાં કક્ષામા રહો. શું
બોલવું તેનો બોલતા પહેલા વિચાર કરો, બોલેલા શબ્દો

પાછા કદી ન ફરે; અને નાહક જીંદગીનાં વૈર ઉભાં કરે એ ખાસ યાદ રાખો ! ”

“ અમીધર અમીધર તમે જે કંઈ છે તેને વાસ્તે હું તમને શું કરું ? મારી દાઝ શી રીતે હોલાય તેની મને ગમ પડતી નથી. જાઓ અત્યારે હું ગમ ખાઉં છું, અને તમને છયોક જણાવી દઉં છું કે છોકરી અને તેની માને મારી સાથે એકદમ અસદાવાદ રવાના કરો ! ”

“ રાયજી રાયજી પ્રભુને ખાતર તો કાઈક વિચાર કરો ? આ કુદનની અત્યારે કેવી હાલત છે, તે જરા આખો ઉઘાડી જુઓ, પછી લઈ જવાને તૈયાર થાઓ ”

“ બસ હું તમને કહું છું તેમ તમે જલ્દી કરો. મારે તમારી દલીલ સાલળવી નથી. ”

“ રાયજી અ તે પસ્તાશો, તમારો દુરાગ્રહ તમને નડશે ”

“ લડે જે થવાનું હોય તે થાય પણ હું કુદનને લઈ ગયા વિના રહીશ નહીં ”

“ અરે કુદન તો મરણ પથારી પર સૂતી છે, તેને જરા આરામ થવા દો, પછી લઈ જાઓ. હવે મારી ના નથી, હમણાં લઈ જવાની હઠ મુકી દો. ”

“ હવે કેમ મુકાય ? હઠ તો હાડ સાથે જડી, હવે એક ઘડી પણ તમારો વિશ્વાસ ન આવ ! ”

“ રાયજી હું તમને કરજોડી કરગરૂ છું કે તમે કુદનને આરામ થતાં સુધી અહીં રાખો, પછી તમે જેમ કહેશો તેમ કરીશ. ”

“ કુતરે એકવાર રોટલો લઈ જાય, ફરી લેવા ન પામે.”

“ બસ કરો રાયજી બસ કરો, વિનયમાં રહીને વાણી વઢો, નહીં તો પરીણામ વિપરીત થશે. ”

“ હા વિપરીત થશે, જોકે છુ કેવું વિપરીત થાય છે. ”

“ રાયજી તમે સગા છો તો મારા મુરખી છો પણ મુરખી શેના ? આ ધડના, નહીં નાકના ! ”

“ અમીઘર તમારા રાજકારભારનો ભાર અત્યારે નહીં રહે ! દીવાનગીરીનું ડહાપણુ વ્યવહારમાં ન આવે, દીવાનગીરી તો દરબારમાં શોભે ! ”

“ રાયજી આ તમારું સાસરું કહેવાય ! આકરાપણુ સાસરામાં ન બતાવાય ! બોપરીની ખુમારી ઘરમાં ઉતારાય ! ”

“ એટલે હવે તમે કહેવા શુ માગો છો ? ”

“ કહેવાનું એજ કે જેવા આવ્યા છો તેવા મુંગા મુગા કુદનને જોઈ ચાલતા થાઓ, જે કાઈ ઘટીત હશે તે સૌ વાસ્તવિકપણે સત્યતાની રસમ પર થઈ રહેશે. ”

“ અમીઘર શુ કરું કે તુ મારો સાળો થાય છે નહીં તો હમણાજ ખખર પાડતે ! ”

“ રાયજી શુ કરું કે મારા બાપે તમને કુળનાં પાટલા પર બેસારી પૂજ્યા છે, તમે મારા બનેલી થાઓ છો એટલે મારે તમારું બધું સાલજીવું પડે છે ! ”

“ અમીઘર સમજી જાઓ ? ”

“ હું સમજેલોજ છું. ”

“ આ સાળા બનેલીનો વ્યવહાર હવે નહીં રહે ! ”

“ રાયજી મોટા છે તે મોટાજ રહો, નાના થવામા સાર નથી. મોટપણે બધાયા છે, સધાયા છે તો મોટપણાને વળગી રહો. મોટપણુ સુકતા ભાર ભાગી જશે, લાખનો હીરો પાણી ઉતરતા રાખનો થશે ! ! ”

“ તો આજથી તું મારો સાળો નહીં અને હું તારો બનેવી નહીં. ”

“ ઓ મોટા બોલતા વિચાર કરો, અગ્નિ મૂર્ચા અને આદ્યજ્ઞ સમક્ષ વ્યવહાર બંધનથી બધાએલા બંધનનો ભગ ન કરો ! ”

“ તો હવે એ બંધન તોડી નાખો ! ”

“ એ બંધનના બંધથી જ આ વિશ્વનો વ્યવહાર વાસ્તવિક રીતે ચાલ્યો જાય છે. ”

“ અમીઘર હવે એક બીજાને નાહી નાંખો ”

“ રાયજી મારા બાપે તમને ઘરખાર વેચી કુળવાનને જોયા અને પગ ધોઈ પહેરામણી આપી કન્યાદાન દીધું અને એક ધીંગા અને ઉંચા સંબંધી શોધ્યા તે શાને વાસ્તે ? એક ઉજળા સંબંધના વાસ્તે, છેલ્લા છોકરાંના રક્ષણની ઢાલને વાસ્તે કે કોઈ દીવસે કાળી રાત્રે સકટના સમયમા છોકરાનો હાથ ઝડો, જતી આબરૂને અટકાવી ટેકને નભાવી રાખે, બાપ સમાન બનેવીપદ ધારણ કરી ઉભય પક્ષને વડલાની છાંય સમાન શાન્તિ ઉપજાવી ઠારે ! સસાર ઉનાળાના અંગારને મીઠી વૃષ્ટિ કરી ખુબી શાન્તિ-સુધા વરસાવે ! નહીં કે આમ બને બાબુથી નકટા થઈ બચકા ભરી સાળાનાં હાડ લોહી ચુસી લે ! ખેન

લાણેજનાં તીરે બનેલી કામઠીમા ચઢાવી સાળાની છાતી ચીરી નાખે ! વગર તેડાવ્યે બિન અવસરે ન કરવાનાં કામ કરી જમ જેવા બુલમગાર થઈ ઓચિન્તા આંગણે આવી લાઘવા બેસી સાળાની બાર બાજરી ઉઘરાવી લાણેજ કોથળા ભરી રસ્તે પડે ! ટાણે ટચકે દરિયા જેવડા ડાગ્યા કરી બદામના બની સાળાના ઘરની નાત જાતમા ટકે ટકે હરાણ કરી આખરૂં લુંટાવે !

‘અમીઘર બહુ બોલ્યાથી બગડે, તમારા કહેવાની અસર મને તલમાત્ર થાય એ આશાજ ન રાખશો તમારા લાખા લાખણો અસીકોના ફે સલામા શોભે ! મારે તો મુદ્દાનું કામ ! જ્યાં મુદ્દો ત્યાંજ સંતોષ ! કહો હવે છેલ્લીવાર કહુંછું કે કુદનને મોકલો છો કે નહી ?’

“બસ કુતરાની પુછડી વાકી તે વાકીજ રહેવાની ! શિક્ષાના બધ તેને વાસ્તે નકામાજ થવાના ! !”

‘અમીઘર આજથી હું તમારૂં સ્નાન કરૂંછું ને તમે મારૂં કરી નાખજો !’

“એ રહેવા ઘો રાયજી બોલવું રહેવા ઘો ! અતિમા મઝા નહી, કજીઆનું મો કાળુ,--

*

*

~

“કજીઓ નામ કુરાડા સરખુ, તિલ્લણ ધારા વાળુ રે,
હરખ વૃત્તને હણે હમેશા, કજીઆનું મો કાળુ રે
વિષમ વૃક્ષ કજીઆનું કહીએ, વચમા કાટા વાળું રે,
ઝેર ભરલા ફળ છે તેના, કજીઆનું મો કાળુ રે.

કજીએ ઝારવતુ કુળ છેલ્લું, યાદવ કુળ પરમજ્યુ રે;
લકાપતિને લણુમા રોળ્યો, કજીઆનુ મો કાળું રે.
મનુષ્ય દેહ દુર્લભ પામીને, સુખી થવાને સાર રે,
હળીમળી હોતે મૌ ચાલો, કજીઆનુ મો કાળું રે. '

પ્રસ્તાવિઃ પ્રાચીન કાવ્ય

“અમીધર માફ માની જાઓ, નહીં તો મારે મારા રૂપ
પર જવું પડશે.”

“રાયજી ખૂંટીકે બતાવે શરમ ન રહે, ખૂંટીકે કયા સુધી
કે જ્યાં સુધી શરમ છે ત્યાં સુધી, અને શરમ કયા સુધી કે જ્યા
સુધી આખ આખને મળે ત્યા સુધી, અને આખ કયાં સુધી કે
જ્યાં સુધી બંધન રહે ત્યાં સુધી, અને બંધન કયાં સુધી કે જ્યાં
સુધી સ્નેહ સગાઈ રહે ત્યા સુધી ! હવે તમે સગાઈ તો કાઢી
નાંખી છે અને બંધન સ્નાન કરી કાપી નાખ્યું છે, તો પછી મારે
તમારા રૂપની શી પરવા ? જાઓ જે થાય તે મુખે કરી દ્યો
અને મારવો હોય તો આ ઉલો હું તમારા સામે !”

‘અમીધરભાઈ, ‘ચોડેસે મીઠા’ રાયજીની મરજી જ્યારે
તમે આટલું બધું સમજાવો છો, છતાં પણ કુદનને ઘેર લઈ
જવાની છે, તો તમારે વચ્ચે આવવાની શી જરૂર છે ?”

“માફ કરો મહેરબાન, તમારે વચ્ચે બોલવાની કાંઈ
પણ જરૂર નથી !”

“અમીધર રજવાડાની સત્તા અંગ્રેજી અમલમાં નહોં
ચાલે, તારા સમક્ષ ટોણુ બોલે છે તેને તું બોળજે છે ?”

“મારે ફક્ત એમનેજ બોળખવાની જરૂર છે”

“ હું એમનેજ ઓળખવાની જરૂર છે ? ઠીક ત્યારે કુંદનને એમને હુવાલે કરો અને મને ઓળખી લ્યો । ” કહેતાની સાથેજ માધવરામ ફોજદાર ડીટેકટીવનો ડ્રેસ ઉતારી નાંખી ફોજદારના અસલ ડ્રેસમા સજ્જ થઈ ઉભા અને આખ કાઠી અમીધરને અમલદારી બતાવવા મંડ્યા.

“ મી. અમીધર હું તમને હુકમ કરૂ છું કે કુંદનને તમે રાયજીને સ્વાધિન કરો ! ”

“ રાયજી ઈશ્વરને ખાતર તમે તમારા સોળતીને લઈ એક મીનીટમા મારા મકાનની બહાર જાઓ । ”

“ અમીધર આ વૉરટની રૂમ્સે હું તમારા પર હુકમ કરૂ છું કે કુંદનને જલ્દી અમારે કબજે સોંપો । ”

“ હું પણ મારા વૉરટથી તમને હુકમ કરૂ છું કે એકદમ બહાર જાઓ નહીં તો ખૂન કરીશ ! ” કહેતાની સાથે તરતજ મામાએ તકીઆ પાછળના સંચમાંથી તમચો બહાર કાઢી ફોજદાર પર તાક્યો અને ફોજદારે પણ ઝટ ચ્યાનમાંથી સમશેર કાઢી (જુઓ ચિત્ર ૧ છુ) અને મામલો કટાકટનો ખુન પર ચઢી ગયો, એટલામા ઘરના માણસોએ સોર બકોર કરી મૂક્યો અને આડાશીપાડાશી દોડી આવ્યા તથા નોકર ચાકર એકદમ ગભરાતા હથિયાર લઈ ધસી આવ્યા.

“ અરે કોઈ દોડો દોડો, ખૂન ખૂન, બચાવો ઉગારો । ”

“ ચલાવો આપે તેને રામ, થઈ જાઓ સામા । ” કહેતાની સાથેજ એક ગોળીબહાર ચારણ નોકરે ફોજદાર પર ક્યો કે ફોજદારે તરતજ સમય સાધી નીચા પડી તેનો બહાર

ચુકાવ્યો અને નાગી તરવારે પટા ખેલતા આરખ લણી તે ધર્યા, અને આરખને નીચે નાંખી છાતી પર સમશેર તાકી ચઢી બેઠા, આસપાસના નોકર વર્ગે મામાના હાથમાથી તમચો ઝુટાવી લીધો અને ફેજદાર સાહેબની શમશેર પકડી લીધી, અને રાયજીને બે હાથે કમરમાંથી પકડી લીધા, રાયજીએ ગાળોનો વરસાદ અમીઘર પર વરસાવવા માંડ્યો; અને કુદનની પથારી આસપાસ એક જ ગ મચી રહ્યો; કુદને કારમી ચીસ પાડી પછાડ આધી.

“ઓ પ્રભુ હવે મારી દોરી બેચ ! આ પાપણીને તારા કદમમા લઈ લે !”

“અરે ભગવાન આ જુદમ શો ?” આ તે “પિતાની તાલમેલ કે સુતાની લે મેલ !” કહી તમામ અચંબામાં પડી ભયથી કાપતા એકી ટસે જોઈ રહ્યાં !

તૈયાર છે.

તૈયાર છે.

બહારે વસંત.

ધણાજ સુધારા વધારા સાથેની આવૃત્તી ૪ થી

કીંમત રૂ. ૦-૬-૦ પોષ્ટેજ ભુદ.

પ્રકરણ ૨ જી.

સુધારાનો ઝાલ કે કુધારાનો ઝાલ !

દોહરો.

પર નરનો પાણી ગ્રહી, હેતે કરતી હામ્ય,
હવા દવામા દોડતી, વરમા ગમે ન વાસ

ચક્ર ફરતુ હોય છે ત્યારેજ તે પૂજાય છે, પ્રાહ્મણે। પણ
જ્યારે ફરતા હોય છે ત્યારેજ તે પૂજાય છે અને રાજા પણ
જ્યારે ફરતો હોય છે ત્યારેજ પૂજાય છે, પણ જો સ્ત્રી ફરતી
હોય તો તેનો સત્વર નાશ થાય છે, અર્થાત્ ચક્ર વિપ્ર અને
નૃપ એ ફરતાં હોય છે તોજ માન મળે છે, પણ જો સ્ત્રી જે
રખડતી ફરતી હોય છે તેને માન મળતું નથી અર્થાત્ ગોરી
ગૃહમાંજ શોભે છે.

ગાતી ગૃહે ગોવિંદને ગોરી દીપાવે બારણુ,
ભાવે ભટકતી હાટમા તે માનીને મોટાપણુ,
નાટક નિહાળે નેહથી બેસી પુષ્પની ચેરમા,
ભટકા કરી ખુબ લહેરમા લલના કુદે છે કેરમા.

સચીવ વિનાનું રાજ્ય, આયુદ્ધ વિનાનું સૈન્ય, નેત્ર વિનાનું મુખ, વાદળ વિનાની વૃષા, દાન વિનાનો ધનવાન, તૃત વિનાનું લોજન, સ્નેહ વિનાનો મિત્ર, પ્રતાપ વિનાનો રાજા અને લક્ષિત વિનાનો શિષ્ય જેમ વૃથા છે, તેમ અકૃથ વગરની કામની વૃથા છે, આળ પ પાળ છે.

x

*

*

“ જમાનો તો બદલાયોરે, હલાહલ કળજીગ આબોરે
જે પ્રમદ પડે રહેનારી, તે ધરી લેડી પોશાક;
મીસ્તરનો કર ઝાલી બખરે, મ્હાલી રદી છે અથાગ;

અરે આડો આઝ આબોરે -૦

નીતિ રીતી મૌ નેવલે મુકી, ઉર અનીતિ રહાય;
કેશનઆઈના કદે કમાયા, રડ ને મોટા રાય,

ગાઠેથી ગર્થ ગુમાબોરે -૦

ચોળા મટીને પોતણ પેડા, પારખી કેમ પેળાય,
કથ કલ્યાગરી કાન્તા મળે ના, વર વંતુ વશ વરતાય,

એ તે વર કે વર નેયોરે -૦

છાયલ છીદરી ગયા છુપાઇ, ગમનથી ગુનતાન,
ચુડી મટી ચતુરામા વધ્યુ છે, બગડીઆઇતુ માન,

કાને એરીંગ અડાબોરે -૦

ખારીક રત્ન વપુએ ધારી, નારી હંચે દરખાય
અગ તમામ દેખાઇ જ આવે, સુન બેઇ શરમાય,

ગુણગનો વેશ લખબોરે -૦

રાડી તો ઘર માંડી બેઠી, માડી બાધી પર પ્યાર,
લકતાણી થઇ દેવમંદિરમા કરે છે વ્યભિચાર,

પતિવ્રતાનો પાર જ આવ્યોરે -૦

પાન ખાઈ પીયકારી મારે, રાખે મુખકુ લાલ;
ખારીએ બેઠી નારી એ બોલે, બોલ મુખથી બેતાલ.

મકાનને છેડ મુકાયોરે -૦

લાયક ઉમ્મરની લગના કદી, રૂઢવ્યનાને થાય,
પુનર્લગ્ન કરવા તેનું, શાસ્ત્રથી મૂકી માઝાય,

પને ઢઢેરો પીટાયોરે.-૦

માળા વરમ ખાર જ ફેરી, બાળકીમાજ લેખાય,
જે રમી રાખ થતી ઢીંગલીઓ, તે ગર્ભવતી વાય,
સારો દી જાય કહાયોરે -૦

જમનાનાં કાવ્ય

✽

✽

✽

✽

‘ નારી પર ઘર જાઈ જો અગે લલો નહી માન,
જો ઘર રહે નિદાન એ ચાલ ઢાલ પહિયાન,
ચાલ ઢાલ પહિયાન બહુરિ ઉત્પાત ન હોઈ,
જો કુળ લાગે દોષ અગે મુન આવે રોઈ
કહે ગીરધર કવિરાય સમય પર દેત હૈ ગારી,
મરો પુત્ર જન જન જમે પર ઘર ગઈ નારી. ’

સાહિત્ય સંગ્રહ

સંધ્યા ખતમ થવાની તૈયારીમા છે ચંદ્રજની આંખી
આંખી રીતે અવની પર પથરાતી જાય છે. અલબેતા યુવક યુવ-

તીઓને ઠાંક અજવાળતી જાય છે મોહન મંદીરીએ જતી મોહક મૂંઝાઓ મોડીયામાં ઠુંડીયા વાળી વાળી મંદ મદ હાસ્ય કરતી પાપણ પલકાવતી અને બ્રહ્મીથી મોહની ભૂરી વેરતી વેરતી રસ્તા પર દૃષ્ટીગોચર થાય છે. નવયુવાન ગૃહસ્થનાં બાળકો ઝીણાં સફેદ ચદની જેવા ધોતીયાં પહેરી ઉપર શરમતી મલમલનાં ઝીણાં પહેરણ અને તે પર વેનીશીયનના વેસ્ટકોટ ચઢાવી રસ્તા પર આમ તેમ હરતા ફરતા નજરે પડે છે. કેટલાક ઘરડી ધોડીને લાલ લગામવાળા વૃદ્ધ જનો પોળોના ઓટલા ઉપર ખેસી મુંઝે વળ દેતા જતી આવતી સુંદરીઓના વદન કમળ નિહાળ્યા કરે છે. આ પ્રમાણે ચંદ્ર-પ્રભાના રંગ ઢંગ અજબ રીતે અવલોકાય છે આસ્તે આસ્તે જામની જામતી જાય છે. વખત સંધ્યાનો જોતજોતામાં વ્યતિત થવા લાગ્યો અને ભરાબર નવના અમલની શરૂઆત થઈ.

આજ રાત્રીએ આપણી નવલકથાના સુધારક નાયક મધુકર પોતાની સાલગીરીની ખુશાલીમાં સ્નેહી સુધારક મિત્રોને ખાલપારટી આપવાના છે. ખાલને વાસ્તે તેમણે એક વિશાળ અને સુદર બગીચો નદી પાર એલીસપ્રીજ નજીક ભાડે રાખેલો છે ઘરમાં વૃદ્ધ માતૃપિતાને હરદાસની કથામાં જાડેલું, એમ કહી બપોરના ગૃહ ત્યાગ કરી બહાર નીકળી પડેલ છે સાથે આવવાને કુસુમે આગ્રહ દેખાડ્યા છતાં આજ તેને મધુકરે પડતી સુદી મન દુભાવીને કામ ચલાવ્યું છે જ્યારથી વારાગના મોંઘાના ફંદમાં મધુકર પડ્યો હતો, ત્યારથી કુસુમ તેને ઘણી અપ્રિય થઈ પડી હતી. વખતો વખત કુસુમ મધુકરના હરકાઈ

જેમ જેમ આમ ત્રણ આપેલાં સુધારક કપલો આવવા લાગ્યાં, તેમ તેમ દરેકની લાયકાત પ્રમાણે બેન્ડના સરોદ વાગવા લાગ્યા. મધુકર અને તેના મિત્રોએ નીચા નમી નમી મેમાનોને વેલકમ કરવા માડ્યા. એલીસગ્રીનનો આખો રસ્તો વિકટોરીઆ, જુમ અને સધરામ ફાઈટનોતી દોડધામથી ધમધમવા લાગ્યો. સાર્થકલો અને મોટરકારના વોરનાંગ બેલની ઘટડી-ઓના રણકારાથી સુધારાનો શખનાદ ફૂકવા લાગ્યો. જોત જોતામાં મધુકરના ઈજનને માન આપી સુધારક નરનારીઓનાં જોડાં બગલા ભણી આવવા લાગ્યાં, અને થોડીક વારમા પચ-રંગી પ્રજાના પચરંગી સુધારક આગેવાનોના પેરથી બંગલો ખીચોખીચ ભરાઈ ગયો વધુ સંખ્યામા મેમાનોને આવેલા જોઈ, સુધારાનો સારી રીતે સત્કાર થયો જાણી મધુકર ખૂબ પ્રસન્ન થઈ હુલાઈ ફૂલાઈ ગયો સુધારક ગૃહસ્થો પણ મધુકરના દીલોજની ભર્યા આદર સત્કારથી સારી રીતે સતુપ્ત થઈ ગયા. જ્યાં બરાબર સાડા દશનો અમલ શરૂ થયો કે તરતજ મધુકર ખાલતું કામ શરૂ કરાવવાનો ચત્ત આરભવા લાગ્યો. બગલાના આગલા ખંડમા બરાબર બાર વાગે ખાલ થવાની યોજના યોજાઈ. મધુકરના મિત્રોએ સુધારક કપલોની ઘણીજ ઉમદા રીતે સરભરા કરી. અને વારે વારે નમ્રતાથી સાકર કરતા પણ અધીક મીઠા હેતના શબ્દોમાં માન પાનથી સબોધી બંગલાના બગીચામાં યોગાનમા હેરવી ફેરવી તેમને યોગ્ય આસન ઉપર બેસારી સારી રીતે બેરીયાત પૂછી.

સર્વે મેમાન ગૃહસ્થો બગલાના આગલા ખંડમા અર્ધ-

ચ દ્રાકાર વર્તુલના આકારમાં ગોઠવાઈ ગયા. વચ્ચેયગ્ર મધુકર એક સોફા પર ગિરાજમાન થયો; તેની સાથે તેની દીક્રીબાળ દીલદાર મોઢાબાળ પણ બેઠી. થોડીકવાર સુધી અન્યોઅન્ય પ્રેમચળામાં વખત વિતવા લાગ્યો. આજના બાલમાં ડાન્સ નાચ બે રીતનો શરૂ થવાનો હતો. પ્રસ્તુત નવલકથાના અર્ધ-દગ્ધ સુધારક સંયુક્ત નાયક મધુકરે આ નાચની પણ અર્ધ-દગ્ધ સુધારાલરી યોજના પસંદ કરી હતી. ઘણાખરા મુધારકોએ આ બાલને વાસ્તે કાઈ અવનવી તરેહવાર આશાઓ રાખી હતી અને આજના બાલનો રંગ કેવા સ્વરૂપમાં વિકાસશે, તે પ્રતિ પળે અધિક આતુરતાથી જોવાની ઉમેદ રાખી હતી. શરૂઆતમાં મોઢા નાયકની શિષ્યા મનુલગવરીએ પિયાના ઉપર બેસી મધુર ઇંગ્લીશ ટ્યુન વગાડવા માડયા તેની સાથે સામેની બાબુમા બેસી મદ્રગવરીએ જળતરંગ વગાડવા માંડ્યું, અને તેની સાથે ચાર ઉછરતી બાળાઓએ ઇંગ્લીશ ઢમનો ડાન્સ કલાવિધાનની ક્રિયાથી ડમ્મ એકટીંગમાં કરવા માડ્યો અને ત્યારબાદ કોકિલ કંઠથી તાન પલટા સાથે ગાવા માડ્યું.

*

*

*

*

“ મન કાચી દડી અલી ચુસ,
મરસ રમ પુલનકો - ૦
નીડી નીડી દડીઆ,
નીડટ ખૂખ ખીલીઆ,
મધુકર મધુરસમા મશગુલ,
લુટન રસ મૂલનકો - ૦

ચ કહેબા નાટક

*

✽

✽

*

સા, સા, સાપમગરેસા, માપમગરેસા.
 ગરેમા ગરેમા ધનીનીનીનીસા. (૩)
 ધની ધનીનીનીનીસા, તારેદાનીનીનીસા,
 ગપમગરે, ધપમગરે, સારીગમપધનીનીનીમા,
 રેરેરેરેગરેસા, રેગરેરેગરેમા, તનનન,
 મનનન ગરેસા ગરેસા ધનીનીનીમા (૩)

*

✽

*

આ પ્રમાણે અર્ધ કલાક સુધી ગાન તાનનો આરભ થયો.
 બાદ મેમાનોના માનને અર્થે કેવડા, મીઠાઈ, ફળ પુત્રની રકા-
 થીઓ આવવી શરૂ થઈ મોઘાનાયકા સુધારા સમાજમાં સુધા-
 રકોની સ્ત્રીઓને તથા સુધારકોને ગાન તાન સંગીત વાજીત્ર
 સહીત શીખવાડવાને મધુકરની ખાસ લલામણુથી રહી હતી.
 આજરોજ મધુકરની સાલગીરીની ખુશાલીમાં તેણે તેની શિ-
 ષ્યાઓને ઉમદા સંગીતમાં તૈયાર કરીને આનંદ આપવાને
 ધાર્યું હતું, અને તે ઉપરાંત મધુકરને સુખ્યત્વે કરીને પ્રસન્ન
 કરવા સાડે એક નાચ જલસો પણ પોતે કરવા કળુલ રાખ્યું
 હતું. આ પ્રમાણે આનંદનો રંગ બંગલાના ખડમાં જોત જોતામાં
 ખીલી નીકળવા લાગ્યો. દરેક પેર સાડે ડીનર ટેમલ પર ડીશે
 ગોઠવાઈ ગઈ. તેની સાથે ગરમાગરમ કેસરીઆ દુધના પ્યાલા
 પણ ગોઠવાઈ ગયા અને ત્યારબાદ તનદુરસ્તીના જામ મધુકર
 અને મોઘા જાતે હસી ફરી મેમાનોની તીખી મીઠી મજાક કરી
 કરી મુકવા લાગ્યા.

“ઓહ કોન મી. વકીલ ચાઈનાસીદક એન્ડ લેડી ટ્વીલ !”

“ ઓહ થેન્ક યુ, મચ ઓબ્લાઈડ.”

“લાવો બાવા એક તન્દુરસ્તીનો બ્રમ અહીંયાં બી મુકો.”

“ થેન્ક યુ, થેન્ક યુ મી. મધુકર થેન્ક યુ ! ”

“ હીઅર મી. જમરૂબીઆ તમે પન લેતા બઓઃ કાં લેદી હવે તમારી તબીયત કેમ છે ? ”

“ તમારી મહેરબાનીથી હાલમાં ઘણીજ સારી રહે છે ”

“ગ્રાલો ત્યારે આ એક હેતનો બ્રમ તમે પન સ્વિકારો.”

“ ઓહ મી. મકનજી મકાઇદોરા તમને પન જોઇને હું ખુબ ખુશી થાઉં છું. ”

“ વેલ લેદી લલીતાગવરી તમે આજે મને ઘનુંજ માન આપ્યું છે. ગ્રાલો બાવા તમે પન એક જીગરનો કપ લેતા બઓ. ”

“ હું તમારો અત કરણથી આભાર માનું છું મી. મધુકર, સમજ્યા ? ”

“ વેલ મી. લાલદાસ મીલ માલેક અને લેદી ઇદીરાને વાસ્તે પન એક પ્રેમનો કપ મૂકો બાવા. ”

“ અરે હાંહા ઘણીજ ઉપકાર કીધો, મી. મધુકર ઘણીજ ઉપકાર કીધો. ”

“ ગ્રાલો બાવા અહીંયાં આવો. આંચ ડૉક્ટર ધનજી સોડાવોટર અને લેદી લેમનગાઈ તમારી આતુરતાથી રાહ જોઈ રહ્યાં છે. એક લવનો પ્યાલો અહીંયાં બી મૂકી રસ્તો માપો. ”

“ આય મી. મધુકરજી તમે પન આજે ઘનીજ તસ્દી લેવા માડી છે. ”

“ઓહ માઈ ડીઅર મી. ખારીદર કનુજી આઈસક્રીમ અને લેદી રોઝગરી તમે પન મારા હાર્તનો ઉમલકો લેતાં નાઓ.”

“ઓહ મય થેન્કસ ફોર યોર લવ ”

“ઓહ મી. ફુસપુમ એલચીદાના એન્ડ લેદી વરી-આલી તમે પન જીગરનો ખ્યાતો લેતાં નાઓ.”

“થેન્ક યુ સર.”

“ઓહ મી. પીકોક મોરલા અને લેદી ઘેલડી તમે પન જરા ગરમા ગરમ જીગર થવા દો.”

“હાઈલી ગ્લેડ સર.”

“ઓહ મી. મીડવાઈફ કારેલીગા ટમે પન લેના નાઓ.”

“ઘનોજ ઉપકાર મારું છું બાવા ”

“કા માઈ ડીઅર મોઘા તમે પહોચી વચ્ચાં કે તહીં ? હવે કેતલા મેમાનો બાકી છે ?”

“લગલગ ગધાને પહોચી વળી છું. ચાર પાચ પેર બાકી છે, તેને મી. નવલશા આપવા માડે છે.”

“કહો મારા માનવતા પરોનાઓ અને પડનીઓ તમે સઘલા આજે આનદમાં છોને ? સઘલાને મારા જીગરની વાનગી અને મેવાની ડીશો પુગી ગઈછેને ? બાવા હવે કોઈ બાકી છે ?”

“નો સર ! વુઈ આર ઑલ ઈન જોય એન્ડ પ્લેઝર !”

“મહેરગાન બાનુઓ અને ગૃહસ્થો !!”

મારા ઇજનને આજે તમે હેતથી વધાવી અહીંઆ પધારવાની જે તસ્દી લીધી છે, તેને સારું હું આપનો મોટો અહે-

શાન માનુંધુ. આજરોજ આપ સાહેબોને પ્રસન્ન કરવા સાડે
 મારા માનવતાં દીલદાર મોઢા નાયકાએ પણ જે ભારી તકલીફ
 ઉઠાવી છે, તેને સાડે તેમનો પત્ન હું અતઃકરુણથી ઉપકાર માનું
 ધુ. આજરોજ મારી સાલગીરીનો દીવસ છે, મારા પરમ સ્નેહી
 ફ્રેન્ડ ઈષ્ટ મિત્ર મી. માધવરામ મીયાગાડુએ ઘનો ભારે ખર્ચ
 ઉઠાવી મને ઉપકારી કીધો છે. આપ સઘલા સાહેબોને જે કાર્ય
 આનંદ અને ખુશી મળે તે આ એમનોજ પ્રતાપ છે આય ળાલ
 અને ડાન્સની યોજના પત્ન તેમને ઘણી જીવંતોડ મહેનત લઈને
 ઘનાજ ટુક વખતમા ચોજ છે. આપના સુધારક મડળમાં
 ળાલની યોજના તદ્દન નવી તેમજ પહેલી છે. આજ રોજ ળા-
 લની વિલાયતી સીસ્ટમ સાથે ગુજરાતી નાચની સીસ્ટમ લેખવી
 આનંદમા એક જોરજ વધારો કર્યો છે. જેમ જેમ વખત બદ-
 લાય છે તેમ તેમ આપને સઘલાએ બદલાવુ જોઈએ. દીવસે
 દીવસે સંસારીક કામનો ખોજો અને ભાર આપના ઉપર ઘનોજ
 પડતો જાય છે, અને રમત ગમત અને આનંદના સાધનો ઓછાં
 થતાં જાય છે, તેટલા સાડે ઠાકેલા પાકેલા મગજને વિશ્રાન્તી
 સાડે ‘ધર ધર દોલકી ધર ધર તાન ચોહી બડા દેશ હિન્દુસ્તાન’
 એ સૂત્રાનુસાર નાચ ડાન્સ ળાલની નવીન યોજના ફેટલાક
 જમાનાને ઘટતા ફેરફાર કરી મે અને મારા મિત્ર માધવરામે
 ચોજ કાઢી છે આજરોજ તેનો પહેલો અખતરો આપ સાહેબો
 સમક્ષ કરી બતાવવામાં આવશે. હું આશા રાખુ છું કે આપ
 બધાં મહેરબાનો તેથી ઘનાજ ખુશી થશે, અને આ અમારા
 પનેતા પગલાને ટેકો આપી અમને મજબુત કરશે. હું એક

વાર ફરી આપ સાહેબોનો અધીક ઉપકાર માની મારા મિત્રના જમનને ન્યાય આપવાને લલામણુ કરૂંછુ, અને આપની સલામતી લઉંછુ. આમીન આમીન । ”

“ લાઈઓ અને ખડેનો ।

આપ સઘળાંએ અહીંઆ પધારીને મને ઘણુજ મોટું માન આપ્યું છે. મારા મિત્ર મધુકરરાવે મારી વતી અને તમારી વતી જે કાઈ કહેવાનું હતું તે સઘળું કહી દીધું છે. હવે મારે વાસ્તે મારી સમજ પ્રમાણે કાઈ પણ બોલવાનું બાકી રહેતું નથી, છતાં પણ હું આપ સાહેબોને એટલું તો કહી શકીશ કે હવે આપણે સઘળાંએ જમાનાના પ્રવાહમા આગળ વધવું જોઈએ ગમેડાનું પુંછડું પકડી અધઞ્ચદાની અધાધુનીનો હવે વખત રહ્યો નથી દરેક જણાંએ પોતાના પગ ઉપર ટટાર ઉભા રહેવાની અદના ફોશીશ કરવીજ જોઈએ આપણી સમાજે ઘણાજ ટુક વખતમાં પબ્લીકમા ઘણું સાફ નામ કાઢ્યું છે. સુધારાનો સારો ધડો મળે એવા દૃષ્ટાંત કરી ગતાવ્યા છે. હવે ઇન્ડીઆમાં બોલનારાની જરૂર મારી અક્કલ પ્રમાણે રહી નથી. ખરી રીતે કરી ગતાવવાનીજ જરૂરીઆત રહેલી છે. બહુ બોલે હવે આપણો ભાર બાજ પડી શકે તેમ રહ્યું નથી, પણ કાઈક છાનામાના મુંઝે મોઢે કરી ગતાવ્યાથીજ જન સમાજમા આપણી કદર થઈ શકે તેમ છે. દેશની ઉન્નતીનો આધાર સ્ત્રીઓ ઉપરજ રહેલો છે. ન્યા સુધી આપણા દેશમા સ્ત્રીઓ રાત દીવસ દુઃખમા દગાતી રહે છે ત્યા સુધી આપણે સઘળા દરીદ્રતાના દુઃખમા દગામેઝાજ છીએ, માટે સ્ત્રીઓ શી રીતે સુખી

થાય અને સ્વતંત્રતાની મળ તેઓ શી રીતે સારા પ્રમાણમાં મેળવી શકે તેજ ઉપાય આદરવાના હવે બાકી રહ્યા છે બિચારી બાળાઓ સાસુ નણુંદના દાળ તળે દળાઈ ચોરડા પરસાળના જેલખાનામા વરસોનાં વરસો સુધી કેદ પડી રહે છે, અને વ્યવહારીક વિટમ્બનાઓના ભારથી લધાએલી રહે છે તેમને વારંતે આપણે હવે પુન્યનું કામ કરવાનું છે. આપણે સઘળાં ઓએ અવાજ વગરની અજ્ઞાને ફર કસાઈઓના ડાથથી છોડવવાની છે. તમે સઘળાં સારી રીતે સમજો છો કે જીના વિચારનાં, હડહડતા સુધારાના શત્રુઓના કુટુંબોમા ઘર ખુલ્લે અનાચાર કેટલો બધો ત્રાસ વરતાવી મૂકે છે, અને કેટલી અબજાઓના ભોગ લેવાય છે, દર અઠવાડીએ આપણે છાપામાં વાંચીએ છીએ કે આજરોજ ફલાણા આસામીએ ફલાણી બાઈનું નાક કરડી આધુ, ફલાણાએ ફલાણી બાઈનું જરાથી ખૂન કર્યું, અને ફલાણી બાઈએ સાસુ સસરા અને નણુંદ ધણીના જૂઠા-મથી ફૂલે પડી આપઘાત કર્યો અગર ફલાણા સાથે નાસી ગઈ, આ ઉપરથી આપણને સુધારાનો ધડો મગી શકે છે કે અજ્ઞાન પ્રજાવર્ગ હજી પણ રૂઢી ખંધનની જાળમા જકડાએલો છે. જો કાંઈ આપણાથી થઈ શકે છે તો તે ફક્ત લહેકા કરી લેકચર આપવાનું જ થઈ શકે છે. કોઈ પણ જાતના સુધારાના જાતિ-ભોગ સાડ કાંઈ પણ થઈ શકતું નથી; માટે હવે આપણે સાચી અક્ષેપના ધરમા પ્રવેશ કરી સાડ નરસુ સમજતાં ઉંડી રીતે શીખવું જોઈએ. જ્યારે જમાનો ધોલ મારી સ્ત્રીઓને છૂટ આપે પછે અને છયોક સામી થઈ આમન્યાની સાકળ તોડી મન

ભાવતું કરશે ત્યારે આપણે સઘળાં જખમારી માથું ખંજવા-
ળતા ખેસી રહીશું, માટે સઘળાં મહેરળાનો તમે આ બાબત
સારૂ પૂરતો અને ઉંડો વિચાર કરો અને સ્ત્રીઓને જેમ સુખ
મળે તેવા કદમ જેમ અને તેમ તાકીદે ભરો. હીલે ઇંઝ કેન્જરસ
'હીલ છે તે ભયકર ચીજ છે' એમ માની ત્વરાથી સમજી સ્ત્રી-
ઓ અને તમારા ઘરસુત્રને સારા સુધારાથી અલકૃત કરી દીધા-
વો એજ મારી લાગણી છે ! આમીન ! આમીન ! આમીન !”

“ શેઠીઆઓ !

અત્યારે સુધારાની ગ ગાનો પ્રવાહ રેલાય છે, માટે જેટલું
નાહ્યા તેટલું પુન્ય માની સુધારાનો લાભ લેવામાંજ આપણું
શ્રેય સમાયેલું છે. જે જે શુકનો હમણા બોલાયા છે તેને સો-
નાના માની સ્વીકારી લેવામાંજ આપણને નફો છે આડી અવ-
ળી પચાતો અને ઉધા ચતા અનુકરણો જવા દઈ જે મનને
સારૂ લાગે તે નિડરતાથી કરવું અને આખો દીવસ ખાઈ પી
ખસ આનંદમાં જોતી થઈને ફરવું એજ સારૂ છે. આપણી ખેરી-
ઓને ખી ઘટતી છૂટ આપવી. સુધારાની કલખો, કોન્ફરન્સો,
નાટકો અને સલાઓમા તેઓને છુટથી લેખાવા દેવો અન્યો
અન્ય સરખા સ્વભાવના સ્નેહીઓમા સ્નેહનું સારી રીતે પ્રતિ-
પાદન કરતાં કારવતા શીખવવું એજ આપણું ડકાપણ છે
સ્ત્રીઓમા વારે ઘડીએ શંકાથી જોવું અને વહેમ રાખી તેમને
વિના કારણે પજવવી એ મોટામા મોટું અને નીચમા નીચ
પાપ છે એવરી થીગ ઇંઝ શુડ, જે કાઈ છે તે તમામ સારૂ છે

તો સઘળું સાઈં એમ માની સારાપણાની દુનિયામાં સારાશ રાખી સારી રીતે લાઈચારો રાખી દરેકમાં પ્રીતિલાવ રાખી જોવું એજ આપણી ઉમદા ફરજ છે. લાયક જનોની લાયક માગણી કબુલ રાખવી અને લાયકાતનો અન્યોઅન્ય સારી રીતે લાભ લેવો અને આપવો એનું નામજ સાચો સુધારો છે, તો ખાવા આ લોકોએ જે સાઈં પગલુ ભર્યું છે તેની પાછળ આપણે પગલા ભરવાં અને સુધારાની ખોલખાલા ખોલાવરાવવી એમા જ આપણી શોલા રહેલી છે ! આમીન ! આમીન ! આમીન !”

“ સૌ સાહેબો અને ખાતુઓ !

હું મોઘાજન કાશ્મીરની નાયકા આપ શેઠીઆઓ સમક્ષ ખોલવાની છુટ લઉંછું તેની મને માફી આપશો ! આય મેટ્રીલમા જે કાંઈ સુધારાના નામથી ખોલાય છે અને સ્ત્રીઓના સુખના સાચા ઉપાયો શોધાય છે તે સંબંધી માઈં ઘણુંજ ઉચુ મત છે હવે એમજ થવુ જોઈએ. ‘ દુનિયાં ઝુકતી હય, ઝુકાનેવાલા ચાહીએ ’ તો દરેક જણે દુનિયા સાથે ઝુકાવુંજ જોઈએ. જેમ જેમ જમાનો ફરી મનુષ્યને જે કાંઈ શિક્ષણ ખખી કે ખામી વગેરે ખતાવે તે પ્રમાણે જમાનાને વળગવુજ જોઈએ. જમાનાથી જુદા પડવામાં આપણને ઘણુ નુકશાન થએલું છે, અંત જમાના સાથે ફરનારાઓની અવગણના કરવાથી પણ આપણી લાયકાત ઓછી થએલી છે; માટે સમય પરત્વે જે કાંઈ ખને છે તે સાઈંજ ખને છે એમ માની સમયને અનુસરવામાજ આપણુ કટ્યાણુ સમાએલું છે. સ્ત્રીઓની ઉન્નતિને વાસ્તે જે કાંઈ થાય તે કરવું એમાજ મનુષ્યોનું મનુષ્યત્વ રહેલુ છે. દુનિયાદારીના

દરેકે દરેક કાર્યમાં સ્ત્રીઓને સાથે રાખી સામેલ કરવાથી પુરૂષોના દુઃખ ઘણા ખરા દૂર થાય છે અને તેથી પુરૂષોને સારી શોભા મળે છે એવું મારૂં પોતાનું માનવું છે. હુનિ-યાદારીના દરેક પ્રસંગો કે જેવા વિવાહ, જનોઈ લગ્ન, કાણુ મોકાણુ, હોમ, હવન, યજ્ઞ નાચ, તમાસા અને કલગ તથા સભાઓ સ્ત્રીઓના સામેલપણાથીજ સારી રીતે ઉજવાઈ શકાય છે. સ્ત્રીઓ વગર કંઈ પણ સારૂં લાગતુંજ નથી. સ્ત્રી એ પુરૂષની પાંખ છે, આંખ છે, અર્ધું અંગ છે અને ઘરની લક્ષ્મી છે. તેને રાજી રાખવાથી સૌ સારૂં થાય છે, તેને દુલાવવાથી બધું બગડે છે, માટે સ્ત્રીઓને સુખ આપવા સારૂંજ પુરૂષો સરનાએલા છે, અને પુરૂષોની સાહ્યબી ભોગવવા સારૂં સ્ત્રીઓ પેદા થએલી છે એવું મારૂં સમજવું છે, તો આપ સઘળા સાહેબો મારૂં કહેવું માન્ય રાખી સ્ત્રીઓને છુટ આપવા ખાસ મહેરગાની કરશો !!! આમીન ! આમીન !! ”

“ ગૃહસ્થો,

આજે સોનાનો આદ ઉગેલો છે, પુન્યની પર્વણી છે. સુધારાના ભાનુનો ઉદય કાળ છે. જે જે વિચારો આજના ડાયરામા જણાવવામાં આવ્યા છે, તે ઘણાજ ઉમદા છે. આપણો ઉદય તેથીજ થશે. ઈશ્વરની પૂર્ણ દયાદ્રષ્ટિ આપણી સમાજ ઉપર થએલી છે. તેના વિના આટલું બધું સામટું બળ અને એકત્રતા કદી ઉદ્ભવેજ નહીં. દરેક જણા આજની હીલચાલથી ઘણાજ આનંદમાં આવી ગયા છે. હું આપનો અમૂલ્ય વખત નહીં રોકતાં ટુંકમાં જણાવું છું કે આપણે સઘળાએ સ્ત્રીઓને છુટ આપવીજ-

જોઈએ, અને તેમના હકોનું સંરક્ષણ કરી તેમના તરફ માનની દૃષ્ટિએ જોવું જોઈએ મોઘાબનના ઉદ્દગારથી આપણે ઘણું શીખવાનું છે, અને જેમ જમીનો બદલાય તેમ આપણે બદલાવાનું છે હું આશા રાખું છું કે આ આપણું કાર્ય ઘણીજ ત્વરાથી સફળ થાશે અને જનમંડળમાં અનુકરણીય થઈ પડે ! આમીન ! આમીન ! આમીન !! ”

“ જેન્ટલમેન !

હું તમારા આનંદમાં વિરોધ નહીં નાખતાં તુ ક્રમાં જણાવું છું કે હવે આપણે સઘળાઓએ સ્ત્રીઓ સાથે ઘણાજ માનથી વરતવું જોઈએ, અને તેમને દરેક પ્રસંગોમાં આપણી સાથે સામેલ રાખી આગળ કરવી જોઈએ સ્ત્રીઓની પ્રસન્નતા એજ આપણા ધન્ય ભાગ છે. તેમનું છૂટાપણ એજ આપણો આનંદ છે, અને તેમનું હાર્ય એજ આપણું સાચું સુખ છે. મધુકર ભાઈએ જે કાંઈ પોતાના ઉમદા અભિપ્રાય દર્શાવ્યા તે પ્રમાણે આપણે તેને ટેકો આપી સુધારાનો વિજય સર્વદા ઈચ્છવોજ જોઈએ. આમીન ! આમીન ! આમીન ! ”

“ મહેરમાનો !

હું પણ જે મીનીટમાં આપ સાહેબોને ચોખ્ખું અને ચટ જણાવી દઉં છું કે હવે આપણે ઘરની બાઈડીઓ પર ખાસ કરીને મહેરમાની કરવી જોઈએ. અને તેમને ચાકરડી પ્રમાણે નહીં ગણતા શેઠાણી પ્રમાણે ગણવીજ જોઈએ, અને દરેકે દરેક પ્રસંગમાં પગલે પગલે તેમની સલાહ લેવીજ જોઈએ દેવી સમાન સ્ત્રીઓને સન્માન આપી તેમની પુઠ નહીં જોતાં તેમના

મુખાર્વિ દના દર્શન કરી સુધારાનો દિગ્વિજય કરવો જોઈએ !!
આમીન ! આમીન ! આમીન !! ”

“ મારા માનવંતા સુધારક મિત્રો !

હવે તમે સૌ આનંદથી મારા મિત્રના આમત્રણને માન
આપી તેમની મેમાનગીરીનો લ્હાવો લઈ અમને કૃતાર્થ કરવા
કૃપા કરશો ! તમારા ટેકા અને દીલસોળના શબ્દો સાંભળી
મારૂં તથા મારા મિત્રનું અત કરણ આનંદથી આજે ઘણું પ્રકુ-
લિત થયું છે. હું આપનો બીજી વાર મારા મિત્ર તરફથી ઉપ-
કાર માનું છું. હવે આપ સાહેબો સૌ આનંદથી તન્દુરસ્તીનો
સ્વાદ અખરો, અને મોઘાળનના નૃત્ય સંગીત શ્રવણ કરી
સારી રીતે મજા મેળવશો ! ! મોઘાળન હવે તમે પણ તમારું
સંગીત શરૂ કરો મેમાનોને રીઝવવા ખાસ મહેરબાની કરશો !
આમીન ! આમીન ! આમીન ! ’

મધુકરના આ લાષણુથી મેમાનોમાં ઘણોજ આનંદ
વ્યાપી ગયો, અને તાળીઓના ગગડાટથી મધુકરના સુધારાને
સૌએ વધારી લીધો. ‘દરેક જણા ઉમગમા આવી મેમાનગીરીની
મજા ઉપર હાથ મારના લાગ્યા અને તન્દુરસ્તીના સ્વાદ સારી
રીતે લેવા લાગ્યાં. આ બાજુ મોઘાળને પણ સંગીતના સાજની
સારી તૈયાર કરી તાન સુર મીલાવા માંડયા નરઘા, મૃદંગ
અને હારમોનિયમ વાજીત્રના એકત્ર તાલ તાન પલટા ચાલવા
લાગ્યા, સૌ કોઈ હુર્ષમા ઉછાળા મારી રહ્યા અને આનંદ સાગ-
રમાં તરવા લાગ્યા, ગાયનોના પલટા ઉપર પલટા ચાલવા લાગ્યા.

કબ્બાલી !

ઉતાર ના કંઈ પ્યાર એ દીલ્લદાર ખગર લે,
ગમખવાર જંગર ખવારની કંઈ ચાર ખગર લે !
ગુલિસ્તાનમા હેરાન છે મસ્તાન આ ખુશખુશ,
હર પ્યાર નથી ચાર વફાદાર ખગર લે !

ગાયનના તાનમાં મેમાનોને મશગુલ કરી મોઘાએ નાચ-
વા માંડ્યું, મધુકર વાજની પેટી બજવવા લાગ્યો અને છોકરી-
ઓએ વચ્ચે વચ્ચે ઇશ્કના દુહા કાપીયા બેતો અને કબ્બાલીઓ
સામ સામે બોલવા માડી.

* * *

હુ કર્કશુ ચાર ચાર ચારને ના દરકાર લગાર,
ખવાર છુ હર પ્યાગમા ચાર ન ઇન્નઝાર લગાર,
ધડી ખફા ધડી ખુશી ધડીક ગુમાની મિઝાજ,
મરજી તમારી સાચાએ છુ ચાર ન કરજદાર લગાર !

* * *

ઉડો નાદાન મન ખુશખુશ રહો ગુલઝારમા ના ના !
વફાઈ એક પણ ગુલની દીડી હર પ્યારમા ના ના !
સુણાવો ગાનની તાનો જઈને દાર દગ્દીને,
અરે બેદરદીના દરદે રહો દરકારમા ના ના ! !

* * *

દરદ દીલ ક્યા બતાવુ જઈ બધેથી ચારી મારી ગઈ,
કબ્બાલી ક્યા સુણાવુ જઈ હવે તો વારી મારી ગઈ !

* ૪ *

જવુ તે ઘેર શાને કાજ પરિક્ષા પ્રેમની ના જ્યાં,
નજર શાને જરા કરવી જહા મેમાનદારી ગઇ ।

* † *

ધરે રી દીલ કઈ આશા નિરાશા ઓટ આવી જ્યા,
પન પાણી મહી પ્યારી વફાદારી હમારી ગઇ ।

૬ * *

રહુ દીન રાત મસ્તાન મદીરા પ્રેમનો પીને
લવા લાગે ન દુનિયાનો મરવ યારી વિમારી ગઇ

* * *

મજાઓ મે લીધી તારી દુખી નિત હુ સુખી તુ યાર,
બધી એ પ્યારી લે પાછી તુફાની રાત કારી ગઈ.

* * *

ન થાયે નેહ તે મારો વિરહ ખુરો પછી થાયે,
કઈ શાણા હમરોની મનિ એ માહી મારી ગઇ

૪ † †

વિરહમા પ્યારીનાં ગાતો સુણી થઇ મમ્ત કહેતો બાલ,
બલા મર્વે હમારી ગઈ, બલા મર્વે હમારી ગઇ ।

* * ૪

અહો કાઇ નામવર પથી દયાળુ દોસ્ત દેશેથી,
મને આવી કહે કાઈ, ખમર કા બાગ ગઇ પ્યારી ।

આખી મહેશીલના ગૃહસ્થો આ છોકરીઓના ગાનતાનથી
તથા અઠાસાવથી ખુશ થઈ ગયા, મધુકર પણ ખૂબ આન-

દમાં આવી ગયો અને તેમને ખૂબ થેન્કસ આપી ગાવાને વધુ ઉત્તેજીત કરી. થોડી વાર છોકરીઓને વિસામો આપવા સાડે મોંઘાએ બંતો ગમ્મત લલકારવા માંડી.

* * *

“ દીલ સદા ખેચેન હે મુજ દેખકે ખીમારકા,
લગી ગીયા હે જખમ પેન્દુ અમરે એ ખમઝારકા,
અરમ નરગીસકા હય ધાયલ ઓર મીઝ ગાન તીરકા,
બુઝક નાગનકા હે મારા ઓર તેજે રખ મારકા ”

મોઘાએ પોતાનો અપ્રતિમ નાચ શરૂ કર્યો અને દરેક મેમાનેને એક નિમિષ માત્રમા ખુશ ખુશ કરી દીધા, મધુકરે વળી પાછી છોકરીઓને કંવાલી લલકારવા હુકમ કર્યો કે તરતજ કંવાલીની શરૂઆત થવા માડી.

* * *

બદન ગુલઝાર માશુકતુ ખીલ્યા તેમા મનોહર ફુલ,
અમનમા આવીને ઉભી અમન રૂપ તે બની બુનબુલ !

* * *

મધુર બે તુ આ મુખકુ ફુલોમા ફુલ અપકતુ;
રહી તે જુઝમા વિણ કંઈથી આ બોલતુ મબુલ !

* * *

લયકતા માસથી ભરપુર ગાલો શુ બનાવે બે,
બતાવે કે રહ્યું છુપાઈ એ ગુલાબ કેરે ફુલ,
રહ્યું છે મુખ સરમા બે ખીલી આ બે કમળ કાળા,
કહે શું ના ? નહિ એ નેત્ર બે તું છેજ તારી બુલ !

*

*

*

નહી એ આખનુ અજન કમળ પર એ લમે લમરા,
 અતાવે પ્રેમની રીતિ હણે મારી પ્રીતિનુ ફલ !
 નહી ચુક નાકની એ બે યરાબર ધ્યાન દધને તુ,
 કલી એ જામની ખીત્રી રહી છે નાક પર અણુમૂલ !

~

*

*

નથી અધરોષ્ટની લાલાશ એ ભ્રમમા ભુલ્યો તુ તો !
 પ્રપ્રલિત તે થયુ છે પ્રેમીનુ દાડીમ કેર કુત્ર !
 નથી અધરોષ્ટ તે હલતો હલે છે ફલ વાયુથી,
 નથી એ સ્મિત પણ છે ફલની સુગંધી એ અણુમૂલ,
 બદન સહુ ફલની ડાળી બની જ તેહને માણી,
 અરે ના માલી 'ના બનતો' કદી ચુટતો નહી એ ફલ !

~

*

*

દુઃક બાઝારના રમતા વિકટ વાક નહી સસ્તા,
 દુઃખી તે નથી હસતા તથાપી ત્યા જુદાર્થ છે,
 ખરી ખામોશ શિખરનારી સનમનુ દીવ ચૂમનારી
 અખમ પર ઝેર પૂરનારી તથાપી ત્યા મીઠાર્થ છે
 જુદાર્થ ત્યા જનમ પામી અલેદે લેદમા તાણી,
 પછી ક્યાથી રહે માણી અધારી સુકાર્થ છે !

ગજલીસ્તાન

આ પ્રમાણે ગાન તાન અને નાચની ધુન સારી રીતે
 મચી રહી, મેમાનો સારી રીતે આનંદમા આવી ગયા, કેટલાંક
 નાચના તાલમા વચ્ચે વચ્ચે ઉઠી ઉઠી નાચવા લાગ્યા, કેટલાંક

તાલ આપવા લાગ્યા અને કેટલાક રૂમાલ ઉરાડી આનંદ દર્શાવવા લાગ્યા. મેમાનોની વધુ સરસરા સાડા ગરમ ગરમ કોફીના કપ મધુકરે તૈયાર કરાવી આપવા માંડ્યા, પાનખીડા ગુલાબ વગેરે આપી મેમાનોની સુસ્તી ઉરાડી અચ્છી રીતે જનગૃહ કર્યા; આ પ્રમાણે મોંઘાજનનો નાચ જલસો ખતમ થયો, સૌ કોઈ મોંઘાના નાચથી પ્રસન્ન થયા અને થોડીકવાર મુઘી વાર્તાલાપમાં ખશગુલ થયાં મધુકરે મેમાનોને જણાવ્યું કે હવે પછી સુધારાનો ખાલ થશે, અને તે ખાલ આપણા મડળમાના કપસોથી તૈયાર થશે. દરેક જણ મનપસંદ પેર પસંદ કરી પીઆનાના તાલ પર નાચવું શરૂ કરશે, અને તેથી સ્ત્રી પુરૂષોમાં લાઈયા રાનો સંબંધ સારી રીતે વધી સ્નેહની એકત્રતા થઈ સુધારાની ખોલખાલા ખોલાશે !! મધુકરના આ વિચાર કેટલાક સુધારક ગૃહસ્થોને સારી રીતે પસંદ પડ્યા અને કેટલાકના અતરમાં કંટક સમાન ખુચવા માંડ્યા થોડીક વાર મુઘી છાનીમાની ચર્ચા ચેરાઈ, સુધારકમાના કેટલાક ખોટ્યા ચાટ્યા વિના છાનામાના રસ્તે પડ્યા, અને કેટલાક પ્રસંગોપાત જહાના ખતાવી ઉપરચોટીઆ મુખારકખાદી આપી આપી ગગલા ખહાર નીકળી ઘર લણી ચાલવા લાગ્યા કેટલાક જણા સુધારામાં સામેલ થયા, અને કેટલાક જણા ખાલમાં શું થાય છે તે જોવા સાડા છાનામાના મુગા રહ્યા, કેટલાક જણા શારીરીક સ્થિતિની માદગીતું જહાનું કાઢી પોતાની ખાનુઓ સાથે ખાલ જોવાના વિચારમાં ખંગલામાં છાનામાના આમતેમ હરવા ફરવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે મામતો ફેરવાઈ ગયો. આમત્રણ કરેલ ગૃહસ્થોમાનો

પોણા લાગ ઓછો થઈ ગયો; અને જે કાંઈ ખાકી રહ્યો તે તમામ એકત્ર થઈ ળાલ રમવા સાડ તલપાપડ થઈ રહ્યો. જોત જોતામા સુધારક કપડોને મધુકર બગલાના પાછલા ખડમા લઈ ગયો, તેમની સારી રીતે સરભરા કરી, ળાલના હેતુઓ અને પ્રકારો સારી રીતે તેમને મીઠા શબ્દોમા કહી સંભળાવ્યા, અને મર્વેને પ્રસન્ન કરી ળાલમા નાચવા તૈયાર કર્યા. બંગલાના ખંડની લાઈટ સારી રીતે ચડ્યક્રીત કરી પૂર જ્હારમાં તેજસ્વી બનાવી સળગાવવા માંડી વાજાંત્રનો ઠાઠ પણ પૂર્ણ કુશળતાથી તૈયાર કરી સૂર મીલાવા માડયા. પીયાના પર જાણીતા વગાડ નાગને બેસારી ઇંગ્લીશ ળાલના ટયુન વગાડવા શરૂ કર્યા અને મધુકરે મડગમા નાચ સાડ પેર તૈયાર કરવા માડયા.

“કહો બાતુ કારેલીઆ તમે કોની સાથે નાચવુ પસંદ કરશો ? આય ક કોડીવાલા શેઠ તમુને પસંદ પડશે કે નહિ ?”

“નહી સાહેબ તેવન ઘના જાડા છે હું તદન પાતલી બાવરીયાની સોતી જેવી છું, હું આય જે સામે ડાકટર ધનજીશા મોડાવોટર બેઠા તેની સાથે ઘની ખુશીથી નાચીશ.”

“કહો બાવા કુસમુમ એલચીદાના તમે શો વિચાર કીધો ? આય લેમનગાઈ આપને પસંદ આવશે ?”

“નહી બાવા, હું તદન લાભો તાર જેવો છું અને તેવન ઘના ઠીંગના બચ્ચા જેવા છે જો આય રોજબરોગાઈની મરજી હોય તો હું તેમની સાથે ખુશીથી નાચીશ.”

“મી. એલચીદાના હું બી તમનેજ પસંદ કરૂ છું.”

“કહો સાહેબ આઈનાસીઝ તમે શુ ધાર્યું ?”

“ મારે લાકાં શેઠાણી સાથે વાત થઈ ગઈ છે. અમારું સેટલ્ડ થયું છે. ”

“ કહો શેઠીઆ તમે કેને પસંદ કીધાં ? ”

“ આય વરીઆલીગાઈ મારી સાથે નાચવા ક્યારનાંએ તલપાપર થઈ રહ્યાં છે. ”

“ કહો મંબુલગવરી તમે કેને પસંદ કર્યા ? ”

“ આય લાલદાસ સાથે ખુશીથી હું નાચીશ ”

“ કહો સાહેબો આપણે સાંચે પેર પસંદ કરી દીધા છે; હવે હું તમારી પરવાનગી લઈ ડાન્સ શરૂ કરાવું છું. હું અને મોઘાન્તન જે પ્રમાણે ટચુતના તાલ પર પગ દઈએ અને નાચીએ તે પ્રમાણે તમે મૈ કોશીશ કરવા મહેરગાની કર્યો આજ આપણી ફર્સ્ટ પ્રેક્ટીસ છે, એટલે શરૂઆતમાં જરા ઓકવડ અને અગલી લાગશે પણ વખત જતાં આપને તે ઘણું પસંદ પડશે; અને તેથી આપણા ગરીબની ખીલવણી સારી રીતે થશે અને ઘણોજ ઉમદા આનંદ મગજને મળશે ચાલો મૈ સાહેબો એકતાર થઈ ધ્યાન રાખો ! ! ” આ પ્રમાણે મધુકરનો હુકમ મળતાની સાથેજ નાચ ઝાલ થયો શરૂ થયો. દરેક કપડો નાચવા લાગ્યાં; કેટલાંક મધુકર અને મોઘાનું અનુકરણ કરી તાલ પ્રમાણે ફરવા લાગ્યા, અને કેટલાંક એક ખીન્તને બાંધી ઉભાં ઉભાં જોવા લાગ્યા; કેટલાંકને અડબડીઆ આવી પડવા લાગ્યાં; અને કેટલાક ગોડીમડા બાંધ ગળદી પડવા લાગ્યાં; આ પ્રમાણે છેક મોડીરાત સુધી ઝાલની ધામધુમ મચી રહી. મધુકરના બાપ, મધુકર છેક રાતના બે વાગ્યા સુધી ઘેર ન આવ્યો.

તેથી ઉદાસ થઈ એક ભાડાની ગાડી ભેડાવી મધુકરને શોધવા નીકળ્યા. મધુકરના કાકા પણ ડોસા બેડે ગાડીમાં બેઠા, અને કુસુમને પૂછી નદી પારના બગલાની ભાળ લઈ ગાડી હંકાવી બગલા ભણી આવવા લાગ્યા. બગલામાં સારી રીતે ગાન તાનની ધુન મચી રહી હતી, એટલે મોડી રાતના ઘણે દુર સુધી નાચતા ગાયનના પડઘા સંભળાતા હતા. ગાડીવાળો ઝડપથી ગાડીને બગલામાં હંકારી ગયો. બગલાવાળા પગીઓએ મધુકરના ડોસાને તથા કાકાને બિલકુલ રોક્યા નહિ તેમણે બાણ્ય કે આ કોઈ જુકુશ મોડા મોડા નાચમાં ભાગ લેવા સારૂ આ બધા હશે એમ માની આખા આડા કાન કરી દીધા. કાકા તથા ડોસા છેક બગલાના દ્વાર પર ચઢી ઝાલના બડમાં જઈ ઉભા ડોસાએ બાણ્ય કે હરદાસની કથા છે એટલે બે ઘડી આપણા કાન પણ પ્રભુ ભજનથી પવિત્ર થશે એમ માની નીકળ્યા હતા, પણ આખો આખ હરદાસની કથાને બદલે ઝાલ નાચ નિહાળી ડોસાની આખો ચાર થઈ ગઈ, અને કાકા પણ ક્રોધમાં આવી મધુકરને મારવા તૈયાર થઈ ગયા.

“અરે માળા માધાઓ બાણ્યદંત્ર સુધારકો આ શું તમારા નામની હોળી પ્રગટાવા માડી છે ?”

“અધ્યા મધુકર તું તો મને કહેતો હતો કે આજ રાતે બગલામાં હરદાસની કથા થવાની છે, અને અહિં તો તારા નામનો દંત્ર લાગી રહ્યો છે. મારા બેટા આજકાલના છોકરા શા ફાટ્યા છે ? આટલી બધી સ્ત્રીઓ અને આટલા બધા પુરૂષો આટલી બધી ઉમ્મરે ફેરપુદડી ફરવા લાગ્યા છે ! ! બુલ્લમ

જીલમ જમાના તારો જલ્દીમ જીલમ છે ! ! અધ્યા મધુકર ?
મારો દીકરો આ નાટારગમાં સાલજો છે પણ ક્યાં ! અધ્યા
નાધીઆ, હે માધીઆ ! ! ”

“ અરે ડોન ડોસા ! તમે અહીં ક્યાંથી ? ”

“ મારા દીકરા હું પણ ક્યાં સાલજવા આવ્યો છું ! ! ”

“ અધ્યા મધુકર લણ્ણી ગણ્ણીને આ ધધા કરવા માડ્યા ?
માળા અક્કરમી, લાયડા બાઈડીઓને અડધી રાતે બંગલામાં
લેળા કરી નચાવા માડ્યા ? શરમ છે તને ! મરી જા ! તારા
સુધારામા દવ લાગે, તું મારા કુળમા અગારો પાક્યો ! ! ”

“ અરે ચુપ ડોસા ચુપ રહો ! કાકા જરા બોલતાં શીખો ! ”

“ અરે તારૂં સત્યાનાથ જય દીકરા હવે સીધો સીધો ઘેર
આલ નહીં તો જોયા જેવી થશે ! ! ”

“ અરે પગી પગી, આ ડોસાને લાત મારી દૂર કરો ! ”

“ ઓ વઠેલ અડાળ, તું બાપને અને કાકાને લાત
મારવા તૈયાર થયો ! થુ પડી તારા લણ્ણતરમાં ! ધિક્કાર છે
તારા સુધારાને.

“ અરે ડોસા આનું નામજ સાચો સુધારો ! ! ”

“ લાયડા બાઈડીઓએ લેળા મળી ફેરકુદડી ફરવી
એનું નામ સુધારો ખરૂં કે ! ? ઓ મૂર્ખ જરા બોલતા લાજ,
શરમા, નહીં તો લાકડી વતે બરડો બજેરી નાખીશ. ”

“ અરે પગી આ ડોસાને દૂર કરો ! ! નાહુક ડાન્સમા
હરકત કરે છે ! બધો બોલનો જાલ બગાડે છે ! ”

“ મારા દીકરા આતે ધડા વિનાનો તોલ કે જમાનાની

ધેણ ? ”

“ અરે ડોસા આ તો સુધારાનો ળાલ ! ”

“ અરે આતે સુધારાનો ળાલ કે કુધારાનો ડોલ ? ” કહી ડોસાએ એક લાકડી ઉગામી મધુકરને જડાવી દીધી. મધુકરે ડોસાને બે હાથમા દાબી દીધા અને આંખો ચઢાવી ડોસા પર દાંતીઆ કરવા લાગ્યો, સઘળાં કપલો પણ આ ધાધલથી હીગ-મુઠ બની આમ તેમ જોવા લાગ્યા !

સરોજસુંદરી

યાને

સુધરેલો જમાનો.

અર્ધજ્ઞ-ધર્મજન્ય કેળવણીથી થતી જીવનની, કુટુંબની અને મસારની પાયમાલી, સુધરેલા જમાનામા છુપાઈ રહેલો સડો, પરદેશગમન સળધીના ઉત્કૃષ્ટ વિચારો, સતી સાપ્તી આર્પપત્નીનો અપૂર્વ પતિપ્રેમ, સુધરેલી સોસાઈટી-ઓમાં ચાલતા ઉદ્ગ્રાહક આચાર, રેલ્વે ટ્રેનોમા કવચિત ભોગવવી પડતી હાડમારી, ત્રિધવાનુ આદર્શજીવન, પ્રાણહારક પ્રણય, નિરાશા ત્રિગેરે અસખ્ય ત્રિયોગી ભરપુર, તેમજ સુદર છપાઈ, ઉત્તમ સંકેદ ચીકણા કાગળ, સુદર સોનેરી બાઈન્ડીંગ છતાં કીંમત માત્ર રૂ. ૨-૦-૦ પોષ્ટેજ જુદું

પ્રકરણ ૩ જી.

સ ખાવતની આરસી કે પરગળુ પારસી ?

ઢાહરો.

પ્રજાશ પરને આપવા, જ પ ન ખાય જરૂર,
પૃથ્વીમા પૂજ્ય છે, પરગળુ શશી ને મૂર

શોભીતી અળાડીવાળા હાથી ઉપર મૂર્ખ માણસો પણ
બેસી શકે છે, ઘોડાના ખાસદારો શ્રેષ્ઠમા શ્રેષ્ઠ ઘોડા ઉપર બેસે
છે; નટ નટાદી પાત્રો રાજવશીનાં વસ્ત્રો પહેરી તાબુલાદી આવે
છે, હયાદી પણ પેટ ભરે છે, ચકલી આદી જીવ જ તુ પણ
મોટા મહેલમા વસે છે, તેમાંના કોઇની પણ સ્તુતિ થતી નથી.
સ્તુતિ તો માત્ર તે કૃતાર્થ પુરૂષની જ થાય છે કે જે લોક
માત્રની કામનાનો પૂરનાર છે.

કાયા તણો પાયો નહી વતની નહી વસુધા તણો,
માલીક નહી માયા તણો વૈભવ નજર દૃઢમણો;
ઉર કાળને કચણા નહી પચણા જગતના ગ્રાણ છે,
સદ્ગૃહસ્થ માયા શ્રીહરી ગણભગ કાળની ગ્રાણ છે.

સત્ સંગત એ આ સંસારમા પારસમણી છે. સારા જનોનો સહવાસ હ મેશાં દુઃખીને સુખી કરે છે. ઉંચ જનોમા વાસ કરવાથી કાયાનું સદૈવ કલ્યાણ થાય છે. ગુણવાન માણસોનો હાથ ઝાલવાથી સદ્ગુણનું રૂળ ટુંક વખતમા મળે છે. સખાવ-તીઓના છાયડા તળે રહેજ આવવાથી ઘણું ખર્ચ દારિદ્ર કુદરત ગળે નાશ પામે છે, અ'ટલા સારજ તુલસીદાસ જેવા મહાત્મા કહે છે કે, ' એક ઘડી આધી ઘડી, આધીમે' પુની આધ, તુલસી સંગત સતકી, કટે કોટી અપરાધ. ' માટે મહત્વતાની આકાંક્ષા રાખનારાએ હરદમ મહદ્ જનોની સોખત કરવી. નીચની સાથે એક નિમિષ માત્ર રહેવાથી પણ પોતાની ઉચ્ચતાનો જ્વેતજ્વે-તામા નાશ થઈ જાય છે, માટે સર્વ કાળ જેમ અને તેમ સહ-વાસ ગુણી જનોનોજ રાખવો. પ્રસ્તુત નવલકથાના બીજા ભાગમા કેસરનો પતિ જ્યન્તીલાલ નગીના વાડીમા પોતાના મિત્રો સાથે ફરવા ગયેલ હતો, ત્યાં અન્યો અન્ય નીચ સોખ તથી તેને ન સાંભળવાનાં વચન મિત્રો તરફથી સાંભળવા પડ્યાં હતા, છેવટને અતે નગીના વાડી છોડી ઘર તરફ વળતા તેને અમદાવાદના સુપ્રસિદ્ધ કોન્ટ્રાક્ટર એલ્લજી શેઠનો રહેજ સહ-વાસ થયેલ હતો, તે સહવાસમાં જ્યન્તીલાલના ઉમદા વિચાર જોઈ તેને વિકટોરીઆમા પોતાની સાથે બેસાડી ઘેર લાવ્યો હતો અને તેને બીજે દીવસે પોતાની આફ્રીસમાં મળવા બોલાવ્યો હતો. જ્યન્તીલાલની સાદાઈ અને લલાઈથી પ્રસન્ન થઈ તેણે તેને પોતાની પેઢીમાં પચીસ રૂપીઆનો પગાર કરી ધંધે વળગાડી સારે રસ્તે ચઢાવ્યો હતો; આ સર્વ પરિણામ ઉચ્ચ

જનોના સહવાસનું જ ક્ષણ હતું.

જયન્તીલાલ ઉપર એદલત શેઠના ચારે હાથ હતા. શેઠાણી શીરીનબાઈ પણ તેને પુત્રવત્ જોતા હતા, અને લાઈથી અધિક રીતે શેઠની દીકરી પરીન પણ તેને જીગરથી ચૂંટાતી હતી. જયન્તીલાલની સુવા બેસવાની તથા ખાવા પીવાની તમામ મોઈ શેઠે પોતાના બગલાના એક અવાસમા કરી હતી. પારસી ગૃહસ્થે હદ બહાર ઉદારતા આ બ્રાહ્મણ કલાર્ક જયન્તી ઉપર દર્શાવી હતી. એક બ્રાહ્મણ રસોઈઓ અને પોતાનો એક આકર અલાયદો જયન્તીલાલ સાડે રાખ્યો હતો. કુદરત પણ જયન્તીલાલ પર સારી રીતે કૃપાવત થઈ હતી. પેઢીમા જયન્તીલાલના રદ્યા પછી શેઠને ઘણો સારો નફો આપારમા પ્રાપ્ત થયો હતો. પનોતાં પગલાનો જયન્તીલાલને માની શેઠનું આખું કુટુંબ તેના પર સારી રીતે રાજ રહેતું હતું એદલત શેઠ પણ તેના સાડે કોર્ટ લઢી કેસરને સ્વાધિન કરાવવાનું બીડું ઝડપી રાત દીવસ કેસ સાડે પ્રયત્ન કરતા હતા. જયન્તીલાલની તમામ સરસરા ફીકર ચિંતા વગેરે માતાથી પણ અધિક રીતે શેઠાણી શીરીનબાઈ રાખતા હતા. તેમણે પોતાના લાઈ નવરોજી વાડીઆ બારીષ્ટરને ખાસ કરી આ કેસ સાડે મુંઝાઈથી અમદાવાદ બોલાવ્યા હતા. નવરોજી બારીષ્ટર પણ બહેનના શુકનને માન આપી પોતાનો લાલ મૂકી અમદાવાદ આવેલ હતા તેમણે હુક વખતમાં જયન્તીલાલને મળી તેના સાસરા સબધી હકીકતથી વાકેફ થઈ એક નોટીસ કાયદા પૂર્વક કેસરને તાબા લેવાની ઘડી મે વેકેશન પહેલા કોર્ટ મારફતે કઢાવી લેવાનું વિચાર્યું હતું.

જયન્તીલાલ આ કાર્યમાં પોતે ઘણું વિરૂદ્ધ પડ્યો હતો; અને શેઠને સારી રીતે સમજાવ્યું હતું કે આ વિગ્રહનું પરિણામ સંતોષકારક કદાપી નહીં આવે અને બંને પક્ષને ખર્ચના ભારે બેજામી ઉતરવું પડશે, તેમ છતાં સ્વાધિનતા આવનાર સ્ત્રી કેસર પણ હદ બહાર સુધારાને વાયરે ચઢેલ હાવાથી પોતાને તલમાત્ર પણ સુખકર નહીં થતાં કલેશનું મૂળ થઈ પડશે માટે આ વિચાર માડી વળાય તો તેમાજ માફ અને તમાફ કલ્યાણ રહેલું છે. આવી રીતે શેઠને સમજાવના છતાં પણ શેઠ જયન્તી લાલના વિચારથી વિરૂદ્ધ પડી દોરટમાં દાદ લેવા સારૂ સારી રીતે ઉશ્કેરાયા હતા શેઠાણી શીરીનબાઈએ પણ પોતાના ભાઈ વાડીઆ બારીદર સાહેબને અગ્રી રીતે કેસ લડના સારૂ ચઢાવ્યા હતા. અને જો આ કેસમાં પ્રભુ કૃપાથી ફાવી ગયા તો અમદાવાદની સઘળી પ્રેક્ટીસ તમને મળશે અને પચ્છીકમાં સારી નામના થશે, માટે જીવતોડ મહેનત કરવી અને બસ આખી મીચી લડવું. જે કાર્કખર્ચ થશે તે સઘળું અમે ખુશીથી ભરપાઈ કરીશું, અને જો તમારે ફી જોઈતી હશે તો તે પણ આપી છુટીશું, પણ તમને અહીં આ ખાસ કરીને રોકી દોરટમાં કેસ ચલાવરાવશું; આ પ્રમાણે સર્વે પ્રકારની દોર્ટ લડવાની વ્યવસ્થા જયન્તીલાલ સારૂ શેઠના આખા કુટુંબે મળી એક મતે કરી હતી. જયન્તીલાલ પણ કુદરતનો મામતો આમ કારમો ફેરવાએલો જોઈ ઇષ્ટ ઇચ્છા માની મૌન ધારણ કરી રહ્યો હતો.

અત્યારે જયન્તીલાલ પેઢીની આંકીસમાં ગયેલ છે; બંગલામાં તેના સારૂ લડવાને સર્વ તૈયારી થઈ ચુકી છે. આ વાતની

વધામણી આપવા સાડ પરીન એક પગે ઉમંગલેર આનદમા આવી ઉત્કુક થઈ અને ક્યારે જ્યન્તીલાલ ઑફીસમાંથી બગલે આવે કે ઠહું એમ ધારી આતુરતાથી રાહ જોવા લાગી. તે બંગલામાં આમ તેમ ફરતી જાય અને ઘડીઆળ સામી નજરનાખતી જાય, ઉપરથી નીચે આવે અને નીચેથી ઉપર જાય, કોઈ પણ માણસ બગલામાં આવે તો કોણ આંખું એમ કડી તરત તેની તપાસ કરે, આ પ્રમાણે ભાઈ બહેનના વિશુદ્ધ પ્રેમમાં આ પવિત્ર જાળા તન્મય થઈ જ્યન્તીલાલનું શ્રેય શી રીતે થાય ? અને કેમ જલ્દી થાય એ સાડ સર્વ ઉપાયો શોધવા અને પ્રયોગવા લાગી. બરાબર સાતનો ટકોરો થતા જ્યન્તીલાલ ઑફીસમાંથી બંગલે આવ્યો. બંગલામાં પગ મૂકતાંની સાથેજ પરીન ઉમંગથી સામી ગઈ અને કોર્ટ લડવાનો બાવાજીએ ઠરાવ કીધો. એવી વધામણી ખાઈ હૈયામાં હરખાવા લાગી. જ્યન્તીલાલ ઑફીસની કુંચી શેઠાણી આગળ મૂકી સલામ કરી એક બાસ્ટીલ પર બેઠો. શેઠાણીએ તેને તરતજ જમીને નિરાતે બેસવનું કહ્યું, આથી તે પોતાના અવાસમાં જઈ ખાવા પીવાની સોઈમાં શુંથાયો. શેઠનું ફેમીલી પણ જમવામાં રોકાયું આશરે દોઢેક કલાકમાં સૌ જમી પરવારી દીવાનખાનામાં દાખલ થયા અને ગર્યાના વિષયમાં શુંથાયા.

“કહો બાવા હીરાલાલ ટમે જ્યારે અદરાયા ત્યારે એક મી વખત તમારાં ધનીઆની કેસરગાઈ તમારે ઘેર આવેલા કે ? ”

“ ના સાર્હેંગ ! માઈ મેરેજ નાની ઉમ્મરમાં થયેલ હતું, અને મને તે વખતે મારા સસરાએ ઘરજમાઈ તરીકે એમના

પોતાના ઘરમાં રાખેલ હતો.”

“વારૂ થીક ! તમારાં મા બાપે એક બી વખત કન્યાને ઘેર તેડી નથી ? ”

“નાજી ! મારા લગ્ન વખતે મારા મા બાપ હયાતજ નહોતાં મને નાનો મૂકીને તે મરણ પામેલાં હતાં.”

“ત્યારે તમને કેને પરનાવ્યા ? ”

“સાહેબ મારો વિવાહ મારા વડસસરા પુરપોત્તમરાયજીએ મારા પિતા કલ્યાણરાય પાસેથી રૂપીઆ ૫ હરસોની રકમ લઈને કર્યો હતો. મને તેર વરસનો મુકી મારાં મા બાપ મરી ગયા, ત્યાર બાદ મારી તમામ મિલકત મારા વડસસરાએ પોતાના સ્વાધિનમા લીધી, અને તેમને ઘેર રાખી પરણાવ્યો અને ભણાવી ગણાવી ઉછેર્યો.”

“ત્યારે તો તમે પરન્યા પત્ની બિલકુલ તમારા ઘરમા ગયાજ નથી ? ”

“નાજી, મારા મા બાપના મરણ પત્ની માફે કોઈ સચુ-બ્હાણુ રહ્યું નહોતું, તેમ તે વખતે મારી ઉમ્મર નાની હોવાથી મને કોઈ ઘરાબર સસરા વ્યવહારનું જ્ઞાન પણ નહોતું. મને એકલા ઘરમા ગમે તેમ ન હોવાથી મે કોઈ પણ દીવસ ઘેર જવાની મારા સસરાને વાત પણ કરી નહોતી, તેમ તે વખતે મને કોઈ પણ પ્રકારનું સાસરામાં હુ.બ નહી હોવાથી હું મારી મેળે ખાતો, પીતો અને ભણતો ગણતો દોર કરતો હતો.”

“ત્યારે તમારે અનળતાવ થવાનું કારન શું મલી આવીયું ? ”

“કારણમાં એજ કે મારા સાસુ સસરા અને એક દરે-

આખું કાંધર વિલિયમનું ફેમીલી સુધારાનું હિમાયતી હતું. દરેક જણા સ્વતંત્ર વિચારનાં હતાં. આમન્યા શી ચીજ છે તેનું તેમને ખિલકુલ જ્ઞાન નહોતું. ણસ જેમ આવે તેમ ખાવું; મરજી પડે ત્યાં જવું અને મન જુદાંય તેમ ચાલવું. કોઈનો પણ અકુશ રાખવો નહીં. ”

“ એમાં ટમુને શું હરકત હતી ? ”

“ હરકતમા એજ કે મારે સારો દીવસ સાસુ સસરાની ખીજમત ઉઠાવવી પડતી હતી વ્યાજખી અને ગેરવ્યાજખી તમામ પ્રકારનાં કાર્યો મારી જાને કરવા પડતા હતાં. મારા સસરા મારા વડસસરાની ખિલકુલ આમન્યા રાખના નહોતા, મારી સાસુ મારા સસરાને વેચીને દાગીઆ ખારોખાર ખાતી હતી, અને મારી વાઈફ કેસર મને તથા તેમને ખિલકુલ ગાઠતી નહોતી. સસરાના ઘરમા મારાથી ખિલકુલ તેને ઠપકો દેવાય તેમ હતું નહીં તેથી તે હદ બહાર સ્વતંત્ર બની ગઈ હતી. દરેક જણના મનના રસ્તા બુદ્ધા બુદ્ધા થઈ પડ્યા હતા. ”

“ એમા તમને શી નડતર હતી ? ”

‘ નડતરમા એજ કે મારે દરેક જણની ખુશામત કરવી પડતી હતી સાસરામા ઝોશિયાગા રડીને કુતરાની માફક પેટ ભરવું પડતું હતું. જ્યારે મારો લેસન કરવાનો સમય હોય ત્યારે મારાં સાસુ કહેશે કે દયો જ્યન્તીલાલ આ એક નોટ લઈ સુધારા સમાજના સેક્રેટરીને ઘેર જઈ આપી આવો; આ તે આપીને ઘેર આવું કે તરતજ મારા સસરા કામ બતાવે કે દયો જ્યન્તીલાલ તમે અત્યારે મ ચેરજી મરઘાને ઘેર જઈ ચાલુ

માસનું ખાટલીઓનું બીલ લઈ આવો ! ! ”

“ બાવા શેની ખાટલીઓ ? સોરાવોતરની કે બીજી દવાઈની ? ”

“ સાહેબ જેની સમજે તેની ! ”

“ તોબી તમે કહો તો ખરા કે શાની ? ”

“ સાહેબ એકસો નળર દુની ! ”

“ શું વાઈનની, દાડની ! ત્યારે તમે લોકો બામન થઈને દાડળી પીવોજ ખરા કે ? ”

“ સાહેબ હું કદી નથી પીતો ! ”

“ તમે નહીં પીતા હોશો તો તમારા સસરા પીતા હશે, તમારી સાસુ ચરાવતી હશે, જ્યાં ત્યાં કરી સરવાલો તો એકને એક થીયોને ? ”

“ એ તો સાહેબ જે કરે તે લોગવે ! કેમકે, ‘ કમીરકા ઘર એકમે ગલકટેકી પાસ, કરેજા સો પાવેજા કાં બેટા કા બાપ ’ ! ”

“ બહુ સાડાં ચાલો હવે મુઢા ઉપર આવો ! મેનર પકરો !

“ આ સાહેબ બીલ લઈને ઘેર આવ્યો કે તરતજ મારી વાઈક કહેશે કે લ્યો બજારમાં જઈને મારા વાસ્તે સ્લીપર લાવો, સેન્ટ લાવો, રૂમાલ લાવો અને પોમેટમ, તેલ, અત્તર, ધુળ ઢાળા અને પથરા જે કાંઈ મંગાવું તે લાવી આપો ! ! ”

“ ચોહો આ તે તમે બોલો છ કે બકો છ ? ”

“ સાહેબ બોલું છું ! સાસરામા બધાનાં કામ થાય પણ કાંઈ બાચડીની તાળેદારી ના ઉઠાવાય; તેથી મારે મુદ્દાના

માણસ સાથે વાઘો પડ્યો; ન્યા મુદ્દો બગડ્યો ત્યાં બધું બગડ્યું । ”

“ ત્યારે તમારા લોકોમા ગધાના સાસરે આવો કારભાર ચાલતો હોયો કે ? ”

“ હા સાહેબ ! જે જમાઈઓ ઘરજમાઈ તરીકે સાસરામા રહી ઉછરતા હોય ત્યાં બધે જમાઈને સાસુ સસરાની ગુલામ-ગીરી કરવી પડે, અને વાતે વાતે હાજી હાજીથી સાસરીયાને રાજી રાજી રાખવા પડે । ”

“ ખાવા તમારી કહાની પત ગરી જખરી કોમીક દેખાય છે ને ! ”

“ સાહેબ જે જમાઈના સાસરીયાં શ્રીમત પૈસાદાર હોય, અને જમાઈ ગરીબ હોય તેને આ સસારમાં સાસરી આંના ગોલા થવાનો વખત આવે । જેના સાસરીઆ કુળવાન હોય અને પોતે રળી રોટલા ખાતો હોય તેને બાયડીને ઘેર રાખવા સાડે સાસરીઆંના વગર પૈસાના નોકર આકર થઈને રહેવું પડે ત્યારે તેનાથી આ સસારમા ઘર માડી શકાય ! જે જમાઈએ ઘરનાર ઘરાણે મૂકી પદ્મા લારી કન્યા આણી હોય તેણે દહાડામાં દશવાર સાસરે જઈને સાસુ મડમ સાહેબને સાત વાર નીચા નમી સલામ કરવી પડે, જો તેમા એકાદ સલામી ઓછી લેવાય તો તરતજ દીકરીને ઘેર તેડાવી જમાઈને હાડહાડ કરી હિરાન કરી કુતરાનો અવતાર બનાવી દે, અને જે જમાઈ પોતે કુળવાન હોય અને મારા જેવા નિરાધાર અને ગરીબ હોય તેને સાસરીઆમા રહી ઘરજમાઈ તરીકે રહેવું

પડે અને ધડાનાં ઝટલાંની માફક જ્યા નાજે ત્યા નીચા નમી ને ઘાતાવે તે કામ કરવું પડે, જ્યા સુધી સાસરીઆંની મરજી સચવાય ત્યા સુધીજ કુલીનતા દુનયામા દેખાડી શકાય, બાકી જરા પણ વાધો વચકો પડતા તરતજ લડાઈ ટટા થઈ અપમાન પામી પોતીયાલેર સાસરૂ છોડવાનો વખત આવે । ”

‘ હા બાવા પછી તમારા ઇતીહાસનું બ્યાન આપોને । ’

“ આ સાહેબ, અન્યાય ભરી રીતે મારા ઉપર જ્યા ઢરે-કના તાબીઆ થવા માડ્યા કે તરતજ મારે સાસરાને છેલ્લી સલામ કરી વિદાયગીરી લેવી પડી । ”

“ વારૂ બાવા ટમારી વાઈફ કયા સુધી અનેલી છે. ”

‘ સાહેબ હાલમા તેણી બી. એ. પાસ થએલી છે. ’

‘ અને ટમો ? ’

“ સેવક પણ બી. એ પાસ થયેલ છે । ”

‘ ઓહો ! સો હાયર એજ્યુકેશન યુ હેવ ટેકન એન્ડ યુ ડાન્ટ ગેટ હેપીનેસ ! હાઉ વન્ડરફુલ ઇટ ઇઝ ? આટલી બધી કેલવની તમે લીધેલી છે અને તમને દુનિયાદારીનું સુખ મળતું નથી, એ કેવું અભયમ વિચિત્ર છે ? ’

“ સાહેબ અફસોસ એનોજ છે મારા વડસસરાનું ધણુજ બહોળું ફેમીલી છે આખુ કુટુંબ કેળવાએલું છે મારા સાસરાની તમામ સ્ત્રીઓ ભણેલી છે મારી બે સાગીઓ અને બે ફર્મજીઓ પણ બી. એ. પાસ થયેલી છે મારા સાહુઓ પણ એજ્યુએટ છે, એક દર આખુ ફેમીલી સારી કેળવણી પામેલું છે ”

“ ત્યારે વાંધો શું આવીઓ ? ”

કાર્ય તે શું? તો રૂટી એજ કે જે સાક્ષી ગળી સ્તંભેના કાગળ ઉપર લખાવવું તે, અને કાર્ય તે શું? તો આપેલા રૂપીઆ દાવો માંડી વસુલ કરવા તે. હવે કદા અને રહસ્ય તે શું? તો કદા અને રહસ્ય એજ કે એકના ચાર ગણા ગણી સામાને ગળે પડી કનડી કનડીને કોર્ટમાં ઘસડી રૂપીઆ વસુલ કરવા તે નહિ, પણ વ્યાજખી રીતે આપેલ રૂપીઆ ખર્ચ સાથે ધાંધલ તોફાન વગર વસુલ કરવા તે. આ પ્રમાણે આપણા અસલથી ચાલતા આવેલા કાર્યોના રહસ્યને જાળવો રાખી જમાના પ્રમાણે કાર્ય કરવાની રૂઢીમાં ફેરફાર કરી સહેલાઈથી કાર્ય સાધી લેવું એનું નામજ સાચો સુધારો કહ્યો કહેવાય. એકદમ આખો મીચી સારું નગ્નુ વિચાર્યો વગર કાળખળનો ખ્યાલ કર્યો મિવાય પારકુ તે સારું અને પોતાનું તે નહાર માની દેખાદેખી કરવું તે રમમ સ્ત્રીચ્છેદ હાલના સુધારકોની થઈ પડી છે. હવે મારે અણખનાવ થયાનું કારણ એજ કે હું આ આધળા સુધારામાં સામેલ નહીં થયો તેજ!! જ્યારે હું અને મારી વાઈફ સાથે સાસરામાં રહીને લાણના હતાં, ત્યારે મારા સસરા મને કહે કે તમે આ તમારા માથે રાખેલી તાવડી ચાટલી કાઢી નંગાવી શુભો રાખો, આ તમારું કેડીયું અગરણુ ગઢલી નાખી યુદ્ધ પાટલુન કોટ પહેરો, ગ્રાહણપણુ મૂકી દઈ વીરુદ્ધી, સ્ત્રીચ્છેદ ઉગલરોટી કેક ખાઓ; સ્ત્રી સાથે માનભરી રીતે હાથ ઝાલી હરવા ફરવા જાઓ. તેના દરેક કામકાજમાં ધક્કા ખાઓ, તેણે લેસન લખી આપો, નહાઈ ધોઈ દેવ સેવા કરવો મુકી કલ્પમાં ગર્ગમાં જાઓ; આ પ્રમાણે નકલીઆત સુધારા પાળવાની ફરજ

પાડી તેથી મારે અને તેમની વચ્ચે કલેશ થયો. એમના સુધારાનું ધોરણ અગ્રેજ લોકોના રીતરીવાજોનું અનુકરણ કરવાનું હતું. તેમના જેવા ગુણ લેવાનું નહોતું; પણ તેમના જેવા ખાન-પાન અને રીત પોશાક પહેરવાનું હતું. પુરૂષોએ સર્વ કાળ સ્ત્રીઓની તાબેદારીજ ઉઠાવવી, અને સારી રીતે તેમને હરવા ફરવા ખાવા પીવાની અને ઊલવાની છુટ આપી સ્વતંત્ર બનાવવી એનું નામજ સાચો સુધારો તેઓ માનતા હતા. હરતા ફરતા વાત વાતમા અને ખાતા પીતા સહેજ સહેજમાં તેમને એટી-કેટ પોઝીશન અને લીમીટનો વાધો પડી જતો હતો. આખો દીવસ છણક છણક યસ, નો, નોનસન્સ, ઢેમ, ખલડી, લેઝી, સ્ટુપીડ, ઈડીઅટ રાસ્કલ, કુલ, ડોન્કી વગેરે કહી કહીને મારો જીવ લેતા હતા. આ પ્રમાણે જ્યારે પાપનો ઘડો લારાયો ત્યારે એક દીવસ મેં તેને ફેડી નાખી મારો રસ્તો બુદ્ધો કરી લીધો. એક દીવસ મારી વાઈફ ઈંગ્લીશ પોશાકમા સજ્જ થઈ બેઠી હારમોનિયમ વગાડતી હતી, ત્યાં હું મારા દેશી પોશાકમા ગાયન સાસળવા ગયો; મારી સ્ત્રીએ મારા તરફ અણગમો બતાવી ધિક્કારના શબ્દો કહ્યા, તે વખતે હું તેને શીખામણ આપવા લાગ્યો, ત્યાં તે ચીડાઈ ગઈ અને એકદમ મારા સસરાને બોલાવ્યા, મારા સસરા ત્યાં આવ્યા અને મારી વાઈફને પક્ષ કરી મને ધમકાવવા લાગ્યા, તે વખતે મારાં વડસાસુ તેમના મધર જે બુના વિચારના ડાહ્યા અને વૃદ્ધ હતા તેઓ મારો પક્ષ કરી બચાવ સાડું છોકરીને ઠપકો આપવા લાગ્યા; આથી ગરમાગરમ તકરાર એકદમ વધી પડી અને મને ન

કહેવાના વચન કહ્યાં, તેની સાથે મેં તેમના ઘરને છેલ્લી સલામ કરી દીધી. એક દીવસ હું કાકરીયા તળાવ પર ફરવા ગયેલ હતો ત્યાં મારા એકલજી શેઠ ફરવા આવેલા હતા. અમારા બંનેનો મેળાપ થયો, મારા વાસ્તે ઇશ્વર તેમના હૃદયમાં ઉતર્યા અને મને આશરો આપી ઠેકાણે પાડી સદાને વાસ્તે પોતાનો કરી લીધો. આ પ્રમાણે આ હુ ખીઆરાના હુ ખની કહાણી બની છે. નાની ઉમ્મરમાં મારા માળાપ ગુજરી ગયા, મારી માલમિલકત મારા સસરા બધાવી પડ્યા અને નીતિને રસ્તે ચાલતા મને મારવા તડ્યા; અને છેક બેહાલ બતાવી અરધી ગતે ઘરમાથી બહાર પહેરેલે કપડે કાઢી મુક્યો ! ! ઇશ્વર સૌનું સાર કરે ! પ્રભુ મારા જેવું હુ ખ કોઈને દેતો નહીં ! !” આ પ્રમાણે કહેતાની સાથેજ જયન્તીલાલનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું. અને એકદમ તેની આબમાથી આસુ ટપકવા લાગ્યાં; તે ડુસકાં ઉપર ડુસકા ખાવા લાગ્યો, શેઠાણી ચીરીનખાઈ, પરીન અને શેઠ વગેરે સૌ જણાએ તેને સારી રીતે દીલાસો આપ્યો, અને હી મત આપી માઠમાઠ તેને છાનો રાખ્યો ! !

“ અરે હા હાં બાવા જયન્તીલાલ જરા હીંમત રાખો, આમ છેક ગણગઈ ન જાઓ. છાતી કથન રાખો ! ખોદા જે ધારે તે કરે, તેની મરજી પ્રમાણે ચાલવાથીજ સુખી થવાય છે હુ તમને જરાખી દુઃખી નહીં થવા દઉં ! ”

‘ કાચ બાવાજી તમે શુ કામ જયન્તીલાલને દુઃખી કરે છે ? શુ કામ તેમને અત્યારે રડાવીયા, ખાલી કોઈ માનસને રડાવવાથી શુ ફાયદો થાય છે ! ! ઇશ્વર શુસ્સે થાય છે. જયન્તી-

લાલ લાઈ તમે બિલકુલ ગભરાતા નહીં !! મારાં માયજી અને બાવાજી તમારે સાઈ જીવ આપે તેવા લલાં છે. ”

“ બહેન પરમાત્મા તમારું કદયાણુ કરો ! પ્રભુ તમારાં માતા પિતાને અમર કરો ! મારા જેવા સેકડો દુઃખીઆરા દીન જનો તેમની શીતળ છાયા હેઠળ આવીને ઠરો ! ! ”

“ એદલજી શેઠ આય જયન્તીલાલલાઈ બહુજ નેક દીલના લલા માણસ છે. તેવન ઘણા પ્રમાણિક અને સાચા છે. મને તેમની હીસ્ટરી સાલળી ઘનીજ દયા આવે છે. સુધારા, ફેશન અને જીકાઈના વાયરે ચડેલા દંભી લોકોના દલનુ પોગળ ખુદ્દુ કરવુ તેખી એક પુન્યનું કામ છે. પોતાના બાપીકા રીત રીવાજો છોરી દેખાદેખી દોઢડાહ્યા અર્ધદગ્ધ સુધારકો, જે પખ્લીકને ઉંધુ સમજાવી ફેશનને પથે ચરાવી અને સુધારાનો માર મરાવી ખરાબખસ્ત કરનારા પાપી જનોને પૂરતી નસીયત આપાવી લોકોને કુનામા પરતા અતકાવવા તેના જેવો ખીજો કોઈ ખી સારો ધર્મ નથી; માટે જરૂર હું અમદાવાદ રોકાવાનો અને આય કેસને સારી રીતે મજબૂતાઈથી ધરો જયન્તીલાલને જીતારવાનો ! પુન્યના કામમા કદી પદરના હજાર ખરચ થશે તોખી શું થઈ ગયું ? જયન્તીલાલ હી મત રાખો, બાવા તમારા સાઈ હું મારાથી બનતું કરીશ ! !

“ વાડીઆ સાહેબ, આખી પરમારથતું કામ છે. આમાં મારો કોઈખી પ્રકારનો સ્વાસ્થ નથી બાવા ! ! એક દુ ખી માનસને સુખી કરવાનુ આય એક ઉમદા ધરમનું કામ છે ! ! કોરતનો સઘલો ખર્ચ હું મારી જાતે આપીશ. એક વાર સુધા-

રાતું પોગલ પખ્લીકમાં પ્રગત કરી સુધારાને નામે થતા પાપ અતકાવીશ. ”

“ શેથજી. તમારા વિચાર પન ઘનાજ સારા છે. આલો આળી એક પુન્યનું કાજ થશે અને પખ્લીકમાં નામના થશે ! ”

“ જયન્તીલાલ તમારે કોઈમી પ્રકારની ચિન્ટા ન કરવી તમે મારા ખચ્યા છો. જેવી મારે પરીન દીકરી છે; તેવા તમે જયન્તીલાલ પેતના કરતાં પન અધીક સારા દીકરા છો. ”

“ ખરી વાત છે બાવા આય જગતમાં મનુષ્ય જન્મતાં સાથે કાઈમી લાવતું નથી અને મરી જતા સાથે કાંઈમી લઈ જતું નથી, ફક્ત પુન્ય અને પાપજ તેની સાથે જાય છે જગતમાં તેનો કરેલા સતકરમની વાસનાજ કીરતી રૂપે ફેલાય છે અને પખ્લીકમાં તેના વખાન થાય છે; માટે જે કાઈ પરમારથ કીધો તેજ શરીર ધર્યાનું સાર્થક સમજવાનું છે ! ! બાવા ‘ જેવી કરની તેવી ભરની ’ ! ! ”

“ વાહુ વાહુ વિશ્વાધાર કિરતાર તારી લીલાની બલિહારી છે, કેમકે જ્યાં વહાર ત્યાથી ધાડ અને ધાડ ત્યાંથી વહાર ! ! જળને ઠેકાણે સ્થળ અને સ્થળને ઠેકાણે જળ કરનાર એકતુંજ કર્તુ અકર્તુ અન્યથાકર્તુ તરીકે સમર્થ છે. તારી કૃપા એજ મનુષ્યનો ઉદય કાળ છે; કેમકે.—

✽

✽

‘ પડતી દગામાં પત્ર પોનાના જનો પણ ના કહે,
વહાલા વિદળ વેગી જને નિજ માત્ર રખાલો દુરે,

ગુણ જ્ઞાન હિન વિન ચાતુરી કામ ન આવે તે કરું,
પ્રતિકુળ જો પ્રભુ હોય તો પડીત નહીં થઈને પશુ. ”

કવિ મહાસુખગન

“જયન્તીલાલ હવે તમે જાઓ. મારા ઘરમાં સૂઈ જાઓ. રાતના કાઠળી વિચાર ન કરશો. આ તમારા પોતાના ઘરમાં સૂતા છો, અને આ તમારાં પોતાનાં માળાપના આસરા હેથલ છો એમ માની આન દે પ્રભુનું લજન કરતા પોલી જાઓ. ઈશ્વર દરેક પ્રાણી માત્રનું ભલું કરે છે ! જમાનામાં જે કાંઈ થાય છે તે સારાને વાસ્તે થાય છે, માટે હીમત રાખી પગલે પગલે પરબુને ઉપકાર માનો જાના ! ! ”

“આહા અવિનાશી તારી માયા અજળ છે. ઘડી ઘડીમા નારા રંગ ન્યારાજ છે ! વાહ મારા હરી તુ જે કંઈ કરે તે થોડું જ છે ! ! અહા કેવા કટ્યાણી અને પવિત્ર દીલના મારાં શેઠ શેઠાણી અને બહેન છે ! પરદુઃખસંજન જીવોતુજ જગતમાં જીવ્યું પ્રમાણ છે ! ! આહા “ આતે સખાવતની આરસી કે પરગણુ પારસી ” કહી જયન્તીલાલ મનમાં આનદ પામતો પામતો પોતાના અવાસમાં જઈ નિંદાવશ થઈ ગયો ! !

સચિત્ર એક કુમારીકાની હૃદયગ્રવક આત્મકથા સચિત્ર.

કમનસીબ કમળા.

ક્રીમત ૩ ૮-૪-૦ પોળેજ જુદું

પ્રકરણ ૪ થું.

❧❧❧❧❧❧❧❧❧❧

તારનારી બાયડી કે સારનારી શાયડી ?

દાહરો.

નર નારીના રમકડા, નર નારીના દાસ,
નચાવ્યા નાચે નર મણી, માણે ત્રાસ વિલાસ.

આત્માને આન દનો ઝરો, નેત્રોને અમૃતનુ અંજન, સ્નેહની પલ્લવમય શય્યા, કામદેવ રૂપી વૃક્ષનુ પુષ્પ, રતિ વિલાસનો પ્રસાદ, વિષય રૂપી અરણ્યમા સચાર કરનાર હૃદય રૂપી હાથીને બાંધવાનું સ્થાન અને સસારમાં સાર રૂપ એવી સુંદરી પુરૂષને આ સસારમા ઘણા સુકૃતથી જ પ્રાપ્ત થાય છે.

માથા કોડી મરો મૂરખથી કદી ન જ્ઞાન પ્રદાય,
જ્ઞાન ઝરે જ્ઞાનીના ઘટમા અજને ઉલટી થાય,
મધુ સુધારસ સૌને ગમતો ખર તે ખચિત ન ખાય,
પૂર્વ તણો સમ્કાર હોય તો પ્રેમનુ પાન કરાય

કવિ મહામુળરામ

સૂર્ય વગર ચક્રવો, બાગ વગર કોયલ, પાણી વગર મા-
છડું, સરોવર વગર હંસ, પાખ વગરનું પખી, પાંદડાં વગર

વૃક્ષ, વરસાદ વગર મૌર, વનલતા વગર મધુકર, સ્વાતિ નક્ષ-
ત્રના બુંદ વગરનો બપૈયો અને સ્નેહ વગરનો મિત્ર જેમ પશુ
રૂપ છે, તેમ વિશુદ્ધતા અને અકુશ વગરની કામની પણ નકા-
મની કટારી રૂપ છે

* * * *

“ ગડી મકરાગ નારિકા માન ના મિલિયાઇ,
મરિતા બોલે મોરસો જિયત લુવગે ખાઈ,
જિયત લુવગે ખાઈ મુનિનકે જિય તરમાવે,
કૌતુક અપના કડે કુચરિયા અગ લગાવે,
કહે ગિરીધર કનિરાય જૈમી ખાડેકી ધારા,
દેખ હૃદય બિચારી નારિ યદુ ગડી મકારા. ”

સાહીત્ય સંગ્રહ

* * * *

“ જે વારો તે થોડું રે મતિ નારી
પતિ પર મહુ કાંઈ વારો—જે વારો
તન મન ધન વારો જીવ ને જોગન વારો,
પ્રેમથી વારો જીવ પ્રાણુ રે— સતિ નારી
શાણી છે આંતુ જે કાંઈ ગણો તે આમી રે,
જાણો સહારક આમી ઉદ્ધારક આમી રે;
મતિ આંતો પતિ પરમેશ છે,
પતિ સુખે સુખી મતિ હમેશ છે,
છે પતિ દુખે મદા સતિ દીવ દલેશ—મતિ નારી”

તેત્રીશ ઠાટી દેવ મિરાજ્યા પિયુ પ્રતિમા રૂપ,
 જાણી સ્વામી સેવો રે સ્વામી હિમાવર રૂપ,
 સ્ત્રીઓને સ્વામી રમાવર રૂપ,
 સ્ત્રીઓને શ્વામી છે સર્વ શ્વરૂપ,
 જાણી શ્વામી મેવો રે - જે વારો.

૽વિ મુળશ કર

સ સારમાં કહ્યાગરી કાન્તા કથને એક શાન્તિનું પરમ
 સ્થાન છે, જીવન જાગૃતું સારું સુખાન છે, જીદગીની ઝલકતી
 જ્યોતિ છે, અને સાચા સુખને આપનારી એક સ્વર્ગની દેવી
 છે જેની સ્ત્રી સારી તેનું સર્વ સારું અને જેની સ્ત્રી નઠારી તેનું
 સર્વ નઠારું. મોટા મોટા મૂછાળા મરદો ધરમા ચુલાના કલે-
 શથી રાખ ફાકતા થઇ ગયા છે, લાખોની આગરવાળાની શાખ
 કુલારજ સ્ત્રીઓથી રાખમા રોળાઈ ગઈ છે ચોળાઈ ગઈ છે.
 જેની દાળ બગડી તેની રસોઈ બગડી, જેનું અથાણું બગડ્યું
 તેનું વરસ બગડ્યું અને જેની બાયડી બગડી તેનું સર્વસ્વ બગ-
 ડ્યું. ક્ષણમા મોહ અને ક્ષણમા દ્રોહ ઉપજાવનાર ફક્ત એક
 સ્ત્રીજ છે. ઘર પર એક ઘડીમા વૈરાગ્ય અને એક ઘડીમા લાવ
 લાવનાર લલિત લલનાજ છે. એક માના જણ્યા લાઇઓમાં
 નજીવા કારણસર મુક્કાબાજી અને ડાંગાજી કરાવનાર ફક્ત
 એક ચતુરાજ છે. નયનથી નચાવી મો મલકારી સામી દૃષ્ટિએ
 માતાને ગાળો લ ડાવનાર અને બાપને હુકારા ટુકારા કરાવનાર
 ફક્ત એક કામનીજ છે. નાના બાધવાનો અને બહેનોનો પગલે
 પગલે દોષ દેખાડી કાળી રાત્રે ધરમાથી બહાર કઢાવનાર ફક્ત

એક સ્ત્રીજ છે, નખરાંથી નચાવી નણુંદ બંધુઓના હુક ઉપર ત્રાપ મરાવી કંથને ઢોર સમાન બનાવી બાપીકી માલ મિલકતની મજા ઉડાવનાર ફક્ત એક શરમાળ સુન્દરીજ છે. પાળી પોષી ઉછેરનાર વૃદ્ધ માતાને અક્કલ શુન્ય અને અદેખી કહેવ રાવનાર હરીણી સ્ત્રીજ છે. એક બાપની પ્રજાના યોગ્ય ભાગો હોળીના નાળીયેર સમ કંથને આગળ કરી કંથ હાથે ઓળ વાવનાર ફક્ત એક અલભેલી સ્ત્રીજ છે. બાંધવ અને બહેનોને માતા અને પિતાને જોરાકમા પેટના જણ્યા દીકરાના હાથેજ વિષ અપાવનાર ફક્ત એક ડાહી ડમરી દારાજ છે. ઘડી ઘડી સાસુ નણુંદને સારી રીતે બાજેરી પલકમાં પરણ્યાને પાપણુ પલકાવી ચડાવી બાપની છાતીમાં ઠેસા મરાવનાર અને માને ચોટકો અલી જમીન પર પટકાવનાર ફક્ત એક કુલીન કુટુંબની અને શેઠીઆના ઘરવાળી ગુણીયલ ગોરીજ છે કાજી રાત્રે માતા સમાન ઉછેરનાર રાડી રાંડ બહેનોની ટુન્કોનાં તાળાં તોડાવનાર ફક્ત એક શાણી સુન્દરીજ છે. ઘરડા આધળા અને માદલા બાપને ટાઢા શીળા અને લૂખાપાકા વગર ઘીના રોટલાના દુકડા વગર દાતે લોઢાના ચણા સમાન ચવરાવનાર, ધણીને પગની પેજર સમ નમાલો ગણી ઉપર ચોટીઆ કૃત્રીમ પ્યાર બતાવી એકી જુઠી રસોઈ પ્રતિવ્રતાને બેવડો દંભ દાખવી ખવરાવનાર અને પોતાના ચારને ઘેળે દીવસે ઘરમા ઘાલી વિવિધ પ્રકારની સ્વાદિષ્ટ રસોઈઓ આરોગાવનાર ફક્ત એક સલુણી શ્યામાજ છે. જમાનાના જોરમા માયા સમાન મનુષ્યને મર્કટની પેઠે નચાવનાર અને પળ વિપળે મનને અદૃઢ કરી શ્રદ્ધા શંકાથી

પ્રિય અપ્રિય તરીકે નીરખાવનાર ફક્ત એક સ્ત્રી જ છે. મોઢે ચઢેલી અને ખાઈપઢેલી સ્ત્રી આ સસારમાં પુરૂષને મન એક જીવલેણુ ઝેરીલી અને ડંખીલી સાપણુ સમાન છે. ભોળા મનના ભરથારોના હૃદ બહાર લાડથી ચઢી જઈ લાડવેલી બનેલી કામીની કથ ઉપર કાતીલ કેર વરતાવી મૂકે છે. કુળવાન મા-બાપની અને ન્યાત પટેલીઆ શેઠીઆ આગેવાનની ગરીબ ઘરમા પડી ગાય જેવા ઘણીઓને ખાઈબાદી પગતળે કચરી નાંખવાના કોડ હરફમ ધરતી ફરે છે. વૃદ્ધવયે પરણુનાર, પુનર્લગ્ન નાતરીઆ મેરેજ કરનાર, ઘરગાર ઘરાણુ મુકી ન્યાત પટેલની પુત્રીને વરનાર, કન્યાવિક્રયના ફંદે ફસી કોથળીઓ ભરી નાણા વેરી કન્યા લાવનાર, એકદમ ઉચા કુળમા સાહસ કરી લગ્નનો સબ ધ સાંધનાર અને કન્યાની અછતને લીધે જ્યાં મળી ત્યાંથી કન્યા લાવી પરણુનાર, તથા ઘણીજ નાની ઉંમરમા બાળ લગ્નથી જોડાનાર પુરૂષોને ઘણુ ભાગે સ્ત્રીઓ માથાની ફરેલ અને પ્રપંચની ભરેલ નીવડી માથે ભાગે છે. ‘પડીત શાસ્ત્રી ભણેલ પુરાણી મોટી સલામા મનાય, માન તજ મૂરખીના મો-ઢાના નિત્ય ટુકારા ખાય એવો અવળો ઘાટ તેમને વાસ્તે થઈ પડે છે. તેમની આખી જીવગાની ધુળધાણી થઈ જાય છે. ડગલે ડગલે ભાઈસાહેબોને બાઈસાહેબોના દાસ બની ખીજમતદારી ઉઠાવવી પડે છે ઘરડાને નાના થવાનો અને નાનાને ઘરડા થવાનો વખત અવળચડી સ્ત્રીઓને લીધે આવી જાય છે. પોતાના આપ્ત અને વડીલ વર્ગને પણ કલેશી કામીનીના સ્નેહ વશ થઈ દબાઈ અમાઈ આંખ આડા કાન કરી નાકનું રક્ષણ કરી તું તાં

કરવું પડે છે અને અયોગ્ય રીતે હુલવો ઘર સ સાર ચલવવો પડે છે. ન્યાય અન્યાય નીતી અનિતિ અને યોગ્યાયોગ્ય વડીલતા વગેરે સઘળું નેવે મુકી નારીના નયન તળે નાચવું પડે છે, વખતો વખત ડહાપણુમા દવ લગાડી ચાલતી ગાડીમા બેસી ઘરનો ભાર ખેંચવો પડે છે. કેમકે,

*

*

*

“ મોટા મોટા મૂછાળા ગુચ્છાળા ગુરવાન તણુ
ચલણુ ન ચાલે ચતુરાની આગે પાછતુ,
વેલણુ તો વિશ્વને સુધારવાનુ વાળે પણુ
કામનીને હાથ કુચ્છી ભોપાણુ છે ભાઈતુ,
તોપોને તડાકે વાત સલામા ઉડાવે પણુ
ઘરમા શુભામ ચાલે રાજ્ય પોપા આઈતુ,
નર એવા નામનાના ખોલનો શો તોલ કહો
દુકુન્ને આખ્યુ છે નીર પ્રવાહી નવાઈતુ ’

પથીસમાજ

આ પ્રમાણે તેમની રહેણી કરણી થઈ જાય છે. ખૈરીને વશ થઈ ખૈરી જેમ કુદાવે તેમ કુદવું પડે છે, રોવાને ઠેકાણે હસવું અને હસવાને ઠેકાણે રોવું પડે છે. માનલરી મહિલા વાત વાતમાં ફૂલાઈ રીસાઈ મનાઈ અને છલકાઈને ધણીને એક ગાલ પર તમાચો લગાવી દે તો ધણીને તે વખતે હસી પડીને ક્રોધને પ્રેમના રૂપમા ફેરવી નાંખવો પડે છે. આખી જીંદગી સુધી જેના પ્રત્યે માનલરી અને પ્રેમલરી દ્રષ્ટીએ જોયું હોય, જેને વડીલ તરીકે માનતા હોય અને જેને આત્મખંધુ તરીકે અંગની ઠાલ,

વીશીમાં જે લણુયો નહીં અને બીજી વીશીમાં જે રજુયો નહીં
 તેનો તો અવતારજ અલેખે ગયો જાણુવો. જેવા સાહેબ વિલા
 યતથી બારીદર થઇને ઘેર આવ્યા કે તરતજ સાહેબની આંકી
 સમાં નાણાની ટકશાળ પડવા લાગી. પ્રેકટીસના વરસાદનાં
 ઝાપટા સાહેબનો સુધારો, બાઈ સાહેબની ફેશન અને એટીકેટ
 પોઝીશનના મુનિમ શુમાસ્તા જેમ આવે તેમ ધરાઇ ધરાઇને
 બાઈ પી ગયા. જ્યાં સુધી કમાણી આવી ત્યાં સુધી બધાએ સારી
 રીતે બાધુ પીધુ અને લહેર ઉડાવી. જ્યારે કમાણી ઘટવા
 માડી ત્યારે ધીમે ધીમે બધાંની આખ ઉઘડવા માડી-અને કમા
 ણી છેક જ ઘટી ગઈ ત્યારે સાહેબ અને મડમ એક બીજાને
 ચીડીયા કરી કરી દાંતીયા કરવા લાગ્યા અને લહેતીઆં ભરવા
 લાગ્યા. નાણાની ભીડ આજ કાલ સ સારમા મોટામા મોટી
 ભીડ છે. તેની છત એ બધાની છત છે. તેની અછતમાજ બ-
 ધાની પત જવાનો વખત આવે છે. તેમ બારીદર સાહેબના
 ઘરમાં પણ નાણાની અછતને લીધે એક બીજાની પત જવાની
 વેળા આવવા લાગી. કપિલાગૌરીએ સારી રીતે સાહેબના મુનિમ
 શુમાસ્તા પર નાણાં સાડ તાળીઓ કરવા માંડ્યો અને સાહેબની
 પણ અચ્છી રીતે ઝાટકણી કાઢવા માડી. કપિલાનો ક્રોધ જોઈ
 બારીદર સાહેબ તો તદ્દન ઠડાગાર આઈસક્રીમ રૂપ ઠરી ગયા.
 સાહેબ જે કાંઈ કહે તેનાથી ઉલટુજ કપિલા કરતી હતી અને
 ગમે તે રીતે બસ પૈમા કમાઈને આપો એજ તેની હંમેશની
 માગણી ચાલતી હતી. સાહેબની આંકીસમા ઘાલચદ અને
 મેલચદ કરીને એ મોઢ વાણીઆ મુનિમો હતા. અને બહુ ક'વા-

દાવા અને આઠી વગસગવાળા હતા. અતિશય ખટપટીઆ પ્રપં-
 ચી મોંઢાના મીઠા અને અતરના તીખા આગ જેવા હતા. અસી-
 લોની કમાણીમાથી ખારોખાર અદ્ધરીઆ મહાપ્રસાદ તે આપટી
 લેતા હતા. ખારીદર સાહેબ કાયદાના ખાં હતા પણ મેથેમેટી-
 કસમા સાધકર શુન્ય હતા. અર્થશાસ્ત્ર કરકસર અને ત્રેવડને
 બિલકુલ પીછાનતા નહોતા. કાલે શુ થશે તેનો જરા પણ પરવા
 રાખતા નહોતા. પ્રેક્ટીસમાં રોજ હાથ લગાતો એટલે કાલને તો
 તેમણે એક દોરે જ મૂકી હતી, ધ ધાની તમામ આવકને જમા-
 નાના ખર્ચની બાવકમા રોકી દીધી હતી. રોજના ચાલતા રહેલા
 પ્રવાહના જોરથી રોજનું ખર્ચ એમને નહોતું જતું હતું. એકાદ
 કેસમા પાચસો કમાયા એટલે તરતજ ઘાલચંદ મુનિમને કહેશે
 કે દયો આપ્રીસ ખર્ચ કાપી લઈ શેઠાણીને આપજો. આ મુનિમ
 સાહેબને જેટલું જોઈએ તેટલું તારવી લે અને બાકીનું જે કાંઈ
 વધે તે કપિલાના હાથમા જતું હતું. જમાનાના જોરમા પુરૂષની
 કમાણી જ્યાં સ્ત્રીના હાથમા જાય કે બધું બરોબર સરખે સરખું
 થઈ જાય, જ્યારે ઘણીને જોઈએ અને માગે ત્યારે તરતજ
 રોકડો જવાબ મળે કે વિપ્લુ પાસે માગી લેજો. આ પ્રમાણે
 આવકમાં શેઠાણી અને મુનિમના બનેના હાથ ફરતા હતા
 એટલે સાહેબ બિચારા કોરામોરા ન્યારા રહી જતા હતા.
 સાહેબનો સુધારો, લેડીની ફેશન અને ગુમાસ્તાની ઉધરાણી એ
 ત્રણે મળીને ધ ધાની આવકને અચ્છી રોતે હજમ કરી જતાં
 હતા. ઘાલચંદ અને મેલચંદ બંને જણા એક મનથી એક
 સંપત્તી અને એક દીલથી એકત્ર થઈ શેઠાણીના મતમા કેટલીક

રીતે લખી આવકમાં અરધોઅરધ ભાગ હોઈઆં કરી જતા હતા. ખાઈ સાહેબ જે કાંઈ મળાવે તે તરતજ બજારમાંથી લાવી આપતા હતા. શેઠાણીની કેશનને અને સાહેબની પોઝીશનને જમાનાના આઘેલા ગુમાસ્તા સારી રીતે ઈંગ્લીશ એટ્રી કેટ સાચવી સાચવી જાળવી લેતા હતા, અને પ્રસંગોપાત હાજી હાજીથી રાજી રાજી રાખી દુધની તર જમી જતા હતા. સાહેબને હીસાળી જ્ઞાન નહોતું, તેમ લેડી સાહેબને આવતી કાલનો વિચાર નહોતો એટલે ગુમાસ્તાને સર્વકાલ દીવાળી થતી હતી. શુ 'ખાવું' અને શું પહેરવું તેનાજ વિચારમાં કપિલા રાત દિવસ ગુથાતી હતી અને રોજના અવનવા ચોરડેના મુનિમને આપે જતી હતી. આમ મુનિમો પણ નીચા નમી મોઢું મલકાવી ચોરડેના બજાવે જતા હતા. બજારમાં ફ્રેન્સી સ્ટેશનરીની રોપોના માલિકને ત્યાં ચોરડેનો નોંધાવતા હતા અને જોડે પોતાનું કમીશન પણ ચઢાવતા હતા, અને બીલમાં મહેનતાણના બમણા દામ ચઢાવી આપીસના ચોપડામાં બીલ જમા કરતા. સાહેબના ચોરડેના પણ કમીશન સાથમાંજ બજાવતા હતા. મોઢું મુનિમો આ પ્રમાણે બારીષ્ટર સાહેબને ચુસીને ફેલાવી ખાતા હતા એક તરફ વાષીક પગાર લેતા, બીજી તરફ અસીલો પાસેથી વકીલાત દાવાની પાંદડી લેતા, અને ત્રીજી તરફ ચોરડેનામાંથી દલાલી કમીશન વગેરે જે કાંઈ મળે તે હોઈઆ કરી જતા હતા જમાનામાં આજકાલ કમીશનનું પણ જબરજોર ચાલે છે. જુના જમાનાના લોકો દલાલીને નામે હોર ઉડાવે છે અને નવા જમાનાના લોકો કમીશનને નામે મોજ મજા

મારે છે. દુનિયાના દરેક વ્યવહાર પાઘડી લેટ કુલની પાંખડી ઇનામ, સોગાત, હકશાઈ, સુખડી, દલાલી અને કમીશનથીજ શુથાએલા છે. કોઈની પાસે કાઈ માલ મંગાવ્યો કે તરતજ તેની હકશાઈ ચઢી ચુકી. કોઈને લઈ જનરમાં સાથે કાંઈ લેવા ગયા કે તરતજ માલ સાથે દલાલીની જકાત ચોંટી ચુકી. કોઈનું ઘર મંગાવ્યું કે કોઈને કાંઈ સોદો કરાવ્યો કે તરતજ મહેનતાણું ચઢી ચુક્યું. આ પ્રમાણે દુનિયાદારીના દરેક કામ-કાજમા કમીશન પેસી ગયું. કોઈ કોઈના ઉપર વિશ્વાસ મૂકવા લાયક વખત રહ્યો નહીં, અને કોઈને સાથે તેડી માલની ખરીદી કરવાની ઘડી હવે જતી રહી. હવે તો હરકોઈ ચીજ ખરીદવી હોય તો પોતાના મનની હુશિયારી પ્રમાણે જનરે લુંટાવાનો વખત આવ્યો ! અર્થાત્ જે કાંઈ લેવું હોય તે જનરમાં જઈ ચાર પાચ ઠેકાણે ભેઈ તપાસી ખાત્રી કરી એકલા હાથે ખરી-દવાથીજ કમીશનની જાળમાથી છુટી શકાય છે. જમાનાના સુધારાના પ્રવાહમાં જો કોઈની મલાહ માગી તો તેમા પણ કમીશન, કોઈને લઈને રહેજ જનરે ગયા તો તેમા પણ કમી-શન, કોઈને વચ્ચે રાખી પંચાત કરાવી તો તેમા પણ કમી-શન, ઘેર લગ્નના અવસરે કોઈને ખોલાવી ચાંદા કરાવ્યા તો તેમાં પણ કમીશન, જમણવાર અને વરા વાજનના ખર્ચ ટાણે એકદમ ખૂટી પડતી કોઈ ચીજ મંગાવી તો તેમાં પણ કમીશન; ઘર વ્યવહારના સાધારણ ઉપયોગમા આવતી ચીજો સાણુ, તેલ, અત્તર, ઘી, સાકર, ખાંડ, કપડા, અનાજ અને દવા દારૂ વગેરે લોગજોગે મંગાવી તો તેમાં લોગજ મળ્યા, એકના

દોઢા થયા, અને દોઢાના કમીશનથી ત્રણ ગણા થયા, બસ દુનિયામાં બધે ઠેકાણે ઘરો ઘર કમીશન પેસી ગયું. કમીશન વગર કાંઈ વાત નહી. જ્યાં કમીશન ત્યાંજ ઉઠાવ, ખરીદી અને ધ ધાની તેજી, બાકી બીજે બધે ઠેકાણે મદી! વાહરે કમીશન ! તારી પણ સુધારાના સમયમા બલિહારી છે ! મોટા લોકોના ઘરમાં નોકર ચાકર અને ગુમાસ્તા વર્ગનું કમીશનની રૂઢીથી સારી રીતે પેટ ભરાય છે. પગાર દશ મળે પણ બાર મહીને દલાદી અને કમીશનથી ભાઈ આખો પગાર બચાવી આખો વર્ષ દહાડો અમન અમન ઉઠાવે ! બારીષ્ટર સાહેબની પેઢીમા કમીશન દેવના પ્રતાપે ધાલચ દ અને મેલચ દને આ પ્રમાણે ખૂબ લહેર ઉડતી હતી. આજરોજ રજાનો દીવસ છે. બારીષ્ટર સાહેબ બહાર ફરવા ગએલ છે. ઘરમાં ધાલચ દ મેલચ દ અને શેઠાણી કપીલાગૌરી મળી ત્રણ જણજ હાજર છે. રસોઇઓ અને ચાકર પણ આજે કઈકામ સારૂ બહાર ગએલ છે. વખત બપોરના બે વાગ્યાનો ચાલે છે. કપિલાગૌરી મુનિમોને બોલાવી પોતાને જોઈતી ફેન્સી ચીજો સારૂ ઓર્ડર આપે છે. મુનિમો પણ ઠાવકુ મેં રાખી ચોરડરો સાલળે છે.

“અરે ધાલચ દ, બુચોને જરા તમે બજારમાં જઈને મારા વાસ્તે પોલકાનું ફેન્સી પોત આ નમુના પ્રમાણે લઈ આવોને ! ”

“શેઠાણી સાહેબ હવે જમનો કાપડીઓ નામે માંડતો નથી, મારો ખેટો હવે તો રોકડા દામ છોડાવે છે ! ”

“અરે તમે તો જ્યારે ને ત્યારે આવોજ ઘોટાળો કરો

છો ! જ્યારે હું માલ મંગાવું છું ત્યારે તમે દેવાળીઆની વાતો કરી મને બનાવો છો ! ”

“ બાઈ સાહેબ કાપડીઓ કયાશ માગે તેમાં હું શું કરું ? માઈ સાળુ જમાનામાં કાંઈ કયાશ વગર દેશ નલે છે ? ”

“ નહ્યું તમારા બાપનું કપાળ ! તમે વાણીઆ લોકોજ અવળા છો ! આટલી બધી કયાશ તમને મો માગી સાહેબ પાસેથી લઈ લઈને આપુ છું તો પણ તમે મારા વાસ્તે અગ ઉપર નામે મંડાવી લાવી શકતા નથી. ઘણી શરમની વાત છે ! ”

“ શેઠાણી સાહેબ શું કરીએ એમાં અમે લાચાર છીએ. સરાશીની પેઠી શું તમારી જીભાન ઉપર ચાલે છે ? ”

“ ના તમારા પગ ઉપર ચાલે છે ! દુનિયામાં શાહુકારજ તમે, બાકી બીજા બધા ચોર એમ ને ? ”

‘ ના સાહેબ, સરાશીની પેઠી તો રોકડ દામ કયાશ ઉપર ચાલે છે. દુકાનદારને એકાદ બે વાચદા કરાય, જે તે વાચદા આપણાથી બરાબર રીતે પળાય તો આપણી સરાશી સદાકાળ એક સરખી રીતે ચાલ્યા કરે, અને જે વાચદામાં જૂઠા પડાય તો તરતજ નામે માડવાના ચોપડા બંધ થઈ જાય ! ”

“ એટલે તમે કહેવા શું માગો છો ? ”

“ આ કહેવાનું એજ કે ઝાઝા લાસરીયાવેડા કરે ઉધાર માલ મળે નહીં. મીઠાશ, જૂઠા અને જરૂરીઆતને ઉધાર સાથે એક ઘડી પણ બને નહીં. ”

“ આ બધા સવાલ જવાબજ તમે તમારી મેળે બનાવી બનાવીને આપો છો ! દુનિયામાં વાણીઆના છોકરાને એક વાર

ઈશ્વર પણ ન પહોંચે ! ”

“અંહ ... હ હં. શેઠાણી સાહેબ તમે પણ ઠીક અમારી મશકરી કરો છો ! તમારે ઘડી ઘડીના બુદા બુદા ચોરડર માલ મંગાવવાના નીકળે અને માલના પૈસા આપવાનો ચોરડર ફક્ત એકજ ત્રણ ચાર મહીને માડમાંડ નીકળે ! કહો સાહેબ આ લેવડદેવડ હવે શી રીતે બને ? તમે દુકાનદારને ત્યાંથી લાવવાનો હુકમ કરો પણ અમારે દુકાનદારને માગે તે આપવું શું ? અમારા કાળજી આપવા સાહેબ ? શેઠ શેઠાણીના તાળીઆથી અમારી પત્તર જઘાઈ જાય છે ! ઈશ્વર તમારાથી પ્રભુ તોળા ! ”

“અલ્યા ઘાલચંદ આટલું બધું તું ફાટયું ફાટયું કેમ બોલે છે ? શું તું તારા ઘરના પૈસા દુકાનદારને આપે છે કે-આમ ગાલ વગાડી મને કહી બતાવે છે ! હું તો હવે 'તારાથી કંટાળી ! ”

“શેઠાણી સાહેબ માફ કરજો ! જો નોકર શેઠાણીના ચોરડરના પૈસા ઘરના કાઢી આપે તો નોકર પછી ખાચ શું ? ”

“રસ્તાની ધૂળ ખાચ મારા રોયા મૂર્ખ ! ”

“હાસ્તો શેઠાણી ! તમારી નોકરી કરીને અમે ધૂળ ના ખાઈએ તો પછી કેની નોકરી કરી ધૂળ ખાઈએ ? ”

“હવે અહીંથી જાય છે માથું ફેડાવતો ? ”

“લ્યોને સાહેબ, આ એક કોરે મૂગા મૂગા બેઠા ! આપ ચુસ્તો શું કામ કરો છો ? ”

“અલ્યા મેલચંદ, જાને જરા જવેલરી માર્ટમાં જઈ

મારા વાસ્તે મશીન પાલીસનાં ફેન્સી સોનાનાં એરીંગ લઈ આવેને !”

“ સાહેબ ! પેલી ગુલાબ બાંબુની બગડીઓનું ખીલ પતવી જાઓ, પછી એરીંગ લઈ જાઓ, એમ માર્ટવાળો નગીન-દાસ કહે છે !”

“ બહુ સારું, જા નગીનદાસને કહેજે કે બારીદર સાહેબે સલામ સાથે કહાવ્યું છે કે એરીંગ આપો, બહુ ખીલ સામટું ચૂકવી દઈશું !”

“ અરે પણ શેઠાણી, નગીનદાસ તો મને જોઈને કુતરાની પેઠે ધુરકી ધુરકીને કરડવા આવે છે અને ખીલ માગે છે !”

“ જા જોઈને મારૂં નામ દેજે કે કપિલા શેઠાણી હવે દુક વખતમા તમારૂં બહુ ખીલ ચૂકવી દેશે, આ વખતે ખાસ મહેરબાની કરી એરીંગ આપો !”

“ અરે પણ બા સાહેબ ! હવે તો તે નગીનદાસ નામ પરજ માડવાની સાફ ના પાડે છે, કેશ લાવો ને દાગીના લઈ જાઓ એવો રોકડો જવાબ પરખાવી દે છે.”

“ બહુ સારું, લે હવે પેલા ફરનાન્ડીઝ પ્રીરગીને ત્યાંથી મારાં પોલકા તૈયાર થયાં હોય તો લઈ આવ !”

“ શેઠાણી પોલકા તો ચાર દીવસ થયા તૈયાર થઈ ગયાં છે.”

“ ત્યારે તુ લાવતો કેમ મરતો નથી ?”

“ સાહેબ એ પ્રીરગી તો એમ કહે- છે કે ‘ પહીલા કેશ દે દો પીછે પોલકાકુ હાથ લગાઓ ’ !”

“ મારા રોયા તમે બંને સરખા છો. તમને કોઈ જગ

તમાં પહોંચે તેમ નથી. તમારે ધક્કા ખાવા પડે છે એટલે બધાં બહાના બતાવી બતાવી વાત ઉડાવો છો. ઠીક આજે સાહેબ આવે એટલે તમારી વાત ! ’

“તમારા સમ શેઠાણી સાહેબ, જો અમે કાંઈ અસત્ય બોલતા હોઈએ તો ! ”

“સંસ્કારનાં પૂતળાં હું તમને સારી રીતે ઓળખું છું.”

“આ ગામણના સમ, શેઠાણી સાહેબ જો આમા કાંઈ જુઠું હોય તો ! ”

“અદ્યા તમે લોકો સાહેબ પાસેથી મુઠીઓ ભરી ભરી નાણાં લઈ જાઓ છો તે બધા નાંખો છો ક્યા ? આ અસીલ પાસેથી સાહેબ કાંઈ કમાયા કે તરતજ તમે દેવાના બીલના થોકડા કાઢી ચડીચોટ રૂપીઆ ઉડાવી જાઓ છો એ બધા રૂપીઆ જાય છે ક્યા ? ”

“એ બાસાહેબ એ બધું બીલવાળાને ત્યા જમે થાય છે ! અમે કાંઈ હોઈઆ કરી જતા નથી ! ”

“એ મારા રોયા તમે મોઢીઆ નખખોદ વાળો એવા છો. મોંના મીઠા અને હૈયાના મેલા કઈ જણને કાચાં દેવાળાં કઢાવો એવા છો, કહેવત છે કે ‘વાણીઆ મરે ત્યારે બલાડા થાય’ જુઓ તમારે વાસ્તે એક કવિ હૈયાના દહાળા કાઢે છે કે,

“પટ સ્વચ્છ સંસ્કૃતિ મ્યામ ગતે, જ્યુ અદમ્ય કે યોગસે સ્પર્શ કીલાડ,
લેવ માનવકો તડે ભૂત મમા ભટકત ફિરે અવસે જ્યુ લિલાડ,
હરદાન જ્યુ કાગદ રદવહે જમિ સ્નેહ નીરે ગનતે જ્યુ દિલાડ,
ખત પાપ દગા જત જુકનતે બનિયા મિગતે તવ હોત બિલાડ.”

“વાહ વાહ શેઠાણી સાહેબ તમે પણ ઠીક કહી હો !
કામ કર્યાનો સરપાવ તો સારો આપ્યો । ”

“જો સાંભળ, હજી તો ઘણું સાંભળવાનું છે. ”

✽

✽

✽

“વિત્ત વિના વાંદા મોઢ કેટલાક મરી ગયા
મીઠા થઈ વાહ વાહ કરી દાટતા ફરે,
ખાધુ મુખ ખાધી ખુબ દુકાનમા સાધી નેગ
ધરોધર તેથી દુધ તર ચાટતા ફરે,
મક્ષપતા મીઠડીનો ફડ ફટી મુકે નહિ
ચુકે નહિ ચોટ મુસા ખુગી ખાટતા ફરે,
કહે હરદાન પૂર્વ જન્મની સ્મૃતિ થકી
માયા દારી હોય એમ લીડી દાટતા ફરે,
વાહ વાહ કરે તે તો વહુ વિના મુગ તેથી
રતિ મોઢે ભુલ્યા વૃત્તિ નાવી ગઈ નાથમા,
દહી દુધ ચાટી ખાય ધરો ધર તે તો જેમ
કેલી ખાધુ ફેશીયોનુ ફાવો ગઈ સાથમા,
મુસાને માટે તે કળ ગ્રાહકને દાખ્યા જાણે
ખાન જીડી ચુના મોત ભાવી ગઈ કાથમા
કહે હરદાન ધન્ય વાણિક કમાણી વાહ
વિત્ત ગયું હવે વિખટા આવી ગઈ દાથમા ”

હરદાન કાવ્ય

“ઓહોહો તમે તો આજે ખુબ કરી હોં શેઠાણી સાહેબ !
આ માલ મંગાવો તમે ! આ ધક્કો ખાઈએ અમે ! આ માલ

વાપરો તમે ! અને ગાળો ખાઈએ અમે ! આ તે ન્યાય કેવો કહેવાય ? ”

“ હવે ભાથાકુટ સુકી એરીંગ લઈ આવો છો કે પછી સાહેબને ફરીયાદ કરું ? ”

“ લે લાઈ મેલચ દ હવે ચાલ ત્યારે કાંઈ છુટકો છે ? ”

“ હા લાઈ ઘાલચ દ ચાલો ત્યારે લઈ આવીએ, આ આલ ફાટે ત્યાં થીગડુ કયા દેવું ? આ શેઠાણી કેળ્યા ત્યા રોટલા કયાથી ખાવા ? ”

“ હવે શેઠાણી સાહેબ અમને માફ કરજો હો ! બસ ગમે તેમ કરી કુદ્દામા હાથ સુકાવી, કુણીએ મધ લગાડી અપ-ટીમાં ઉડાવી તમને આજને આજ એરીંગ લાવી પહેરાવી દઉં પછી કાંઈ મારા સાહેબ છે હુકમ ? ”

“ લે લાઈ હવે તું જલ્લી જા ! આ માવડી તમે કાંઈ સાહેબને ફરીયાદ ના કરતાં હો ! અમે તો તમારા પેટના હીકરા કહેવાઈએ ! આ જરા અમસ્તી ગમ્મત કરી હો ! ”

“ બુઓ, છે એમનાં ચરિત્ર કાંઈ ઓછા ? આ દુનિયામા બધું કામ દમામથીજ ચાલે છે ! રોફમાંજ જગત વશ થાય છે. ડાળમાજ બધાને ઠગાય છે ! આડબર એજ આજ કાલ પૈસા છે. બસ બધું જીલ્લાનથી જીતી શકાય છે ! ”

“ શેઠાણી સાહેબ ! શેઠાણી સાહેબ ! ખારીદર સાહેબ પધાર્યા; ઓહો આજ તો તેમના ક્રેન્ડ ખુશાલદાસ ખીસકોલી પણ સાથેજ છે ! ”

“ જા તુ જલ્લી એરીંગ લઈ વહેવો આવ ! અરે મેલ

અંદ તું જરા આ ચેર ઘેર ઠીક ઠાક સાફ કરી આટકી નાંખ,
લાવ પેલું સાજવર્તમાન ! હું જરા વાંચતી વાંચતી મગજને
આનંદ આપુ । ”

“ બહુ સાફ શેઠાણી એમા કાઈ મને કહેવું ન પડે, પણ
તમે પેલું શેઠને કહેતા ના હો કે । ”

“ આ સાંજવર્તમાનમા વાર્તાના કોલમમાં એક પારસી
લેખક લખે છે કે સ્ત્રીઓ એ આ જગતની દેવીઓ છે, શક્તિ
છે, પુરૂષને સારી દોલત અપાવનારો કીમીયો છે. સુખનું વાજીત્ર
છે, આનંદનું જંતર છે, અને મોહનો મતર છે । ”

“ યસ ઓફકોર્સ સો ! સુંદરી એ આ સંસારમા એક
દેવી અને શક્તિ છે, સમજ્યા કે મારા દોસ્ત ખુશાલરાય
બીસકોલી । ”

“ યસ માઈ ડીયર બારીષ્ટર ! એલરાઈટ, ધેર ઇઝ નો
ડાઉટ એબાઉટ ઇટ । ”

“ થેન્ક યુ, ત્યારે તો મને કહેવા દો કે.-

“ દેની દુનિયાની સાચી છે મુદ્દરી, બસ દેવીથી ધન્ય સસાર છે,
શામા શક્તિ મુક્તિ સસારની, બસ શક્તિ એ સાચો સાર છે. ”

“ વેલ લાલીસાહિબ ! અમારા લાઇએ તો તમારી પો-
ઝીશન વધારી દીધી હો । ”

“ અમારી વધારે તો એમની વધે અને અમારી ઘટાડે
તો એમની ઘટે ! ”

“ વેલ માય લવ, જરા મારા વાસ્તે ઠંડુ પાણી લાવ
લેઇએ ? ”

“ અરે તમે તે કેવા આડ છો ? શું તમે પાણી ના માગ્યું હોત તો હું ના લાવત ! હું શું ભણેલી ગણેલી ભામની એટલું-એ નહીં સમજતી હોઉ કે કોઈ પણ સ્ત્રીનો પતિ બહારથી જ્યારે ઘરમા આવે ત્યારે તેને વગર માગે પાણી પીવા આપવું જોઈએ ? ”

“ ઓહુ થેન્ક યુ માઈ ડીઅર આફરીન ઓન યુ ! ”

“ આજે તમે તમારા ફ્રેન્ડના દેખતા પાણી માગીને મારી એટીકેટ ઓછી કરી છે, કેમકે તમે માગો ને હું આપુ એમા પપ્લીક ઉધુ સમજે, અને કહે-કે વાઈફ કેવી ઇડીઅટ છે કે ઇણીને પાણી પણ વગર માગ્યે ન આપ્યું ! માટે આજ તો હું નહીંજ આપુ. એવો અવળો દાખલો નહીંજ બેસવા હઉ ! ”

“ ઓહુ વેરી ગ્લેડ માઈ લેડી હુ હીઅર યુ ! ચાલ આજ તારા માનને વાસ્તે હાથેજ પાણી પીઉ છું અને મારા ફ્રેન્ડને પણ પાઉ છુ. ”

“ ના ના, તમારા ફ્રેન્ડને હું પાઈશ, તમે હાથે પીઓ ! ”

“ વેરી ગુડ માઈ ડીઅર, પછી કાઈ ? ”

“ દ્યો મી. ખુશાલરાય ખીસકોલી આજે હું તમને પાણી પાઈ તમારી તન્દુરસ્તી આહુ છુ ! ”

“ ઓહુ થેન્ક યુ લાલી સાહેબ થેન્ક યુ ! સ્ત્રી જાતીનું માન જાળવવાથીજ પુરુષ જાતીનું રીસ્પેક્ટ માન વધે છે. વિલાયતની અદર સ્ત્રી જાતીને વાસ્તે અરે ફેરસેકસને વાસ્તે પુરુષો ઘણુજ માન ધરાવે-છે, અને આ દેશમા તેમના પર ચોરડરલી કામ લેવાય છે તે ઘણુજ ખરાબ છે ધિઃકારવા લાયક છે. ”

“ અરે એમાં તમને શરમ છે કે તમે ફેરસેકસની વેલ્યુ જાણીને પાણી માગ્યું. ”

“ ઓહુ થેન્ક યુ માઈ વાઇડ્. તે મારી ફર્સ્ટ અને ગ્રેટ મીસ્ટેક છે. ”

“ મી. ખુશાલરાય ભાઈ ! લણ્ણેલી ગણ્ણેલી અને સુધરેલી સ્ત્રીઓ શું એટલું ન સમજે કે પાણી જોઈશે ? પણ પુરૂષોની દેવજ ખરાબ છે કે એકદમ ઓરડર કરીને સ્ત્રી જાતીને પામ્લી-કમાં ઉતારી નાખવી ! ”

“ યસ માઈ ડીયર ભાઈ સાહેબ ! યુ આર ક્વાઈટ રાઈટ. ”

“ વેલ માય સોલ જસ સીગારેટની બોક્ષ અને ટાંડી તો લાવ. ”

“ અરે પાછા આવા નોનસન્સવેડા કરવા માંડ્યા ? એક વાર કહ્યું તો પણ પાછા ભૂલી ગયા ? ”

“ ઓહુ થેન્ક યુ, થેન્ક યુ માઈ હાર્ટ હુ ભૂલી ગયો ! એકસકચુઝ મી. આ સાક્ષી હિ હુસ્તાનની હવાજ ખરાબ છે. ખસ વિલાયતની તો બહારજ છે. જ્યાં સુધી હુ લડનમા રહ્યો ત્યાં સુધી મારૂ મગજ બ્રેઈન એવું તો સ્ટ્રોગ ડ્રાકલુ અને ફેર-સેકસને વાસ્તે પ્રીલીંગ લાર્યુ હતું, કે મે એકાદ બે લેખ સ્ત્રી જાતિની ઉત્તતિ ઉપર તૈયાર કરીને લડન ટાઈમ્સમા લખ્યા હતા, પણ બહાલી જ્યારથી મે ડોવરની ખાડી ક્રોસ કરી એડનના ખારામા પગ દીધો કે ઈન્ડીઆની ખરાબ હવા મગજમા ભરાઈ ગઈ, અને બાઈડીને ઘરની ઉદરડી સમજવાની વેલ્યુ

થઈ ! ઓહ સોરી સોરી ! ”

“ મી. સુંદરલાલ ! ત્યારે તમે આ ખરાબ હવાવાળા ઈન્ડીઆમાં શું કામ આવ્યા ? વિલાયતમાંજ રહીને ખારીદર-પણાની પ્રેક્ટીસ કરવી હતીને ! ”

“ અરે હુ તો કેવળ ઈન્ડીઆનો ઉદ્ય કરવા સારુંજ આવ્યો છું. હરકેઈ રીતે સુધારાના શત્રુઓને સુધારવા અને જગલી રૂઢીબધનો કાપીને તેમને સુધારક બનાવવા એજ મારો એકમ છે. ”

“ અરે મારો પણ એવોજ હેતુ છે કે હિંદુસ્તાનની સ્ત્રીઓની કંગાલીઅત ઈન્ડીશન સુધારવી અને તેમને હેલ્થી વેલ્થી અને હિપી કરી આબાદ કરવી ”

“ વેલ ઈયર વાઈફ, જરા પેલો ફ્રેન્સી ફ્રેન્ લાવને ! પૂજો આપ માફ ! ”

“ અરે તમે કેવા મૂર્ખ છો ? એકવાર કહ્યું છતાં પણ તેના તે ! કોઈના દેખતાં મારા ઉપર ચોરડર કરી માફ માન શામાટે ઓછું કરો છો, (જુઓ ગિન ર જુ) જાઓ અહીંથી, હું તમારી સાથે મિસતી નથી, આઈ ડોન્ટ લાઈક યુ એટ ઓલ ! ”

“ અરે હા હા હા ભૂલ્યો મારી વાઈફ હું ભૂલી ગયો, મને માફ કર ! પારડન આપ ! આ ઈન્ડીઆમાં આવીને માફ લેવું બગડી ગયું છે ! મી. ખુશાલરાય ખીસકોલી કાંઈ લેવું સુધારવાની દવા હોય તો બતાવોની બાવા ! ? ”

“ સાહેબ જરા બદામનો મગજ કાઢી ખાઓ ! જરા અક્કલગરો દુધમાં ઉકાળી ઉકાળીને પીઓ ! ”

ખુશાલરાય ખીસકોલીની ૩૦૧૩ કપિલા પોતાના પતિ સુદરભાણે કહે ના લાગી કે—કાઈના
 દેખતા તમે અને ઓઠેર કરી માફ અપમાન શા સાર કહે છે।

“ તમે તો જીંદગી સુધી આવા જંગલી રહેવાના ! મી. ખુશાલરાય, હું પ જો આપવાના વિચારમાંજ હતી, પણ એક બીજો પંજો તમારે સાડ શોધતી હતી એટલામાં તો એ ભસી વળ્યા કે પંજો લાવો ! હું ઘણી કટાણી ગઇ છું. તમેજ વિચાર કરો કે એક પ જો લઇને હું તેમને એકલાને આપુ અને તમને ન આપુ તે કેવું બેડ દેખાય ? એમાં તમારું કેટલું ઇન-સલ્ટ કર્યું કહેવાય ? ”

“ ઘનુજ મોટું ઇનસલ્ટ કહેવાય ! પણ ભાભીસાહેબ તમે તપી ન જાઓ ! શાન્ત થાઓ ! બારીષ્ટર સાહેબ ધીમે ધીમે સુધરશે. જુઓને એ પોતાની ભૂલ સાડ કેટલી બધી દીલગીરી બતાવે છે ! ”

“ વેલ ડીઅર જી જરા નીચે જઈને ચાચના બે કપ તૈયાર કરી લાવ બેઠજો, એટલે મગજમાંથી સુસ્તી જાય અને સ્ફુર્તિ આવે ! ”

“ અરે પાછો ચોરડર કર્યો કે ? બસ હું તો તમારાથી થાકી જાઉં જો આવે ક્રોમ હીઅર ! ”

“ એહ માઈ વાઈફ વેરી સોરી વેરી સોરી ફોર માઈ મીસ્ટેક ! બહાલી હું બુલને વાસ્તે ઘણો દીલગીર છું. માડ લેન્ડ દીન પર દીન બગડતુ જાય છે. ”

“ અરે તમારા લેન્ડમાં બુસુ ભરો. મી. સુદરલાલ, તમે શા સાડ ભાભી સાહેબ પર એકદમ ચોરડર કરી અપમાન કરો છો ? તે બધું સમજે છે; તમારે કહેવાની કાંઈ જરૂર રહે એમ હું ધારતો નથી. ”

“ ખુશાલરાય ભાઈ, આમ ને આમ મને આખો દીવસ કટાળો આપે છે, શું કરું આજ મને ઘણી રીસ ચઢી છે. બહુજ ખોટું લાગ્યું છે, હું ચાહુ તૈયાર કરવાની તૈયારીમાજ હુતી પણ એટલામાં તો એ ફફડી ઉઠ્યા કે ચાહુ ખાળો ! ”

“ હશે ભાભીસાહેબ, તમે ઘણા શાન્ત અને સમન્ન છો, માટે રીસ ઉતારી નાખો અને ખારીદર સાહેબને માફી આપી ખુશી કરો ! ”

“ માય ડીયર સોલ, તું મારા ઉપર હવે એન્ગ્રી ન થતી. આઈ કોરટના કાયદાના કામકાજથી મારૂ મગજ તદ્દન ડલ બની ગયું છે, પ્રેક્ટીસની ધમાલમાં હું હાફ-મેડ જેવો થઈ ગયો છું ”

‘ તો હવે સ્ત્રી જાતીને વાસ્તે માન રાખતા શીખો આમ છેક મેનરલેસ ન થાઓ ! આ વિલાયત જઈને બધો કાયદો ડોળી આવ્યા પણ સ્ત્રીને ખુશી રાખવાની વિદ્યા ન લાગી આવ્યા ! ”

“ બહાલી હવે હું એજ શીખવા માગુ છું કે સ્ત્રી-શી રીતે પ્રસન્ન થાય ! અને તેને શી રીતે તાળે કરાય ? ! ”

“ સ્ત્રીને માન આપવાથો તે પ્રસન્ન થાય છે - અને રાત દિવસ કેવળ પ્રેમભાવથી તેને તાળે કરી શકાય છે. ”

“ મી. ખુશાલરાય ખીસ્કોલી ! મે લડનની લાયબેરીમાં ઘણી નોવેલો વાચી, ઘણા નાટકો વાંચ્યા અને ઘણા ખંજી પુસ્તકો વાંચ્યા પણ એકેમા સ્ત્રીને વશ કરવાનું વાચન વાંચ્યામાં ન આવ્યું ! મે ઘણા દેશોમાં મુસાફરી કરી, ઘણા મહાન્ પુર-

પોની સોખતમાં આવ્યો પણ ડોઘએ સ્ત્રીને વશ કરવાનો ઉપાય બતાવ્યો નહીં. ”

“ આહાહાહા મી. બારીષ્ટર સાહેબ તમે તો રાજા માણસ છે, તદ્દન બાદશાહજ છે. દયો સાલી સાહેબ તમે હવે મહેરબાની કરી બે ચાહુના કપ મનાવી છે એટલે બધું હું બ પતી જાય અને આનંદ આનંદ જાય જાય થઈ જાય ! ”

“ દયો ચાલો ત્યારે હું મનાવી દઉં. ”

“ મી. ખુશાલરાય ખીસ્કોલી આપણે ગમે તેટલું સહીએ જાણીએ અને વાગીએ વિચારીએ પણ સાદ્યો જતિ સ્વભાવ જતો નથી. આ વિલાયતના દેશમાં સ્ત્રીઓ સાથે ઘણાજ માનથી કામ લેવાય છે, અને આ આપણા દેશમાં—હિંદુસ્તાનમાં સ્ત્રીઓ સાથે રાફથી અને હુકમથી કામ લેવાય છે. વિલાયત ઠંડો દેશ છે, હિંદુસ્તાન ગરમ દેશ છે. વિલાયતમાં મગજ ઠંડું અને તર રહે છે અને હિંદુસ્તાનમાં મગજ ગરમ અને તરેલું રહે છે. આ તેટલાજ સારૂ આ દેશમાં વાતે વાતે વાંધા પડે છે અને હાલનાં ચાલતાં ટટા તકરાર થઈ જાય છે. હે પ્રભુ ! તું ભારત-વાસી બધુઓને સુધાર, તેમના પર દયા કર અને સુધારાના જ્ઞાના સ્વરૂપનાં દર્શન કરાવી તેમનાં હૃદય દૂર કર. ”

“ દયો ખુશાલરાય ખાઈ આ ચાહુના કપ ખીઓ. ”

“ ઓહુ થેન્ક યુ સાલી સાહેબ ! ”

“ ચલ માય ડીયર હાઈલી એપ્પ્રાઈઝડ ! બહાલી તારો મોટો ઉપકાર માનું છું. ”

“ જોઈ જોઈને સમજી જોયું,
 બહુ હરી ફરી પાછું જોયું,
 વાણી લણી લણી ગણીને જોયું,
 અતિ વાચી વિચારી દીલ જોયું

પણ સ્ત્રી વગ કરવાનું
 માધન એક ન જોયું — ૦

બહુ દેશ વિદેશ મન મોહ્યું,
 બહુ મત જનોમા મન મોહ્યું
 જપ તપમા જીગર પણ મોહ્યું,
 ચિત્ત જત્ર તત્રમા મોહ્યું.

પણ સ્ત્રી વરા કરવાનું

માધન એક ન જોયું — ૦ .

“ હ્યો સાહેબ હવે લવારો મુકી ચાહ પી જાઓ ! ટાઢો
 થઈ જશે તો પછી ટેસ નહીં આવે. ”

“ ચોહુ થેન્ક યુ માય ડીયર ! ”

“ શિવ, શિવ, શિવ આવી જાતની સ્વતંત્રતાની હિંમા
 એત કરનારા, સ્ત્રીઓને ફેરસેકસ દેવી અને શક્તિ કહી તેમના
 આગળ બોલકાની પેઠે નાચનારા. જન્મભૂમિની અવગણના કર-
 નારા અર્ધદગ્ધ માધાઓળું સુધારકો આર્ય સંસારનું સત્યાનાશ
 વાળશે ! આવી વિફરેલી સુધરેલા અને અવગણ્યા સ્ત્રીઓ
 આર્ય ભૂમિની અવતારી સ્ત્રીઓની કીમત ઘટાડશે ! હ્યો જારી-
 ટર સાહેબ હું હવે રજા લઉં છું. ”

“ બસ એમ, હવે જશોજ ? ”

“હાજી, હવે હું જાઉં છું. દયો સાહેબ મારા ભાઈ પર મહેરબાની રાખજો.”

“આવજો આવજો ખુશાલરાય ભાઈ તમે જાસ કરી આવતા રહેજો.”

“દયો સાહેબજી, પધારજો.” કહી ખુશાલરાય બીરકોલી જમાના સળધી વિચાર કરતા કરતા બારીદર સાહેબની નીસરણી ઉતરવા લાગ્યા. કપિલાગૌરીના અવળગ ડાવેડા જોઈ અને સુંદરલાલનો હડહડતો સુધારો જોઈ તે મુંઝમા હસતા હસતા બારણું ઉઘાડી રસ્તે પડ્યા. રસ્તે ચાલતાં ચાલતાં તેમના મુખમાથી ઉદ્ગાર નીકળી પડ્યા કે, આ તે “તારનારી બાયડી કે સારનારી શાયડી ?”

હમણાંજ અહાર પડી ચુકી છે

સચિત્ર અદ્ભુત રસમય નવલકથા સચિત્ર

ભામિની કે ભૈરવી?

જેને વાંચવા લીધા પછી હાથમાંથી પડતી મુકવાનું

બિલકુલ ગમગેજ નહીં કર્મિભૂત રૂ ૨-૦-૦

પ્રકરણ પ મું.

સુધારાનો શંખ કે ફેશનનો ડંખ !

દોહરો

ભણી જાવથી ભામની, સુધારાનો સાર;
નીતિ કેરા નામ પર, કાળજી ધસે અપાર

વૈભવ અને વિદ્વાસના અવળા આડઅર ધરે એટીકેટ
સાગ્રવી મનાતી નથી, વડીલ અને રનેહીઓની આમન્યા મૂકે
પોઝીશન રાખી કહેવાતી નથી, દેખાદેખી અનુકરણ કરી અને
નવા પોશાકો પહેરે ફેશન રાખી જણાતી નથી, અને ધાર્મિક
નૈતિક અને વ્યવહારીક મર્યાદા બહાર વર્તવાથી સુધારો કર્યો
ગણાતો નથી, પણ આમન્યા, સદાચાર ગમ્મુ અને કુળાચારની
કક્ષામા વર્તવાથી સુધારો કર્યો કહી શકાય છે.

ડોલેજનુ નોલેજ લઈ ફેશન તણુ ચણુનું ચણું,
લજજ મનાજે મુકીને શેકહેન્ડ કરી ખ્યુટીને લણું,
માખાપ ધણીના ધાકને ડોરે કરી મનનું ઢરે,
જાતિ તણુન્યધન તણુ લવ પ્રેમમા કમ્મતી ફરે.

મલયાચલ પર્વત ઉપર ભીલ લોકો શ્રીખંડને ઇન્ધન કરીને બાળે છે, કાશ્મીરના પ્રદેશમાં કુંકુંમથી અગ્નિઓ આંગણીને લીધે છે, સિન્ધુને તિરે વસનારાં જનો રત્નોનો ઘેરખો કરી મહીષીના કંઠે બાંધે છે, વાઘ ગહન વનમાં ફરે છે, સિંહ શુક્રામા વસે છે, હંસ કમળ સહિત પદ્મવનને સેવે છે, ને ગાંધર્વ સ્મશાનમાં ફરે છે, અર્થાત્ જેવી જેની પ્રકૃતિ છે તેવી રીતે નીચ નીચને શોધે છે અને ઉચ ઉચને શોધે છે.

*

*

*

“ રડી મિત્ર ન કીજીએ અકલ્પ બ્રહ્મ હો જાય,
ભક્તિ ગુમાવે ઈદ્રી જીવત નરકુ ખાય;
જીવત નરકુ ખાય જહા લગ હોય અસગા,
વહા તડ નરકા નેહ પદ્મગ પર ઢહે પ્રસગા;
કથે સુકવિયા જાન રહે સતોપે લડી,
અકલ્પ બ્રહ્મ હો જાય મિત્ર નહી કરના રડી. ”

*

*

*

“ લણુતર સદુ બેની લણુને ઉત્તમ ડુગ દીપાવત્રા રે
મસારે સુખ બે લેવુ, લણી સત્ય નિયમમા રહેવુ,
જગ હરખાય, એમ સદાય - લણુતર૦
શિયળ અમ્લખ સાચવો ને સાગો મનના મેલ,
ધર્મ કર્મ પ્રીતિ કરો તો વાઘે કીર્તી વેલ
પતિના ચન્દ્રે મસ્તક ધારે, જીવનની નાકા તારે
યશ સચવાય, એમ મદાય - લણુતર૦ ”

છેલશ કર વકીલ સાથે છુટા છેડા કરી, કાન્તાલક્ષ્મી તોરણગદના દરગાર કાલુભા કાકોર સાહેબને ત્યાં, રાજકન્યા કળાવતીને અંગ્રેજી લાણુવવા સારૂ સ્ત્રી શિક્ષક તરીકે નોકરીમાં ગુંથાએલ છે. રાજવળાના સુખની સાહ્યબી સારી રીતે કાન્તા લોગતી રહી છે. કન્યા કળાવતીને પણ અંગ્રેજી લાખાનું સારું શિક્ષણ ઘણાજ દુઠંડ વખતમા આપી દરગાર સાહેબની પ્રિયતાને પ્રાપ્ત કરી રહી છે. રાજરાણી રૂપાળીમા પણ કાન્તાલક્ષ્મી મહેતીજીના સારી રીતે વખાણ કરી રહ્યાં છે. દરગારના ખવાસ વડારણો, ખવાસણો અને અન્ય કારભારી મડળ પણ આ નવી મહેતીના ગેફ દમામથી અન્તઃ જર્ઘ એકે અવાજે તેની વાહ વાહ ઉચારી રહ્યા છે. સ્ત્રી જાન તેમાં ખાનદાન વિપ્ર કુટુંબની તેમાં બી. એ. પાસ થએલી લાણેલી, અને તેમાએ વળી ફેશન અને સુધારાના સારા આડખરવાળી, ચીપી ચીપી બોલનારી, યસ નો ગુડ બાઈ કરનારી, ચરમા પોલકાનો ઠાઠ રાખનારી, સાહેબજી મીસ્તર કહી પુરૂષ વર્ગની સરભરા ઉઠાવનારી અને રૂપનો અવતાર એક અલગેલી નાર તે કોને ના ગમે ? તેનાં કોણુ વખાણુ ન કરે ? સૌ કોઈ કરે ! દરગાર કાલુભા પણ પત્રા-સેક વર્ષના પ્રાધી દડીના ગેડા જેવા જખખર હતા. અમલ કચુ-બાના જખખરા બાધાણી હતા. નવા જમાનાના વિચાર પ્રવાહમા પણ તે જરા તણાતા હતા. રાજરાણી રૂપાળીમા માંદગીના સળંગે બહુજ અશક્ત અને નબળા બાંધાનાં હતાં. તેમને સંત-તિમા ત્રણ કુવર અને બે કુંવરીઓ પ્રજા તરીકે થઈ હતી, પણ હયાતીમાં ફક્ત કન્યારત્ન એકલી કળાવતીજ રાજકન્યા તરીકે

જીવતી રહી હતી, બાકીની પ્રજા ચાર ચાર પાંચ પાંચ વરસની થઈ દેવલોક સીધાની હતી. સુવાવડના અવારનવાર પ્રસંગોને લીધે રાજરાણી શરીરની સુદરતા અને કૌવલ ગુમારી બેઠા હતા; અને આજકાલ મરણની વાટ જોતા, આજ જય કાલ જય તેમ માંદગીના બિછાને પડી રાગડી શીરા અને દુધ કાંજીનાં આન-પાન પરાણે પરાણે ખાતા હતા. દરમાર સાહેબ પણ નવા ઠંડ-રાણા કરવાના વિચારમાં હતા, વળી રાજકન્યા કળાવતીને જમાનાના નવીન ધોષણ મુજબ અંગ્રેજી દેખાણી આપવી ઉચિત ધારી મહેતી તરીકે કાન્તાસકમીને તોરણગઢ તેડાવી દરમારમા ઉતારે આપી રાખી હતી. નવી મહેતી કાન્તાનું રૂપ સુન્દરતા અને ઠાડમાઠ જોઈ દરમાર આંખે તેના પર ખૂબ મોહ પામ્યા હતા, અને ધીમે ધીમે આ પંખીણીને પ્રેમ જળમાં ફેલાવી મોજ મજાડુ મારીશુ એમ ધારી ફરી પરણવાનો વિચાર માડી વાળ્યો હતો. કાન્તા મહેતીની ત્હેનાતમા પોતાના વિશ્વાસુ ખત્રાસ રઘલાને રાખ્યો હતો. મહેતીને પાણી માગે ત્યારે દુધ આપવાનો તેને ખાસ હુકમ કરેલ હતો. ખાનગીમાં મહેતી આગળ દરમાર સાહેબના ખુબ વખાણ કરી બસ તેને અગ્રી રીતે મોહ ઉપજાવ્યો એવી ખાસ આજ્ઞા દરમારની રઘલાને થઈ હતી. રઘલો પણ ખૂબ કાવાદાવા ખટપટ અને રાજ પ્રપંચનો ભરેલ હતો, તેથી તેણે પણ મહેતી અને દરમાર વચ્ચે સારી રીતે છક્કા પંચા રમવા માંડ્યા હતા. કાન્તાએ રઘલા ખવાસને સારી રીતે મેળવી લીધો હતો. તે જાણતી હતી કે રઘલો દરમાર સાહેબનું ખાસ રમકડું હતો. એમ ધારી તેણે

પણ પોતાના મનના માદળીઆ તરીકે તેને બનાવી દીધો હતો. રઘલા ખત્રાસ વગર તેને તલમાત્ર પણ ચેન પડતું નહોતું, જ્યારે રઘલાને જોતી ત્યારે તેને શાતી વળતી હતી. રઘલો ખત્રાસ પણ કાન્તા ઉપર સારી રીતે ક્રીદા થઈ ગયેલ હતો તે જાણતો હતો કે જંગલી ખુટ્ટા ડુક્કર દરબાર સાથે અલબેલી પોપટડીનો નેહુ નાતો બંધાવી વચ્ચે રહી બંને બાબુનું પાણી કરી કાન્તા સાથે રંગ રાગ માણી ખુબ દહેરાં પાણી કરવા અને ખુશામતથી દરબાર સાહેબને રીઝાવી પોતાનાં નિશાન આખા રાજમા મરાવવાં, અને દુશ્મનોનું નિકંદન કાઢી પોતાની બોલ માલા બોલાવી વાહ વાહ કહેવરાવવી. આજ કાલ રઘલા ખત્રાસને દરબારી કામ સારૂ બહાર ગામ જવાનું હતું અત્યારે તે કાન્તાલક્ષ્મીને મળવા સારૂ આવ્યો હતો. કાન્તાલક્ષ્મી રઘલા ખત્રાસને બહાર ગામ જવાની વાત સાંભળી ઘણીજ દીલગીર થઈ હતો, કારણ કે રઘલા વગર તેની કોઈ મન પસંદ સરસરા કરે તેમ નહોતું રઘલા સાથે કાન્તાએ-સારી રીતે પ્રેમ ગાળ્યો હતો હરકેઈ કામકાજ તે રઘલાને પૂછી ગાળીને કરતી હતી. રઘલો પણ કાન્તાને સારી રીતે ખુશામતથી પ્રસન્ન રાખતો હતો. દરબાર સાહેબને ફાસલાવી સમજાવી અવનવા દાગીના અને વસ્ત્રાલકાર બક્ષીસ તરીકે વાર વાર વાર નહેવારના પ્રસંગોમા અપાવતો હતો કાન્તા રઘલાની સરસરાથી બહુજ સતુષ્ઠ થઈને તેને ખરા જીગરથી પોતાના એક ચાર પતિ સમાન સ્હાતી હતી. તેણે રઘલાને પોતાનું તન મન પુરતી રીતે અર્પણ કરી દીધું હતું. અર્થાત્ ધણી ધણીઆણી જેવાજ પ્રસંગથી બંને જણ

રંગ રાગ ઉડાવતા હતા. રઘવો કાન્તાને અત્યારે સારી રીતે સમજાવતો હતો.

“ હવે કાન્તાગવરી હવે હું રજા લઉં છું, જે ચાર રોજમાં જરૂર દરબારી કામથી પરવારી આપની સેવામાં આવી હાજર થઈશ. ”

“ અરે પણ માફ શું થશે ? મારા બહાલા મારા દીવસ આપના વિના કેમ જશે ? ”

“ ખ્યારી સૌ સાફ થશે ! અરે પણ આમ ઓચિન્તિ કેમ ઉદાસ ? ”

“ કેમ ન થાઉ ઉદાસ ? બહાલામાંજ વાસ ! બહાલામાંજ ઘરવાસ ! મનગમતા ગુલાબ પુલ ખાસ ! મનગમતી હું ગુલાબની વાસ ! ”

“ બહાલી જ્યાં ગુલાબ જશે ખાસ, ત્યાંજ આવશે ગુલાબની વાસ ! મનગમતી આમ ન થઈએ ઉદાસ ! જલદીથી કામ પરવારી હું આવીશ તારી પાસ ! ”

“ મારા બહાલા, મને છોડી ચાડ્યા, એ દીવસો પ્રભુ તે મને કેમ આડ્યા ? મનગમતા જે મંદીરમાં મહાડ્યા, હાથરે તે મંદીરોમાં લાગશે ઠાલાંજ ઠાલા ! હવે હું આ આછી ચુંદડી ઝોઢી ક્યાં હરીશ, ક્યાં ફરીશ ? બહાલા બહાલા ઠહી ઝુરી ઝુરી ને મરીશ ! ”

“ બહાલી વખત વિચારીએ. ધીરજથી મનડું મારીએ ! જે ધીરજ ધારીએ તોજ વખત આવે સુદર અને સુંદરીને ઉભા રહેવા મોજમઝાની પારીએ, અને એશઆરામની અટારીએ ! ”

‘ અરે પણ વહાલો હું શું કરીશ ? સુનીરે આ જોળન
 ઝુલરી, અને સુની આ છતર પલંગ ટોલડી ! જીવતી જોળન
 જોલાના છવનદોર, કાળજની કોર, ઉપર નાચતા મનહર
 મોર ! હાથરે ચતુરાના ચીત ચોર તમે કયા ચાલ્યા ? છવન-
 દોર જીવતા થાય, મધુરા મોર આઘા જાય, હાથરે પછી આ
 કગાલ કાન્તાનું શુરે ધાય ? ”

“ પ્રિયા તું આમ ગલરાય એ કેમ બને ! તું જ કહે કે
 બહાર જવાય નહીં અવાય નહીં તો પછી નોકરી કેમ થાય ? ”

“ હવે હું શું કરું ? હશે પ્રભુને ગમ્યુ તે ખરું ! ”

“ મોરી મીઠી મેના આમ છેક અધીરાં ન થઈએ ! ”

✽

✽

✽

“ દેવાના હાર મારે હલકે હલકે હાલજો,
 મુઠરીના શ્રગાર મારા લટકે મટકે મ્હાલજો.

દીલદાર દુરદાર—દેવાનાગ

રાચી ટંગી કુસુમની, તુટતા લાગે ન વાર-

જનન કરીને જાગવે, તો મળે મુગધ અપાર

મીઠી મીઠી મીઠી તોય તેલ ધાર

એડી એડી અબળા અછડી નાર

મુઘરોં સસારે મુઘરેલી છે જે ધગ નાર;

ગમતુ ધરઆરે મુઘરેલો છે જેને દીલદાર.

વ્હાલા દીલદારના દેદાર આતમ રામ છે,

વ્હાલી ધરનારના ધરઆર નીરધ ધામ છે.

વળજે વ્હેલા છેલ્લજીવા અમે અઢેલા પિયુ વિશુ દીલા

માલખા સલુણા શામ વ્હેલા ઘેર ચાલજો—”

“ હોયો બહાલી આવજો, હું જાઉં છું. જેમ ખનરો તેમ તાકીદથી કામ આટોપી બેઠો બેઠો આપની સેવામાં હાજર થઈશ હોં કે ! ”

“ જરૂર મારા જીવનપ્રાણ જરૂર બેઠા પધારજો ! બોહો નસીબ તું પણ ખૂબ ખીલ્યું છે હો ! છેલ્લેશંકર વકીલને છાંડતાં હું તો સુખી થઈ. બસ જ્યારથી દરબારમાં લણાવવા આવી છું ત્યારથી મારા લાગ્યનો પાર રહ્યો નથી આ ગદલા ખવાસની પ્રેમ ગોષ્ઠી થયા પછી મારો બેડો પાર ઉતર્યો છે મોટાની સોખત કરવી હોય તો જરૂર નાનાને સાધવા તે વાત બોટી નથી રાજવળાનાં સુખ માણવાં હોય તો ખવાસની પટેલી દોસ્તી કરવી. શેઠ શાહુકાગેનાં ઘર મારવાં હોય તો મુનિમ ગુમાસ્તાને પ્રથમ મેળવી લેવા રાજખટપટના રંગ તો બહુજ નિરાદા છે બહુ રાજનું સુકાન ખવાસના હાથથીજ ચાલે છે બાકી રાજ વાજ અને વાદરા એ ત્રણેની કહેવત પ્રમાણે રાજને જ્ઞાન હોતી નથી, પણ જ્ઞાન હોય છે બારોબાર સ્ત્રીધી રીતે રાજ જોડે મન મેળો કરીએ તો કોઈ દીવસે આસપાસના માણસોથી ઘણું નીકળી જાય, પણ જો આસપાસનાને સાચવી લીધા હોય તો સો મણ તેલે અંધારૂં રાજદરબારમાં ચાલ્યું જાય. કોઈ કોઈનો ભાવ પણ ન પૂછે. મનગમતું ખાઓ ને મનગમતું કરો, બસ નજરમાં આવે તેનાં રાત દી-ધર ભરો, કેમ કે:-

“ કાયા રાજના કાન વાચાવાળા ન જ્ઞાન,
વળે વેલી સમાન ત્રીજે હાથે સુકાન.-કાયા૦

કામ કપટીનાં ધાય પેચી પ્રપંચી પુજાય,
 સાચા મીઠા હુટાય ધોળે દહાડે હુટાય-કાચા.
 પીરસે તે પામે પાવ રહે નેતો રાધનાર,
 કામ કરી મરે કોક ખીન્ને જશ બાધનાર.
 અધારે અધારે મધ્યાને અધારે-કાચાં '

માટે હવે જો ક્રીસ્મત જોર કરે છે તો દરબાર પણ મને
 રહાય છે અને રઘવો પણ મને રહાય છે. હવે ન્યારે રહાય
 છે અને જો મનનો મેળો થાય છે તો એક ઘડીમાં રાણી પણ
 થવાય છે; પછી જોઈ દ્યો માગે લડાકો, ણસ આખા રાજ્યમાં
 સુધારાનો તડાકો અને કેશનનો કડાકો । ખરેખર ખટપટ વગર
 કાઈ પણ થતું નથી. જો મેં આવીને રઘલા ખવાસને મારી
 પ્રેમ જળમા ફસાવ્યો ન હોત તો એકદમ હું આટલો સુધી
 પહોંચત નહીં. અત્યારે મન રહાય છે તે ખવાય છે અને મન
 રહાય છે ત્યાં જવાય છે; માટે ખટપટ એ એક ઉમદા ઉદ્યોગ
 છે. દુનિયામા લાગ્યના પાસા ખટપટ વગર પોળાર પડતા નથી
 ખટપટ સ્વાર્થ અને પ્રપચ એ ત્રણથી આ ત્રિલોક વશ કરી
 શકાય છે, લલલલા રહારથીઓને આ આર્થીક પ્રપંચથી સીધા
 દોર બનાવી શકાય છે. સસાર ગ્યવહારના દરેક સુખો પ્રપચ-
 ધીજ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે મોના મીઠા અને અતરના કડવા
 થઈને મહેરબાન સાડેગણ આવો પધારોના સાકરીઆ શખ્દો
 વડેજ મોટા માણસોને મેળવી લેવાય છે. રાજસુખ પામવાને
 વાસ્તે મોંની મીઠાશ અને પ્રપચની ખાસ જરૂર રહે છે; કેમકે-

“ ગજ તણુ મુખ માણિયુ હોય તો ડરો પ્રપંચમા ક્રમ,
 પેચને પેચમા પાય ભરી નિન પાડો પ્રમાણિત નામ,
 અંશ દયાનો તણુ નનથી મન નાકો અરીનુ નિગાન,
 સાચને જુદું જુદાને સાચુ કરી ભરો નૃપ જન ”

રાજસિંહ મુખો માનસિક પ્રપંચ વગર પ્રાપ્ત થઈ શકતાં નથી, માટે આપણે તો પ્રપંચના પૂતળા રૂપ રથલા ખવાચને પહેલેથી પલાળી રીધો છે, એટલે ખારે ભાગેળ મારા વાચન મોકળી રહી છે. આજ લગલગ ચાર વાગવા આવ્યા પણ હજી મુઘી રાજકન્યા કળાવતી કે દરબાર કોઈ પણ પધાર્યા નહીં. તુ રાજરાણી રૂપાળી માનો, મ દવાડ આજ વધારે ભયંકર હશે ? હા એમજ હશે, તે વિના આટલી બધી વાર થાય નહીં. પ્રમુ ક્ષેત્રે રાજરાણી જહેલા જહેલા સ્વામ પહોંચી જાય તો પછી મારા કારી રીતે તચીળ ઉઘડી જાય ! દરબારને એક પલકમાં પલાળી નાખી રાજરાણી બની જઈ અને રાજમહેલમાં ખુરશી પર બેસી અમન ચમન ઉડાવું, પણ રાણી મરે ત્યારેને ? હાય ! એજ એક સોનાની થાળીમાં લોહાની મેખ છે, તે વચ્ચેથી પતી જાય, તો તમામ કામ મુધરી જાય ઓહો પેલું કોક દરબાર આહેમ જેવું આવતું જણાય છે હા....એ તો એજ ! સાચે કળાવતી પણ છેને ? આહા આજ તો કાંઈ અલૌકિક ઠાઠમાઠમાં દરબાર પધારતા જણાય છે લાવ આજ કાંઈ નવીન નખરા કરી દરબારને રીઝાવી દઉ ! ”

“ કા મહેતીજ સાહેબ છે કે ? શુઝ મોરનીંગ ! ”

“ આવો આવો ઠાકોર સાહેબ પધારો શુઝ મોરનીંગ ! ”

“ મહેતીજી સાહેબ ગુડ મોરનીંગ ! ”

“ ઓહ કલાવતી ગુડ મોરનીંગ હુ યુ માય ડારલીંગ ! ”

“ મહેતીજી સાહેબ તમે તો બહુજ મીઠું મીઠું ગળ્યું મધ જેવું મઠમોની માફક બોલો છો. માળી અગ્રેજી વિદ્યાની બલિહારી છે; તેમાએ તમારા જેવા સુધરેલા નારી હોય તેની તો વાતજ શી કરવી ? ”

“ ઠાકોર સાહેબ આપની મારા પર જ્યાં સુધી મહેરબાની છે ત્યાં સુધી જગતમા બધું મીઠું છે ! ”

“ વાહ વાહ કાન્તા મહેતી તમારી તો ખૂબીજ જળરી છે, માળી કાંઈ બોલવાની લટક તો ન્યારીજ છે ! ”

“ એ સૌ આપ દરબાર સાહેબનોજ અંતાપ છે. સારાને સારજ મળે ! ”

“ કહો મહેતીજી સાહેબ કળાવતીને અગ્રેજી જ્ઞાન કેવું થયું છે, તે જોવા સારૂ આ એક અગ્રેજી કવિતા છે તે વચાવો. ”

“ દયો કળાવતી આ તમારા બાપુની બક્ષીસ ! A present from worthy, રાજકન્યા આ પોએટરી એવા ટેસ્ટથી વાંચો કે તમારા બાપુ તમને એકદમ ખુશી થઈ કીસ કરી દે અને મને થેન્ક્સ આપે ! ”

“ ઓહો ભલે રહી બાપુની બક્ષીસ, આપણે તો કામ સવાવીશ. ”

“ ગો, ઓન ધેન રીડ ઇટ; ચલાવ ત્યારે. ”

“ Sing the song of the spring oh children !
 At night moons light is bright and dear to sight,
 sing lo. lo, lo-
 The youth follow thee. to the miss !
 Do not they miss thee, let thee kiss !
 Let thee kiss, let thee kiss, in merry piece,
 Again, again, again-Sing ”

“ મહેતીજી ! તમે કળાવતિને તસ્દી લઈને ઠીક લણાવી છે હા ! ટુક વખતમા સારું કામ કરી દેખાડ્યું છે. તમારી કદર હવે મારે કરવી પડશેજ ! કલાવતી જાઓ આજે તમે કવિતા સારી વાચી માટે તમને છુટી છે, રજા છે, મજા કરો જાઓ. ”

“ ચાલો છુટી છુટી રજા રજા મજા ! ”

“ વાડ કાન્તા મહેતાજી સાહેબ ! મને એક આજે તમને મવાજ પૂછવાની મરજી થાય છે, જો તમને જોટુ ન લાગે તો પૂછુ !! ”

“ સાહેબ સુજેથી પૂછો ! મને આપને વાસ્તે કંઈ પણ જોટુ નહી લાગે ! ”

“ વાડ મહેતી તમે આવડા મોટા અને નધણીઆ છો એ શું ? નધણીયું તો ઢાર પણ જોટું ! ”

“ કાકોર સાહેબ, હું નાની હતી ત્યારે પરણી હતી; પણ ધણી નહીંમા પડી મરી ગયો, અને પછી મેં પુનર્લગ્ન કર્યું. પુનર્લગ્નવાળો ધણી પણ કુલફટાકીઓ અને દેવાદાર હતો, તે દેવાથી કંટાળી નાસી ગયો છે. નાસી તો ગયો પણ મારો રાયો દોણ

જાણે કાશીએ ગયો કે કયાં ગયો તેનો પત્તોજ નથી. ! ”

“ ત્યારે તમે ફરી પુનર્લગ્ન કરોને ? ”

“ હું તે ત્રેવડમાજ છું, પણ અમારે પુનર્લગ્નનીઆને તો રૂપાળો રંગીલો અને સુધરેલો ધણી મને ત્યારેજ લગ્ન કરીએ. ”

“ વારૂ ત્યારે તમે કોઈ રાજાને ત્યા રહો ખરા કે ? ”

હોવે રહીએ, પણ મોટે ઘેર જઈએ અને જનાનામા કેદ થઈએ એના કરતા નાનાનું ઘર માડી રહીએ એ હું વધારે પસંદ કરૂં છું. ”

“ કદાચીત કોઈ જનાનો ન પાળે તો ? ”

“ એમ હોય તો આપણે લગ્ન કરવુંજ. ”

‘ તમારું કહેવું ખરું છે. ખીલે બાધેલી ગાય પણ ચારે ચરવા હરવા ફરવા જાય છે. પક્ષીઓ માળામાથી છુટાં થઈ સ્વચ્છ દે પાણીમાં ન્હાય છે, અને કોયલો આબાવાડીઆમાં સ્વતંત્ર રીતે કુંહું કુંહું-કુંહું કરી ગાય છે તો માણસ જાત જનાના કેદખાને હંસાન થાય, એ માણસની એત્રકુપ્રી ગણાય. ! ”

“ અમારા સુધારાવાળા તો ગાડીઘોડામા બેઠે હરે ફરે, તેણે હોય તોજ લગ્ન કરે, કેમકે—

*

✽

*

“ અમે સુધારાની જાનું, ભોગવીએ સુખ મનનું માન્યુ (૨)
 ધણીને તાળે કદી ન રહીએ, ધડમ ધોન તો દધએ,
 પડે ઝટી બે કામ કશાનું, મરજી માફક જઈએ—
 બની ઠણી બગીઓમા બેસો, સાહેબ સાથે ફરીએ,
 વેલ માય ડીગર મચેરજી કહીને, શેકહેન્ડ કરીએ.—”

રોફદાર રૂપાળ અમારો, કો વાતે નહિ ડરીએ,
રાણીજીનું રાજ રૂપાળું, નિત્ય મિટીગો ભરીએ-૦

“ હા ભા હા, ગાડી ઘોડામાં જોડે હરે ફરે, તમારુંજ કહ્યું
કરે તો પછી તેને તમારા જેવી કાન્તાસુદરી કેમ ન વરે ? ”

“ બચ્ચું પણ રાજ તો ખરા પણ બુવાનીના જોબનની
બહારના, ડાહ્યા ડમરા દીન ચારના, પછી તો કોનાં ઘરખાર
અને કોના દરખાર ? ”

“ સોના સોનામાં ફેર છે, માળાના મણકામા પણ ફેર છે,
તો માણસમાં ફેર કેમ ન હોય ? સાંભળો એક બચ્ચું પણ
સોનું સ ધરે છે તો સુદરી જેવા સોનાની કીમત રાજદરખાર ન
કરે તો રાજદરખારમા જવા પછી હિ મત કોણુ ધરે ? ”

“ ઝવેરાતની કીમત ઝવેરીજ કરે, સોનાની કીમત સોની
જ કરે, તેમ આ કાન્તાસુદરીની કીમત તો તમારા જેવા રાજ
દરખારજ કરે; બીજાનો તો વિશ્વાસ કોણુ કરે ? પણ જો તમારા
જેવા પહેલ કરે તો આ કાન્તાસુદરી જાઓ સુખે તમને વરે ! ”

“ બીજાની વાત કોણુ કરે ? પોતે ભુખે મરે અને બીજાને
ભાણુ કોણુ ધરે ? હવે આ દરખાર આડી દોઢી વાત નહીજ
કરે ને નહીજ કરે, ભલે કાન્તાસુદરી વરે તો મનેજ વરે ! ”

“ બસ તો આપો વચન, અને પાળો વચન ! ”

“ દયો આ વચન ! બસ હવે થાઉ છું મગન ! ”

“ જો તમે મનમાજ મગન, તો મારું કહ્યું કરવાના
આજથી કરો શકન ! ”

“ બસ મગન મગન મગન, તો સુદરીના વચન કહ્યાજ

કરવાં જાઓ આજથી કરો શકન શકન ! ”

“ જુઓ રાજ કચેરીમા ઈન્સાફ વળતે તમારી બેઠે બેસવાની ! ”

“ કબુલ કબુલ કબુલ બેસવાની ! ”

“ કચેરીમા બધા લાયકા અને હું એકલી ધાયકી, માટે લાયકાની જગ્યાઓ ખાલી કરવાની અને તે જગ્યાઓમા સ્ત્રીઓ ભરવાની ! ”

“ હા....સ્ત્રીઓ ભરવાની, સ્ત્રીઓ ભરવાની અને કોર્ટ પણ સ્ત્રીઓની કરવાની ! વાહ વાહ ગોકુળમા ધન મહાસે તેમ સ્ત્રીઓની કચેરીમા હું મનગમતા વિલાસ કરીશ ! ”

“ ત્યારે લખો લીધ ! ”

“ ભલે ત્યારે કરો લીધ ! ”

“ જુઓ જયાકુવરને ફોજદારની, વિજયાકુવરને નાયબ ફોજદારની, લલિતાને સરદારની, રાધાને કોર્ટના છડીદારની અને વસંતબહેન જે હાલમાજ બી એ એલ એલ. બી. મા પાસ થયા છે તેમને કોર્ટના વકીલની જગ્યાએ નીમવા, દ્યો હવે કરો સહી ! ”

“ દ્યો ત્યારે આ સહી, કાન્તા માહારાણીના મોહોર સીકાની સહી ! ”

“ વાહ વાહ દરગાહ સાહેબ આજ તો મને ભાગ્યશાળી કરી. હવે જરૂર હું સુધારાને જમાનામા આગળ પડતો ફેલાવીશ અને સુધારાના દુશ્મનોના મોંઢાં સદાને વાસ્તે કાળા કરીશ. ”

“ અરે કોઈ હાજર છે કે ? ”

“ હુકમ ! હજુર હાજર ! ખમ્મા અન્નદાતાને ! ખમ્મા અન્નદાતાને ! ”

“ જુઓ આ કાગળ દીવાતને આપો ! ”

“ હુકમ હજુર. જલ્દી જઈને આપુ ! ”

“ કાન્તાચુંદરી ગસ સત્તા હવે તમારે હાથજ કુલ, હું તો તમારો દાસ ખરીદાયો વિના મૂલ, ગસ હું હવે દૂર ઉભો છું એજ છે મારી ભૂલ; હવે શરમની નદી ઓળગવી એમ આ મનહુ મશગુલ, પાતળી ખાંધો ત્યાથી પ્રેમનો પુલ, કે તે પુલ ઓળગી આવું જ્યા કાન્તાચુંદરીની સ્નેહ સ્ફુલ, ગસ ગસ મારી ખુલ્લપુલ હવે મને કરો કબુલ ! ”

“ વાહ વાહ ઠાકોર સાહેબ તમારી ખુબી પણ ભારીજ છે, તમારા પ્રેમની પણ બલિહારીજ છે. તમે પણ એક ઠાંકયું રત્ન છો, હજારના જાણ તમે પણ પ્રેમપુરાણના પ્રવીણ પડીત છો, રસશાસ્ત્રના અભ્યાસી ઉપાસી છો, શુ મારા વહાલાની બલિહારી ! એક પણમા પાણી પાણી કરી આ નારી ! ”

“ વાહરે પ્યારી તેં પણ આજ કરી આ ઠાકોર પર અખત્યારી, સરદારી ! ” (જુઓ ચિત્ર ૩ જુ.)

✱

✱

“ કળાએક કથ મારા, મોર ચિત્ત યોગ પ્યારા ”

“ નાચો પ્રેમ દોર પર થનગત થનગત ”

“ શીખવતી શણી દાગ સસાર સુધારા સારા ”

“ આવી અલખેલીને ગમ, ખૂળ ધન્ય લાખો ધન્ય નાચો ”

“ મદનની મીઠમીની ”

“ જમો જની જાનીમાની ”

“ ગુદવડા ”

“ ગાલ ઘડ્યા ”

“ કંથ મોઢે કયમ ચઢ્યા અલખેલા આવડા ”

“ પુલ છડી ”

“ જાતી ઘડી ”

“ મુઘો છડી, પહેલ વહેલા જમો ગુદવડા છેલા ”

“ નટાર નાનડીઆ ”

“ પાતળી વશ પડીઆ. ”

“ ચિતના ચકાર સારા કાળજની કાર મારા ”

“ જમ્યા મીજખાની, જાની આજ છુ મગન મન -આવી૦

“ અરે કોઈ હાજર છે કે ? ”

“ મહારાજ હાજર, શો હુકમ છે કરાવો ! ”

“ જાઓ દરબારમા જઈને ઢોલ વગડાવો, અને ગામમાં ઢઢેરો પીટાવો કે ઠાકોર સાહેબે આજરોજ સુધારાનાં સનેહ લગ્ન કર્યા છે, બી. એ પાસ થયેલી કાન્તાસુંદરો સાથે પુન લગ્ન કરી રાજમા સુધારાની યોલખોલા યોલાવી છે. આજના આનંદની ખુશાલીમા કેદખાનામાથી કેદીઓને છોડી મૂકો, સ્કુલોમા અને કચેરીઓમાં રજા પળાવી મીઠાઈ વહેવો. રાજમહેલમાં રાજગીત ગવરાવી ચોઘડીઆ બેસારો અને વડારણોને અહીંમાં યોલાવી રાસડો લેવરાવો રાજગોરને યોલાવી ચોકમા એકક કરાવો ! ”

“ વાહરે મારા વડાલા શું તમારી ખૂત્રી ! તમારા પ્રેમનાં

હું ક્રીયા મોંઢે વખાણ કરું; જોડો આજે સુખનો વરસાદ વર-
સ્યો, આનંદના કરા ખર્ચો, સુધારાનો સુરજ ઉગ્યો, અને કુધા
રાનો અધકાર નાશ પામ્યો ! ”

“ આયો મારી બહાલી હવે આપણે સ્નેહ રાજમહેલમાં
ફરીએ અને સ્નેહ લગ્નનો લ્હાવો લઈએ. ”

આ પ્રમાણે આનંદમાં આવી છલકાતાં મલકાતાં કાન્તા-
સુંદરી અને ઠાકોર સાહેબ એક બીજાના ગળામાં હાથ નાખી
સુધારાનો વિજય વાવટો ફરકાવતા રાજમહેલમાં આમ તેમ
ફરવા લાગ્યાં. દરબારી હુકમ પ્રમાણે રાજવાણી વાગવા લાગ્યાં.
આખા નગરમાં સુધારાના સ્નેહ લગ્નનો હાહાકાર થઈ ગયો,
જોડે ચકલે અને શેરીએ શેરીએ સ્નેહ લગ્નની ચર્ચા ચોગરદમ
ચર્ચાવા લાગી, વડારણાના રાસડાની તૈયારી થઈ અને ચોકમાં
મોટો જળરો ઢાલ લાવી મંચક પર ગોઠવાયો અને ઝાઝ પ
ખાજના સુંદર નાદ થવા લાગ્યા; અમલ કમુંગાખાણી સારી
રીતે ઉડવા લાગ્યાં. ચોકમાં વચ્ચેવચ રાજસિંહાસન ગોઠવાયાં
અને તે પર ઠાકોર સાહેબ તથા કાન્તાલક્ષ્મી બીરાજ્યાં, રાજ-
ગોરે ઠાકોરસાહેબના હુકમ પ્રમાણે ઇજતી અછાજતી જેવી
કહી તેવી સ્નેહ લગ્નની ક્રિયા કરાવી; અને વડારણાએ સુંદર
મારૂ ભાષાનો રાસ ગાવા માંડ્યો; ઠાકોર સાહેબ મારૂ ભાષાના
રાસથી ખૂબ પ્રસન્ન થવા લાગ્યા અને પોતે પણ કાન્તા સહીત
ફરવા લાગ્યા અને વડારણા જોડે તાલ દેવા લાગ્યા; રાજમહેલ
દરબારીઓ અને નાગરીકોથી ખીચાખીચ ભરાઈ ગયો:-

રાસડો.

પેરેને પક્ષટાય ગેગો આજેરે,
 હારે મારા શયન લોલાળા,
 એજ મારા તનક મીળજીરા-પેરેને
 વારી બહાર મારા ગુણીયક હેરો-મારા શયન
 પીપક્ષરે પાનોને પુત્ર મધ પાપાડે,
 રાશીરા લેઉ પુરા પાનસો,
 પ્યાલી મોર પચામ
 બીલી બીલીનો રગ ઢાળ્યો રડો.
 એ રાધીકા રગ બીની
 થારા પેટીયારો કાદો-એ રાધીકા
 બજે ઉગ્યો પુનમનો ત્રાદો-એ રાધીકા
 થારા હાથની આગળીઓ-એ રાધીકા
 બજે ચોળા મગની હીંગો-એ રાધીકા-રેરેને
 તારાંતુ દરી

ખમ્મા ગ્વત્તદાતાને, બાપુને ખમ્મા, જીવો જીવો, ઘણું
 જીવો, અમર રહો, સુખી રહો, એવા આતંદગ્નતક અને માંગ
 લિક જ્યદોપના તાદ વચ્ચે રાસ પૂરો થવા આવ્યો. લોકોમા
 સાકરો વહેઆવા લાગી, પાનશુલાળ અને અત્તર અપાવા
 લાગ્યાં; નાગરીકો અને દરબારીઓ આ સુધારાનો મામલો જોઈ
 દીગમૂઠ બની ગયા. શું કહેવું અને શું સમજવું તેનો તેમને
 ભારે પ્રશ્ન થઈ પડ્યો. કેટલાક વિષુધોને આ સ્નેહુ લગ્નથી પાર
 વગરનો ખેદ થયો અને મનમા અતિશય વિભાસવા લાગ્યા કે

આજથી તોરણગઢની દશા પરવારી અને દરબારનો પણ દીન-
માન હી ગયો. લોકોના મનમાંથી પરાણે પરાણે કચવાતા
મને અશુભ ઉદ્ગાર નીકળવા લાગ્યો કે આતે “સુધારાનો શંખ
કે ફેશનનો ડબ ?”

દુઃ સમયમાં છપાઇ બહાર પડશે

દેશ દર્શન.

૨૨૨૨૨૨

આ ન્હાનકડા કાવ્યમાં આપણા દેશની
હાલની સ્થિતિનું દિગ્દર્શન કરાવવામાં આવ્યું છે.
તેમજ આપણા લોકો રેત્રવેમાં કેવી અને કેટલી
હાડમારી ભોગવે છે તથા એશનો ઉપરની હો-
ટેલોમાં અને મેળાઓમાં કેવા બ્રજાચાર અને
અનીતિઓ થાય છે તથા આપણા લોકો અધ-
શ્રદ્ધાથી કેવા અને કેટલાં મકરો સહન કરે છે
તથા પવિત્ર તીર્થ ક્ષેત્રોમાં કેવી રીતના કુકર્મ
થાય છે વીગેરે બામતનુ દર્શન કવિતા દ્વારા
આખેહુગ વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે

સોલ એન્ટ

હરગોવિન્દાસ હરજીવનદાસ બુકમેકર
પાનકાર નાકા-અમદાવાદ

પ્રકરણ ૬ હું.

વિધીનો આંક કે ભાગ્યનો વાંક ?

દાહરો

ચંદ્ર જીવે નહિ ચોથનો, બીજે જે પુખ્ત;

ઘડી પસંદગે ગૃહરાજ પણ નાનો મોટો થાય

રામને દેશત્યાગ, બાળીને પાતાળે ચ પાવું, પાડવોનો નન વાસ, વૃષભીઓનું મરણ, નર્મરાયનું રાજ્યથી પદબ્રષ્ટ થવું, લકા-પતિ રાવણનું રણક્ષેત્રમાં પડવું અને મૃત્યુ થવું, આ બનાવો પરત્વે વિચાર કરતાં કાળની ખુશી અલૌકિક જણાય છે. થવાનું મિથ્યા થતું નથી નહીં થવાનું થતું નથી. કાળની ગતિજ વિલક્ષણ છે. તેની સામે થવામાં કોઈની સહાયતા કામની નથી.

ગાયર મળે નહિ ગાયને ખર ખૂબ ચરે છે વાડમાં,
લાગે કત્ત ક હરિ કુળમાં જાણુઃ ત્રીકે જો ખાડમાં,
મોંઘી મળે મઠ બાજરી સોઘી મળે છે શર્કરા,
કીમતી પૂરો એક કાળ છે પૂરા દિવસ નહિ પાધરા.

વિધીની શક્તિ અતિ ગતિમય છે. તે જળનું સ્થળ, સ્થળનું જળ, રજનો મેરૂ, મેરૂની રજ, તૃણનું વજ્ર ને વજ્રનું તૃણ એક નિમિષ માત્રમાં કરી શકે છે, કેમકે તેની કૃતિના પ્રતાપથી જોતજોતામાં અગ્નિ શીતળ થાય છે અને હીમ અગ્નિ થાય છે, માટે એ વીધિ હુમ્મેશાં વદન કરવા યોગ્ય છે.

* * *

આહસે ચક્રાર ટલે મેઘમે ભી મોર ટલે,
ચોરીસે ચોર ટલે નિલસે નિલદાર જો
રોગી હુતૈ રોગ ટલે ભોગી હુતૈ ભોગ ટલે,
જોગી હુતૈ જોગ ટલે કામી હુતૈ નાર જો.
પર્જતસે મેરૂ ટલે ધનમે કુખેર ટલે,
દીનકા ભી કેર ટલે હો યુગ હજાર જો.
લેકિન યે શેનિયાર માનો 'હે એતે બાગ
ટલે નહિ જીનદાર હોવે હોન દાર જો.

* * *

“ થવાનું થાય છે તેમા તમારે શું અમારે શું
જવાનું જાય છે તેમા તમારે શું અમારે શું ?
ફટીરો જો અમીગે તે અમીગે જો ફટીરો તે,
સમય બદલાય છે સંતો તમારે શું અમારે શું ?
હતો જ્યાં ઓટ ત્યાં ભરતી ભરેલું થાય છે ખાલી,
પવન કુકાય જ્યાં એવો તમારે શું અમારે શું ?
મઝાની ચંદ્રની શોભા પ્રજા નિજ ખોઈ પાણુ દે છે,
નિયમ છે એજ સૃષ્ટિનો તમારે શું અમારે શું ? ”

રત્નાકર ગંભીર ધુધવાટા કરતો ‘ ગાળે નીધિ ગભીર
 ઘોરનાદે’ એ સૂત્રાનુસાર પોતાનાં મસ્ત મોજાંઓને સુસવાટા
 મારતો આકાશમાં ઉછાળી રહ્યો છે, અગાધ જળમાં સફર કર-
 નારા નાવીક જનોને વાસ વાંસપુર પાણી ઉડાડી લાયલિત કરી
 રહ્યો છે. દીશા અને આકાશની કક્ષાને મોજાંની છોળોથી સ્વેત-
 વર્ણી દ્રષ્ટિ સમક્ષ કરી નાંખી છે. ગહન જળ તરંગો, પવનના
 સપાટા, શ્રીષ્ટનો વરસાદ, ખડકનું પાણી પ્રહારથી થતું તોફાન
 અને વરૂણ દેવની ગર્જનાથી મહાસાગર ભારે મસ્તીમાં આવી
 જગતને ક પાવી રહ્યો છે શાંત ગણુતો અરખી સમુદ્ર આ વખતે
 હદ ખહાર તોફાન પર ચઢી પાણીના જળરજસ્ત ઝોલાથી
 બહાણોને આમ તેમ ઝુકાવી રહ્યો છે- લાવનગર અમરગઢ અને
 નવીનગઢ પ્રદેશ સામીપ્યના દરિયાએ ખૂબ વાવાઝોડાના
 તોફાનથી નાયક હીરાલાલ વરરાજની જાનનો નાશ કર્યો છે.
 ઘણાં ઘણા મજબૂત ટકાઉ અને વિશાળ દરખારી બહાણોને પણ
 ભેતભેતામાં ભાંગી ચુરો કરી નાંખી-જળમાં ડુબાવી દીધા છે.
 હીરાલાલના પૂર્વસચિત પ્રારબ્ધ કર્મથી વરૂણ દેવતાએ મહા
 ક્રોધાયમાન થઈ એકને કાળે અનેકના જાન લઈ લીધા છે.
 હીરાલાલને રાક્ષસી કદના મોજાંના સપાટામાં લઈ જળમાં
 ઝુલતો નાંખી છોળે ચઢાવી ક્યાનો ક્યા ઘણાજ દૂર પ્રદેશમાં
 રત્નાકરે ધકેલી દીધો છે. દરિયાઈ જીવજતુ અને જાનવરોએ
 હીરાલાલને પોતાના માલીકના ક્રોધને પાત્ર થયેલો જાણી કરડી
 કરડી તેને છેક અધકચરો કરી નિર્જીવ અવસ્થામાં લાવી મૂકી
 દીધો છે. જળમાં ડુબતી વખતના કાલાવાલા કદપાંત અને

ખાથોડીમાં તરફડીઆંથી કાંક કડેણા લાવી જળ દેવતાએ કૃપા-
 વંત થઈ કીનારા પર રેતીમાં આણી ઊંડી દીધો છે. આખી
 રાત બેલાન અવસ્થામાં શય સમાન હીરાલાલ દરિયાઈ રેતીમાં
 પડી રહ્યો. અરુણોદય થતાં રત્નાકર ધીમે ધીમે શાત થવા
 લાગ્યો. જગતના જીવનના હેતુ અને જીવાત્મા રૂપ મનાના
 લગવાન આદિત્ય નારાયણ પણ આસ્તે આસ્તે ઉદયાચળ પર
 ઉદયમાન થયા. સૂર્યનાં કીરણો હીરાલાલના શરીર પર પડી પ્રકા-
 શવા લાગ્યા. રશ્મીની ગરમીથી તેના શરીરમાં કાંક કાંક ચેતના
 આવવા લાગી પાણીથી પ્રગટ થયેલી બેલાન અવસ્થા કુદરતની
 કૃપા કટાક્ષથી દુર થવા લાગી. ધીમે ધીમે વખત વ્યતિત થતા
 હીરાલાલ જાગ્રત થવા લાગ્યો. તેના શરીરમાં શ્વાસોશ્વાસ પુનઃ
 ચાલુ થવા લાગ્યો. દરિયાઈ રેતીએ શરીરની શરદો અને પાણીની
 ભીનાશને ચુશી લીધી. તડકાના તેજથી વિજગીક અસર થઈ
 હીરાલાલના અંગમાં જીવન જ્યોતિ જાગ્રત થવા લાગી સૂર્યઉદય
 થયાને બે કલાક થયા એટલામાં તે તેની મીઠાએલી આંખો
 ઉઘડી ગઈ અને સ્હેજ સાજ પડખાં પણ આમ તેમ ફેરવનાં
 લાગ્યો. જળચર જીવોએ તેના હાથપગ ઉપરનું માસ કરડી
 ખાધું હતું. ખરડામાં માંછલાઓએ ખચકા સરી સરી ખાડા
 પાડ્યા હતા. પગના નળાના માંસના લોચાઓ પણ લગલગ
 ખવાઈ ગયા હતા. જંગોમાં જંતુઓની દાઢો બેઠેલી હતી. આ
 પ્રમાણે હદ બહારની અશક્તિમાં હીરાલાલ આવી પહોંચ્યો હતો,
 તેથી તેનામાં બિલકુલ બેઠા થવાની પણ શક્તિ રહી નહોતી.
 ફક્ત આમ તેમ પડખાં ફેરવીને હાથ પગ જરા હલાવી શકતો

હતો. વેગળેથી જોનારને એમજ માલમ પડી આવે કે કીનારા પર કોઈ જાનવરે તાબુ મારેલું માણસ તરફડીયાં મારતું પડેલું છે. હીરાલાલે સૂર્યનારાયણ લાણી જોઈ પરાણે પરાણે એ હાથ ઉઘાડી નમસ્કાર કર્યા. તેના શરીરમા લાન અને ચેતના સારી રીતે આવી હતી, પણ અગળળની ન્યુનતાને લીધે ઘાંટે પાડી બોલવાની કે બેઠા થઈ ડગલું ચાલવાની શક્તિ રહી નહોતી. રેતી પર સૂતા સૂતા ગાયત્રી મંત્ર ધીમે ધીમે લાણી ભાસ્કર દેવની પ્રાર્થના કરી. જે હરીએ મરણ મુખમાંથી ઉગારી જીવતો જળમાથી બહાર કાઢી કીનારે મૂકી દીધો છે, તેજ હરી અવશ્ય કોઈ જતા આવતા મનુષ્યને અહીંયા લાવી મને ઉચકાવી આરામ પમાડશે । જોહો । હરી હરી, મારી આવી દશા તે કરી । ભલા ભગવાન તુ જે ન કરે તે થોડું । આ પ્રમાણે ઉદ્દગાર નીકળતાની સાથે આખમાંથી ટપક ટપક આસુ નીકળવા લાગ્યા, આંખ કરતા આસુ મોટા થયાં અને તે ડુસકાં ઉપર ડુસકા ખાવા લાગ્યો, જેટલું રોવાય તેટલું રોઈ લીધું અને છેવટે આખમાંથી નીર ખૂટ્યું એટલે હારી સ્વસ્થ થઈને મુગો પડી રહ્યો મૈન અવસ્થામા આશરે અર્ધો કલાક વીતાવ્યો, અને છેવટે ધીમે ધીમે વિભુને હૃદય લક્ષિતથી વિનવવા લાગ્યો.—

*

*

*

“ હવે તો હવે થઈ હરી, દામ ઉપર નજર કરો કંઈ કૃપા કરી—
 દુખ તણો પ્રભુ ધીર નથી જરા મથું ન હુવી જાય,
 વેગળા બેમી હામી કરો શુ યાજન આ પીડાય—હવે તો
 ખાગુળના પ્રતિપાળ પરાતપર પાવન પરમ સ્વરૂપ,

તાપ નિવારણ તાતજી મારી અરજ કબુલો અનુપ-હવે તો
 પાપ રૂપી તાપ પ્રગટ અગર્મા ધીક્યો છે આજ અથાગ,
 ખચાવો બળતો બાળક બાપલા નથી ઉગરવાનો લાગ-હવે તો
 કાન તજે કાઠી નાખશે આમી શી અમારી પેર,
 કોણ અધીકને આરાધીએ પછી કયા જઈ ઠરીએ ઠેર-હવે તો
 દોષના કોપ દયાળ ન જોશે રતી ન ધરશે રોપ,
 ક્ષમા કરી અપરાધ અમારા બહારે ચડે નિરદોષ-હવે તો

જે કાઈ થાય છે તે સારાને વાસ્તેજ થાય છે એવી અનેરી
 આશા ધારી તે આખ મી ચી મનને કઠણ કરી પડખુ ફેરવી પડી
 રહ્યો વખત જતાં રવિનો પ્રકાશ તડકા રૂપે થયો, અને તડકો
 અગ્નિસ્રમ અગને ધીકાવવા લાગ્યો, હીરાલાલ તાપથી અકળાવા
 લાગ્યો. શું કરે ? કાઈ પણ ઉપાય હરવા ફરવાનો નહી હોવાથી
 ગભરાતા મને આકુળ બ્યાકુળ થતો તરફડીઆ મારવા મંડ્યો.
 જ્યાં વધારે તાપ લાગવા માટે ત્યાંથી બરડો ફેરવી આખને
 બચાવવા લાગ્યો. મનને સારી રીતે નિગ્રહમાં રાખી પ્રભુ જે
 કરે તે સહન કરવાનો પ્રયત્ન સતત રીતે સાચવવા માડ્યો,
 આવા આગાધ દુ.ખમા વળી કાઈ તેના પાપના સંસ્કાર બાકી
 રહ્યા હશે તેથી સમજીઓ, ગરબન અને બાજ પક્ષીઓએ તેને
 સતાવવા માડ્યો. એક મોટી સમજી આવી હીરાલાલની બગ
 પર બેસી ચત્રુ પ્રહાર કરી ખોતરવા લાગી; હીરાલાલે અસહ્ય
 ખીડાથી બુમરાણ કરી તેને ઉડાડવાનો પ્રયત્ન કર્યો તેટલામા
 એક ગરબન આવી બલા પર બેસી માંસનો લોચો ચાચો મારી
 કાઢવા લાગી, માથુ હલાવી તેને ઉડાડતાં બે બાજ આવ્યા તે

ગરડો ખોતરી ખાવા લાગ્યા, અને બીજી ઉડતી સમજીઓએ તેના શરીર પર ઝપાટા મારી અગ ઉઝરડો નાખ્યું, આવી અણ ચિન્તવી આપદાથી હાય મારી હીરાલાલ રૂદન કરતો તરફડવા લાગ્યો. જળ દેવતાને દીલમાં કાંઈ દયા આવવાથી ઉપરા છાપરી મોજા લાવી પાણીના મારાથી સર્વ પખીઓને ઉડાડી મુક્યાં.

હીરાલાલ દુઃખથી ઘણો કાયર થઈ ગયો. દાઝપા ઉપર ડામ અને પડયા ઉપર પાટુ પ્રમાણે દરિયાના ખારા પાણીના મોજા ધવાએલા શરીરના ધા ઉપર લાગવાથી લાહ્ય લાહ્ય પ્રગટ થઈ અતિશય ગળતરા થવા લાગી અત્યારે અચેત અવસ્થા તેને સારી લાગવા માડી, કારણ કે દુઃખનો અનુભવ મનને તે વખતે લાગતો નથી સચેત અવસ્થામાં તનને પડતુ દુઃખ મનને લાગે છે. અને તેથી ગલરાટથી જીવાત્મા ઘણો કલેશ પામે છે. અત્યારે તેણે મનને મારી તનને નિર્માત્મ્ય ગણવા માડ્યું, અને ચિત્તની એકાગ્રતા કરી પ્રભુસ્મરણ કરવા લાગ્યો. યોગી લોકોની શારીરિક તપવૃત્તિ યાદ લાવી જેમ યોગી યોગમાજ શરીરને દમન કરી મનને ઉપાધીમુકત કરી પરમાત્મામાં નિમગ્ન કરે છે, તેમ તેણે પણ હરીસ્મરણમાં તનને વિસારી મનને સુધારી મજબૂત કરી જોડવા માડ્યું અષ્ટાગ યોગનો અનુભવ અત્યારે તેણે અગ ઉપર અજમાવવા માડ્યો. જે જે કાંઈ ઈશ્વર સખધી તથા તત્ત્વ જ્ઞાન સખધી તેણે વાળ્યું હતું તે અત્યારે ખધું વિચારવા લાગ્યો, ચેદાંત-દર્શનના અધ્યાત્મિક મોક્ષનાં સૂત્રોના શ્લોકો ધીમે ધીમે ઝોલી દેહ પીડાને જૂલવા લાગ્યો. જો કે શારીરિક તપની આ ક્રિયા શરૂઆતમાં તેને ઘણીજ વિષમ લાગવા માડી પણ તેણે

અતિમ દેહ ત્યાગનો નિશ્ચય કરી મનને અડગ બનાવી માન-
સિક તપમાં નિમગ્ન રહેવા માડ્યું, મોક્ષ વિષયની વસ્તુતાનું
વિવરણ સારી રીતે તેણે કરવા માંડ્યું.

જય જય સતચિદાનંદ પ્રભુ આપનો જય! નારાયણ હરે
નારાયણ હરે, નારાયણ હરે, શ્રી રાધેકૃષ્ણ ગોવિંદ, શ્રી રાધે-
કૃષ્ણ ગોવિંદ જપતો જપતો હીરાલાલ શ્રમ શ્વાસ અને પરસ્વે-
દથી મૂર્છાવશ થઈ ગયો. હરીના તાનમા વેદાંતના જ્ઞાનમા અને
આત્મ પિછાનમા તે પોતાને અને જગતને ભૂલી સમસમાકાર
સમાધીમા શાંતીને પ્રાપ્ત કરતો પડી રહ્યો. હીરાલાલે કષ્ટકાળે
શ્રી હરીને સલાળવા માડ્યા અને શ્રી હરીએ હીરાલાલને
સલાળવા માડ્યો. દીનગ ધુ દીનાનાથ દામોદર પ્રભુ હીરાલાલને
સહાય કરવાની તજવીજમા પડ્યા. જોતજોતામા રતનાકરના
પ્રદેશ પાસે આવેલ મદારગઢનો પ્રતિષ્ઠિત વ્યાપારી જયરામ
પોતાના કુટુંબ અને મિત્રમંડળ સહિત શૈવેશ્વર મહાદેવમા
ઉત્તણી સારૂ જતો હતો. મહાદેવની રમણિય જગ્યા રતનાકર
પાસેથી નિરખાતા શૈલનાથના ખડામાં આવેલ હતી જયરામના
મિત્રો દરિયા કીનારે પ્રભાત સૌદર્ય જોતા જોતા ચાલતા હતા.
જેમાન થઈને પડેલા હીરાલાલ ઉપર સૌની નજર પડી. જોત-
જોતામા સર્વે જણા એકઠા થઈ ગયા અને હીરાલાલ જીવે છે કે
મરી ગયો છે તેની બારોકાઈથી તપાસ કરવા મંડી પડ્યા. ધીમે
ધીમે શ્વાસોશ્વાસ ચાલતો જોઈ દરેક જણ હરખમા આવી
ગયા, અને હીરાલાલને મહાદેવના સ્થળમાં લઈ જવાની જલ્દી-
થી તૈયારી કરવા મંડી પડ્યા. તેમાંના ચાર પાંચ જણા શૈવેશ્વર

મહાદેવમા ઝડપળ ધ એકી સપાટે દોડતા ગયા, અને દશ ગાર
ખાવાને ડોળી સહીત બોલાવી લાવ્યા. ખાવાઓએ શીતળ જળ
શ કરનું લાજન કરતા કરતાં હીરાલાલના મુખ ઉપર બગૃતિ
સારૂ છાટવા માડ્યું અને ભીના કપડાં કાઢી કાઢી નવા કપડા
પહેરાવવા માડ્યા સૌ કોઈ હીરાલાલની સારવાર કરવામા
શ કરદાદાનુ સ્મરણ કરતા કરતા શુધાર્થ ગયા. ઘડી પહેલા
હીરાલાલ દરિયાકીનારે જે એકત્રો બેભાન થઈને પડ્યો હતો
તે હીરાલાલ અત્યારે હરીની લીલાથી અનેકની વચ્ચે આવી
પડ્યો. જ્યાં હરી પ્રસન્ન થાય છે ત્યાં એક ઘડીમાં લીલા દહે
થાય છે, અને જ્યાં હરી ક્રોધે છે ત્યાં એક ક્ષણમાં ભોતભોતામા
કાળો કેર વર્તાવે છે નિરાધારનો આધાર કીરતાર જ્યાં ભોમ્ભે
ત્યાં સર્વવ્યાપક જડી આવે છે. અશરણને શરણમા લેનાર
શ્રીહરી દરેક સ્થળે જ્યોતિર્મય જળહુગી રહેલ છે. તેની લીલાથી
આખું જગત લીલું જણાય છે, જેના ઉપર સહસ્ર બાહુવાળા
શ્રીહરી તુષમાન છે તેના બે બાહુવાળા જગતના જીવો દામ
છે, કેમકે—

~

*

~

“ સ્થાય જેને શ્રી હરી ખતકમા સ્થાય જેને શ્રીહરી,
જાય બાહુ સૌ કરી પત્રકમા જાય બાહુ સૌ કરી,
અભિમાની જે અરિ હેાય તે આવે નમ્રતા ધરી, (૧)
દામ જની અન્દામ ઉઠાવે જાય જરૂર તે મરી—અન્દમા
હતા પારકા જે પોતાના પગે પડે સૌ ડરી; (૨)
વગા દગાના સગા-સ્નેહમા આવે મનામો ભરી—મન્દમા”

આ પ્રમાણે હીરાલાલની દશા જોત જોતામાં પાછી બદલાવા લાગી. જયરામની સારવારથી હીરાલાલને સારી રીતે શુદ્ધિ આવી અને અંગગળ પણ ધીમે ધીમે પ્રાપ્ત થવા લાગ્યું. બાવાઓએ આનંદમાં આવી શૈલેશ્વર મહાદેવની ગાલ ગાલ જય બોલાવી અને હીરાલાલને ઉચકી ડોળીમાં નાંખી શૈલેશ્વર ભણી ચાલવા માડ્યું. ડોળીમાં સુતેલા હીરાલાલના મુખમાંથી આનંદના ઉદ્ગાર નીકળી પડ્યા કે આતે “ વીધીનો આક કે ભાગ્યનો વાંક ? ”

અગ્નિ ।

આવૃત્તિ ૨ ૭

અગ્નિ ।

એક ઇતિહાસીક પ્રેમકથા.

વનવાસિની.

અમલવિત યનાવો સભવિત યનાવગમા વાપરેલુ શુદ્ધિકૌશલ્ય, મિત્રન અને વિરહના ચિતાકપેક દેખાવો, ગદમી ગૌરવનો ભુરમ, લોભથી કગેલી પિતૃહત્યા, ભયકર ભવિષ્ય વાણિની સત્યતા, મહાજ્ઞાની સન્યામીના શ્રવનનો અદ્ભુત ભેદ, અપૂર્વ પત્નીપ્રેમ, સતતાન સ્નેહ, મતી માધ્વી સૌરભનુ મચ્ચરિત્ર, ભીષણ રણસગ્રામ વગેરે જોવા હોય, બાણુવું હોય તો વનવાસિની અવશ્ય વાંચો મોતેરી પાકુ પુઠું હોવા છતા કીંમત રૂ. ૨-૩-૦. પોસ્ટેજ શુદ્ધ

પ્રકરણ ૭ મું.

કન્યાની હાથ કે પાપની લહાય ?

દાહરે.

સુખીયા દુખ દેખે નહી, જમન ન જીવે ભૂખ,
ભોજન ત્યારે સાભળે, કાળે દેખે દુખ

તૃષ્ણાનો ત્યાગ કરવાથી, ક્ષમાને સેવવાથી, ગર્વથી દૂર
રહેવાથી, દુઃખમા ધીરજ ધરવાથી, ચડતી વખતે પડતીને
સલાખવાથી, પાપમા પ્રીતી ન રાખવાથી, સત્ય બોલવાથી,
વિદ્વાનોનો સત્સંગ કરવાથી, મોટાને માન આપવાથી, શત્રુને
સમજાવી શાંત પાડવાથી, પોતાના ગુણો પ્રસિદ્ધ નહી કરવાથી
અને સર્વ જીવો પર દયા ધરવાથી મનુષ્યને આ જગતમા
મોટાઈ મળી શકે છે.

૨૨૨૨૨૨૨૨

જેને ઉરે અભિમાન ઝાઝા પુત્ર ને પરિવારનો,
પાણી નહી પાનાર સાસો અગ્નિના સન્દ્રારનો,
બેચન તણા મદમા હતા જન જેહ જોકેલા અતિ,
ટપલા મહે છે શીર પર તે ઉઠવા શક્તિ નથી

૨૨૨૨૨૨૨૨૨૨

કુળ, વિત્ત, વિદ્યા, રૂપ, શૌર્ય, દાન અને તપ એ સાત સુખ્યત્વે કરીને મનુષ્ય માત્રને મદ ચઢાવનારાં છે, એટલે એમાંની એક પણ વસ્તુ પ્રાપ્ત થતાં અહુકાર વધી જાય છે અને નેથી અન્યની અવગણના કરવા મનુષ્ય તત્પર થાય છે, માટે વિશ્વમાં મનુષ્યને વાસ્તે અહુકાર એજ અનર્થનું મૂળ છે.

*

*

*

“ ઝાંથી ગર મકે જવે સધ્યા ઔર નિમાજ પટે,
વેઈ હી કુરાન જાપ જપે આફી જમકે,
તિરથમે ન્હાય કે અનેક મન માલા જપે,
નિર્ભૂષ ત્યાગી રહે તન ધન ખુબ ધામકે,
હાથ લીયે માલા જપ માલા ‘મુખ ખોલનકી,
ધરમકે હૈયે ખલ ખાત હૈ અખાજકે,
ભરનિમે ઈવ કહે સુન્યા હે હિખાના યહ,
મો મો ચુઢા ખાય કે ખિલાઈ ચની હજકે ”

*

*

*

‘ અમારૂં તમારૂં હરી એક જાણો,
નહિ ગ્રાહ કે હર્ષનો વેગ આણો,
રહેચી લીયો મર્વ સાડ નહાર,
નથી લિત્ર કાઈ તમારૂં અમારૂં.
કમાયા તમે જે અમે તે કમાયા,
અમે જે કમાયા તમે તે કમાયા,
બધુ એક માનો નથી કાઈ ન્યાર,

વદો વ્યર્થ શાને તમાર અમાર
 તમે ખીજ બોયુ અમે તેજ બોયુ,
 તમે જેહ બોયુ અમે તેજ બોયુ,
 તમારા વિના કોણુ છે અન્ય પ્યાડ,
 પછી કયા કહો છો તમાર અમાર.
 તમે બોલશો તે અમે બોલવાના,
 તમે બોલશો તે અમે બોલવાના
 કયુ મિષ્ટ પાણી કયુ તેમ ખાડ,
 નથી લિન્ન જ્યારે તમાર અમાર
 તમે જ્યા જવાના અમે લા જવાના,
 નથી છુટવા જે પડ્યા નેહ પાનાઃ
 હવે અન્યથા શુ કહો હુ વિચાર,
 નથી લિન્ન જ્યારે તમાર અમાર
 તમે ને અમે બે જમ્યા એક હાથે,
 તમે ને અમે બે રમ્યા એક સાથે,
 પછી લિન્નતાનુ ગૃહો શીદ ખાડ,
 હરી એક છે જ્યા તમાર અમાર ”

જાનોતેજ કાવ્ય

અમાવાસ્યાની અંધારી રાત્રી પૂર જોસથી પસાર થઈ રહી છે. મીણુ મીણુકાર અઘાર સર્વત્ર છવાઈ રહ્યું છે સરિ-
 યામ રસ્તાઓ પર કોક કોક મ્યુનિસિપાલિટીના હીવા ફાનસમા
 અરધા અરધા આંખા ઘળ્યા કરે છે. કોઈ કોઈ સેલાણીઓ
 રસ્તે જતા આવતા દ્રષ્ટીગોચર થાય છે. રસ્તા પર આવેલ

બાહેર મકાનોની ધારીઓ ઘણી ખરી બધ દેખાય છે, કોઈ
 કોઈ વિશાળ હુવેલીની ત્રીજા માળની ધારીઓ ખુલ્લી પણ
 નજરે પડી આવે છે. સમય રાત્રીના બાર ઉપર દોઢ વાગ્યાનો
 થયેલ છે, અત્યારે સર્વત્ર શાંતી પથરાયેલી લાગે છે, વખતે
 વખતે પોળોમાનાં કુતરાનો ભસવાનો અવાજ કાનને અથડાય
 છે. કવચિત્ માની મીઠી ગોદમાં લપાઈ રહેલ બચ્ચાઓના
 રડવાનો અવાજ પણ સાંભળી શકાય છે. મારી રીતે માંડીને
 કાન દેતાં શ્રીમંતોના અવાસમાંથી ફોનોગ્રાફ વાજી રના મધુર
 સ્વર પણ સાંભળવામાં આવે છે, ઘંટીના ઘોર પણ શોર
 મચાવતા કાનને અથડાઈ રાત્રીમાં પથરાઈ જાય છે, નિદ્રાની
 મીઠી પાખમાં વિશ્વ વિશ્રામ લેતું અત્યારે દ્રષ્ટિમાન વિસોકાય
 છે, ઘુવડ ચોર અને કામી જનોનો ઠાઠ અત્યારે સારી રીતે
 એકાંત ભૂમિકામાં ભમતો જોવામાં આવે છે. પુશ્વેલી સ્થવા
 અને વિધવા પ્રેમદાઓના ગુપ્ત રુદેત સ્થાનોમાં અવિચારી
 અને અનાચારી જનોનો અવર જવર થતો સૂક્ષ્મ દ્રષ્ટિપાત
 કરતા અવલોકી શકાય છે કોઈ કોઈ મત્ત છાંડેલી માડેલી અને
 રાડેલી વૃદ્ધાઓ ખુલ્લે ખોચરે સોડીઆ વાળી લપાતી છુપાતી
 જાવ આવ કરતી પણ નિરખી શકાય છે. કાળી રાત્રીમાં કાળુ
 કરતા તરુકરો પણ સંતાકુકડી રમતા ગલી કુચીઓમાં પેસ
 નીકળ કરે છે. રોનનું કામ બજાવતા પહેરેગીરો પણ અંધાર
 પીછોડો ઓઢી આમ તેમ જતા આવતા જોઈ શકાય છે દીવ
 સના સામ્રાજ્યની પ્રજા દીવચની પ્રવૃત્તિમાં ગુંથાતી અને રાત્રીના
 સામ્રાજ્યની પ્રજા રાત્રીની પ્રવૃત્તિમાં પડેલાતી વિલોકી શકાય છે.

રાયપુર રોડ પર આવેલ કાધર વિલિયમ પુરુષોત્તમરાય-
જીની હવેલી પણ આકાશમા સદેશા ચલાવતી અત્યારે અવ-
લોકી શકાય છે હવેલીના માળામા અત્યારે અખંડ દીપક
પ્રકાશતા દેખાય છે, કેસર, કપિલા, કાન્તા, કુસુમ, મણિલક્ષ્મી
અને કુદન સિવાય રાયજીનું આખું કુટુંબ નિદ્રામાં વિરામ લેતું
માલમ પ્રડી આવે છે. મણિલક્ષ્મી અને કુદન મોસાળમા
ભાવનગરમા રહેલ છે, કાન્તા તોરણગઢના રાજદરગારમા ભરા-
એલ છે, કેસર આજે આનંદભૂવન નાટકશાળામા કલિયુગની
સતિનો વાકાનેર આર્ય હીનવર્ધક નાટક મડળીનો ખેલ જોવા
ગએલ છે અને જાકીની પુત્રીઓ સાસરે વસેલ છે, હવેલીના
મધ્ય ખંડમા કેશરી ડોસા સૂનેલ છે, જાકીના ખંડોમાં રાય
જીના પુત્રો નવનીતલાલ, રસિકલાલ અને નવલશંકર ફેમીલી
સહીત નિદ્રાધીન થએલ છે.

આ પ્રમાણે હવેલી વૃક્ષના વિવિધ ડાળે રાયજીના જાળ
જાળ્યા પખીડાઓ હળી મળી લપાઈ છુપાઈ વસી રહેલ છે
હવેલીના ત્રીજા માળમા નવલશંકર અને સુભદ્રા આજ રાત્રે
ઘણાજ મોડા અન્યોઅન્ય નજીવા કારણસર કલેશ કરી થાકી
પાકી રીસાઈ છણકાઈ સૂઈ રહેલ છે, માળની જારીઓ તમામ
અત્યારે રીસના વર્મજમા આવીને વાસવી વિસરી ગએલ છે,
ખડના એક ખુણામા ટેબલ પર હીન્કસનો ટેબલ લેમ્પ સજાગ્યા
કરે છે ટેબલ પાસે લોથ પથારી કરી નવલશંકર આડો થએલ
છે; સામે પલંગમાં સુભદ્રો રીસથી થરડાઈ મરડાઈ પાસુ ફેરવી
પોટેલ છે; પલંગ પાસે આવેલા એક નાના ડીનર ટેબલ પર

વીસ્ફી અને રમની ગાટલીઓ તથા વાઇન ગ્લાસ પડેલાં છે,
 પથારી પાસે સીગારેટની ડબ્બી અને મેચ બોક્ષ પડેલા છે.
 વિલાયતી વિલાસના લેખાસમા શોભના ઓપતા નવલશ કરના
 ખડમા અકસ્માત રીતે એકદમ ખારીની પગથી પરથી ઢોડતો
 ઢોડતો એક ઉંદર આવ્યો, તેની પાછળ તણપતી ધસતી બિલાડી
 આવી. ઉંદર એકદમ આફળો ફાફળો થઇ ભીત પર ચઢવા
 ગયો, તેની પાછળ આફળી ઉતાવળી થઇ બિલાડી ટેબલ લેમ્પ-
 વાળા ટેબલ પર ચઢી અને ભીતે ચઢતા ઉંદર પર છલંગ મારી
 પકડી ટેબલ લેમ્પ પર પટકાઇ એકદમ લેમ્પ બિલાડી અને
 ઉંદર ઉધા પડી નવલરાયની પથારીમા પડ્યા જોતજોતામાં
 ચીમતી ફાટી અને લેમ્પનું ગ્યાસતેજ ઉડી સળગતું સળગતું
 આખા મેડામા છટાઈ ગયું નયનના એક નિમિષમા યોગરદમ
 લડકા થવા લાગ્યા નવલશ કર બિલાડી અને ઉંદર ત્રણે બળવા
 લાગ્યા. નવલશ કર એકદમ બેગાકળો બની ખૂમો પાડવા લા-
 ગ્યો. સુમદ્રા એકદમ બ્યાકુળ થતી ચમકી જાગી ઉડી, અને
 પલ્લ ગતી મચ્છરદાની બળતી જોઇ કારમી ચીસો પાડવા લાગી.
 દારૂથી બેભાન ટે બનેલો નવલશ કર નિશાની આજે એક લડ-
 કાના ચાર લડકા દેખવા લાગ્યો, અને લુગડાની ઝાપટથી લહા-
 ચને હોલવવા લાગ્યો, બીલાડી અને ઉંદર બળીને ખાખ થઈ
 ગયાં. સુમદ્રા સળગતી સળગતી ખૂમરાણ કરી પલંગપરથી નીચે
 કુદી પડી. અગ્નિ એકદમ ઉગ્રસ્વરૂપ કરી આખા અંડને નિર્દય
 અને લાયકર રીતે બાળવા લાગ્યો. ટેબલ પર પડેલ વીસ્ફીની
 ગાટલીઓ ફાટી અને દારૂ યોગરદમ ઉડ્યો અને ખડને લડકાથી

ઘેરી લીધો પવન પણ પુષ્કળ જોસમા પુકાતો હોવાથી ખુલ્લી
 ખારીઓમાં પ્રવેશ કરી અગ્નિને ચાર ઘણા વધારી ચોગરદમ
 દહાય ફેલાવી દીધી. નવલશકરે દાદરો ઉઘાડી નીચેના ખડમાં
 ચીસો પાડી પડતુ મૂક્યું. સુગદ્રા મેડાની અધવચમાં બળતી
 બળતી બૂમરાણ કરતી દહાયનો ભોગ થઈ જમીન પર પટકાઈ.
 વારનીસવાળાં હાટીયા અને કમાટોના કમાડો સળગી સળગી
 નીચે પડ્યા, તાકાનો અદર મુકેલ વિલાયતી વાઈન, એસેન્સ,
 તેલ, પોમેટમ, અત્તર અને કોલનવોટરની શીશીઓ ગરમીથી
 ફાટી ફાટી સળગવા લાગી, બે આગ રમની ખાટલીઓ સળગતી
 સળગતી નીચેના ખંડના દાદર પર પડી અને ફાટી દાડ અને
 દેવતા બનેલેગ થયા અને દહાય એકદમ કર્મની રુદાયનાથી
 વધી અને આખી હવેલીને જોતજોતામાં ધુમાડા અને ભડકાથી
 ઘેરી લીધી બેલતેલ, વારનીસ અને ઇંગ્લીશ ઓઈલ કલરવાળી
 હવેલીની શીલીંગની છતો, ખારીઓ અને પાટીયાં દહાયના
 ભડકાના હેલા સપાટેજ જોતજોતામાં બળવા લાગ્યા. હવેલીમાં
 રૂતેલા માણસોનો પુષ્કળ શોર બકોર થઈ રહ્યો અને આખો
 મહેલો કોલાહલથી ધમધમી ભરી ઉઠ્યો, પ્રચંડ અગ્નિના
 રાતા ભડકા અને ધુમાડો હવેલી વીધી ગગન ભણી નીકળવા
 લાગ્યા. દહાય ઘણા જોસમા આગળ વધી અને આસપાસ
 આવેલાં પાડોસનાં મકાનોન ઘેરી લઈ બાળવા લાગી. આખો
 રાયપુરનો જીલ્લો બળભળી ઉઠ્યો અને સૌ કોઈ પોતપોતાના
 મકાનને બચાવવાની તજવીજ કરવા લાગ્યાં કાળી રાત્રે લોકો
 દહાયના ભયથી કંપી કંપી છાતીફાટ વલોપાન કરતા છાપરે

ચઢી ચઢી પાણીના ઝેડાં ડાલો એકઠાં કરવા લાગ્યાં. જીલ્લાની પોલીસચોક્કી પર દડાયની ખગર- થઈ, લોકોના કમનસીબે વોટર-વર્કસનું એન્જીન ખગડવાથી પાણીનો અગણોતરો કાળ પડ્યો, ચકલીઓના કાગ લોકોએ ફેરવવા માંડ્યા, પણ ખાલી પવનના ફફડાટ-થઈ પાણી ન આવ્યું એટલે ગભરાટ વધી પડ્યો. અધારી રાત્રે પોળોના કુવામાં અને ઘરનાં ટાકામાં દોરડા બાધી બાધી પાણી કાઢવા માડ્યું પાણી કાઢવાની જ્યાં સુધી આદ-મીઓના અગમાં શક્તિ રહી ત્યાં સુધી પાણી કાઢી કાઢી છાપરે ચઢાવ્યું. આગમાંથી ઉગતા દેવતાના સળગતા ડોયલાઓ આવુંબાવુંનાં છાપગં પર પડવા માંડ્યા, લોકો ગિચારા દાઝવા લાગ્યાં, દાઝતાં-દાઝતા પણ ડોયલાને પાણીથી ધૂઆવવા માડ્યા સમસ્ત જગતના પ્રલયકાળનો અગ્નિ જેમ કોપ કરે તેમ રાય-જીની હુવેલીના અગ્નિએ કારમો પ્રચંડ કોપ કરી રાયજીના કુટુંબનો જોતજોતામા નાશ કરી નાખ્યો હુવેલીમા મુતેલા રાયજીના દીકરાઓ, દીકરાઓની વહુઓ અને નાના નાનાં બચ્ચાઓ છાતીફાટ કંપાંત કરતા કરતા એક ઘડીમા બળી રાખોડી થઈ ગયા રાયજીને આ વખતે ઈશ્વરે કાળ નિદ્રા મૂકી નિદ્રાઘોન કરી દીધા હતા. આખી હુવેલી બળી ખાખ થઈ ગઈ પાસેનાં મકાનો તુટી તુટી નાચે પડવા લાગ્યા, ચુનિસિપા લીટીનાં ફાયર એન્જીનો અગીઆરમે કલાકે આખો મહેલો લગભગ સળગી નાશ પામ્યો ત્યારે તતુડાં બળતતા આવી પહોંચ્યા. દુધેશ્વર ટેલીફોન કરી વોટર-વર્કસમાથી પાણી મેળવવાની જોગવાઈ કરી, પોલીસખાતા અને બંબાખાતાના માણ-

સૌએ મળી જીવતોડ મહેનત કરી દહાયમાં બળી મરતા લોકોને
 બચાવવાનો સતત પ્રયત્ન કરવા માડ્યો. મકાનોના સળગતા
 ભાગોને તોડી તોડી નીચે પાડ્યા, પાણીના કુતરાને-બળાને
 ખોલી ખોલી માડ માડ પાણી મહા મુશ્કેલીથી ઉચે ચઢાવી
 દહાય જૂઝાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો. જીવતાઓનાં બીજાં નાનાં નાનાં
 કાયર એન્જનો એકઠાં કરી પોળોના કુવામાં પાઇપો મૂકી જેમ
 તેમ પાણી ખેંચી ખેંચી દહાય હોલવવાનો પ્રયત્ન ચારભવા
 માંડ્યો. જે કાઈ બને તે સૌ કોઈએ કરવા માડ્યું પણ કોપાય
 માન થયેલા કાળે જેટલું દાઢમાં ઘાડ્યું હતું તે તમામનો
 ભક્ષ કરી બધું બાળી બાળ કરી છેવટે નિર્જીવ કરી છોડ્યું
 અણચિન્તવી અને અકસ્માત રીતે ઉદ્ભવ પામેલી કાળસ્વરૂપ
 દહાયને જોઈ લોકો ત્રાસ પામી હાથ ધસી ગયા. કાળાં કર્મના
 કરનાર એક રાયજી અગારાને પાપે અનેક જણા ઘરબાર
 વિનાના રખડતા ખરાબજસ્ત થઈ ગયાં પોલીસ અમલદારોએ
 રાયજીના કુટુંબને બચાવવાને વાસ્તે ઘણીજ જીવતોડ મહેનત
 કરી પણ સર્વ ફાકટ ગઈ. રાયજી કયા દટાઈ ગયા કે બળી
 બાળ થઈ ગયા તેની સૌ જણે ખારીકાઈથી તપાસ કરવા માંડી.
 બળાખાતાના સિપાઈઓએ નીસરણીઓ મૂકી મૂકી ધારીઆવડે
 સળગેલા લોકોને કોરે કરી બળેલા આસામીઓના શબ મેળ-
 વવાનો પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો, પણ કોયલા અને રાખ શિવાય
 કંઈ જડ્યું નહી. લગભગ ચાર વાગવાનો અમલ થયો ત્યારે
 આપણાં સુધારક બાનુ કેસરબાઈ નાટકમાંથી ઘેર પધાર્યા. હવે-
 લીના હાલ હવાલ જોઈ બે હાથે તેમણે પોતાનાં મામાપનાં

અને દાદાના નામના છાજ્યાં લેવા માંડ્યાં, રાયજીના સર્ગાં
અને આડોશીપાડોશીએ કેશરને ખુગ ધમકાવી ધમકાવી સુધા-
રાના નામના છાજ્યાં લેવા માંડ્યા. કેસરે પણ છાતીફાટ
કર્યાત કરી બધાને લહાયમાળગી ખાખ થએલાં મુણી નિરખી
રાજીઆ ગાવા માંડ્યા. લોકોએ કેસરને ખુગ રડતી જોઈ છેવટે
દયાળુ બની છાતી રાખી અને તેને સમજાવી હિંમત આપી
રાયજીના મિત્રોએ રાયજીની જળરો શોધ ચલાવવા માંડી.
હવેલીની આસપાસ પોલીસનો મજબૂત ચોડી પહેરો મૂકી દીધો.

ધીમે ધીમે સવાર થયું તેમ શહેરનું ઘણું ખર્ચ લોક
લહાય જોવાને એકઠું થયું. રાયજીના માયા મહોબતવાળા દરેક
સગાઓ લહાય સાલગી સાલગી ધસમસ્યાં રાયજીના કુટુંબની
સલાખ લેવા દોડતા આવવા લાગ્યા જેમ જેમ વખત વિતવા
લાગ્યો તેમ તેમ લહાયની ખગર શહેરના એક છેડાથી તે છેક
બીજા છેડા સુધી ફેલાવા લાગી. રાયજીની ન્યાતના સ્નેહીઓ
અને શત્રુઓ દરેક જણ રાયજીના નામ પર દયા ખાતા ખાતા
રાયજીની દશા જોવા સારૂ એકઠા થવા લાગ્યા. એક મોટા માત-
ખર કુટુંબનો આવો અકસ્માત રીતે નાશ થવાથી દરેકના
મનમાં દયાની લાગણી થઈ આવી. જેટલું ધન રાયજીએ અવળા
અને કાળાં કર્મો કરી ઘરમા ભર્યું હતું તે તમામ ધન વ્યાજ
સાથે અને ઘર સાથે લહાયમાં બળી ખાખ થઈ નાશ પામ્યું.
જેને વાસ્તે રાયજીએ પાપ કર્યા હતાં તે તમામ આગમા નાશ
પામી ગયાં. જે રાયજી પોતાને અશય અને અમર માની કેડ
ખાંધી કીરતારને કોરે કરી છકા પંચા રમતા હતા તેજ રાયજી

અત્યારે કયા દટાઈ-ગયા તેનો પૂરો પત્તો પણ મળવો મુશ્કેલ જણાવા લાગ્યો. બળાખાતાના માણસો કાટ ઉઘામી ઉઘામી થાકી ગયા પણ કયાંઈ રાયજીનો પત્તો ન લાગ્યો. જેમ જેમ રાયજીનો પત્તો ન લાગ્યો તેમ તેમ સિપાઈઓ પણ અડસ, ઉપર ચઢી જાત મહેનત કરી કરી બે હાથે કોયલા અને માટી, ઉઘામી ઉઘામી રાયજીના શળને જોળવા લાગ્યા. કારમો, ઇંધિરી કોય માની રાયજીની આવી અવદશા નિરખી લોકો હેમક ખાઈ ગયા. રાયજીના લાવી કાળે રાયજી ઉપર કારમો ક્રોધ કરી તેના કુટુંબનો જોતજોતામા નાશ કરી નાખ્યો. રાયજીના પાપ કમોની શિક્ષા લોગવવાની બાકી રહી માની રાયજીને કાળે અઘોર નિદ્રામા સૂવાર્યા હતા, તેને હવે જાગ્રત કરવાનો પ્રયત્ન કરવા માડ્યો. ખારીયાથી કાટ ખસેડવાનું કામ બળાખાતાના માણસોથી જે ચાલતું હતું તે કાર્યની હવે અવધ પૂરી થઈ માની પ્રભુએ રાયજીને એકદમ જતાવી દીધા. કાટ કોરે કરતા કરતાં સિપાઈઓને એક મોટા પાટડા તળે રાયજીનો પગ કચરાએલો જણાયો, સિપાઈઓએ શમનો પત્તો મળ્યો. એમ ધારી ધીજીઓને જોલાવી અધિક ઉત્સાહથી અને કારમા બળથી પાટડાને ખસેડવા માડ્યો. માણસોએ મહાભારત મહેનત કરી પાટડાને ખસેડ્યો. પાટડા લઈ લેતાં એક મોટું જંગલ કળાટ જેને આસપાસથી લોખંડના પતરા જડી લેવામા આવ્યા હતા તે રાયજી ઉપર પડેલું જોવામા આવ્યું. કળાટને ઉઘાડ્યું કે તરત ચોપડા, રેશમી લુગડાં અને કાગળમા દટાએલા રાયજી સર્વની દ્રષ્ટિ સમક્ષ સૂતેલા જણાયા લોકો આવી કારમી પ્રયત્ન

અને લયાતક આગમાંથી રાંચણને આખે અંગે બચેલા ભેઈ
ચડીત થઈ ગયા અને હરીની માયાનો અજળ ખેલ માની
પ્રભુના નામને યાદ કરી પ્રણામ સાથે જય જય બોલવા લાગ્યા.
સિપાઈઓએ રાચણ પરથી કપડા અને કાગળો લઈ લીધા તો
ધીમે ધીમે શ્વાસ લેતા રાચણ અર્ધમૂછાવશ હાલતમાં બેઠાન
જેવા માત્રમ પડ્યા. દરેક જણા આનંદમાં આવી ગયા અને
રાચણને ટાંગાટોળી કરી ‘રામ રાજે તેને કોણુ આજે’ એમ
કહી અદ્ધર ઉપાડી મેદાનમાં ગહાર લાવી એક ચોટલા પર
ગોદડુ પાથરી સૂવાર્યા. રાચણના શરીરમાં જ્યાં તાણ હવા
ગઈ અને કાળની કરૂણા થઈ કે તરતજ રાચણ પાસુ ફેરવી
ડોળા ઉઘાડી એકદમ બેઠા થયા આજો ઉઘાડી ભેંચું તો પોતે
પોતાનું બધું જોયું જણી બે હાથે છાતીઓ કુટના અને રડના
વસોપાત કરવા લાગ્યા રાચણ કાદાને જીવતા નીરખી કેસર
આનંદ પામી અને રાચણએ બધામાંથી કેસરને બચેલી ભેઈ
કેસરને કોટે બઝાડો હુમકાં ઉપર હુમકાં આવા લાગ્યા દાદા
અને દીકરી બંને જણા એક બીજાને મડાગાંડ સમાન બાઝી
ખુમ ધરાઈ ધરાઈ રોયા છેવટે લોકોએ બંને જણાને ખુમ
સમજાવી ધીરજ આપી બાળાદારે વિખુટા કરી છાના રાખ્યા
રાચણ પોતાના બે હાથ માથા ઉપર મૂકી ઉઠી ધાલી દીંચણ
વચ્ચે માથું ખોસી મૂગા જ્યાં બેઠા હતા ત્યાં ને ત્યાં ઠરી ગયા.
આશરેઅરધા કલાક સુધી વિચારમાં ગરકાવ થઈ છેવટે હી મત
રાખી કેડ બાધી ટટાર થઈ ઉભા થયા અને કેસરને બોલાવી
માથે હાથ ફેરવતા ક્યા ખાતા તેને કહેવા લાગ્યા કે “બેટા

ગભરાઈશ નહિ; આપણે જીવતાં રહ્યા છીએ તો જગત જખ મારે છે, કેમ કે, ‘જીતે રહેશે નર તો પ્રીત કરેશે ઘર’ માટે ગયું તે દૂર કરો અને રહું તે હાથ ધરો. ” આ પ્રમાણે ધીરજ આપતા રાયજી ડોસા હવેલીના બળેલા કોયલા અને માટી ઉપર નજર નાખવા લાગ્યા, લોકો ધીમે ધીમે વીખરાવા લાગ્યા; રાયજીના સ્નેહીઓએ રાયજી તથા કેસરને હીમત આપી ખવરાવ્યું, સ્નેહીમાના એક બટકજોલા સ્નેહીએ રાયજીના મોઢા પર ખુદ્દો ખુદ્દું રાયજીના કરેલાં કાળા કર્મેને સંભાળી કહી દીધું કે, રાયજી આ તે “કન્યાની હાથ કે પાપની દહાણ ?”

સુખ દુઃખના સપાટા! કાળચક્રના ઝપાટા!

કુસુમ-સત્તા

ત્રણ રસિકે નવલકથાઓનો સંગ્રહ.

સારા સકાઈદાર કાગળ તથા મોનેરી પાકા પુકા સાથે

હીમત રૂ. ૧-૮-૦ પોસ્ટેજ જુદું

પ્રકરણ ૮ મું.

સ્નેહની શિક્ષા કે દેહની દિક્ષા ?

દાહરે।

પ્રીતી આ મસારમા, જીવન કેગે સાર
[લિન્ટ સ્વરૂપ પાણુ એક છે, જિનમા રહે ચમકાર

પ્રેમ જ પ્રેમીઓનો અહાર વિહાર છે, અન્ન જળ છે,
ધ્યાન અને ઉપાસના છે પ્રેમ જ મધુ અમૃત છે. સ્વર્ગના તથા
પૃથ્વીના દેવતાઓ એને ખાઈને પુષ્ટિ લાલ અને જીવન
ધારણ કરે છે. પ્રેમપૂર્ણ હૃદય જ ખરેખર અમૃત લોક છે. એ
જેતું છે તે પૃથ્વીમા રહેવા છતાં પણ સ્વર્ગ મુખ અનુભવે છે.

પ્રેમી એજ પ્રેમીનું જગણુ પ્રેમ રમાયન પ્રેમીનું,
પ્રેમ એજ પ્રેમીનું તારણુ વ્યર્થ જીવન છે બેમીનું
ઉત્તમ પ્રેમ જગન ઉદ્ધારણુ મધીન વાસનાનું છે મારણુ,
પાપ ઓઢનું પ્રેમ નિવારણુ મગે કાર્ય શુભ નેમીનું.

ચિત્રકાર—

નિર વિનાનો કુપ, તેજ વિનાનો ભૂપ, લક્ષણ વિનાનું
રૂપ, યોગ્યતા વગરનું માન, કંઠ વગરનું ગાન, દયા વગરનું
દાન, તપ વિનાનો યોગ, સ્ત્રી વિનાનો ભોગ અને ધન વગ-
રનું આરોગ્ય જેમ વિશ્વમા હુ.ખદ છે તેમ સ્નેહ વગરનું
હૃદય પણ વૃથા અપ્રિય છે

*

*

*

પ્રેમહીમે પરનીત રસરીત પ્રેમહીમે,
પ્રેમહીમે રાજનીત હારજીત જગ હૈ,
પ્રેમહીમે હાવમાવ સહિત મમ્મદ પ્રેમ,
પ્રેમહીમે રાગરગ ઉમગ અનગ હૈ
પ્રેમહીમે ધ્યાના ધ્યેય ગ્યાતા ગ્યેય પ્રેમહીસે,
પ્રેમહીમે જોગ ભોગ પચમૂત અગ હૈ,
પ્રેમકો પ્રગ્રશ સોતો કરતાકી કરામત,
જહા દેખો તહા એક પ્રેમકો પ્રમગ હૈ

*

*

~

“ પથ પ્રેમનો છે પાનક સમ અત વિનાની જેની નેમ,
પુનિત પ્રેમની ખરી પરિક્ષા અનુભવિ નર ત્રિણ ચાશે કેમ,
હિમ તન દહે ન કહે કદાપિ પ્રેમ માહી જે મુખ માને,
એવી પીડા હમણ મનની હાય ભાનુ તે શુ જાણે ‘
તરસ્યા રહેના દર્શન ત્રિણ જેના નિત્ય ચિત્ત રાખી જેમા,
એવા ચક્રારની પ્રીતિ દયાહિન ચક્રના મનમા ઉતરે ના,
ધુમડી ત્રટા જોઈ પ્રીતમની આહલાદ ચિત્તથી નાચે મોર,
તેના તગદ એક મિન્ટુ ના દે ક એવો નિર્દય મેન કઠોર

પીયુ પીયુ કહી પપૈયા પોતે પ્રાણ ત્યાગ પણ જો કરતા,
 પાછુ પિયુ મન ધ્યાન ન આવેમહાન પાતક શિર લેતા;
 સર્વસ્વ ત્યાગ કરી રહેતા વશ પ્રતિદીન ચિત્ત ધરી શાન્તી,
 એવી પ્રીતિ મીન તણી જોઈ જળની ના ફાટે જાતી.
 જન્ય પતંગ સમીપ દીપના જલ્દી જળી પડતા તે મહિ,
 એવો પ્રીતિ પરખી દીપ મન હાય ત્યા કષ્ટ આવે નહિ,
 એવી પ્રીતિની રીતી જોતા થાય અતિશે ચિત્ત અધીર,
 જેને માટે પ્રાણ નિવારે તેજ ન જાણે તેની પીર. ”

ગાનોત્તેજઃ ગવ્ય

“કુદન બહેન કુંજમાં બેસી આમ લપાઈ લપાઈને
 શું જુઓ છો ? આજ કાલ તમારી તો વાતજ ન્યારી
 છે, હોય બા હોય જમાનામાં કુવારાની બલિહારી છે, જે
 વીંધાયાં તે નથાયા, અને જે નથાયાં તે પૂરેપૂરાં પસ્તાયા
 બહેન સમજ્યાં ? ”

“લાલી તમારો રંગ જુદો, તમારો સગ જુદો, અને
 તમારો ઉમગ પણ જુદો, તમારા મુખડાના મંદ હાસ્યમા તો
 કાક જાદુ જ લઈું છે. જે તમને જુએ તે ઘણાં તમારું જ
 થઈ જાય ! ”

“કુદન બા મારામા જાદુ છે તો તમારામા મોહની છે ”

“કુંવારાંમાં મોહની લાગે અને પરણેલામા કામણ લાગે
 સમજ્યા કે મારાં ચતુર લાલીસાહેબ ! ? ”

“હા બા હા હું તમામ સમજી. મોહ મદીરની સ્નેહ
 લક્ષિતા તમારા સિદ્ધાંત સારી રીતે સમજી, સાકરીઆ વચ-

નથી લાવની જુરકી તમને વેરતાં સારી આવડે છે, વગર જોયે રંગના છાટણા આટલા બધાં છાંટી શકે છે તો રંગ જોયા પછી તો રંગના કુડાં ઉછાળશે ! ! ”

“ લાભી તમારે તો કાંઈ ધધો જ નથી, બંસ આખો દીવસ મને બનાવવી એજ તમારૂં ઘર કામ છે. ”

“ નાની નાની નણદીઓની નેહ નગર વગર નણદીના વીરાતી સ્નેહ દ્રષ્ટિ સંપાદન થઈ શકતી નથી લાભી અને નણદીના વીરના સ્નેહ-સાગરમાં નણદ છે તે એક મનનુ નાવ છે, લાભીને સ્નેહ-સાગરમાંથી પાર ઉતારનાર નાની નણદ અને નાના દીયર છે, નણદ અને દીયર ધારે તો લાભીના ઘરસંસારને એક ક્ષણમાં જોનજોનામાં સુધારી શકે છે અને બગાડી શકે છે, માટે નણદની કૃપા એ પતિ પ્રેમનો ચાદ છે ”

‘ જોડાવરીલાભી ! તમે તો બહુજ પહોચેલી માયા જણાઓ છો. તમારી ખુમીના વખાણુ તે હું શા કરું ? ”

“ કુદનગાઉને તમારા ડહાપણની તો વાત જ કરવાની નથી. મારૂં રડ્યું મને તો તમારી પાસેથી ઉઠવાનું જરા મન પણ થતું નથી. ”

“ બાળી લોળી નણદને ચતુરાઈ શીખવાડનાર આ સંસારમાં એક સંકુળી લાભી જ છે. ”

“ કાલી ઘેલી લાભીને ડાહી ડમરી બનાવનાર આ સંસારમાં એક નિપૂણ નણદીજ છે. ”

“ વાહરે લાભી વાહ ! હું તો તમારી અક્કલ પર વાસી વારી જાઉં છું. ”

“વાહુરે નણુંદ યા વાહ ! તમારી ચતુરાઈ કાઈ હાંકી રહે એમ નથી.”

‘ભાભી પાછી મારી પત્તર તમે ફાડવા માંડી કે ?’

“તારે યા ના, હું તો તમને કુંજમાં ગાતાં સાલળીને આવી છું; કહેો મારા બચુકડા બહેન શું ગાતા હતાં ? કેને સંભળાવતા હતા ? અને કેને તડી તડીને લડવા દોડતાં હતા ?”

“ભાભી તમે પણ મનની વાત દૂર રહીને સારી રીતે જાણી શકો છો. ન્યારા રહીને નયનના ભાવ ઠીક ઓળખી શકો છો હસી હસીને મોઘમ માર મારી હાડકાં ઠીક હળવાં કરી જાણો છો, તમને તો જે ઓળખેતે ઓળખે !”

“કુંદન યા તમે જ્યારે હડીએ ચઢો છો ત્યારે નાસવાની ખારીએ ઠીક ઉઘાડી જાણો છો ! પકડાઓ છો ત્યારે છટકવાના ફાફાં સારી રીતે મારી જાણો છો, સામાને બનાવતાં બેશ આવડે છે, પણ હું બધું જાણી ગઈ છું કે—

✽

✽

✽

“હૈયુ વાત દરે હરખીને વદન રીસ કરી ક્રોધ જણાવે,
લોચન દર્શન કરે અતરમા આખ મીચી બહુ નેક ચણાવે,
ગળા લગી અતી ગરજ ભરી પણ નાના કહી અમને સમજાવે,
લગન લાગી હજરમા જખરી છણુકા કરી ખુબ વાત ઉડાવે”

“ભાભી તમને પણ પારકાના પેટમાથી વાત કઢાવતાં સારી રીતે આવડે છે. વાતે વાતે રસનાં ગચ્ચીઆ મૂકી સામાને છાપરે ચઢાવી ફૂલાવી કામ કાઢી લેતા સાફ શીખ્યા છો.”

‘કુંદન બહેન જો જો, વિચારીને મારી સાથે વાત કરજો;

હું કાંઈ તમને છેતરી ના જઉં, ભોળવી ના દઉં, મેળવી ના લઉં.

“ બહુ સારૂ ભાણી તમને વાતે વાતે વાંધા પડે છે તો હવે અમે જોઈ વિચારી તમારી સાથે વાત કરશું, પછી કાંઈ? જાઓ હવે અમારૂં નામ ના દેશો ! ! ”

“ અરે વાહરે મારા બહેન, તમને તો ચટકો લાગ્યો ! મરી જાઉં રે તમારા લટકા ઉપર ! ખમ્મા બહેન ખમ્મા તમને ! હું હારી અને તમે જીત્યાં હવે જાલો ! ”

“ જાઓ અમારૂં નામ ન દેશો ! મને ન જોલાવશો ! ”

“ જોહો આ તો રીસાયા ! ! હાડ ગયા ! બહેન ધીરા ધીરાં જરા આકળાં ઉતાવળાં ન થાઓ, હું તો તમારી છું પણ પારકા જણ્યાને જ્યારે રીઝાવવાનો વખત આવશે ત્યારે પાણીથી પાતળા થવું પડશે, સમજ્યા કે મારા કુંદન બા લટકાળા ! ! ”

“ બહુ સારૂં જાઓ, જેને વીતી હોય તે જાણે ! પ્રેમની બાબતમાં તમે શું સમજો ? ”

“ કાંઈ નહીં ! હું તો સાવ ઘેલી છું, પ્રેમનું તો નામ મેં આજે જ સાંભળ્યું ! હું ગમે તેટલો પણ અજાણ ! કાંઈ લણે-લાની હારમાં આવું ? કદી નહીં ! ! ”

“ બહુ સારૂં ડાહ્યડી ભાણી જાઓ ! ! ”

*

*

*

“ રગ પ્રેમને! જેને લાગ્યો તેહ જગતમા એકજ જાણે,
મૂરખ મન હામી કરી હરખે પીડા પ્રેમની તે ન પ્રમાણે,
જીગર ખોળીઆ ખાખ થતા કાઈ પ્રેમરાખમા પ્રાણ હરખાતો,
એકજ સંગી અતર જાણે બહુ રંગી સંગે ગસરાતો ”

“ હયો ગહેન હું ભૂલી ગઈ, મને માફ કરો, તમે મોટાં અને હું નાની તો તમારે મોટા દીલનાં થઈ નાનાંને જતાં કરવા જોઈએ ”

‘ ભાભી તમારી જીભમા કાઈ હાડકું હશે કે ? ’

“ નારે ના ”

“ તમારા બોલવાનો કાઈ બધ હશે કે ? ”

“ બધની વાત સંજ ધવાળા બોલે । ”

“ ભાભીના એક એક બોલ લાખ લાખ રૂપીઆના નીકળે છે ”

“ તો લાવો ત્યારે લાખ આપો । । ”

“ લાખમાં મારા ભાઈ તમને આપ્યા । હવે શું આપું ? કાઈ માગતા લાજ આવે છે ? ”

“ નણુંદ પાસે માગતા ભાભીને શી લાજ ? ”

“ હા જ તો ભાભીથી જ્યારે નણુંદ આવે વાજ, ત્યારે બિચારી નણુંદની કોણ બોલે દાઝ ? ”

“ ભાઈ મારે, નણુંદ સારે ત્યારે પારખ પેટની ભાભીને કોણ બળતી ઠારે ? ”

‘ જ્યા ભાઈને વશ કરી ભાભી ચક્કવે રાજ, ત્યાં નાની નણુંદનાં કયાથી સરે કાજ ? ’

“ જ્યા ભાઈને શીખવાડી ભાભીને ઘર બહાર કઢાવી નણુંદ ચક્કવે દાગ, ત્યાં મગજરા જેવી ભાભીનો સંસારમાં શો હિસાબ ? ”

“આજ કાલ જમાનામા ભાભી સાહેબના ખુબ માન છે,

નણુંદનાં ઘેર ઘેર જ્યાં જુઓ ત્યાં અપમાન છે ”

“ એ નણુ દ આ સ સારમાં ભાશીનો એક ખીજો વર છે ! ”

“ ત્યારે ભાભી દુનિયામાં સાથે સાચુ વરનું ખડું ઘર છે ”

“ ઓહો ભાભી તમે ક્રોધ રીતે બ ધાતા નથી. ”

“ નણુ દખા ત્યારે તમે એકે રીતે સ ધાતાં નથી. ”

“ ભાભી તમે મને બહુ જ સાભરશો । । ”

“ બહેન ત્યારે તમે ઘડી પણ વિસાર્યા નહીં વિસરશો. ”

“ દયો ભાભી આવો ત્યારે આપણે આમ તેમ કુંજમાં ફરી આનંદ કરીએ । ”

“ દયો ચાલો ત્યારે ફરીએ । ”

“ જુઓ ભાભી આ નાગરવેલ । ”

“ હા કેવી ચ પે લપટાઈ છે । ”

“ જુઓ આ ગગડ ગુલાબ । ”

“ હા, પણ અત્યારે તેનો નવાગ નથી ”

“ હા માડ મન પણ કુંદનગાને હીરાલાલ વર સાથે જોવાને લોલે છે । ”

“ આ ...હ જુઓ પાત્રી મારી મશકરી કરી ખરી ? ”

“ આરે નારે ના, એ તો જરી ગમ્મત । ”

“ જુઓ આ ચ બેટી કેવી તનમનાટ કરી રહી છે । ? ”

“ અત્યારે તેનો સમય છે ”

“ બહુ ભાભી તમે તો બહુ જ જખરાં । । ”

“ બહેન તમે ઘડી ઘડીમાં રીસાઈ જાઓ છો માટે બહુ જ કપરા । । ”

“લાલી મને તમારા ઉપર ખુબ જ હેત આવે છે ।”

“હું પણ તમારા ઉપર તારી વારી જાઉં છું ! !”

“લાલી તમારા જોડા કોંવાડાથી પણ વધારે ડઠણુ.”

“ખડેન તમારી રીસ વજાથી પણ અધિક સખત.”

“એ તો જેવાં તમે એવી હું । !”

“ખડેન મારી તો મારી પાસે પણ તમારી તો હરી પાસે રહી ”

“લાલી ઈશ્વર સૌનું સાફ કરે છે. મારા તમારાની લા-જગડ હરી હાથે જ ચુકવાય છે ”

“કુદન ખડેન ઝાઝી રીસ ઝાઝા જોડા ખવરાવે છે. સાસરીઆમાં રીસ અને પ્રીતને બનતું નથી, માટે રીસને તો પિયર જ મૂકવી પડે છે. ”

“લાલી રીસ વગર રસ નથી, અને રસ વગર પ્રેમ નથી માટે રીસ તો જ્યાં થતી હોય ત્યાં થાય । !”

“ખડેન તમારૂં કહેવું એમ છે કે પરણ્યા આગળ રીસ થાય તો પરણ્યો પરાણે પરાણે પણ મનાવી રીસ મૂકાવી રસને અખાડે, પણ ઘણી વખત આ ધારણા ખોટી પડે છે. બધે ઠેકાણે સરખા બનાવ બનતા નથી. ”

“લાલી દરેક વસ્તુ તેની હદમાં સારી લાગે ! જ્યાં હદથી જાદે જવાય ત્યાં તમામ ઠેકાણે અબખામણા થવાય, માટે મન અને હદમાં બંધુએ સારું થાય । !”

“ખડેન પરણીનું રૂથાણુ પરણ્યાથી લાગે પણ સાસુ નણંદથી તો બમાણું જાગે, માટે રીસને વાસ્તે કાંઈ સરખો

નિયમ નથી રહેતો. મન અને હૃદયમાં રીસ સારી કહેવાય છે એ તમારું કહેવું વાસ્તવિક છે, પણ વખતે વખતે રીસ મનને મુશ્કેલી નાખે છે અને હૃદયને તોડાવી નાખી ગરડો લગાવી નાખે છે માટે રૂપણું નામ જ રૂપણથી ભરેલું છે ! ! ”

‘લાલી એ તો જ્યારે તમારા જેવા વર હોય ત્યાં ગિચારી વહુના ગરડા લાગી જાય સમજ્યા ? ’

“હા બા હા, અને જ્યાં તમારા જેવી વહુ હોય ત્યાં ગિચારા વરને રૂપણથી ખુબ શકવી થકવી પાણીથી પાનળો ખનાવી પગે પડાવે ત્યારે જ વહુ વરના ખોળામાં ખેસી ખેલે; એમ ને મારાં અચુકડા બહેન ! ? ”

“લાલી તમે ને હું વહુ વર સરજ્યા હોત તો શી દશ થાત ? ”

“તમને ગમ્મત વળત અને મારા લોગ મળત ! ”

“ના ના એમ તો હું પજવું એવી નથી ”

“હું તો તમારાથી તો મા તોળા પોકારન ! ”

“પણ તમને હું એવા વશ કરી લેત કે તમને એક ઘડી પણ મારા વગર એન ના પડત ”

“પણ તમારી રીસથી મારા હૃદયનો સ્નેહ ઉતરી જત.”

“અરે તમને તો હું પળમાં ગોળ ગોળ કરી નાખત અને મનાવી લેત ! ”

“રીસથી પ્રેમ આવો આવો લાગે છે ! ! ”

“અરે પ્રેમને તો એવો રીસમાં રસમસ કરી મૂકત કે તમને ઘર બહાર મારા વિના જરા પણ જ પ જ ન થાત ! ”

“ ઠીક ત્યારે જોઈયું ! હવે ક્યા આધુ છે ? મામાનું ઘર ટલે તો ક્ષીવો બળે એટલે ! ”

“ ભાભી તમારા મુખમાં આટલી બધી મીઠાશ છે તો પછી અતરની શી વાત કરવી ? ”

“ એ અતરમા તો કડવાશ છે ! હવે કાંઈ તમારે કહેવું છે ? ”

“ નારે મારી ભાભી, હું ક્યા કહું છું કે કડવાશ અતરમા છે ? એ તમારા અતરમા તો વશીકરણનો જંત્ર છે, મોહનને મલકાવવાનો મોહમંત્ર છે ? ”

“ કુદન બહેન સમાન વયના, સમાન સ્વભાવના અને સમાન હૃદયના સ્નેહી જનોની જ્યારે ચાર આંખો સામસામી એકઠી થાય, ત્યારે મન મનને નચાવે, તન તનને નચાવે, અને નયન નયનને નચાવે ! નયનના એક નિમિષમાં રસ, ભાવ અને પ્રેમ અન્યો અન્યના અતરમાથી ઉભરાઈ જાય, આખા અગમા અનુરાગનો ભરતી ઓટ થાય ! મન સરિતાને હૃદયચક્ર સારી રીતે થનક થનક નચાવો ઉભરાવો નાંખે, છલકાવી નાંખે અને કક્ષા બંધનના બધ તોડી અગ પ્રદેશમાં સ્નેહની છોળાંછોળા કરી મૂકે ! ! રીસની પુનમ અને અધીરાઈની અમાસ જ્યાં આવી કે તરતજ મન સરીના ઉભરાણી અને સ્નેહ સાગરમા સમાણી, અને જ્યાં સાગર અને સરિતા મળે કે તરતજ વિરહ દુઃખ એક પળમા ટળે, સમજ્યાં કે મારા બટકબોલાં કુદન બહેન ? ”

“ ઓહો ભાભી તમે પણ ખુબ પ્રવીણ અને ઉડા ઉતરેલા જણાઓ છો ? તમારા બોલની કિચીત્ પણ કીમત આંધી

શકાય તેમ નથી. મારા ભાઈ આખો દીવસ તમને દેખે એમા કાંઈ નવાઈ નથી. જે એક વાર તમને જુએ તે તમારું જ થઈ જાય. ગાઈ આજકાલ ભાલીની ખલિફારી છે. ”

“કુદનખા કેસમા તમે કાંઈ ઓછાં ઉતરો એવાં નથી. તમારું જ્ઞાન પણ તમારી હિંમરના પ્રમાણમા ઘણુંજ વિશાળ છે. સ્નેહ સિદ્ધિના તમારા સિદ્ધાંત પણ ઘણા અચળ અને ઉમદા છે. ”

“ભાલી સાહેબ ! હૃદય સીદ્ધિના ત્રીલ દૃષ્ટાંત વગર સ્નેહ સિદ્ધિના સિદ્ધાંત ઘણાજ લૂખા અને આછા લાગે છે. પ્રેમની પરિપક્વતા, અવસ્થાને, અનુભવ અને મનના અંકુરની વાવણી વગર હૃદય આકર્ષણ થઈ શકતા નથી. ”

“કુદન ખહેન લપડાક મોટીક અને લાતની મીઠાઈ ખાધા વગર સામાના દીલ જીતી શકાના નથી. વાતના વડા અને વચનની કઠી એવી તો હુડી કઢાવે છે કે મસ કાંઈ વાત કરો ના!! આખો દહાડો રઘવાયા રઘવાયાં અને ઓશીયાળા ઓશીયાળાં થઈ આથકવું પડે છે તેમાયે નવી વહુ થઈને ગયા એટલે મેણા ટુચાને વરસાદ, ગાળોનાં ઝાપટા અને મારની ગાજવીજ થઈ રહે છે!! ખહેન જ્યારે આ મધુ સહન કરી પિયરને નમસ્કાર લરીને સારસાની સાખ પકડી ઓરડા પરસાળમાં આખ મીંચીને કેદ રહ્યાં, ત્યારે પછી ઘરરખી, ડાહી, ઠંરેલ અને હોશી-આર વહુના ઇતકામ મળે છે. તમારા જેવી મટકોમોલી નાની નાની નણદીઓ જે વાત વાતમા ભાલીને વચનના ચોકડાં ચોઢી હસ્તા હસ્તા ટાઢા ડામ દઈ ભાલીની ખલિફારી ગાય છે અને

વખાણ કરે છે તે બધાની તમે જ્યારે ચારપગાં થઈ પારકા ઘરમાં રહેશો અને પરણ્યાને વશ કરશો ત્યારે ખમર પડશે, અને અમે પણ તે વખતે કુદનખાના લટકા ચટકા સારી રીતે લોઈશું અને આખો દી નણુંદમાનાં વખાણના ગીત ગાઈશું સમજ્યા કે ? ! ”

“ ભાભી ખોટું ન લગાડશો હો કે ! ! ”

“ મને તો કંઈ ખોટું જ લાગતું નથી, સાડ ખોટું પિયર મા આમે; સાસરામા કાંઈ ન કહેવાય ! ”

“ ભાભી તમારો સ્વભાવ બહુજ આનંદી છે ! ”

“ સાસરામા સદાકાળ આનંદજ રાખવો જોઈએ, બહેન તમે કાંઈ ઓછું ન લાવતા ! ”

“ મને તો તમારા સહવાસમાં કાંઈ ખોટું ઓછું કે માહું લાગતુંજ નથી. તમારી સોબતે તો હું મારો મંદવાડ ભૂલી, દુ.ખ ભૂલી અને પ્રીકર ચિન્તા પણ ભૂલી ! ”

“ હશે ખીજી કાંઈ તો ભૂત્યાં નથી ને ? ! ”

“ ખીજી શું ભૂલવાનું છે ? ”

“ કાંઈ નહીં, હું તો સહેજ કહું છું ! ”

“ જાઓ બધું આમ શું કરતાં હશે ? કહો કહો મારા સમ જે ન કહે તેને ”

“ હું તો એમ કહું છું કે દુ.ખ ભૂત્યા પણ સુખના આપનારને તો ભૂત્યા નથીને ? ! ”

“ સુખના આપનાર તો તમે મારી પાસે છો ! તમને હું શી રીતે ભૂતું ? મારો જીવ ભૂલાય તો ભાભી ભૂલાય ! ”

“ લાભી તો કોરે રહી પણ હીરાલાલને ન ભૂલશે હોં કે ! ”

“ જાઓ જાઓ તમે તો મને રોજ બનાવતા ને બનાવતાંજ રહ્યા ! ”

“ એમા હું શું ખોટું કહું છું કે આમ મારાં ઉપર ચીડાઈ જાઓ છો ? ”

“ લાભી તમે તો સદાએ વચનના તીર મારતાંને મારતા ”

“ ત્યારે તમે કયા નયનનાં તિરછ તીર મારવામાં કોઈને કચાશ રાખો છો ? ”

“ હે હે લાભી આ શું ખોટ્યા ? ”

“ એ તો એજ તો. ”

“ એમા શું ? ”

“ શુ મા વરણાગીઓ વર. ”

“ જાઓ હવે હું તમારી સાથે કદી નહીં જોલુ. ”

“ અરે વાહરે મારી નણુદળા તમારો લટકો ! ”

“ સાડે જાઓ, અમને ન જોલાવશો ! ! ”

“ નાની નણુદી વાતે વાતે મરડાઈ ન જાઓ ”

“ લાભી ધીરા અધીરાધમા થરડાઈ ન જાઓ ” -૩

“ ખટક જોલા ચાળા કરી માન ન જાઓ ”

“ ગામ ઘેલા કાઠી ખુમ કાચા ન જાઓ ” -૪

“ લાભી સાચી લક્ષ્મી ગંધુ લાભીનું વર ”

“ નણુદી ખીન્ને છે એક ભોળી લાભીનો વર ”

“ લળી લળી ખાવાને નણુદી લાભીને પૂછે ”

“ લાભી ભૂખી દુખી તેમા નણુદીને શું છે ”

“ ધારે તો પગ લાભી નણ્ણીતો ટાળે ”

“ લાઈને ચઢાવી લાભી કાઠી મન ચાળે ”

“ વાહરે લાભી હુંતો દારી ”

“ નણ્ણીળા મે જખમારી ”

“ ગલિહારો ! ”

“ જાઈ વારી ગુણુ લાભીના ગાઓ ”

“ નાની નણ્ણી સંતોષો મુખી ઘર થાઓ ”

“ લાભી ! ઓ ગોદાવરી લાભી ! તમે કયા છો ? ”

“ એ બહેન આવો ! આ બાબુ, આ બાબુ જરા ધીરે રહીને આસ્તેથી આવો ! ! ”

“ કુદન બહેન તમે આવીને અહીં લપાઈ ગયાં છો ? ! ”

“ હા ગોમતી બહેન આવો ! ”

“ લાભી તમે કાઈ બાણ્યું ? ”

“ ના રે બહેન ! શું કાંઈ નવા બુની છે ? ”

“ હા. બાપાજીએ દરિયાની ખાડીમાં લગભગ ફરતા ફરતી પચીસ ગાઉ સુધી હીરાલાલની તપાસ કરાવી, પણ ક્યાઈતેમનો પત્તો મળ્યો નહીં ! ! ”

“ લાભી તમે તો કહો છો કે જન પાત્રી ગઈ છે. તમે ઝડપેથી પડી ગયા એટલે વર તોરણેથી પાછો વળ્યો છે, અને મામા જોશીને જોલાવી બીબુ કોઈ સારું મુહુર્ત જોવરાવો વિવાહ માડશે, અને આ ગોમતી બહેન દરિયાની નવા બુની કહે છે ! આમા સાચુ શું ? ! ”

“ જાઓ જાઓ ગોમતી બા તમારામાં તો કાઈ અફસ નથી. બધુએ ઉઘાડું કર્યું. મોટો છમરડો વાળ્યો ! ! મુઆ

લોળીઆ માણસની તે કાઈ દુનિયામાં ગણતરી થતી હશે ! ? ”

“ અરર લાલી હું તો ભૂલી ગઈ, આ તો કુદન બહેન બેઠાં છે ને ! અરેરે બધાએ મગ ચોખા લેવા થઈ ગયા ! ! ”

“ લાલી તમે મારાથી પણ દગો રમો છો કે ? ! મને પણ હવામા અદ્ધર ઉડાવો છો ? ! શુ બનાવી બનાવી વાત કહીને આ કુદનને પાણીમા સુકીઓ લરાવે છો ! ! જાઓ કપટી ઉઠો મારી પાસેથી ! ! ”

“ ગોમતીમા તમે મોટો વરઘોડો કર્યો ! ! હવે બધા ઘરમા જાણશે તો મારો જીવ લેશે ! ! અરે તમારા ભાણ અને બાપુજી તો મારા ઉપર ખુબ કકળી ઉઠશે ! ! ”

“ અરે પણ લાલી હું તો ભૂલી ગઈ ! ! લોળી છુ તે જેમ આવે તેમ લાખી ગઈ ! ! અહા કુદન બહેન બેઠાં છે તેની તો મને બિલકુલ ખગરજ ન રહી ! ! ”

“ જાઓ જાઓ તમે પાસે રહીને કોઈને બનાવો એવા છો ”

“ અરે પણ લાલી શા માટે આટલી બધી લમણાફેડ કરો છો ? કહી દોને કે છે શુ ? ”

“ બહેન કાંઈ નહી, વાતમા કશોએ માલ નથી ”

“ તમને મારા ગળાના સોગત છે, જો કાંઈ અસત્ય કહો તો ! ! ”

“ કુદન બા તમે જક ન કરો ! ! જે તમને ન જણાવવાનું હોય તે જાણવાની શુ કામ માથાકુટ કરો છો ? ”

લાલી મારાથી પણ અંતર કે ? ! ”

“ ના બહેન ત્રા, તમે શું કામ અમસ્તાં રાતાં પીળાં

થાઓ છો ! ! ગોમતીજાના કહેવામા કશાએ ભલીવાર નથી.
જેમ ખાય છે તેમ ખોલે છે ! !”

“ ગોમતી બહેન શી નવા જુની છે મને તમે કહો ! આ
ભાભી તો કાળજની કુડી છે અને અંતરની બહુજ ઢંડી છે !”

“ ના બહેન ના કાંઈ નથી ”.

“ બહેન તમને મારા સમ છે ! જો કાંઈ છુપાવો તો તમે
મને મૂઝ દેજો ! ! ”

“ એ આ કુદનખાએ લોળી આ રાજને હાથમા લીધા.
બધુએ ઉઘાડુ જોન જોતામા થઈ જશે ! ! મને ઘરમાથી ના
કહ્યું હતું કે જ્યાં સુધી કુદન બહેનનો મદવાડ રહે ત્યા સુધી
બિલકુલ તેમને હીરાલાલ સંબંધી કે વિનાહ સંબંધી વાત જ
ન કરવી. આટલા દહાડા સુધી બધુએ મેં ગુપ્ત રાખ્યું પણ
ગોમતીજાએ આવી ભડ વેર્યું. ”

“ ગોમતી બહેન કહો શી નવા જુની થઈ છે ? ”

“ બહેન જોજો કાંઈ કહેતાં, નહિ તો બાપાજી તમને
ખુબ વઢશે હો ? ”

“ ભાભી ! પણ બધો વાત બાપાજી હમણા ખુલ્લી કરશે,
ત્યાં શું છાનું રહેશે ? ”

“ સાડ જાઓ તમે હવે ઘરમાં પધારો ”

“ ના ગોમતીબહેન તમે જોસો મારી પાસે. આ ભાભી
તો બહુજ નકારી અને વઢકારી છે. શુ થયું તે મને તમે કહો ”

“ આ થવામાં એજ કે તમારા વિવાહ ટાણે હીરાલાલ
ભાઈ જાન લઈને દરિયા માર્ગે પરજીવા સાડ આવતા હતા; જેવી

જાન બંદરમાં દાખલ થઈ કે તરતજ તમે ઝંડપેથી પડી ગયા અને વાગ્યું, આ જાણુ પવનનું મોટું વાવાઝોડું આવવાથી પાણીમાં દરિયાઈ તોફાન જાગ્યું, જેથી જાનનાં બીજા વડાણો એક બીજા સાથે અથડાઈ લાગી ગયા, અને વરરાજા હીરાલાલવાળુ વહાણુ પવનના તોફાનમાં તણાઈ ગયું અને એક ખડકમાં જઈ પડ્યું. વાવાઝોડાના તોફાનથી વહાણુનો નાશ થયો અને હીરાલાલને દરિયાઈ મોજાં પાણીમાં ઘસડી ગયા. વરરાજા કયા ગયા તેનો ખિલકુલ પત્તો લાગ્યો નહીં. આ ઉપરથી દરબાર સાહેબે ઘણા સારા તારાઓ, ખલાસીઓ અને માછીઓને દરબારી વહાણુ આપી દરિયાઈ ખાડીમાં હીરાલાલની શોધ સારૂ મોકલ્યા હતા. તે સઘળા આજરોજ દરબારમાં આવ્યા અને જણાવ્યું કે હીરાલાલનો ખિલકુલ પત્તો તેમને મળ્યો નથી. વરરાજાનું કાંઈ પણ નામ કે નિશાન પાણીમાં હાથ લાગ્યું નથી.”

“અરે હાય ! આ હું શુ સાલણુ છું ? અરે ભગવાન મારા પાપણીના ખાપે નિર્દોષીનો પ્રાણ ગયો ! હું શે ના મરી ? આ મહાકાદમાં હે દુષ્ટ વીધિ તેં મને શું કામ જીવતી રાખી ? હાય હવે હું શુ કરું ?”

“હ્યો ગોમતી બહેન કાઢો કાઢો, વાત કહેવાનું આ ફળ, જુઓ બહેન તો મડદુ થઈને પડ્યા, અરે બેશુદ્ધ બની ગયાં જાઓ દોડો બાને બોલાવો, પાણી લાવો અને દવાની શીશી જલદી લેતા આવો.”

“લાલસી હવે મારા ભોગ મળ્યા, અંઅહવે હું શુ કરું ? ક્યાં જાઉં ?”

“મારા ગાપ હું તો તમારાથી થાકી ! હવે તમે નાહક રોધને લવાડો ન કરશો; જાઓ જલદી પાણી અને દવા લઈ આવો. હરીએ જેમ ધાર્યું હશે તેમ થશે !”

“ના હવે હું નહીં જાઉં, આ જાણે તો મને મારે !”

“હશે ત્યારે દયો તમે બહેનની આખો દગાવી ગાખો હું પેલી ચકલીએથી પાણી લાવી બહેનના મો પર છાંટું એટલે તરતજ મૂછા વળશે !”

“ઠીક ત્યારે લાલી તમે જાઓ અને જલદી પાણી લઈ આવો.”

“જેજે હો આંખ દગાવી રાખજો.”

“સારૂ જાઓ, ખમા બહેનને, ખમા તમને ! કુંદનબહેન તમે જરા પણ ગલરાશો નહીં પરમેશ્વર તમને જલદી આરામ કરશે !”

“દયો ગોમતીના જરા આમ ચોરાં આવો, મને પાણી છાંટવા ઘો એટલે ઝટ મૂછા વળે !” આ પ્રમાણે કહી ગોદાવરી પાણીની છાલકો મુખ ઉપર છાટવા લાગી; ગોમતી કમળનું પાન લઈ પગો કરવા લાગી. આશરે પાએક કલાક સુધી પાણી અને પવનની સારવારથી કુંદનને મૂછા વળી, અને ઝટ આંખ ઉઘાડી કુંદન ખેડી થઈ ગોમતી ઘરમાં જઈ દવાની શીશી લઈ આવી ને દવાનો એક લાગ કુંદનને પાચે એટલે સારી રીતે કુંદનને શુદ્ધિ આવી.

લાલી હવે હું શું કરું ? ક્યાં જાઉં ? આ પ્રાણને શા આધારે પડમાં રાખું ? મારું જીવન નષ્ટ થઈ ગયું. હરીએ મને

આશા આપી નિરાશ કરી. અધવચ અટકાવી મને છેતરી, કુવામાં ઉતારી વરત વાઢી લીધું; માફે જીવતર જગાડી નાંખ્યું, જીવનના દોર ઉપર ચઢાવી વચ્ચે વચ્ચથી દોર કાપી નાંખી મને પત્થર ઉપર પછાડી ! મારી સુધરી જાજી જગડી, મને સ્વધર તળા પેર ધર વસાવી, અને અણાગણી પાપણી અને પનોતી જનારી પાયમાલ કરી. અરે નિર્દય કૂર હરી આવું કરે તારા હાથમા શુ આવ્યું ? હરી તે મને હસી હસીને મોઘમ માર માર્યો મારો થઇને મનેજ મારી. ન્યારો રહીને જોટી આશા જતાનીને મને નચાવી નાહક ગરદન મારી. હરી તને હુ શુ કહું ? તારાથી લઢતાં હુ શી રીતે ફાવું ? તને મારા નવ જગના નમસ્કાર ! હરી તારો રગ ન્યારોજ છે, તુ જાહુ રૂપી ખારોજ છે જા ભુંડા તારો સગ હવે નકામોજ છે, મારા જેવી પામગને પીડી પીડી તું તારે આનદ પામ્યાજ કર ! હા ... મોત મોત તુ હવે કયા છે ? મરણ, મરણ, મનુષ્યની છેલ્લી અવસ્થાના વિસામા રૂપ મરણ તું કયાં સતાર્યું છે ? હા ... આજ તુ મારે વાસ્તે મોઘું થાય છે ? ! ”

કુંદન જાહેન હવે આ જાણાપો મૂકી દો ! આમ વલો-પાત ને વલોપાતમા શરીર ખવાઈ ગયું, વદનનું નૂર ઉડી ગયું, આખું અંગ હાડકાનો એક માળો થઈ રહ્યું. હવે મૂકો ખધી પ આત ! ”

“ અરેરે મારે હવે જીવનને શું કરવું છે ? જાસ હવે તો સુખેથી મરવું છે. મૃત્યુ મૃત્યુ આત્માના વિશ્રામ રૂપ મૃત્યુ તું કયાં છે ? હા ... મરણ પણ વખત આવે માગ્યું મળતું નથી. તે

પણ મોંઘુ થાય છે.

‘ મરણુ પણ મોંઘુ થયું... ...મારે આજ ’

“ માગ્યું મળે નહિ ટાળે ન દીકની દાઝ-૦ ”

“ ઘણી દુઃખથી શીઠ ડંટાળે ”

“ અર્થ નિચાર કરી જીવ જાળે ”

“ થવાનું હોય તે થાય મોન વિના ન મરાય ’

“ રો જીવાય, મે જીવાય, મે જીવાય-૦ ”

“ તન મન કે જનના દુઃખે કંઈ જન મરવા ચ્હાય ”

‘ માગ્યા મોન મળે નહિ મોન વિના ન મગય ’

(માલતી માલવ-ચિત્ર-૨, ત્રીજું કેન્દ્ર-૨ માં)

“ કુંદનખાલેન આ શો વલોપાત ! કોનો વિલાપ ? શા સાડ ? કઈ દશામાં ? કેવી અવસ્થામાં ? આ તોફાન શું ? કેઈ જાણે તો થેલું બનાવે ! છાનાં રહો, હરીએ ધાર્યું હશે તે થશે.”

“ લાભો હું એકલી અનેક માણસોને દુઃખનું મૂળ થઈ પડી છું. ધૈર્ય મારું જાનું શોધતો નથી અનેક અનેક ઘાતમાંથી મને ઉગારે છે ! થઈ ચુક્યું-પતી ચુક્યું. ગસ એ ચાલ્યા ગયા ! મને એકલી મૂકી સંતાઈ ગયા. તેજમાં તેજ મળી ગયું, રૂપમાં રૂપ સમાઈ ગયું.”

“અરે પણ તમે શાથી કહો છો કે એ સધામ સિધારી ગયા ? દરિયામાં હુએલા ઘણાક જનો તણાઈને કીનારે પડી સ્વસ્થ બની ધૈર્ય રૂપાએ સંજીવન થયા છે,”

‘ લાભી મારે તમારા ખોટા દીલાસા હવે આંસળવા નથી. દરબારમાં ખગર આવી કે વરરાજાનું નામ નિશાન પાણીમાં માલમ પડતું નથી; ને તમે કહો છો કે એ તણાઈને કોઈ સ્થળે

ઉગરી ગયા હશે, એ મારાથી કેમ માની શકાય ? ”

“ બહેન પ્રભુની લીલા એવી અકળ છે. ઘડીકમાં હસાવે છે અને ઘડીકમાં રડાવે છે. સર્પદશથી મૃત્યુ પામેલા માણસો ઘણીવાર અગ્નિદાહ કરતા કોઈ સત્ મહાત્માના પ્રતાપે ઉગરી જાય છે. જેર અને વિષના પ્રયોગથી મૃત પ્રાય થએલાં કંઈક જનો અતકાળ સમયે વમન કરી કરી બેઠા થાય છે. વાવ કુવામાં નાખેલા કંઈક લોકો ઈશ્વરી કૃપાથી ઉગરી જાય છે. નદીના પુરમાં તણાએલા કંઈક નરો ક્યાંના ક્યા નીકળી જઈ બેઠા થાય છે, અગ્નિની જ્વાળામાં આવેલા કંઈક આદમીઓ કીરતારની કડ્ડણ નજરથી કંઈક ઓઠે રક્ષાઈ બચી જાય છે, માટે નિરાશ થવાનું કાંઈ કારણ નથી. જે ઘડી આંસુ કઢાવે છે તેજ ઘડી આનંદ ઉપજાવે છે. આવા આવા અનેક અનિષ્ટોમાંથી મનુષ્યો આળસ મરડી બેઠા થાય છે એજ અવિનાશીના પ્રતાપના પુરાવા છે, પરંતુ છે આકૃતમાંથી ઉગરવું એજ હુરીની હાજરી છે. જળને ઠેકાણે સ્થળ અને સ્થળને ઠેકાણે જે જળ થાય છે, તેજ હુરીની માયા છે, લીલા છે અને શક્તિ છે. આવાં આવા ઈશ્વરી કૃપાના અનેક દ્રષ્ટાંતો અવગ્રોહી મનન કરી મનને સ્થિર કરો; અને કેવળ હુરી ઉપર વિશ્વાસ રાખો. બગડી ગાળુ સુધારનાર એક હુરી જ શક્તિવાન છે. હુરીના વિશ્વાસે રહેલા હજી સુધી કોઈ હુરીજન છેતરાયા નથી. મોડી વહેલી પણ મનુષ્યોની મતકામના અનેક રીતે પુરનાર એક સમર્થ કરૂણાસાગર કમળાપતિ કેશવ જ છે. ઈશ્વરથી કોઈ મોટું નથી અને ઈશ્વર જેવો બીજો કોઈ સમર્થ નથી. મનુષ્યોને મારનાર તારનાર અને ઉગા-

રતાર ક્રૂર એક હરી ન છે. સંસારમા લોહીને માથે મરણની સિતિ અને જન્મની પ્રીતિ ઉપજાવનાર એક હરી ન છે. ભૂખ્યા ઉઠાડનાર અને ખવરાવીને સુવાડનાર દયાસાગર હરીના જેવો ખીજો કોઈ દયાળુ નથી, માટે કુદનખેન જે કાંઈ થાય તે જોયાં કરો અને હુયાને સ્થિર કરી ખાઈ પી હરીનું લજન કરો.”

“લાસી તમારું કહેવું ખરું છે, પણ મારું મન ધીરજ નથી ધરી શકતું. હું જાણું છું કે મનુષ્યના માથે જે કાંઈ કારમું સુખ પડે છે તે હું ખને વાસ્તે અને જે કાંઈ અગાધ દુઃખ પડે છે તે સુખને વાસ્તે છતાં પણ મન રાત દિવસ સતપાપ પામ્યા ન કરે છે. ઓહો હું જન્મી ત્યારથીજ કરમમા હું બ લખાવીને આવી છું અરે મારો જન્મજ પારકાને પરિતાપ આપવાને વાસ્તે થયેલો છે હું મારા દુઃખથી નથી ગલરાતી, પણ મારા વાસ્તે ખીજાં અનેક જણ દુઃખમાજ હુખ્યાં કરે છે. અરે ગિચારા હીરાલાલ મારા સાડે જાનથી ખેજાન થઈ ગયા, અરે તેમની આખી છદગી ધુળ મળી ગઈ; તેમના સુખનું સત્યાનાશ વળી ગયું. હરી હરી હરી મેં એવા શાં કરમ કર્યા હશે કે મારા નામથી સુખ અને શાન્તિ દોઢ ગાઉ દૂર લાગે છે ! ”

“ખહેન આર્ય ઘરસંસારમાં દીકરીની માત્રી ન પાપથી ભરેલી છે, દીકરીનો જન્મ દુઃખના ચોઘડીઆ વગાડનો થાય છે. મનુષ્યના પૂર્વ જન્મના પાપનું પ્રકટીકરણ અને પૃથક્કરણ ન પુત્રી રૂપી સંતાન છે પુત્રી છે તે એક પાપનું પાપ છે. તેના સતોષમા સતોષનો શાપ છે અને તેના કટખાટમાં પણ ક્લેશનો સાપ છે. દીકરીના દામ ઉપજાવી માગાપ પાપી પેટને

હંડું કરે અને તેનાં સાસરીયાં પર સજ્જતાઈ દર્શાવી પદ્માનાં ઘરેણાં કરાવે અને પછી તેથી પુત્રીને સતોષી એવો આનંદ માને તેમાં પણ પાતક રહેલું છે. વળી કુળવાન ઘર જોઈ કુળને ખાતર પુત્રીને કળેડું સાધી પદરના પૈસાની પહેરામણી કરે અને સારો વિવાહ માડી વેવાઈને સંતોષે તેમાં પણ ભવિષ્યનું દુઃખ સમાયેલું છે. દીકરીના માળાપનો ખે ખાજુથી મરો છે કન્યા ખે મુખવાળી ચાકળણ છે. સાસરીયા અને પિયરિયા ખનેનો ભક્ષ કરનારી જવાળામુખી દેવી છે. પુત્રીનાં માળાપની મુખે પણ ગતિ થતી નથી. જાત ભાત અને કુળની તમામ આમન્યા કન્યા ઉપર આધાર રાખે છે. પુત્રી સારી તો માળાપ સારા, સાસરૂં સાડૂં તો પિયર ઉજળું. કન્યા મુખી તો માળાપ મુખી અને કન્યા દુઃખી તો માળાપ દુઃખી ! કન્યા ગુણવાન તો પિયરિયાં ધનવાન, કન્યા ડાહી તો પિયરિયાં ડાહ્યા, દીકરી શાણી તો પિયરિયા શાણાં અને દીકરી ખરાબ તો ખધુએ ખરાબ ! ભલે કન્યાને લોકો દેવી કહે પણ દેવી તરીકે તેની સાથે વરતતા થોડાજ નજરે ચઢી આવે છે. કન્યાદાનને શ્રેષ્ઠ દાન તરીકે લોકો માને પણ કન્યાના વિવાહ પ્રસંગે કન્યાના માળાપ ખારમા કરતા પણ અધીક શોક માને છે; અને ખધું લોહી વાહી જે કાઈ ગાઠે ગરથ હોય છે તે કન્યા વિવાહમાં વા પાણી થાય છે, કન્યાનાં માળાપને કન્યાદાન દીધા પછી, વિવાહ માડ્યા પછી ઘરને એક ખુલ્લો લઈ જઈને પૂછ્યું હોય કે ભાઈ આ દીકરીને વિવાહ માડ્યો કે કન્યાનું ખારમું કર્યું, તો ખિચારો તરત કહેશે કે ભાઈ હૈયાની હોળી ખાળી, માથેથી વેઠ

ઉતારી ! આટલા સારું દુઃખનું મૂળ દીકરી કહેવાય છે જીઓ-

*

*

*

“ દીકરી પણ દુઃખનું ઉત્તર મૂળરે દુનિયામાં દીકરું,
માણે માયાપને એ ગળતર-દુનિયામાં
પુત્ર તણી માતા મહુ સુલાગ્યવતી ગણાય,
તેમ જનેતા પુત્રીની અતિ દુરલાભી જણાય,
લોકો ઉચરે છે એ શુ ખૂબરે-દુનિયામાં
હજો ભલે માયાપને કુવર કુવારા અનેક
પણ કોઈને ત્યાં નર હજો કુવરી કુવારી એક
ખેટા ખેટીનું જૂદું મનરે-દુનિયામાં (ચિત્રાગ)

“ જીઓ ખડેન, દીકરીને માથે ડગડે ડગડે દુઃખ ને પાપ
લોગવવાના સરજાએલાં છે, માટે દીકરીએ દુઃખથી ડગડું નહીં,
સમજ્યા કે મારા કુદન ખડેન । ”

“ લાસી આથી કરીનેજ આપણા આર્ય જનોનો ગૃહ-
સ સાર અગાર સમ દુઃખદ મનાય છે. દીકરીની ગણના કૂટયા
ઘડાની દીકરી સમાનજ થાય છે દીકરાના જન્મ ટાણે દીકરાને
કુળનો દીવો મનાય છે અને દીકરીના જન્મ ટાણે દીકરીને
પથરો કહેવાય છે દીકરાને ઘડી ઘડી ખમા ખમા થાય છે અને
દીકરીને રાડને શા ઘા પડવાના છે કહી મોં મલકાવી રાજી
થવાય છે. ખાળોતીઆની ખળેલી દીકરીને મસાણુ જતા સુધી
પણ કોઈ ઠારતું નથી. જ્યાં સુધી આર્યાવર્ત્તમાં-આર્ય સ સારમાં
દીકરીને વાસ્તે દયા અને માન નથી, ત્યાં સુધી આર્યજનોને
સદાકાળ દુઃખ અને અપમાન છે. જેના જન્મ વખતે મો મચ-
કોડાય છે, તેના મરણ વખતે આખમાથી આસુ કયાથી પડે ?

માળાપના કરેલા કર્મો દીકરીને નહે. માળાપના દુઃખે દીકરીને ડામ દેનાય અને માળાપના સુખે દીકરીને પેટ ભરીને મેણું અપાય ! પહેરામણીના વાંધા વચકાનો બદલો દીકરીને ગાળોમાં અને મારમા મળે, અને સ્ત્રીધન તરીકે મનાતા કન્યાના પદ્ધાનો ઉપયોગ ઘરાણે મૂકાઇ પુણ્યમા ભળે. સાસુઓ અને નણ દોના હુકારા દુકારાને લીધે ગરીબ બીચારી ગાય જેવી વહુ શૌક્યની શૂળી ઉપર વીંધાઇ જાય અગર સાસરાનો ત્યાગ કરી પિયર લોગવતી થાય. દીયરોની હાસી મશ્કરીથી કન્યાની છીનાળ તરીકે ગણત્રી થાય અને કાળી રાત્રે ચોટલો ઝલાવી લાતો ખાતા ઘર બહાર નીકળવાનો વખત આવે ! વહુ મરી તો પનોતી ગઈ અને એકને બદલે બીજી થઈ જ્યાં આ પ્રમાણે સ્ત્રીઓની અવગણના થાય ત્યાં ગૃહસ્થાશ્રમના સાચા સુખડા ક્યાંથી પ્રાપ્ત કરી શકાય ? ”

“ ગોદાવરી ભાભી બાપાજી કુંદન બહેનનો હવે બીજે કોઈ સારે ઠેકાણે વિવાહ કરવાના વિચાર કરે છે ? ”

“ ગોમતીબા હજી પણ તમારું બાકી રહ્યું છે ? આજ તમે ધાર્યું છે શુ ! ! ”

“ ત્યારે ભાભી હું તમારી વાતમાં બોલું જ નહીં ! કુંદન બહેન અને તમે મને કેવળ છોકરવાદી ઘેલી જ ગણો છો ? ! ”

“ ના ગોમતી બહેન કાંઈ ઓછું આણુશો નહીં. ભાભીના બોલવા સામું જોશો નહીં, તમે તમારે ઘરમા જે વાત થતી સાંભળી હોય તે સુજેથી મને કહો ! માફ ભાગ્ય જ જ્યાં મને દુઃખ આપવા બેઠું છે ત્યાં બીજાનો શો વાંક ? ”

“કુંદન ગહેન હવે બાપાજી બીજે વિવાહ કરીને શું લ્હાણુ કાઢશે ? જો ઈશ્વર જ તમારા વિવાહમાં અનુકુળ હોત તો આ તમારો વિવાહ લાંબાણે પડત જ નહીં, અને રગમાં લગ થાત જ નહીં ; પણ જ્યાં હરીની પ્રતિકુળતા છે ત્યાં મનુષ્યનાં કાંકાં મિથ્યા છે. કુદરતના પ્રયત્ન સામે માનુષી યત્ન વૃથા છે. જો દીનમાન અવગો હોય તો આદર્યા અધુરા રહે અને મહાણુમાં લગાણુ પડે અને જો હરી પ્રસન્ન હોય તો સઘળું બગડતુ સુધરી જાય અને જોતજોતામાં લીલા લહેર થઈ જાય, ન હોય ત્યાંથી આવી મળે અને સઘળું આનંદમાં ભળે.”

“લાલી એક ઉપાધી તો મટી નથી એટલામાં આ બીજી ઉપાધી સાલળું છુ. એકનો કલેશ સમ્યો નથી ત્યાં આ અણુચિન્તવ્યો બીજો કલેશ જાણ્યો છે, કેવે મારે માથે પડવામાં શુ બાકી રહ્યું છે. દુઃખના ઝાડ ઉગ્યાં છે જે એકને તનમન આપી ચુકી તે બીજાને પ્રાણાન્તે પણ આપશે ? આવા અવગા પ્રયત્ન કરવાથી શુ દીકરીનાં દુઃખો ઓછા થતા હશે ? ના ના, તેથી તો બમણા અને તમણા વધે છે વડીલો અને માળાપો આમ ધુમ્ ડામા બાગ્યકા ભરી શુ કામ પ્રસન્ન થતાં હશે ? બાવળે બાથ ભરાવવાનો અવગો યત્ન શુ કામ આદરતા હશે ? ભલે જે થવાનું હોય તે થાય અને જવાનું હોય તે જાય, પણ ન કરવાનું કોઈ કાળે પણ કરાય ? તેથી ક્ષમા શુ ? લાલ શો ? સતોષ શો ? અને આનંદ શો ? મન મોતી અને કાચ તટ્ટ્યાં કોઈ કાળે સધાય ખરા કે ?”

“ગહેન કન્યાને જ્યાં સુધી ચોરીમાં ખેસારી મગળ

ફેરા ફેરવ્યા નથી ત્યાં સુધી કન્યાના વડીલો ફાવે તેવા વરના ફેરફાર કરી શકે એવું ચાલુ જમાનાનું અજળ ધોરણ છે ! ફરેલા વિવાહ નજીવા કારણસર ઘડી ઘડીમા લગ થાય છે, તો કુદરતના કોપથી વરરાજી ગુમ થઈ જવાથી તમારા મામા તમારા વિવાહ સાડે બીજો વર જીવે એ સ્વાભાવિક છે. એમનું જ્યાં સુધી ચાલ્યું ત્યાં સુધી હીરાલાલ વર સાડે તમારો વિવાહ લગાવ્યો અને છેવટે અમદાવાદ મૂકી લાવનગરમાં આદરવો શરૂ કર્યો, પણ કાળ-ખળે કુદરતનો મામડો ફેરવાઈ ગયો અને લગ્નમાં વિધન આવી નડ્યું ! આમા તમારા મામા શું કરે ? તમને ક્યાં સુધી કુંવારા રાખે ? જગતના અપવાદથી તે બિચારા લાચાર પરવશ થઈ ગયા, હવે છેવટે હારીને, કુવારી કન્યાને અનેક વર છે અને કુંવારા વરને અનેક કન્યાઓ છે, એમ માની તમારા સાડે બીજો વર જીવે તેમાં મામાનો શો અપરાધ ? ”

“ લાલી હું કયા કહું છું કે એમાં મામાનો અપરાધ છે. અપરાધ મારા નસિબનો છે કે મારે હવે દુનિયામાં હાડ હાડ થવાનો વખત આવ્યો ! મારી ખાતર જેણે પોતાની જીંદગીનો ભોગ આપ્યો, જેણે મારી ખાતર પોતાના સુખને દુઃખ રૂપ માન્યું અને મારા વિરહથી પડતાં દુઃખને સુખ રૂપ માન્યા અને જેણે ધરખાર સગાવહાલા સર્વસ્વનો ત્યાગ કર્યો અને માત્ર મારી આશામાજ જીંદગી ઝેર કરી, તેને મારે હવે વિસારી શું ફરી પરણવાનું મન કરવું ? ના, ના, કદી નહીં, ભલે દુનિયા મને કુંવારી માને પણ હું તો મારા મનથી હીરાલાલ સાથે પરણેલીજ

હતી. મારે સતત અને અચળ નિશ્ચય હતો કે વરવું તો તેને જ વરવું નહીં તો આખી જીદગી કુવારાં ફરવું. મેં મારા મનથીજ હીરાલાલ સિવાય ગીન્ત સઘળા ભાઈ બાપ માન્યા હતા, તો મારે હવે કેની સાથે વરવું ? શું ભાઈ બાપ સાથે વરવું ? ! કદી નહીં ! જે તમારા કહેવા પ્રમાણે ઈશ્વરી કૃપાથી હીરાલાલ જીવતા દરિયામાંથી નીકળ્યા હશે કે નીકળશે તો તેમને વરીશ, નહીં તો તેમના નામની માળા જપી મારી જીદગી પૂરી કરીશ મારા આ નિશ્ચયમાં જે કોઈ વિરુદ્ધ પડશે તે મારા કદા વેરીનું કાર્ય કરશે, અગર મારે અંત લાવી મને મરણ પામેલી જોશે ! જે કોઈ માફ હીતકારી હોય, મને મારો માનતું હોય અગર સગાઈ સંબંધોનો દાવો રાખતું હોય તેણે કોઈ કાળે પણ માગે આગળ ફરી પરણવાની વાતજ ન કરવી મનનું પરણેતર હું પરણી ચુકી છું. દુનિયાનું પરણેતર પરણવાનું બાકી હતું, તો તે દુનિયાને સમજવાનું હતું, પણ કાળ બળે દુનિયાનું પરણેતર થવાનો વખત ન આવ્યો તો હરીની મરજી ! મારા મનના પરણેતરને મારે પરણેતર માનીને મન વચન અને કર્મથી હીરાલાલ વરવું ભજન કીર્તન કરવાનું છે, તો તે હવે હું કરીશ ! જે અહીંયાં મને મામા બા અને મામી ઉપાધી કરશે તો મોસાળને હું નમસ્કાર કરીશ.”

“ હાં ...હાં....મારાં બહેન આ શું બોલો છો ? મોસાળને નમસ્કાર થાય ? શુ અમે બધાં તમારાં વેરી છીએ ? તમારાં હીત શત્રુ છીએ ? ના ના, અમે પણ તમારા સાથે થાય તે હીતનું કાર્ય કરનાર છીએ ! તેલ બુઓ તેલની ધાર બુઓ ! શુ થાય

છે તે જોયાં કરો ! થયા પહેલાં હુ.ખ માનીને વૃથા કલેશ કરવો એ કહાપણુ ન કહેવાય ? ! ”

“ લાભી હુ મરતા મરતા પણ તમને યાદ કરીશ. તમારો આધાર મારાથી કદી પણ ભૂલી શકાશે નહિ. હું જ્યાં જ્યાં હઈશ, જ્યાં જ્યાં જઈશ ત્યાં ત્યાં તમનેજ યાદ કરીશ ! મારા આવા ભય કર અને છત્રલેણુ મદવાડમા તમે જે મારી સેવા આકરી કરી છે અને મીઠી મીઠી વાતો કરીને મને જે શાન્તિ અને આનંદ ઉપજાવ્યો છે તેનો બદલો મારાથી કદી પણ વળી શકે તેમ નથી. ખરેખર હુ સત્ય કહું છું કે આ વખતે લાભી જો ન હોત તો માફ શું થાત ? ”

“ કુંદનબા વાતે વાતે આમ ઓછું શા માટે આણો છો ? આસું લાવે અતરના હુ ખ ઓછાં થતાં નથી. મનુષ્યના માથે તે પડે છે ત્યારેજ તે ઘડાય છે. દશાના રગ નિરાળા છે. ઘડી ઘડીમાં બદલાય છે, હુ ખની પાદળીને વિખરાતાં વાર લાગતી નથી. મનુષ્યને ઉત્પન્ન થયેલ મદના વાતાવરણમાં વિચારની સમાનતા કોઈ કાળે પણ એક સરખી રીતે સચવાતી નથી. પળે પળે વિચારના તરંગો ઉત્પન્ન થયા કરે છે અને બદલાયાજ કરે છે. વાતો સાંભળીને મનને કોઈ દીવસ ભ્રમિત કરવું નહીં. વાત સાંભળવી તેનો વિચાર કરવો, એ બાબતથી તેની તપાસ કરવી અને ત્યાર બાદ શુ કરવું તેના નિશ્ચય પર ધીમે ધીમે શાન્ત મનથી આવવું, એકદમ ઊંચળી પગ લાગવાથી વિમાસણ થાય છે. સાહસ કરવાથી દહાણુને બદલે હાણુજ થાય છે. અણુચિન્તવ્યા આવતા હુ.ખથી એકદમ બ્યાકુળ થઈ અકળાવું નહીં;

સારુ દુઃખી ન થવું, તમારા બોલવાની મને જરા' પણ રીસ નથી કે કંટાળો નથી, તમે તો ભોળીઆ દીલના બહેન છો હરીનું નામ છો. ”

“ કુદનબા હશે હવે તમે વિચાર કર કર ન કરશો, છાનાં-માનાં જુઓ કે હવે શું થાય છે ? કુદરતની બાલુ કેવી રચાય છે, તેમા કોણ હારે છે અને કોણ જીતે છે ? ”

“લાભી મારી ચિન્તા તમે હવે ન કરશો હું હવે બિલકુલ બોલીશ ચાલીશ નહીં, છાનીમાની ઘરમા શું ખેલ થાય છે તે જોયા કરીશ ”

“ બહેન ચાલો હવે આપણે ઘરમાં જઈ બધું સાલગીએ તમારા મામા મામી બા બધા મળી શું વિચાર કરે છે તે આપણે તપાસીએ, કપાળે કપાળે જુદી મતિ ! ”

“ હા ચાલો ” આ પ્રમાણે હૈયાના ઉભરા બહાર કાઢી પાછા અંતરમાં સમાવી કુદન, ગોદાવરી અને ગોમતી એ ત્રણે જણાં કુંજમાંથી નીકળી બગમા ફરતા ફરતા બગલા ભણી વળ્યા. આ વખતે માંમાં, મણીલક્ષ્મી અને મણીધરપ્રસાદ એ બધા એક સ્થળે બેસી કુદનના વિવાહના વિચારની વાતો કરતા હતા, ત્યાં કુદન ગોમતી અને લાભી ત્રણે જણાં જઈ ચઢ્યા. કુદનને આવતી જોઈ મામાએ વાત ઉઠાવો બીજી વાત ચલાવી કુંદન પણ મામાનો મનોવિચાર જાણી લાભી જોડે મેડે ચઢી ત્રણેને મેડે ગયેલા જણી મામાએ વિવાહની વાત ઉઠેલી. લાભી અને કુદન દાદરા ઉપર બેસી નીચે થતી વાત કાન માડી સાલ-ળવા લાગ્યા; ગોમતી તેના અડમાં જઈ પુસ્તક વાચવા લાગી.

“ કહો ગહેનખા હવે કુંદનનું શું કરીશું ? ”

“ ભાઈ તમારી ધ્યાનમાં આવે તે કરો જ્યાં તમારી નજર ઠરે ત્યાં ખરી ! ”

“ બાપુ, પણ વખતે ઇશ્વરી કૃપાથી હીરાલાલ ઉગરી ગય. હશે તો તેનું કેમ થશે ? ”

હીરાલાલને વાસ્તે દરિયાઈ તપાસ તો મારા તરફથી હમ્મેશાંને વાસ્તે ચાલુ રહેવાની. જ્યારે તેનું શગ હાથ આવશે અગર તેનાં કપડાલત્તાં દરદાગીનાની કોઈ પણ નિશાની પાણી-માથી જડી આવશે ત્યારે મારું મન ખાત્રી પૂરશે કે હીરાલાલે જગવાસ કર્યો. જ્યાં સુધી નિશાની નહિ મળે ત્યાં સુધી ખાડી-ની આસપાસ ફરતી પચાશ ગાઉ સુધીના દરિયામાં ખાન્વા મારફતે તપાસ ચાલુ રહેવાની; અને ખાડીના કીનારાની આસપાસ આવેલાં ગામડાઓમાં પણ શોધ થવાની ! ”

“ તો તો ઘણું સારું ! વાસ્તવિક રીતે થવું તો એમ જ થયે છે ”

“ હા પણ કુંદનનો કન્યાકાળ વીતી જાય છે જ્યાં સુધી કન્યા ધર્મ સંચવાઈને કન્યાનાં લગ્ન થાય તે જ ઉત્તમ પ્રતિનું કન્યાદાન દીધું કહેવાય છે, ઘણી મોટી ઉંમર સુધી કન્યાને કુવારી રાખવી એ આર્યસંસારમાં એક દ્વંધુ મનાય છે. ભલે સુધારાવાળા તેને એક ભૂષણ માને પણ હું તો તેને ભયકર પરિણામ મારું છું ”

“ બાપુ તમે કુંદન ગહેનનો ખીર કેઈ સારે ઠેકાણે વિચાર કરશો અને તે વખતે કદાચ હીરાલાલનો પત્તા મળશે

તો તમે શુ કરશો ? ”

“ તે વખતે તેનો રસ્તો થઈ પડશે. હવે કુદનને વધારે વખત સુધી કુવારી રાખવી એ હું કીક માનતો નથી કુવારી કન્યા, ઉભરાતુ દુધ અને સર્પનો ભારો એ ત્રણે સાચવવાં ઘણાં વિકટ છે. તમારી સલાહ હું માન્ય કરું છું, અને તેને સારું કુદનનો વિવાહ આવતા લગ્નગાળા ઉપર મુલતવી રાખુ છું આજ કાલ સારા મુરતિઆની શોધ કરી કરાવી તેનો વિવાહ નક્કી કરું છું, અને લગ્ન ચૈત્ર વૈશાખના સમય ઉપર રાખુ છું. જો તે દરમ્યાન હીરાલાલનો પત્તો લાગશે તો કુદનનાં લગ્ન તેની સાથે જ કરી નાખીશું, નહિતો પત્રી નિરૂપાય થઈ વિવાહ કરેલ મુરતીઆ સાથે પરણાવી દઈશું. આપણે ઘણુએ સમજીએ છીએ કે આ અન્યાય થાય છે, અઘટીત થાય છે; પણ કાઈ કન્યાતે આખો જન્મારો કુવારી રખાય ? ! ”

“ બાપુ આ તમારી યોજના કુદન ગાહેતને પસંદ પડશે ખરી કે ? ”

“ તેને પડો યા નાપડો પણ મેં જે ધાર્યું છે તે હું કરીશ, ખનશે ત્યાં સુધી અન્યાય હું કરી આચરીશ નહિ. જગતમા જેમ થતું આવ્યું છે તેમ કરવામા કોઈ પણ પ્રકારનો વાધો રાખવો જ નહિ. આપણે જમાનાની આગળ પણ ચાલવું નહિ, તેમ પાછળ પણ ચાલવું નહિ, માત્ર વચ્ચે વચ્ચે ચાલ્યા કરવું વિષુદ્ધ જનોએ જે માર્ગ ગ્રહણ કર્યો છે તે માર્ગે વિચરવામા આપણે વાસ્તે કોઈ પણ પ્રકારનો બાધ નથી. ”

“ બાપુ આથી જમાનામા તમારી ગણના કેવી થશે

ખતાવવું મુશ્કેલ છે. કુંદનને પરણાવ્યા સિવાય એમને એમ છાનામાના ચુપકી પકડી બેસી રહીએ તો વિશ્વમાં આપણી અવગણના થાય. ફરી બીજી કોઈ કુંદનને પરણે પણ નહીં અવસર આવે જે કાંઈ છ ડાય તે સદાને વાસ્તે છંડાયકું સમ-જવું, અને અવસર આવ્યે જે કાર્ય મંડાય તે સદાને વાસ્તે મંડાયકું માનવું. મારો તો વિચાર હવે એમ જ થાય છે કે કુંદનને જેમ અને તેમ જલદી પરણાવી દેવી, ભલે દુનિયા મારી હાંસી કરે ! ! ”

“ જ્યારે કુંદનને પરણાવે દુનિયા તમારી હાંસી કરે તો કુંદનને કુંવારી રાખે જ દુનિયાને હાંસી કરવા દો ! ! ”

“ જો લાઈ તુ મારો જીવ ખાઈશ નહિ. હુંતો અકળાઈ ગયો છું આ જોડરી પણ મૂર્ખ ભારતગની નીકળી કે આ તેના લગ્નની વાત કહાડી કે તરત ન હોય ત્યાંથી વિદ્ન આવીને નડે ! હું મારો વિચાર હવે બધા ઘરનાને ખુલ્લો સ્પષ્ટ રીતે જણાવી દઉં છું ! ! જુઓ ચાલજો હું અમદાવાદમાં એક સારા વિદ્વાન અને કુળગ્રાન વરની શોધ કરાવીશ જ્યારે વર જડશે કે તરત તેને આંલો કરી કુંદનને વિવાહ કરીશ તેનું લગ્ન ચૈત્ર વૈશાખના લગ્નગાળા ઉપર ખાસ કરીને મુલતવી રાખીશ. લગ્ન આઠો જો ફક્ત એક દીવસ રહેશે અને તેમાં હીરાલાલ જો જડી આવશે અગર તે જીવતો કોઈ સ્થળે રહ્યો છે એમ માલુમ પડશે તો તરત વિવાહ અટકાવીને જ્યાં હશે ત્યાંથી હીરાલાલને તેડાવીને કુંદનને તેની સાથે પરણાવીશ, કહો હવે તમારે કોઈને આમાં વાંધો છે ? ”

મંમા આવી પડે.”

“ દીકરા ત્યારે હવે મારે કરવું શું ? હું અકળાઈ ગયો. અમુકાઈ ગયો. હાથીદાત બહાર નીકળ્યા તે પાછા ન પેસે, પટોળીએ લાત પડી તે ન પડી થાય નહિ. સાકરના હીરા ગળ્યા તે ગળ્યાજ રહે ! કુદન બહેનનું લગ્ન આદરવા બેઠા તે કુદનને પરણાવીને જ શાન્તિ પમાય ! તેને હવ કુવારી ઘરમા ન રાખી શકાય ! તું બાણે છે કે આપણ બધાં ઉપર રાયજી કેસરી ડોળા ઘુરકાવી લક્ષ કરવા તાકી રહ્યા છે તેને જરા પણ તક મળતા તે કુદનને બારોબાર અદ્ધર ઉમીડી જશે, અને પેલા હીમન-લાલ ખવીસ સાથે એક રાતમા ફેરા ફેરવી કુદનની જીંદગી ધુળ મેળવશે ! બહેનનું જ્યારે બાપના હાથથી જ બગડવા બેઠું છે ત્યારે જો તેના મામાના હાથથી બાપ કરતાં સારૂ થઈને સુધરતું કહેવાતું હોય તો કેમ ન સુધારવું ! સારા કામમા ઠીલ શા માટે રાખવી ? ”

“ બાપુ આપણે જ્યારે બને બાબુએથી લુટાવાનો ભય છે ત્યારે છાનામાના એક સ્થળે મુસાફરી કર્યા વિના બેસી રહેવું ! ઈશ્વર શું કરે છે તે જોયા કરવું. બહેનનું નસિબ બહેનને ક્યાં લઈ જાય છે તેનો તાલ નિરાંતે વેગળે બેસીને નિહાળ્યા કરવો. ઈશ્વરીસત્તા વિરૂદ્ધ ચત્ત આદર વાથી ઈશ્વર દુલાય છે એ ખાસ યાદ રાખવું જોઈએ. ”

“ દીકરા તમારા વિદ્વતાના સિદ્ધાંતો સ્વસારના દ્રષ્ટાંતમાં અવળા થઈ પડે છે. ઈશ્વરીકવાર તેથી જથને બદલે જુલિયા મળે છે. ઉપદેશ આપવો સહેલ છે, પણ માથે પડે તે વખતે કરી

ખતાવવું મુશ્કેલ છે. કુંદનને પરણાવ્યા સિવાય એમને એમ છાનામાના ચુપકી પકડી બેસી રહીએ તો વિશ્વમાં આપણી અવગણના થાય. ફરી બીજી કોઈ કુંદનને પરણે પણ નહીં. અવસર આવે જે કોઈ છંડાય તે સદાને વાસ્તે છંડાયલું સમજવું, અને અવસર આવ્યે જે કાર્ય મંડાય તે સદાને વાસ્તે મંડાયલું માનવું. મારો તો વિચાર હવે એમ જ થાય છે કે કુંદનને જેમ બને તેમ જલદી પરણાવી દેવી, ભલે દુનિયા મારી હાંસી કરે ! ! ”

“ જ્યારે કુંદનને પરણાવે દુનિયા તમારી હાંસી કરે તો કુંદનને કુંવારી રાખે જ દુનિયાને હાંસી કરવા દો ! ! ”

“ જો લાઈ તું મારો જીવ ખાઈશ નહિ. હું તો અકળાઈ ગયો છું. આ જોકરી પણ મૂર્ખ ભારલગની નીકળી કે આ તેના લગ્નની વાત કહાડી કે તરત ન હોય ત્યાંથી વિદ્વત આવીને નડે ! હું મારો વિચાર હવે ગદા ધરનાંને ખુલ્લો સ્પષ્ટ રીતે જણાવી દઉં છું ! ! જુઓ સામણો હું અમદાવાદમાં એક સારા વિદ્વાન અને કુળવાન વરુની શોધ કરાવીશ જ્યારે વર જડશે કે તરત તેને ચાંદલો કરી કુંદનનો વિવાહ કરીશ. તેનું લગ્ન ચૈત્ર વૈશાખના લગ્નગાળા ઉપર ખાસ કરીને મુલતવી રાખીશ. લગ્ન આઠો જો ફક્ત એક દીવસ રહેશે અને તેમાં હીરાલાલ જો જડી આવશે અગર તે જીવતો કોઈ સ્થળે રહ્યો છે એમ માલુમ પડશે તો તરત વિવાહ અટકાવીને જ્યાં હશે ત્યાંથી હીરાલાલને તેડાવીને કુંદનને તેની સાથે પરણાવીશ, કહો હવે તમારે કોઈને આમાં વાધો છે ? ”

“ હા, હીરાલાલ નહીં જડી આવે તો પછી ? ”

“ પછીમા એજ કે કુંદનને વિવાહ કરેલા નવા વર સાથે પરણાવવામા આવશે. ”

“વાર કુંદનને પરણાવ્યા પછી હીરાલાલ જડી આવશે તો?”

“ તેમા તેના નસિબ ! પછી હું શું કરું ? ”

“ સારૂ તેનાં નસિબ. વાર ધારેલી મુદતમાં કદાચ હીરાલાલ જડી આવ્યા તો ? ”

“ તો તે વખતે કુંદન સાથે તેનું લગ્ન કરવું ! ! ”

‘ અને વિવાહ કરેલ વરને વાસ્તે શુ પગલુ ભરવુ ? તેને તો તોરણ આવ્યો પાછો જ વાળવોને ! ? ”

“ હાસ્તો, કાંઈ છુટકો છે ? બીજો કોઈ સારો ઉપાય હોય તો તુ બતાવ ? તું મારો દીકરો છે, કુંદનનો ભાઈ છે સોળ વર્ષના દીકરાને મિત્ર તરીકે માની તેની ઘરના કાર્યમાં સલાહ લેવી એવું શાસ્ત્રનું વચન છે. ”

“ બુઓ ત્યારે સાંભળો ! લગ્નની ધારેલી મુદતમા હીરાલાલ જો મળી આવે તો કુંદનના લગ્ન હીરાલાલ સાથે કરવા એ નિર્વિવાદ વાત સમજવી, અને મુદત બહાર હીરાલાલનો પત્તો લાગે તો આપણી નાની મગગી બહેન જે દશ વર્ષની છે તેને હીરાલાલ સાથે પરણાવવી, અને મુદતમાં વિવાહ કરેલ નવિન વરને જો મુદતમાં હીરાલાલ મળે તો પણ મગગી બહેનના લગ્ન લેઈ તે વખતે કુંદન બહેન સાથેજ કરવાં એક ચોરીને બદલે બે ચોરીઓ બાંધી બંને વિવાહ સાથે માંડવા. એકેને નિરાશ થવાનો વખત ન આવે, કહો આમાં

કાઈ વાદો છે ? જે કાઈ કરો તે પૂસ્તો વિચાર કરીને જોજો, સો ગરજો ગળીને પાણી પીજો । ”

“ ભાઈ તારી વાત તમામ મારે અક્ષરે અક્ષર માન્ય છે, કળૂલ છે, જો તને વિશ્વાસ ન હોય તો હું લખત કરી આપીને કળૂલાત આપુ । કહો ગહેનગા આમા તમારો શો વિચાર છે ? ”

“ ભાઈ તમે જે કરો તે મારે કળૂલ છે તમે કોઈ પરાયા છો ? મારા કરતા તમે કુદનનું હીત વધારે હેડે ધગવો છો ! આ વખતે જો બીજો કોઈ ભાઈ હોય તો તરતજ ગહેન ભાણીને સાસરે વિદાય કરી દે અને પોતાના માથેથી ભાર ઉતારી હળવો થઈ જાય અને ન્યારો ખસી જાય । તમે અને ભાઈ જે કરશો તે ઉત્તમજ કરશો, મારા અભિપ્રાયની હવે વાટ ન જોશો ! ”

“ બાપુ થયું । હવે સતોષ થયો । નિરાંત વળી, શાન્તિ થઈ । હવે ચાલો આ વાત મૂકી દો અને આવતી કાલથી વાતના વિચારમા ફરો ”

“ આ પ્રમાણે વિવાહ પગરણની ચર્ચા સારી રીતે ચર્ચાઈ અને તમામ જણા એક મતે મળી સતોષ પામી ઘરકાર્યમાં ગુથાઈ ગયા મામા કપડા પહેરી રાજમહેલ ભણી ઉપડયા અને મણીધરપ્રસાદ બહાર ફરવા ગયા સ્ત્રીવર્ગ ઘરકાર્યમાં ગુંથાયો અને રાતના વાળુની વ્યવસ્થામા પડયો. ભાણી અને કુદન આ બધી વાત સાભળી દીગમૂઠ બની ગયાં છેવટે ગોદાવરી ભાણીએ કુદનને હાથ ઝાડી ઉઠાડી અને પોતાના ખડમાં લઈ ગઈ, કુદન ગોદાવરીના કંઠે બાંધી ખુબ પેટ ભરી રોઈ; ગોદાવરીએ તેને છાતી સરસી આપી ખુબ દીલાસો આપ્યો

અને જ્ઞાનની વાર્તા કહી નળ દમયતીનાં દ્રષ્ટાત આપી આપી તેને રડતી છાની રાખી. કુદન ઘણી ગભરાઈ ગઈ, અને ઘરનાં તમામ માણસો એક મતે થઈ ગયેલા જોઈ નસિંગ પર હાથ રાખી ગભીર વિચારમાં પડી ગઈ હવે શું કરવું તેનો ઉપાય શુંપણે મનમાં છુપો છુપો શોધવા લાગી. અને આજ રાત્રે મોસાળને નમસ્કાર કરી જવાના અતિમ નિશ્ચય ઉપર આવી, હવે અતરમાથી કોશને દૂર કરી ઘેર્ય ધારી અવનતી હિમત રાખવા માડી. કલેશને બદલી મુખ ઉપર કૃત્રીમ હાસ્ય પ્રગટ કરી લાલીને સારૂ લગાડવા લાગી; હૃદયના નિશ્ચયને શુભ રાખવા માડ્યો. આમ તેમ મામાની હવેલીના દરેકે દરેક ખડમા ફરીફરી બારી બારણા તપાસવા લાગી અરૂંબે આવી છત્ત બળીયા પણ ઝીણી નજરથી જોવા લાગી. પહેલા માળના છત્તના લાગમા આવી, ત્યાંથી પાછલી પછીતના અરૂંબાના કંઠેરા આગળ આવી આમ તેમ નજર કરી સરીયામ રસ્તાના માર્ગ નિહાળવા લાગી. થોડીકવાર સુધી જેટલું જોવાય તેટલું તમામ જોઈ લીધું અને ખડમાં બારી આગળની ખીટી ઉપર એક દોરડું લાવીને મૂક્યું; તેના ઉપર એક બૂનો મજબૂત સાલ્સો કઢી વાળીને મૂક્યો અને પછી પોતે નીચે આવો બાણે કાઢી બાણતી નથી તેમ અબાણ બની પરાણે પરાણે આનંદ પ્રગટ કરી લાલી અને મામી જોડે વાતચીત કરવા લાગી ગોદાવરીને આવળખતે કુદનના કૃત્રિમ હાસ્ય આનંદ અને વાતચીત ઉપર કાંક કાક સંશય પડવા લાગ્યો; કુદન પણ પોતાને કોઈ કળી ન જાય તેટલા સારૂ બારીક સાવચેતી રાખી સર્વેના સાથમાં

સાભળવા લાગી. જે પ્રકારની વાતચિત ચાલે તે પ્રમાણે પોતાના મનોભાવ દર્શાવવા માડ્યો અને આમ તેમ હરીફરી ક્યારે રાત પડે તે સારૂ અધીરી ળની વખત વીતાડવા લાગી. ધીમે ધીમે દિવસ અસ્ત થવા લાગ્યો. સાયકળ શરૂ થઈ, રાત પડી. દીવા-જત્તીઓ પ્રગટ થવા માડી. મામા અને ભાઈ પણ બહારથી હરીફરી ઘેર આવ્યા વાળુનો વંખન થતા દરેક જણાં જમવા એકાં ભૂખ અને રૂચી પ્રમાણે વાળુપાણી કરી પરસાળમા આવી ગાંપાં સંપા મારવા માડ્યા વાતચિતમા રાત પસાર થવા લાગી. લગભગ દશ વાગ્યા મણીધર ઉઠી પોતાના સુવાનાં ખડમા ગયો. ભાભી ગોદાવરો પણ થોડીકવાર પછી કુંદનથી છુટી પડી મેડે ગઈ. મામા અને મામી પણ પોતાના શયન અવાસમા ગયા મણીલક્ષ્મી અને કુંદન પણ પહેલા ખડના ઓરડામા સુવા સારૂ ગયાં. આકર રસોઈઆ પણ વાળુપાણી એઠવાડ અઘોટ કરી સૌ સૌના નિવાસ સ્થાનકે જઈ નિદ્રાધીન થવા લાગ્યા. હવેલીનો ચોકીદાર વર્ગ આરમ મકરાણી પણ હુક્કાપાણી અને ચલમો પીતા પીતા ધીમા ધીમા વાર્તાલાપ કરતા રાત પસાર કરવા લાગ્યા. જોતજોતામા મધ્ય રાતનો સમય થયો. ગરાગર બાર ઉપર એકનો અમલ થયો. ચદ્ર માથે આવ્યો નિદ્રાની મીઠી પાખમાં આખું જગત ઉઘવા લાગ્યું. સૌ જળજ પી ગયું. મામાના ઘરના તમામ મનુષ્યો ભર ઉઘમા પડી નસકોરા યોલાવવા લાગ્યા માતા મણીલક્ષ્મી પણ આજે વેરણ નિદ્રાના ઘેરણમા ઘેરાણી. વખત વિચારી લાગ જોઈ કુંદન એકી થઈ માતાના મુખ સામું જોયું માતૃપ્રેમને લીધે આંખમાં

ગળગળીઆં આવી ગયાં. છેવટના મનને કંઠણ કરી માને પ્રણામ
 કર્યા, માને સારી રીતે આજે નિદ્રામાં ઉંઘતી જોધને તેને પણ
 કાંક જીવને નિરાંત વળી. એકદમ ઉઠી માના પગ આગળ બેસી
 ઉચ્ચ જોધ પરમાત્માની સ્તુતિ કરી, પછી બે હાથ જોડી દડવત
 પડી માના પગને પ્રણામ કર્યા પોતાના હાથથી માતાના પગના
 અગ્રુહાને ઘણોજ ધીમો અને કોમળ સ્પર્શ કરી હાથ આંખે
 અડાડ્યા, અને પછી ઉઠી ખીટી પરથી દોરડું અને સાંલો હાથમા
 લીધો, અને ઝરખામા જઈ કઠેરા આગળ દીવસના સ કેત પ્રમાણે
 દોરડું અને સાંલો ખંને બાંધ્યા. કોઈ જગીને જોશે તો પોતાનું
 શું થશે અને પકડાઈ જતા મામા મામી બા વગેરે શો ગજળ
 કરશે, કંપાત કરશે તેને બિલકુલ બ્યાલ લાવ્યા સિવાય પ્રભુની
 મરજી હશે તેમ ઘશે એમ ધારી સડેડાટ કરતી હાથમા દોર
 પકડી કાછડો વાળી છબને ફલગ લરી ઓળગ્યું, અને એકી
 ટસે મામાની હવલી લણી પળવાર સુધી જોઈ રહી, છેવટે
 એકદમ આંખ મી ચામણીથી આધળીઆ કરી મોસાળને છેવટની
 સલામ લારી દોર ઉપરથી નીચે સરકી, નીચે ઉતરતા દીવાલ સાંથે
 શરીર અથડાયું, લમણા કુટાઈ ગયા અને હાથ છોલાઈ ગયા
 આગળાં લોહી લોહીલુહાણ થઈ ગયા છતાં પણ છાતી કંઠણ કરી
 મુંઠીઓ વાળી જેમ દોરાય તેમ દોડવા લાગી. દોડતા દોડતા
 સડક પર બે ત્રણવાર પડી ગઈ, દીચણુમા વાગ્યું, આંખમા
 આંસુ આવી ગયાં પણ ચાલવા માંડ્યું ! આ વખતે ઇશ્વર પણ
 તેના સાહસમા ઘણો સાનુકુળ થયો એણે જે દીશા લણી કુદન
 દોડવા લાગી તે દીશાના તમામ ચોક્કીદારો, પહેરેગીરો, પોલીસ

અને રક્ષકોને આંધળાક્ષીત જેવા બતાવી દીધાં. કોઈએ પણ કુંદનને ટોકી નહિ, અર્થાત્ વિધીજ મણે કુંદનને મોસાળ છોડાવી નસાડવામાં કેડ બાંધી તૈયાર થયો હોય તેમ કુંદનને બાહ્ય ઝાલી જોતજોતામા લાવનગરની ભાગોળ બહાર ધકેલી મૂકી દીધી. કુંદને પણ એકી શ્વાસે અને એકી ટસે દ્રષ્ટિ સામેની દિશામાં જેમ ઉનાવળથી જવાય તેમ જવા માડ્યું છેવટે ભાગોળ વટાવી મીઠાડાના રસ્તા નજીક આવી ત્યારે તે થોડી-કવાર મુઠ્ઠી અટકી ઉઠી રહી ગામના પાદર ભણી ટગર ટગર જેવા લાગી આંખમાથી ટપક ટપક આમુ ટપકવા લાગ્યાં, હુસકાં ઉપર હુસકા આવવા લાગ્યા. હૈયું ધડક ધડક ધડકવા લાગ્યું, પરાણે પરાણે પણ છાતી ફાટ દેવાઈ ગયું. તે આગ્રશ ભણી નજર નાખી ત્રિવેશ્વરને વિનવવા લાગી અને છેવટેના મામા, મામી, ભાઈ, માતા, ભાણી અને બહેનને આશિર્વાદ આપી પ્રશામ કરી માર્ગ ભણી થીમે થીમે ચાલવા મંડી ચાલતાં ચાલતાં તેના મુખમાથી અંતરંગાન નીકળવા લાગ્યું કે.-

* * *

“ હું પ્રેમની જંગલ બની પિયુ શોધવા ચાલી,
 પિયુને શોધવા ચાલી, જીવનને શોધવા ચાલી,
 મારા જ્ઞાતાની વિજેગણ બની પિયુ શોધવા ચાલી -૦
 પ્યારાને શોધવા ચાલી, મારાને શોધવા ચાલી,
 ગેલી ધરી ઉર મેહની પિયુ શોધવા ચાલી -૦

* * *

જાઉ પ્રેમની વાટે, હું નહાવા પ્રેમના વાટે;

મળે તો મેળવુ દળ એજ મારા પ્રાણને સારે, - પિયુ

*

*

*

સાગર પ્રેમને મોઝાર, હુ પ્રેમ તુળડે તરનાર,

મુખથી પ્રેમનો ઉચ્ચાર, દરતા પહોચુ પેસે પાર. - પિયુ

આ પ્રમાણે મોસાળનો ત્યાગ કરી ગરીબડી, બાપલડી અને નિરાધાર ગાવલડી કુદન નસિંગ જ્યા લઈ જાય ત્યાં અથડાતી, કુટાતી, ભટકાતી, રડતી, રડવડતી અને આમ તેમ આડા ઐયામા દોડતી પડતી આથડતી માર્ગ કાપત્રા લાગી ! અત્યારે કુદન સસારી મટી જોગણ થઈ. હીરાલાલને વાસ્તે ધરનાર, મોસાળ, માળાપ લાઇ બહેન અને તમામ સર્ગાંહુલાલાના સબંધ રનેહનો ત્યાગ કરી કાળી રાત્રે વિષમ અને ઘેરાન જગલની વાટ તેણે લીધી ! ંડાલા વાચકો આને “ રનેહની શિક્ષા કે દેહની દિક્ષા ? ”

સમાપ્ત.

રસિક સામાજિક નવલકથા

સરસ્વતી.

આ નવલકથામાં હિંદુ સંસારમાં એક મરણને કાઢે પહોંચેલો મુંબાઈનો બુદ્ધો શેઠિયો પોતાનો એક પગ ચેહમાં પડ્યા છતાં એક બાળકુમારીકા સાથે લગ્ન કરી પોતાની લવિષ્યની જીવગી (બાકી શેની હોય તે । ।) સુખી કરવા ધારે છે તેમ કરતા તે બુદ્ધો કાઠિયાવાડી કન્યાદલાલોના પંજામાં ફસાઈ પેસાતું પાણી કરે છે અને કન્યાને બદલે એક છોકરા સાથે તેના લગ્ન થાય છે વધારામાં મુંબઈની હિંદુ ભોળી શેઠાણીઓ છોકરાઓ લેવાની આશાએ હુતારા સાધુ સંન્યાસીઓના પંજામાં કેવી રીતે ફસાય છે તેનું આગેબુદ્ધ ચિત્ર જોવું હોય તેમજ મુંબાઈના ભોળા અથવા તો મૂર્ખ શેઠિયાઓની શ્રીમતાઈનો ખોટો ઉપયોગ થતો જોઈ જરૂર હસવું આવ્યા સિવાય બીજું નહિ વળી સાધુના વેપમાં ફરતા ગરીબાઓ પણ માહોશ માણસોથી કેવી રીતે છેતરાય છે અને ફસાય છે તે ચિત્રા જોવો હોય તો અવશ્ય આ ચોપડી વાંચો પાકુ મોતેગી બાંધેન્ડીંગ હોવા છતાં કીમત રૂ. ૧-૪-૦

મળવાનું ઠેકાણું:-

હરગોવિન્દલાલ હરજીવનલાલ બુકસેલર.

૨૬૩૯, પાનકોટ નાક -અમદાવાદ.

એક હિટકટીવ નવલ.

માનવ-શયતાન

અથવા

પાપી પિશાચોની પ્રપંચજાળ.

આ નવલકથા એક વતસલ દપતિની પરસ્પર ગેરસમજ-મદ્દેહ પર ગોઠવવામા આવી છે લૉર્ડ નોરટન જે આ નવલકથાનો મુખ્ય નાયક છે તે એમ ધારે છે કે તેની સ્ત્રી 'એલન વિલિયમ નામના બીજા માણસને રહાય છે, એને મારી સાથે લગ્ન કરી પચ્ચાય છે.' એમ માની તે લગ્ન હુમ્મે તેની ઉપેક્ષા કરે છે બીજી તરફ એલન માને છે કે, 'નોરટનનું મન લુહસા નામની કોઈ સ્ત્રી ઉપર લાગ્યું છે, અને તેથીજ એ મારી ઉપેક્ષા કરે છે.' લૉર્ડ નોરટનની ચિત્ત-વૃત્તિનો એ આમ જુદોજ અર્થ કરે છે અને મનમાજ મુકાય છે તેમ થતા એ દપતિનાશનુઓનું ચઢી વાગે છે તેમની પ્રપંચજાળ વધારે ને વધારે ફેલાય છે, પરંતુ પાપનો ઘડો કુટ્યા વિના રહેતો નથી અંતમા સર્વ પાપી પિશાચોનો આપ જ્યૉર્જ મિલ્ટન પકડાય છે અને તેનું આખું મડગ પણ સપડાય છે અતમા વાચકના મન પર તેઓ માટે તિરકારની લાગણી ઉત્પન્ન થાય છે આ નવલકથા એક વખત વાચવા હાથમા લીધા પછી તેને પડતી મૂકવાનું જગ્યા મન થતું નથી કાગળની સખ્ત મોઢવારી હોવા છતાં પણ સોનેરી પાકા પુઠા સાથે તેની કીંમત માત્ર રૂ. ૨-૦-૦ ગણવામા આવેલી છે

સોલ એજન્ટ.

હરગોવિન્દલાલ હરજીવનલાલ બુકસેલર.

૨૬૪૦ પાનકોર નાકા-અમદાવાદ.

ભાગ ૬ ફો

(આવૃત્તિ ત્રીજી)

સચિત્ર

મંથન ૧૯૭૬

સન્ને ૧૯૨૦

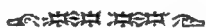
સોલ એજન્ટ

હરગોવિન્દદાસ હરજીવનદાસ

બુકસેલર.

૨૬૩૦, પાનકોર તાકા-અમદાવાદ.

કેામળ દળને કોરીને બહાર નીકળી શકતો નથી. કાપવા છતાં
ચદન પોતાની સુગંધ છોડતું નથી, વૃદ્ધ થવા છતાં ગજરાજ
પોતાની લટકદાર ચાલ તજતો નથી, પીલાવા છતાં શેરડી પો-
તાની મધુરતા મૂકતી નથી, તેમ પ્રેમી પર અનેક સકટો પડતા
છતાં પોતાના પ્રેમને તજતો નથી.

જ્ઞાના તથા વિજ્ઞેગમા સુખ રૂપ વસ્તુ શી મળે,
આત્મા તણી આદૂની મર્તિ પ્રીતની દુઃખને દળે,
વૈભવ વૃથા વ્યવહારના કરતા અથા પ્રતિ પળ પળે,
માતંગ કીચડમા કળે પતંગ પ્રેમે પરજળે.

મધુરનું ધ્યાન જેમ ઘનઘોરમા, નટડાનું ધ્યાન જેમ દોર-
મા, પતંગનું ધ્યાન જેમ દીપકમા, પનિહારીનું ધ્યાન જેમ
છેડામાં, ચક્રોરનું ધ્યાન જેમ ચક્રમા, મીનનું ધ્યાન જેમ જળ-
મા, અને ચક્રવાકનું ધ્યાન જેમ સૂર્યમાં લાગી રહ્યું છે, તેમ
પ્રેમીનું ધ્યાન પણ દૃઢ પ્રેમમાંજ લાગી રહ્યું છે.

નયનાકી નોડે યુરી નિકમ જાત જસ નીગ,
હેરે ધાવ ન પાછળે બેધા સત્ત શરીર,
બેધા મકન શરીર બૈદ કા કરે બૈદાધ,
કરિ હૌ કાટિ ઉપાય ધાવ નહિ દેત દિખાધ.
જુદે ગિરીવર કવિગય બિરહીની હોન હૈ ચોડે,
સમુઝિ જુઝિએ ચત્રો યુરી નયનાકી નોડે । ।

ચંદ્રરાજ ઘડી ઘડી વાદળમા સતાકુકડી રમતો દ્રષ્ટિ-
 ગોચર થાય છે અજવાળું અને અંધારું અવની પર વારાફરતી
 પથરાતું જાય છે. ભાવનગરની સામીપ્ય આવેલ પહાડી પ્રદેશ
 અત્યારે ઘણોજ ભયકર લાગે છે. હુગરાની ડરામણી ઝાડી
 રાત્રીના અધારામા એક વિશાળ શુદ્ધ સમાન જણાય છે. શિતળ
 સમીરના સુસવાટાથી વનનાં વૃક્ષો ડોલી રહ્યાં છે. ઝાડીમા આ-
 વેલ ઝાડનાં પાદડાઓ વેલાઓ અને ડાળીઓ રાત્રીમાં હૃદય-
 કંપીત અવાજો કરી રહ્યા છે. આસપાસ જંગલી જનાવરોની
 ખુમો સંભળાયા કરે છે. વખતો વખત વાદના તાડુકા પણ સ-
 ભળાય છે. સિંહની મેઘ ગર્જના જીગરને જખમી કરી નાંખે
 છે. ઘડી ઘડી વાડોમાંથી શિયાળવાં કુદી કુદી નાસતા ફરે છે.
 રીંછ, વરૂ અને દીપડાઓ પણ ઝાડીમા આમ તેમ ભટકતાં જ-
 ૐાઈ આવે છે. ભલભલા શસ્ત્રધારીઓની છાતી ફાડી નાંખે
 એવી આ હુંગરી ઝાડી અત્યારે ભયકર સ્વરૂપ ધારણ કરી રહી
 છે. મોસાળ મૂકી નાસી છુટેલી પામર, નિરાધાર અને ગરીબડી
 કુદન અત્યારે અવળી વાટે ચઢી આ ઝાડીમા આવી ભરાણી છે.
 દીશા કે ગામનું કાર્ધ પણ ઠામ ઠેકાણું નહી જડવાથી જ્યાં માર્ગ
 મળે ત્યાં જલુ એવો નિશ્ચય કરી કુદન મૃત્યુના સામી થતી
 ડગલાં ભરતી ભરતી ઝાડીની વચ્ચે ચાલી જાય છે. તેના વચ્ચે
 ડાળીઓમા ભરાઈ ફાટી ગયા છે. અગે ઉઝરડા પડ્યા છે. કાટા
 અને ઠેસો વાગી વાગી પગ પણ સૂજી રાતાઓળ થઈ ગયા છે.
 કપાળે અને હાથે પણ લોહીના ઠેર ઠેર ચક્રામા પડ્યાં છે. આસુ
 અને લોહીના શેરડાથી ગાલ પણ ખરડાઈ શ્યામ થઈ ગયા છે.

જ્યાં સુધી ચાલવાની શક્તિ રહે છે, ત્યાં સુધી ચાલે છે, થાકી જાય છે ત્યારે માર્ગ વચ્ચેથી બેસી થાક ઉતારે છે. લય અને બીકને તેણે મામાની ભાગોળના ચોતરાપર મૂકી દીધાં છે. મરવું અથવા બહાનું મળવું, એવો અંતિમ નિશ્ચય કરી જ્યાં નસીમ લઈ જાય ત્યાં જવું એમ ખોલી જંગલમાં વગર બીકે ચાલી જાય છે. વખતે વટમાં વાગતો ભેટો પણ થઈ જાય છે. વાઘને જોઈ કુંદન ઉસરી સામી હસતી હસતી જાય છે, વાઘ વીરા વાઘ વીરા કહી વાઘ પાસે જતા વાઘ ઉસરો લય પામી પૂછકું હલાવતો હલાવતો નાસી જાય છે.

કુંદરતનો ક.યદો છે કે કોઈપણ વસ્તુનો કેડો લેવો નહીં, કેડો લેવાથી વસ્તુ વિચરતપણાને પ્રાપ્ત થાય છે. કુંદન અત્યારે જીવનનો કેડો લેવા તૈયાર થઈ છે, તો અત્યારે મરણ તેનાથી આધુ ને આધુજ જાય છે. હિસકે પશુઓ પોતાનો હિસકે સ્વભાવ તણ દઈ જીવ લઈને દૂર ભાગી જાય છે. વનદેવીની માફક કુંદન વનમાં અત્યારે ચોગરદમ નિર્ભય થઈને ચડાલે છે રસનાએ હીરાલાલને જાપ જપતી જપતી જેમ આવે તેમ ધુમે છે. ઘડીમા ગાય છે, તો ઘડીમાં રૂવે છે, છડીમા બેસી જાય છે તો ઘડીમા ઉભી થઈને મૂઠીઓ વાળી નાસે છે પ્રેમના ઉતાપામા દેહનું ભાન તે વિસરી ગઈ છે. સ્નેહના ઉન્માદમાં આવી તે ઉન્મત્ત બની આમ તેમ લવારી કરતી ભટકે છે. જીવનના અન્નપામા અધીરી બની અટવીમા અટકાય છે. કાઈ શોધતી હોય અગર કોઈને મળવા જતી હોય તેવી વિકળ દશામાં આકુળવ્યાકુળ થતી વલવલતી ટળવળતી હરતી ફરતી માલમ

પડે છે. અત્યારે કાંઈ વિચાર આવતા પ્રેમધુનની મસ્તી લલકારતી
ચાલતી જણાય છે.

* * *

“ હું પ્રેમની ભેગણુ બની પિયુ શોધવા ચાલી,
પિયુને શોધવા ચાલી જીવનને બોધવા ચાલી -૦

* * *

પ્રેમની કદની ધરી ને પ્રેમની ઝોળી,
અગે લલુતી પ્રેમની બસ પ્રેમથી ચોળી -૦

* * *

કરં માધના યુગારની ધડં નાથનું દર્શન,
રઠે મત્ર કર માળ લઈ અમ પ્રિયતમ પ્રિયનમ -૦ ”

“ ઓ મારા બહાલા તમે નક્કી સમજાવે કે જ્યારે હું
તમને શોધી કાઢીશ ત્યારેજ જ પ વાળીશ. તમારે સારૂં મેં સર્વ
મૂક્યું; જ્યારે તમે મને નહીં જડો ત્યારે બસ મારું થઈ ચૂક્યું.
મને તલસાવી તલસાવીને તમે શુ લ્હાણુ કાઢશો ? મને દુઃખી
ભેઈને તમે હસશો તો લલે હસો, પણ હું તમારો કેડો મૂકનાર
નથી. તમને પકડી પાડ્યા સિવાય હું પાછી વળનાર નથી. તમે
ક્યાં જશો ? જ્યાં હશો ત્યાં હું તમને આવી મળીશ. આવું
કરતા હઈશું ? જાઓ બજ્યું આમ કલ્પાવે શુ રાજ થતા હશે ?
અલબેલા આટલા બધા આકરા શું કામ થતા હશે ? મારા
ચિતડાના ચોર, મનડાના મોર, કાળજની કોર ચતુર ચદ્ર આ
ચકોરીને નાહક જલ્પાવે શું હાથમાં આવતું હશે ? બહાલા
જોતજોતામાં આમ ક્યાં ચાલ્યા ? ? ”

“ આલ્યા ચંદ્ર ચંતુર ચિત ચોરી,
 ઝુરે ઘેલી જનીને ચકારી;
 કાપી અધવચ પ્રેમની ફેરી,
 કીધું કામણુ કાળજ કારી.
 તાળી હાથમા આપીને આલ્યા,
 મારગ અવળા મોહને આલ્યા;
 વિર નણુદીના ઘટે ન આવું,
 વાતે વાતે વલ્લભ શુ રીમાણુ, ”

“ અરે તમે રીસ પણ નાકના ટેરવે રાખતા જણાઓ છો.
 વાઘો પડતાં જરા પણ વાર લાગતી નથી; હસતાં હસતાં વાત-
 વાતમાં વચકાઓ છો ! જાણ્યું, જાણ્યો જાણ્યો આમ શુ કરતા
 હશે ? તમને તો કાંઈ કહેવાયજ નહીં, સહેજ સહેજમા રજતું
 ગજ કરો છો, આંખ મીંચતામા આ સંતાણા ! આવો હવે ઝાઝા
 ન તલસાવો ! ! ”

“ હાર હૈયાના કહો ક્યાં સંતાણા,
 માતે મોહન શીદ ભરાણા,
 જિતજિતામા જીત ક્યા જાણુ,
 નાથ નમેરા ઘટે શુ થાણુ
 આવો ઓરા બોલાવું અવગેના,
 જાવો આવું કરીએ રસધેના;
 મોના મીકા ને મનના છો મેલા
 છેહ જીમકલે કરતા છેલા ”

“ નેણુના સાંધા અને વેણુના વાઘા એનો પાર શી રીતે
 આવે ? નગણા જોડે નેહ જાંઘ્યે કદી સુંખી થવાય ! જેને આજે

આંખ મેળાવતાં ઓછું આવે તેને શી રીતે પહોંચાય ! મોંની
મીઠાશ વાપરનારને શી રીતે રાજી રખાય ? આવું આવું અને
કાઈ નહીં એનો પાર ક્યારે આવે ? જેને વચનનો સતોષ
આપવાની ટેવ પડી તેને શી રીતે હાથ કરી શકાય ? ! ”

“ બોલે સાચા ન પડતા છોગાળા,
લાલા ધડી ધડી ચાતા કાલા,
હુતો લટકે લોભાણી બહાલા,
કર્યું ચેટક ચટકે ઠાલા.
ઠાઠે ઠગી ઠાકર જાદુવાળા,
મારી મોઘમ મારે ' રઢીયાળા,
કુવે ઉતારી વરતજ વાઢયુ, '
કાઠે કપટી કાસળ કાઢયુ । । ? ”

“ થયું બસ. હવે રાજી થયાને ? અમદાવાદ મૂકાવ્યું,
ઘરબાર તબાવ્યું, મોસાળમા વસાવી અને છેવટે ત્યાં પહોં
હાથને છેતરી ગયા. તોરણે આવી ચાલ્યા ગયા, બાળાને ચાળા
કરી લહાળા પ્રગટાવી કોરે ખસી ગયા. ચોરીની ચિતા બનાવી
મને જીવતી સળગાવી સતાઈ ગયા ! જ્યારે આવું ધાર્યું હતું
ત્યારે મિથ્યા ધારણા શું કામ દીધી ? ”

“ બહુ બોલી બનાવી આ બાળા,
કોને કહુ ચતુર તમ ચાળા,
રચી કદ ફસાવી જીવનજી,
ચિત ચોર્યું ચોરીથી મોહનજી
મારા ભાગ્યની કેવી આ કહાણી,

અધવચમા અગળા આ અકળાણી,
મરતા જીવતા ખગર લ્યોને મારી,
હાથ હેઠા પડ્યા હવે હું હારી. ”

“ ઓ હડીલા મને શું કામ તમારી સાથે ન લીધી ?
હવે ન રહી ઘરની, ન રહી ગહારની, ન રહી કુવારી, ન રહી
પરણેલી, ન રહી માડેલી, ન રહી છાંડેલી. હવે મારે શું કરવું ?
તમે તો મને અધવચ મૂકી ! મારા ચતુર, હુંજ તમારાથી ચુકી
કે તે વખતે મેં તમને જવા દીધા ! ! હા. જીવ...હવે મારી
શી દશા ? પ્રેમના પથે ચાલતા આ દહાણુ ? ભાગ્ય ભૂવનમા
પેસતાંજ આઠો મોટો પહાણુ ? ”

“ માથે તિલ્યા વિનકણાની વાતો,
કોણુ રૂઝવે અતરની આઘાતો,
કોઈ નહીં, બાપલડીનું બેઝી,
કચરાતી કુજર પગે વેલી
થયા વિશ્વમા બહાક્ષા સૌ વેરી,
યધ વૃથા જીવન જગ ફેરી,
દીધાં છોડી પીતા અને માતા,
મૂકી લગની અને મૂક્યા બ્રાતા ”

“ હવે તો દયા લાવો, ઓ મારા ડાહ્યા ડમરા દીલહર,
એકવાર તો આંવો. અરે મને તમારા કોમળ મુખનું છેલ્લીવાર
તો દર્શન કરાવો. હું તમને આજા નહિ રોકું. બિલકુલ પજ
વીશ નહીં. જરા પણ હઠ નહિ કરું. જીવનહાર ! મન મોટું
રાખો, આ મૂર્ખ માનનીના અપરાધની ક્ષમા આપો અને મને

દયાથી માપો. મોહન મારા તો તમે ગ્રાતા છો, મારો ઉદાર
તમારાથીજ છે. બહાલા અમીક્રષ્ટિ કરો, કેમકે,”

“ છોડ્યો મગા બહાનિ મ બધ,
તોડ્યો વિશ્વ વ્યવહારનો બધ;
થયા પાતક મારઃ મારા,
દેણુ આવી કિનારે આ દાર
મૃત્યુ ધર ને મોનાગ આવી,
ત્યાનો કંવા થી એ નાવી;
બાણ બગડી બગડ્યું ધ્રુવ લાવી,
ચિતાર, અદર ઉડ્યો નવ કાવી. ”

“ અલભેલા અતિશય તાણે તુડી જાય. વધુ રીખાવવામાં
વિપરીત પરિણામ આવે, વક્ષમાં મરાગ્યે કાંઈ ન વળે, દશા ફરે
ત્યારે બહાલાં પણ વેગી થાય. મારા મનાતા અત્યારે ન્યારા થઈ
ગયા. માથું પટકી પટકીને વિનવું છું, પણ બહાલાને દયા આવ-
તીજ નથી, આટલા બધા અબોલા શા સારૂ થાઓ છો ? મે
તમારું શું બગાડ્યું છે ? મારા ઉપર આટલા બધા કેમ રૂઠ્યા
છો ? આવો, હવે હું દોષવાર કંટું વેળું તમને કહીશ નહીં. અરેરે,

“ ત્યારે વેળા મારી બદલાયી,
થયા એલી ગરુ રંઝ જાગી,
જીતી બાણ બધી પત્રપાગી,
ગત વિપરીત થઈ ગલરાગી.
ધુડે નાવ કિનારે આવેલું,
જાય ગામીગમાં અભેલું,

ફરી માતા ને ફરીઆ મામા,
સૌ થઈ ગયાં મારા સામા । । ’

“ હવે હું જોળા પાથરીને તમને કરગરૂ છું. મારો વાંક દરગુજર કરો, હવે તમારો વિયોગ સહન કરવાની મારામાં શક્તિ રહી નથી. હઠીલા ! હવે હાસી જવાઘો, હસવામાંથી ખસવું થશે, કસોટીમાં કુકુ થશે. હવે આ કુદન વધારે વખત નહીં જીવે, ખસ હવે મનાઓ, ઝાઝા માનમાં ન લરાઓ. હવે માઈ તમારા સિવાય કોઈ ખેત્રી નથી, માઈં બધું બગડ્યું:—”

“ એક લવના જે લવ તો ધાર્યા,
વાર્યા મામા ને લાઈ તો હાર્યા,
કાળી રાતે ધર મુકી હું નાકી,
દશા મારી થઈ હવે માકી.
ખની ભોગણુ જ ગલમાં ભટકુ,
થઈ વિભોગણુ બહાણની અટકુ,
બહિ કયા હવે જડે નવ રસનો,
મોથો જીવ થયો હવે સસ્તો । । ”

ઓ થોડાખોલા અન થાંભલા કોરા, હવે તમારો ટેક જવાઘો. તમે જીવ્યા અને હું હારી મારા બહાલા તમારી તો સદાય બલિ-હારી. તમને કોઈ ન કળી શકે, તમાસ હોય તે પણ એક વાર ગોથાં ખાય, તમારી ખુબી ખલકમાં ન્યારીજ છે. જ્યારે હવે આ અગળાને મારવી ધારી છે તો મારો, સુખેથી મારો ! જીવ લ્યો. જીવનને હવે હું તમારા પાખી ટકાવા માગતી નથી; ખસ હવે આ જ ગલમાં ભટકી ભટકીને માઈ અધુરૂં આધુખ્ય પૂરૂં કરીશ.

“ ચાલી ચાલી ચતુરા આ થાપી,
 પગ મારા ગયા હાય પાકી,
 બહાર મારી કરો વનમાળી,
 ભિત ભાગ્ય ભૂવનમા ન ભાળી,
 દયા દારી પર દીનમંદુ કરજો,
 અધ ઓધ તણા હરિ હરજો;
 સ્નેહી કહેવાના નવ મળજો,
 સગા સારથીઆ સૌ ટળજો. ”

“ હરી હરી હરી ! ! હું પ્રેમના પંથે ચઢી પસ્તાણી. પ્રીતિ એક કારમુ મરણુ છે, તેને વાસ્તે અદ્ય પણ ઉધાર નભાતું નથી જોતજોતામાં પાવકમા પડી પતંગ પ્રજાળી ખાખ થઈ જાય છે. ખરેખર પ્રીતિ એ પાવક છે. અગારા ખાવા હોય તોજ પ્રીતિ કરવી. કરવી પ્રીતિ રહેલ છે, પણ નભાવવી અતિ મુશ્કેલ છે. ખાવી પ્રીતિ સાકર છે, પણ પચાવવી પ્રીતિ ઝેર છે. ભાગ્ય વિના ભાવની ભલક મારી જાય છે. ભલમલા વિધીઅંક પકમાં કળી જાય છે, કેમકે, ”

“ ભોગ ભાગ્ય વિના નવ કળજો,
 યોગ ભક્તિ વિનાનો બળજો,
 સુખ ભાગ્ય વિના નહિ આવે,
 દુઃખ ભાગ્ય વિના નહિ જાવે
 ધાર્યું ધરણીધરતુ થાયે,
 મિથ્યા માનવી મદમા મુઝાયે;
 માને મનથી માડ ને તાડ,

ધડી એકમા થઈ જાય ન્યાર. ”

“ ખરેખર ! હું છળીલાથી છેતરાઈ ગઈ, નવિન પંથે વિચરતાં નવિન થઈ ગઈ. હવે ક્યાં જવું તેની કાંઈ સૂઝ પડતી નથી. શામળીઆ સ્નેહજળામા પંખીલીને જકડી સંતાઈ ગયા. ખાતળીઆ પરવશ બનાવી લાર થઈ પડતી મૂંઝી રીસાઈ ગયા. હૃદય ઠલવી ઠલવી રોઈ રોઈને રસીકને મનાવ્યા પણ એકના બે ન થયા. ચતુર ગયા તે બસ ગયાજ ગયા. હવે રહ્યું રોવું સદા મનમાં, રહ્યું વસવું સદા વનમાં, રહ્યું તપવું સદા તનમા અને રહ્યું જપવું જીવન જનમાં । । ”

“ બચ્ચાનું જડે નવ બાર,
મન મીણતું પીગળે મિચાર,
આખ માહી આસુડા ન આવે,
રોતા દૈવ દયા નવ લાવે.
મારા સામસુદર સામળીઆ,
ખારા પ્રિયનમ વર ખાતળીઆ;
નાથ નગીના નાના નાવલીઆ,
પૂજ્ય પ્રેમ ધરી પાવલીઆ.
ક્ષમા કરો અપરાધ દાસીના,
દુખ હરો પ્રીતિ ખાસીના,
એકવાર મૂખડુ બનાવો,
મને મોહન શીદ સતાવો ”

જીવનહાર ! હવે કરૂણા કરો. કડ્ડપાંત કરી કોડે ટળવળતી દાસીની અરજી હૃદયમાં ધરો. બહુ થર્કુ રસિક હવે બહુ થર્કુ.

જ્યાં હો ત્યાંથી આવીને એકવાર આ અલેતી આજાને મળો. આપના વદનકમળનાં મને મરતાં જીવનાં બસ છેલ્લાં વહેલા દર્શન કરાવો. મોહન હું હવે જીભું નથી માગતી. મારા હૃદય-વલ્લભ, જીવનચંદ્ર આ અકેરીને છેલ્લીવારનું મુખ દેખાડી, જવું હોય તો ચાલ્યા જાઓ, મારી ના નથી. પણ એ મારા રહીઆળા સહુણા શામ ! મને હવે છેવટની એકવાર ઝાંખી કરાવો. આવો, આવો, બસ નથીજ આવતા ! નથીજ માનતા, લ્યો ત્યારે આ મરેલીને મારી ખુશી થાઓ. ”

કલ્પાંત કરતી કુદન હાય મારી આ પ્રમાણે ધરણીપર બેખાકળી બની ઢાળી પડી. અચેત અવસ્થામાં મૂર્છાવશ બે કલાક સુધી પડી રહી રજની સમ સમ કરતી પમાર થવા લાગી. સમય ઉપા પ્રદીપ્તનો થવા આંચો પ્રાચી આસ્તે આસ્તે પીળી થવા લાગી. ઉદયાચળ પર દિનકરદેવની ઉદયપ્રભા ઝાંખી ઝાંખી વરનાવા મારી. પ્રભામય પ્રકાશના તારલાઓ તેજવિહિન થવા લાગ્યા. મૂર્છા રહી રહીને કુદનને વળવા લાગી. પ્રેમચેતના ફરી ફરીને પ્રગટવા લાગી, લવારી પર ચઢવા લાગી અને ઉડી ઉડીને નાસવા મંડી. ઘડીવાર ઝાડને હાય જોડી વિનવવા લાગી, ઘડીવાર આકાશ લાગી જોઈ કરગરવા લાગી અને ઘડીવાર જાણે કોઈની સાથે લડતી હોય-નડતી હોય તેમ વઢવા લાગી. સામે ઉલેલા હીરાલાલને મૂર્તિમાન નિહાળી તેની સાથે વાત કરવા લાગી, વિનવવા લાગી અને મહેણાંટુણા દઈ ઉપાલમ્મ પણ આપવા લાગી.

“ વહાલા તમે તો ખુબ રીસાણા હો ! ઘણાજ માનમાં ભરાણા ! વાત વાતમાં છેકજ હાડ ગયા. જ્યારે અમરગઢમાં

હતા ત્યારે કેવી પ્રેમ-પત્રિકા લખી કાલી ઘેલી કુદનને પટાવતા
હતા, અને હવે કરજોડી કરગર્યે પણ સામું જોતા નથી. મીઠા
મીઠા શબ્દોથી મોહની તો ખુબ લગાડતા હોટે ! વાહરે કામણ-
ગારા તમારી ખુબી ! શુ કાગળમા સાકર વાપરતા ! !

* * * *
“ સ્વપ્તીશ્રીરે મેહપુરી મુખદારી મુખ શાંતિ મુખા ન્યા સારી,
મનહરણીરે મુખા મધુરી મારી મૃગલોચની મોહની ઝારી,
શ્રવણોગીરે જાણ કીંગોરી સારી મમ કુદન તું પ્રિયદારી.—૦

દીડી દીવ્ય છગી દેવી તારીરે,
નાખી ભૂંડી લાવની ભારીરે,
મોહ મત્રે મનને મારીરે

લાગી લગનીરે લલના લલિતજ તારી ચિત શુદ્ધિ શુદ્ધિ વિસારી,
ધીરજ ધારીરે થાક્યો હવે હું તારી મમ કુદન તું પ્રિયદારી—૦

કર્યું કામણ કાઠ કારીરે,
હર્યું હીર હૈયાનું પ્યારીરે,
ભર્યું બદ્ધ જીવનમા ભારીરે,

રસવેલડીરે કાઠ કુમક કર ધારી, હેલડી છગી રહે શીદ ન્યારી,
અલખેનડીરે એક તું બેલી મારી મમ કુદન તું પ્રિયદારી—૦

લોભાવ્યો લલિતા લટકેરે,
ચોચું ચિન ચતુરા ચટકેરે,
મીઠી મૂર્તિ અતર ખટકેરે,

પ્રીતિ કટકેરે પટકી નાખ્યો મારી ઘટ ઘટ ખટકન ધાવજ કારી,
નથી કાઠ મારે એક હતી તું મારી મમ કુદન તું પ્રિયદારી—૦

મેવ ગરજે માંતા મધુરીને,
 ચંદ્ર નક્ષત્રે ચિત્ર ચંદ્રારોને;
 મન મેલી ન વળગે નવેરોને,

હરિચંદ્રનીરે બિનર ભાવ વિચારી છોડા કરમા અરજા ઉતારે,
 કર્મ કથાનીરે માથા દોરવે હિચારી મમ કુંદન તું પ્રિયકરી-૦”

“ જહાણ આને જહાણ કે જાણી જોણી જાણાને જનાવવાને
 જ્યાણ ? આતે ચિત્તહાનુ ચિત્ર કે પ્રેમની પ્રતિત ? આને કહેવું
 શું ? શું વાંચવું, શું વિચારવું, શું વર્તવું અને શું વિમાનવું ?
 આને ઉરના ઉમળકા કે મનહાની આગ્રી ધુટી ? આતે રનેહ કે
 આતે છેહ ? આતે રજાનું કે રચિકનું શમનું ? આને હૃદયમા-
 વનાની પ્રણાલીકા કે નેત્ર નેત્રિની પ્રવાહીકા ? સુકામનાની છાપ
 કે નિષ્કામતાની છાપ ? શું રેક, શું વિચેક, શું નેક અને શું
 છેક ? વારી જાઉં રે મારા વરણાગીઆ તમે પણ વરણાગીની
 હૃદવાળી, આવો આવો જોરા આવો ! ! ”

‘ જોરા આવો તો હૃદ્ય ગનડી ગિદારીશાહ,
 નમ માટે ગાળી મેં જાનડી ગિદારીશાહ,
 મેળ મેળ વિનાડી ને રાનડી ગિદારીશાહ,
 નેપિ કહણ શી છે જાનડી ગિદારીશાહ,
 નમ માટે નક્યાં મેં માવ નાન ગિદારીશાહ,
 નમ માટે જોયા ન દીન રાન ગિદારીશાહ;
 નમ માટે નક્યાં મેં અરજાર ગિદારીશાહ,
 છડી છે દુનિયાની દુશર ગિદારીશાહ
 ઉભા નક્ષત્રાંશ શું આવો ગિદારીશાહ,

તમ સાથ દુનિયાનો દાવો બિહારીલાલ, ”

“ આવો આવો ણસ નહિજ આવો, દયો ત્યારે હુંજ તમારી પાસે આવું પછી કાંઈ ? ! ”

આ પ્રમાણે હૃદયગાનમાં લવારો કરતી કુદન ઉન્માદના ઉછાળે ચઢી પ્રેમચક્ષુએ દૃશ્યમાન થતા હીરાલાલની કોટે ણાઝવા સાડા ઉછાળો મારો કુદી લેટવા ગઈ, રસિલી ણાળાને રસિયાને બદલે ઓરસીયો વાગ્યો ! હીરાલાલને બદલે પત્થરની છાટ ઉપર કુદન પડી. પડતાની સાથેજ કુદનની ઘેઝછા જતી રહી, અને એકે કારમી ચીસ પડાઈ ગઈ માથુ પત્થર સાથે અફળાઈ ફૂટી ગયું અને કપાળમાથી રક્તની ધારા ંડેવા માંડી. આસપાસ લોહીનું કુડાણ થઈ રહ્યું અને ભરજંગલમા ભગવાનને આધારે ભામિની ચતીપાટ મૂર્છાવશ થઈને પડી. સૂર્યનારાયણ પણ ધીમે ધીમે પ્રકાશમાન થવા લાગ્યા. સમય સવારના સાતનો થયો આખી રાત કુદને જ ગલ પસાર કર્યાજ કર્યું, છેવટે એક છેડેથી ખીબા છેડે આવતાજ વિકળ ણની બેગાકળી થઈ મૂર્છાવશ પડી. કીનારે આવેલું નાવ કીનારેજ ખૂડયું. ભર દરિયાનો ભય બંદરમાજ પૂણ્યો ? શરીરમાથી અતિશય રક્તસ્રાવ થવાથી કુદન છેક નળાળી હાલતમાં આવી ગઈ. તેની આસપાસ લોહીનું ખાઓચીયું ભરાઈ ગયું, કાક કુદરતની કૃપાથી લોહી બંધ પણ થઈ ગયું. એકલડોકલનો રામ બેલી એ કહેવત અનુસાર કુદનના બેલીને પણ કાંક કાંક કુદનની ચિંતા થવા લાગી. આશામાં નિરાશા અને નિરાશામાં આશા એ ન્યાયાનુસાર નિરાશાના સાગરમાં આશાનું હોડકું ઘણું દૂરથી હલેસા મારતું દ્રષ્ટિગોચર થવા

લાગ્યું. ઉત્તર દિશાના પ્રદેશમાંથી ઘણેજ દૂર એક ગાડા જેવું આવતું માલુમ પડવા લાગ્યું. જેમ જેમ વખત વીતતો ગયો તેમ તેમ દ્રષ્ટિપ્રદેશ સમક્ષ ગાડાને બદલે એક રાજવ શી ઠાઠમાઠ જેવો મોંઢો તરવા લાગ્યો. આમ આ બાજુ પ્રમાતનો શીતળ સમીર કુદનના કમળવદન પર સુસવાટા મારવા લાગ્યો. શીતળ હવાથી જેવી તેવો શુદ્ધ કુદનના સમીરમાં ઘણીજ ધીમે ધીમે ચેતન્ય વ્યવહારમાં વહેવા લાગી. રાજવ શી ઠાઠમાઠવાળા રથ માથી એક નવચૌવના મુઠરાએ રથનો પડદો ઉઘો ચઢાવી મોઢો બહાર કાઢી સમયની નિરીક્ષા કરવા માડી મુંઢર પ્રમાત, કુદરતની લીલા અને વિશાળ વૃક્ષોના સમુદાયવાળા મુઠર વનપ્રદેશને નીરબી તેના લોચન આનંદ પામ્યાં

“ શુભાખ ખેન બુઝો પ્રભાત થયું કુવે રથને થોડીવાર ઉભો રખાવી આપણા માણસોને દાતણ પાણી કગવી સર્વે સાથ ભેગો કરી પડી રસ્તે પળીએ, કહો તમને કાંઈ હરકત છે ? ”

“ જેવી અણેલી ખેનની મરણ ! તમને ગમ્યું તે મને પણ ગમ્યું. તમારી પત્ર દગી એજ મારી પ્રસન્નતા અને મરણ ! ”

“ અરે લાઈ વખતશંગ કુવે રથને અડીજ ઉભો રાખી બળદને છોડી વિશ્રાન્તી આપો ”

“ જેવો બાનો હુકમ ! ”

“ હ્યો ખેન રથમાંથી હિઠાં ઉતરો આવો જરા આમ તેમ હરીફરી પગને છુટા કરીએ. ”

“વખતશંગ રથમાંથી સાથરો બહાર કાઢી અડી બિછાવો. તમે નિરાતે બળદને બાંધી દાતણપાણી કરી કસુંબો હ્યો. અમે

આટલામા ફરીએ છીએ. આપણા માણસોને આવવા દો. ”

“ બહેન આ જંગલની વાટ છે, માટે આઘા પાછાં જાહુ થયો નહીં. જુઓ ! વળી આ પાસેજ સુંદર પાણીનો ઝરો છે; આમ આ જાહુ જંગલ આવી રહ્યું છે, અને વળી પ્રભાતનો પહોર છે એટલે જંગલી જાનવરોનો ભો વધારે લાગે સવાર, અને સાંજ એ દાણે વાઘ દીપડા સીંહ-અને ચિત્તા જરૂર પાણી પીવા આવે, માટે જાહુ સાવચેતીથી ચાલવું. ”

“ ના ના એતો અમે જાણીએ છીએ, આતો જરા રહેજ હરફર કરીએ છીએ. ”

“ તો મુખેથી કરો ઉભાં રહો મને જરા દેવતા પાડવા દો, તાપણી સળગાવવા દો. જંગલમા દેવતાનું દેવત દેવ કરતા પણ અધીક છે. ”

“ ઠીક ઠીક ઠાકોર, તમને ઠીક લાગે તેમ કરો; પણ અમે જરા આટલામા ફરીએ છીએ ”

“ બહેન બે દાતણ લઈ લ્યો આવો જરા ઝરા કાઠે બેઝી વનલીદા બેઠએ. ”

“ હા આવો. ”

આ પ્રમાણે વાનગીત કરતી બે નવયુવાન યુવતીઓ રથમાથી દાતણ અને કળશીઓ ઝાલી ઝરા કાઠે આવી દાતણ કરવા લાગી. રથની પાછળ રહેલા રાવણીઆઓ પણ આવી પહોંચ્યા. તાપણી પાસે બેસી થોડીવાર તાપી હુકો ચલમ પી જંગલ જવા લાગ્યા. રથવાળા ઠાકોર પણ હુગાપાણી કરી મુંબારા પર મુંબારા ખાવા લાગ્યા ! ! ઝરાથી થોડેક દુરજ

કુંદન પહેલી છે.

“ આ બધો રાગો ભેગો કીરતારે જોતજોતામાં કરી દીધો, એક ઘડી પહેલાં જ્યાં ચકલુ સરખું પણ ફરકતું નહોતું, ત્યાં માણસોની હાજરી નિમિષ માત્રમાં થઈ ગઈ. પણમાં તૃણનો મેરૂ અને મેરૂનો તૃણ કરનાર પરમાત્માની કળા અકળ છે, અગમ્ય છે અને અલૌકિક છે. તેની સીદી નજર જે સ્થળે અને જોના પર પડે છે ત્યાં તમામ સીદું થાય છે અને જ્યાં કડવી દ્રષ્ટિ થાય છે ત્યાં તમામ કડવું થાય છે. વ્યવહાર દર્શનમાં જોને એકલકા અને આધાર વગરના અવલોકી દયા ખવાય છે, તે જોતજોતામાં બેકલકા અને આધારવાળા થઈ આશ્રય આપવાને લાયક થાય છે. છતનો છલકાટ અને અછતનો ગલરાટ જાંજવાના નીર જોવો નિર્થક અને દુઃખદ છે. જગતમાં સુખી અને દુઃખી એ કર્મ-નાટકના પાત્રો છે. તેમનું કાર્ય જોઈને દરેક જણે પોતાના મન ઉપર કાર્ય કરાડીને ધડો લેવાનો છે. હસતા જોઈને હરખાવું નહિ અને રોતા જોઈને ગલરાવું નહિ. પ્રાણી માત્રને યથાશક્તિ અને યથામતિ મદદગાર થવું, એજ જીવન વ્યવહારનું ઉત્તમ વર્તન છે. જગતમા જેટલું થાય તેટલું સાંજ કરવું, સાંજ ન થાય તો એક કોરે છાનામાના ન્યારા બની બેસી રહેવું, પણ કોઈનું ગુરૂ કરવા તત્પર ન થવું એજ મનુષ્યદેહનું શ્રેષ્ઠ સાર્થક છે. પ્રાણીમાત્રની કરણીનો બદલો આપનાર કીરતાર છે, માટે ઇશ્વરી સત્તાની વિરુદ્ધ પડી કોઈનું પણ ભુંડું કરવા તત્પર બનવું અર્થાત્ પરમાત્માથી વધારે ડાહ્યા નજ થવું. હું પંદના ગાલા બાંધી હરીને કોઈ કાળે પણ હુલવવો નહિ.

હુભાવેલો હરિ કરણીનો ખદલો આપ્યા વગર રહેતોજ નથી. કર્મ સ્વરૂપમાં અંબલેલા નિર્દોષ જીવાત્માનો બેલો અંતે હરિજ છે. તેના પૂજકો આશ્રીતોના અન્તે કલ્પાન્તે રણ છોડવી ન્યારા થએલાને મારાજ કરે છે. હરિના જેવો ઉત્તમ આધાર નથી, હરિના જેવો શ્રેષ્ઠ મિત્ર નથી. હરિના જેવો કોઈ ત્રાતા નથી અને હરિના જેવો કોઈ રિપુ નથી, માટે જીવનકથાના માર્ગમાં ડગલે ડગલે અને પગલે પગલે હરિની ભીતિ રાખી હરિપર પ્રીતિ કર્યાજ કરાવી, હરિનું ભજન એજ મોક્ષ જીવન છે.

દાતણપાણી કરી ઝરા પરથી ઉઠી બે સુંદરીઓ જંગલના મો લણી શીતળ પવન ખાવા સારૂ જવા લાગી. ઝરાનો પ્રદેશ મૂંઝી જંગલના નેળીઆમાં વાતો કરતી કરતી તેઓ દાખલ થઈ. જે શિક્ષા આગળ કુદન પડેલી હતી ત્યાં તેઓ હસતી રમતી હવા ખાતી ખાતી આવો ચઢી, વધારે દૂર ન જવાની ઠાકોરની શીખામણ છતાં પણ શીખ ભૂલી વાતચીતના તાનમાં બેઠાં તે કરતા પણ આગળ વધી ગઈ.

“ જહેન નગરના નાગરીકોને નગર કરતા વન વધારે બહાલુ લાગે છે. ”

“ હા, વનમાં વસતા વનવાસીઓને વન કરતા નગર સારૂ લાગે છે. ”

“ સખો રાત દીવસ પાસે રહેતી વસ્તુની કીંમત વસ્તુ પાસે હોય છે ત્યારે લાગતી નથી. ”

“ હા જહેન મને તેનો અનુભવ છે. વસ્તુ વિના ન્યારે થવાય છે ત્યારેજ વસ્તુની વાસ્તવિક કીંમત અંકાય છે. ”

“ બહેન ને ને પેલુ કાલે મળે છે ? ”

“ સખી કહે ના કહે પણ મને આ વન વધારે બહાલું લાગે છે. ”

“ સખી કુદરત કોને અળખામણી લાગે ? ”

“ બહેન એ પ્રશ્નનો પ્રત્યુત્તર પાઠવો તો વધારે મહત્વનો છે. ”

“ હા, દરેક મનુષ્યોને કુદરતના કાનુનમા રહીને કાર્ય કરે તો તેમને સદાકાળ કુદરત સાકર જેવો લાગે, પણ જે તલમાત્ર કુદરતની કક્ષાની બહાર જાય તો તરત કડવીઝેર જેવો લાગે. ”

“ કુદરતનો વિકાસ એજ વિશ્વપતિની પ્રભુતા છે, અને કુદરતનું પીછાન એજ સાચુ વ્યવહારીક જ્ઞાન છે. કુદરતનો અણુગમો એજ અજ્ઞાન છે. ”

“ બહેન જે જે પેલું કોણ સૂતું છે ? ”

“ હેં હેં ક્યા છે ? ”

“ અરે જે પેલા વૃક્ષની પાછળ ! ”

“ હા ..ગરાગર, કોઈ સ્ત્રી જેવું જણાય છે ખરું. ”

“ તો ચાલો આપણે જરાક પાસે જઈને લેઈએ. ”

“ હા, ઠીક ચાલો. તેની સાથે વાતચીત કરવાથી વનની સહેલગા સારી રીતે થશે. ”

“ ઓહો બહેન એતો કોઈ બેભાન થયેલી સ્ત્રી છે. ”

“ અરરર સખી, જે જે તેની આસપાસ લોહીતું ખાળો-ચીયું લરાયું છે ! ”

“ હા....ગિયારી કોઈ મરણ પામેલી જણાય છે. અરે સગવાન તેને શુ રસ્તામાં પ્રસવ થયો. હશે ? ”

“ ના મા પ્રસવ જેવું તો કાંઈ નથી, પણ કોઈ જંગલી જનાવરે મારી ખાધી જણાય છે. ”

“ અરે ના ના કોઈ વગડાના લુંટારાએ ઘરેણા સાફ તેનું ખૂન કર્યું હોય તેમ જણાય છે. ”

“ ખૂન ગમે તેમ હો પણ મને તે બિચારી જીવતી લાગે છે. જો ધીમે ધીમે શ્વાસ લેતી જણાય છે. આવ આપણે તેની માવજત કરીએ ! ”

“ ખૂન જો જો તું જઈને આપણા વખતશંગ ઠાકોરને બોલાવ. એ અનુભવી અને ઘરડો કરેલ ગરાસીયો છે, તે તરત બોળખી કાઢશે અને તેનો સારવાર કરશે. ”

“ અરે વખતશંગ ઠાકોર એ ઠાકોર, અરે ઠાકોર અહીં જલ્દી આવો, દોડતા આવો. ”

“ અરે અહીં ઉભી ઉભી ખૂમો ના પાડ. આપણે દૂર છીએ. બંધાણી માણસ એકદમ નહિ સાલયો. જા જરા પાસે જઈ ટોકો કર. ”

“ હે ઠાકોર, અરે બનુજી, ધનેશંગ, મદારશંગ જે કોઈ હોય તે એકદમ દોડતા આવો. ”

આ પ્રમાણે ખૂમો અને ઘાટો સાંસળતાંજ એકદમ ઠાકોર અને રાવણીઆ ચમક્યા, અને જરૂર કાંઈ વાઘગાઘ હશે એમ ધારી ઉઘાડી તરવારે ધસમસ્યા દોડતા આવવા લાગ્યા, ઠાકોરે જામગીરી ચેતાવી બંદુક ફેડી લયનો નાશ કર્યો, અને હાફલા ફાફલા દોડતા આવી પહોંચ્યા.

“ ખમા ખમા ખૂન શું છે, કાંઈ વાઘગાઘ છે ? ”

“અરે ગલરાશો નહીં, ધીરજ રાખો, લય કાંઈ નથી; આ તો એક સ્ત્રી જંગલમાં ઘવાઈ પડી છે. તે બિચારીનો પ્રાણ બચાવવા સારૂ તમને ઘાંટા પાડી બોલાવ્યા છે. અમને કાંઈ પણ ઉની આંચ આવી નથી; તેમ વાળ પણ વાંકો થયો નથી.”

“હાથ લલા લગવાન તેં અમારી લાજ રાખી.”

“અરે ઠાકોર બુઝોને આ બિચારી સ્ત્રીને શું થયું છે !”

“અરે ખુદેત એ તો કોઈ વખાની મારી જંગલમાં આવી ચઢી હોય તેમ લાગે છે.”

“અરે બનાજી, કહો ના કહો પણ છે કોઈ ખાનદાનનું ફરજંદ !”

“હા ભાઈ મારૂં સાળુ મને પણ એમજ લાગે છે, રસ્તામાં કોઈએ લુંટી હોય અજર વાઘગાંધે ઝડપી હોય એમ જણાય છે.”

“હા કાઈ ગડગડ હોવી જોઈએ ખરી.”

“અરે ઠાકોર મને તો એમ લાગે છે કે કોઈ દુરીજને આખ આડી કરી હોય એમ જણાય છે. આ લલી ખાઈ લાજની મારી આટલું દુઃખ પામી હોય એમ વરતાય છે.”

“ભાઈ તમે કહો છો તે ખરૂં, પણ મારૂં મન માનતું નથી, હાથે કરી જંગલના દવમાં આવી ચઢેલી આ ખાઈ છે. પગ ઉપર કુહાડો મારવાનો ઉદ્દેશ તેણે કર્યો જણાય છે. કપાળમાં પથ્થરનો ઘા છે, માટે નક્કી દુઃખની મારી અકળાઈ અમુઝાઈ વગડામાં આવી વિલાપ કર્યો જણાય છે.”

“હશે, ગમે તેમ હો પણ આપણે મદદ કરી તેને ગયા વધી જોઈએ.”

“જાઓ મારા લાઈ એ શું બોલ્યા, પુન્ય કર્યું કયા જતું રહેવાનું છે ? સ્ત્રી જાતનો જીવ ઉગરશે એ તે કાંઈ નાનું સુંદર કામ છે ? ”

“હીક, ત્યારે એને જીવની પેઠે જાળવીને ધીમેથી ઉપાડો. લઈ લ્યો તેને રથમાં. ”

“હાસ્તો લાઈ, નજરે પડી તે કાઈ રસ્તામાં રખડતી મુકાય ? હાં ઉપાડો મારો બાપો. ”

“એ જોજો, ધીમેથી જાળવીને, શાંતિથી, તેને કાઈ ધક્કો ન લાગે ! ”

“અરે ઠાકોર રામ રામ કરો, ધક્કો તો લાગી ગયો. આતો આપણને પરમેશ્વરે મોકલ્યા ! ! જેને રામ રાખે તેને કોણ ચાખે ? ! ”

“હા ચાલો મારા બાપલા ચાલો ! ! ”

“વાહરે ભગવાનીઆ તારી લીલા ! ! ”

“મારા બાપ, તું પણ આલલામાં બેઠો બેઠો વગડામાં ગજગ શુભરે છે. ”

“અનાથ ગરીબ કુંદનને આ પ્રમાણે ઠાકોર અને ગરા શીઆ ટાંગાટોળી કરી ઉપાડી ગયા. વનલીલા જોતી બે નવયુવક સુદરીઓએ કુંદનની જીંદગી બચાવી. રથ જોડાવી કુંદનને સૂવારી ધીમે ધીમે તેની માવજત કરતી કરતી તેને લઈ ચંબેલી અને શુભાગ રસ્તે પડી ! ! જેને હરિ ઉગારે તેને કોણ મારે ? બહાલા વાંચક વૃંદ ! “આતો ગિચારી જ ગલની જોગણ કે બહાલાની વિજોગણ ? ! ! ”

પ્રકરણ ૨ જી.

સુધારક અધરહુડ કે વિદારક અમીત ભૂંડ !

દાહરો.

ધર્મ ઉપર શ્રદ્ધા નહિ, કર્મ ઉપર નહિ પ્રીત,
શર્મ નીનિ નહિ નયનમા, ભણી ગુમાવે વિત્ત

માણસ અનુકરણ કરનારજ પ્રાણી છે અને તે કુવી રીતે થાય છે તેની જ ખર પડતી નથી. સાવધાની કામ આવતી નથી, તેથી સંગનો ખરાગ રગ દાગે તેવાના પ્રસંગમા ન આવવું એ શ્રેયષ્ઠકર છે માણસની સોગત તેના સ્વસાધની ઓળખાણુ આપે છે, ને તેટલા માટેજ જે માણસ જેવી સોગતમાં હોય તેવાજ તેના ગુણુ હોવા જોઈએ. નીચ વૃત્તિના માણસોમાં ભળવું એ નીચ બુદ્ધિ જણાય છે અને એવી સગતમા વારંવાર રહેવાથી આપણી વૃત્તિ પણ નીચત્વને પામે છે.

આઈસ લવડર સોડા બીચુટ મીગારેટ સાઈરખસ મળે,
બુટ પાટલુન બપોટ પાકીટ લાકીટ લટકે દામ રળે,
દાકતર, માસ્તર ને બારીસ્ટર થાય હોય જે ચામ રૂડી,
લાડી ગાડી વાડીમા કેળવણી પામે હાય કુડી

મનની ગતિ એવી છે કે તે નીચે માગે વેગથી વળે છે, એટલે નીચાની સોગત થતાંની સાથે હૃદય સંકોચાવા લાગે છે અને ધર્મનીતિની વૃત્તિ નળગી પડી જઈ સ્વભાવ નિર્ણય, અનિશ્ચયવાળો અને સમયાનુસાર સ્વાર્થ સાધનાર થઈ જાય છે. આમ થવાથી ખરી મહત્તા અથવા ઉદારવૃત્તિથી માણસ કેવળ વિમુખ થઈ રહે છે આપણા કરતા વધારે બુદ્ધિમાન ચરિત્રવાળા અને વધારે અનુભવી માણસના સગથી આપણુ મનોગળ વધે છે.

* * *

જીએ સુધારાની રીત જન સહુ વિચારીને ચિત્ત,
કાટ છુટ ને પાટલુનો પહેરે કર પકડે છે સોટી;
ખાવા માગે છે ખુરશીએ લગડા સોતા રોટી-૦
માટી ખાતાં દારૂ પીતા દોષ ગણે નહી જરીએ,
કરથી ખાલુ બંધ કરીને ખાય છે કાટા છરીએ-૦
ધુમાડના ઢગલા કાઢે ચીકટ મોમાં ઘાસી,
એક ગળે ત્યા ખીજી કરમા તુરત લેછે ગાસી:-૦
નાતા મ્હોળતવાળા આવે કે સગા ને ઝાલા,
જમવાનો કાષ ભાવ ન પૂછે આપે ઝાલા ખાલા-૦
સોળતીઓને કહે સાહેબજી કાઈ કામ ને મેળ,
મારે ધક્કો દઈ પાનને આતે કેવા કહેવા-૦
કેળવણીમાં ખૂંકે કાળી મેળવણીમાં ભારે,
દુખ કયું દુનિયામાં મોટું ચાલુ આ સુધારે-૦

“ અમારા વેગને અહીં દાણ છે અટકાવનારે,
 અમારે નામ ન્યારે ધામ ન્યારે કામ ન્યારે :-
 કહે કદી કોઈ અમને ગાણીય દાના કે દીવાના,
 નથી પરવા અમે જાણ્યુ ગધા જગને અકાર ! :-
 રમમ આવી અમે આત્મ તણી ફીડી નજરથી,
 કહે કોઈ સાર તો તેને કહે કોઈ નકાર :-
 અમારી આંખ ન્યારી કાન ન્યારા ચાલ ન્યારી,
 અમારો દેશ ન્યારો વેશ ન્યારો લિજ ગાર :-
 જવાનું છે અમારે અન્ય મ્યાને અન્ય માર્ગે,
 અમારે રૂપ એકજ એક સાથે છે જનાર :-
 અમે કહીયું નહિ લવરાગી કે ત્રિતરાગી જીએ,
 અમે અહીં દાણ જીએ જાણે એ અંતર અમારે :-
 ભલુ આ એક ભાવ્યુ કે મળ્યો ઉસ્તાદ અમને,
 હવે આ ત્રેપમા નથી કોઈ આડે આપનાર :-”

આજરોજ આપણી નવલકથાના નાયક મી. મધુકર પોતાનાં માથાપ મરી જવાથી ગારમા તેરમાના કારજ વરા પ્રસંગે સુધારાના એક ઉમદા ધડા તરીકે પોતાના સુધારક મિત્રોને સુધારક પ્રધરહુડ તરીકે એક ડીમરપાટી આપનાર છે તેના સગા બહાલાઓ અને જુના વિચારના સ્નેહીઓ અને મિત્રો તેના આ ઉદ્વેગ અને નવિન પગલા સામે ખુબ કંકળી ઉઠ્યા છે. તેના સુધારક મિત્રો આ સુધારણા સાર એકે પગે આનંદિત થઈ તેનાપર ધન્યવાદનો વરસાદ વરસાવી રહ્યા છે. એકાએક આવું ઉદ્વેગ સુધારાનું પગલું ભરવાને વાસ્તે મધુકરને એક ખાસ કારણ મળ્યું હતું. મધુકરના બાપને બપોરના ગાર

વાગતા સુધીમાં પણ કોઈ સગુંડાલુ ડાઘુ તરીકે ઉપાડવા આબું નહોતું. મધુકર સાહેબ કોઈના મરણ પ્રસંગે સ્મશાન જતા નહીં અને કુસુમને પણ રોવા કુટવા જવા દેતા નહીં; આથી તેના સગા ંડાલાઓ દરેક જણ અતિશય તેના ઉપર શુસ્સે થયા હતા, અને પ્રસંગ મળતા આડાઅવળા થઈ તેને એક ચાનક સારૂ સજ્જડ દાખલો બેસાડ્યો હતો. આ દાખલો કુદરતી એવો તો સજ્જડ અને વિષમ હતો કે સાહેબ ગહાદુરને ઘાંચીના ગળદનો એકકો લાવવાની જરૂર પડી હતી. પિતાના શખને એકામા ઘાલી સ્મશાન લઈ જતા મધુકરને પારાવાર પ્રીટકાર અને ધિક્કાર પાડાપાડોશી અને સગાંબાંઓ તરફથી અપાઈ રહ્યો હતો. આ વેર વાળવા સારૂ મધુકરે દશમું ગારમું કરવું ઉઠાડી દઈ ડીનરપાટી આપવાની યોજના ઘડી કાઢી હતી. નાહકનું ખર્ચ કરી સગાંબાંને ખવરાવવું અને ખાનારાં સગાંબાંઓ તેની પુકપાછા નિદા કરે એ તેને ઠીક નહિ લાગવાથી અધરહુકની તૈયારી કરી હતી. આ સુધારાની ધમાલમા તેણે પિતાની મરણોત્તર ક્રિયા પણ વિસારી દીધી હતી. પોતાના કુળગૌર આચાર્યને પણ અવગણના કરી ધમકાવી કાઢી મેદ્યો હતો. એક દર દુનિયાની લાજ મૂકી પોતાનું ધાર્યું કરવા તે એકે પગે ખડો થયો હતો. પોતાના આ કાર્યને જગત કેવું કહેશે તથા ન્યાતબતમા તેની કુડી કહેણી રહી જશે તેની પણ તલમાત્ર પરવા ધરી નહોતી. એક સુધારાનું જમણુ તમામ સુધારક મિત્રોને બોલાવી એક લાણે અને એક ટાણે આપવું એજ ધૂન તેના મંગળમાં રાત દિવસ સતત ચાલી રહી હતી. આજરોજ પોતાનું

ધાર્યું કરવા, સુધારાને જાતિલોગથી આદરવા, સગાંબહાલાંઓનાં
 ના વેરની વસુક્ષાત લેવા અને પોતાની સુધારા સમાજમાં એક
 જળરો જશનો ડકો વગડાવવા પગરણ માંડ્યું હતું અધરહુડના
 જમણને વાસ્તે રાયપુર દરવાજા બહાર આવેલો એક શેડીઆનો
 બગલો કાંકરીઆ પાસે ભાડે રાખેલો હતો. બગલાને સારી રીતે
 અપટ્ટોટ છેલ્લામા છેલ્લી ફેશનના ફર્નીચરથી શ્રુગારવામા આવ્યો
 હતો. મેમાનોને દરેક પ્રકારનો આનંદ મળે તેવી સંભાળ લરી
 ઉત્તમ યોજના તૈયાર કરવામા આવી હતી. જેન્ડ ફેનોગ્રાફ અને
 સંગીતની આનંદદાયક ગોઠવણ રાખવામાં આવી હતી જમણ
 પણ ઘણુંજ ઉત્તમ પ્રકારનું સુરતથી રસોઈઆ બોલાવી તૈયાર
 કરવામા આવ્યું હતું આજરોજ મધુકરની આખી ન્યાત આ
 તાલમેલ જોવા તૈયાર થઈ હતી દશમું બારમું કાઠી નાંખવાથી
 આખી ન્યાતમા હોડા થઈ રહી હતી. બરાબર ડીનરનો ટાઈમ
 થતાજ મોટરો, વિક્ટોરીઆ અને ભાડાની ગાડીઓની ધમાલ
 થવા માડી આખો રાયપુરનો રસ્તો ધમધમી ઉઠ્યો. જોતજોતામાં
 બગલો આમત્રણ કરેલા સુધારક સ્ત્રી પુરૂષોથી ખીચાખીચ
 લરાઈ ગયો, ન્યાતીલાઓનાં પણ ટોળેટોળાં બંગલાની આસ-
 પાસ અને કાંકરીઆ તળાવ પર ફરવા નિમિત્તે આવવા લાગ્યાં.
 ઘણા ઘણા ચિકિત્સકો સુધારક અધરહુડની ચિકિત્સા કરવા સાડ
 આમતેમ અવનવા વેશમા ફરવા લાગ્યા. મેમાનોના સત્કાર અને
 આનંદ સાડ જેન્ડના મધુર સરોદ વાગવા લાગ્યા. ડીનરની પણ
 ધીમે ધીમે તૈયારી થવા લાગી. બંગલાની પાછળ આવેલા
 યોગાનમાં ટેબલો ગોઠવાવા લાગ્યાં. પીરસનારાઓની પણ સારી

સંજ્યા લપકાળ ધ પોશાકમા સજ્જ થઈ આમ તેમ ધુમવા લાગી. છેવટે સુધારા સમાજના સેક્રેટરી સાથે વાતો કરતો મધુકર બગલાના પગથીઆં ઉતરતો ઉતરતો છેક ચોગાનમાં આવી સર્વ પ્રકારની સરભરાની વ્યવસ્થા નિહાળવા લાગ્યો.

“ બુચો સેક્રેટરી સાહેબ, આ બધરહુડનું નવીન પગલું મેં તમારા કહ્યા પ્રમાણે ભર્યું છે, હવે એ સૌ સારી રીતે પાર ઉતારવું તે તમારા હાથમાં છે. ”

“ નેવર માઈન્ડ માઈ ડીયર મધુકર ! નેવર માઈન્ડ. સૌ સારા વાનાં થશે. દ્યો ચાલો હવે આપણે કાર્યની શરૂઆત કરીએ. ”

“ હા ચાલો. દરેકને મીલાવીને કામ પાર ઉતારો ! ”

“ વેલ મી. પાર્કોલ અને મીસીસ પાર્કોલ, આય સાઈડ પર આવો. ટેક ચોર સીટ હીઅર. ”

“ ઓહ થેન્ક યુ ! ! ”

“ અરે મી. આન દરાવ, તમે તમારા ફ્રેન્ડો સહીત આ સાઈડ પર બિરાજો. ”

“ ઘણીજ ખુશીથી સાહેબ ! ”

“ આવો બાવા આદમજી તમે મારી પાસે બેસો ! ”

“ અરે વાહરે સાહેબ ! આય શુ બોલીયા ! ! ”

“ ઓહ મી. બુક કમ ઓન કમ ઓન હીઅર ! ”

“ ઓહ હાઈલી ઓપ્લાઈન્ડ ! ! ”

“ વેલ મી. ચીચુ સીટ ધેર ! ”

“ થેન્ક યુ. ”

આ પ્રમાણે દરેક કોમના ગૃહસ્થોને ઘટતો આવકાર આપી ઘટતી ઘટતી જગ્યાએ વેલકમ કરી બેસાર્યા !! દક્ષણી, વણિક, નાગર, પારસી, ઇસ્લામી, પાટીદાર અને બીજી વિવિધ કોમના આગેવાન ગૃહસ્થોને એકજ સ્થળે અને એકજ ભાણે નાત જાતનો તફાવત મૂકી ડીનર પીરસાવવાની તાલમેલ તાકીદે કરાવવા માંડી !! શરૂઆતમાં બેઠના મધુર સરસ વાગવા શરૂ થયા. દરેક જણ આનંદ અને કુતુહલથી હળી મળી પોતપોતાના સ્થાન પર ગોઠવાઈ ગયાં

શરૂઆતમાં સુખની રકાબીઓ આવવા માડી ! સોડા, લેમન, જંજર અને રોઝમરોની ખાટલીઓ ખુલવા લાગી, દરેકની માગણી મુજબ મનગમતી ચીજો તાકીદથી પૂરી પડાવા લાગી, છરી કાંટા અને ચમચા વતી સુધારક મેમાનો નવીન સુધરેલું જમણુ ઉડાવા લાગ્યા. ઉપરા ઉપરી વિવિધ જમણુની વાનીઓની રકાબીઓ ચોગરદમ પીરસાવા લાગી. બુદ્ધી બુદ્ધી પ્રકારના મધો પણ સારી રીતે સોડાના ગ્લાસોમાં રેડાવા લાગ્યા. જેને જેવો જોઈએ તેવો મનગમતો ખોરાક સારી રીતે પૂરો પડાવા લાગ્યો. ન્યાત જાતનો તફાવત વિસારી એક ટેબલ પર મનગમતા ખાણુ પીણુની મીઠી મોજો સુધારક મેમાનો મારવા લાગ્યા. લગભગ અડધુ જમણુ ખલાસ થયું-કે તરતજ મી. મધુકરને વાસ્તે સલામતી લેવાની શરૂઆત થઈ !!

“ ગૃહસ્થો !

આજ રોજ આપણી સમાજના પ્રેમીનન્ટ સુધારક મેમ્બર મી. મધુકર ભાઈએ જે નવીન સાહસનું પગલું ભર્યું છે તેને

વાસ્તે આપણે તેમના ઘણા ઉપકારી છીએ. તેમના માળાપના મરણ પ્રસંગે દશમુ અગીઆરમુ બારમુ અને તેરમુ નહીં કરતા આપણી સમાજના મેમ્બરોને એક સગા બહાલાથી પણ અધીક માનીને સુધારક પ્રધરહુડનું ડીનર આપ્યું છે, તેને વાસ્તે તેમને ઘણો ધન્યવાદ ઘટે છે. હું આવા મગલ પ્રસંગે તેમને ખાસ મુબારકબાદી આપું છું. આમીન, આમીન, આમીન. ”

“ ભાઈઓ અને બાઈઓ ! ”

“ મારો જીવ પણ મારા જીવનમાં તેમને ધન્યવાદ આપવા ઉછાળા મારી રહ્યો છે. તેમણે ‘ થાય તેવા થઈએ તો ગામ વગ્ધે રહીએ ’ એ સુત્રાનુસાર તેમના સગાંબહાલાંને એક જગરી થપ્પડ લગાવી સુધારાનો અરથો દાખલો બેસાડ્યો છે. સુધારાના હુડ હુડતા શત્રુઓ જેઓ રાત દિવસ ખાઈ પીને સુધારકોની આજ મીઠી નિદા કર્યા કરે છે, તેમને આ વખતે મધુકરભાઈએ સારી રીતે ખજેરી કાઢી વિસારી દીધા છે. મરણ પ્રસંગે નાહકનું હૃદ ઉપરાત ખર્ચ કરી વિધન સંતોષી સગા બહાલાઓને જમણુ જમાડી સંતોષવા તે કેવળ દૂધ પાઈને સાપ ઉઠેરવા સમાન છે. તે લોકો ખાઈને ખોદે છે, પૂંઠ પાછળ નિદા કરે છે અને રાત દિવસ ખવરાવનારની ઈર્ષ્યા કરી તેનું ગૂઝવે છે, માટે લાયકને લાયકના બદલાની જે કદર કરવામાં આવી છે તે ઘણીજ ઉત્કૃષ્ટ છે. હું પણ આ પવિત્ર પ્રસંગે મી. મધુકરને મુબારકબાદી આપું છું ! કલ્યાણ, કલ્યાણ, કલ્યાણ ! ”

“ નેન્ટલમેને ! ”

મારા સાંભળવામાં આવ્યું છે કે મી. મધુકરભાઈના સગા

ઠાલાઓ ઘણાજ નીચ અને દુષ્ટ છે, તેમની નીચતાની હદ રહી નથી. મને કહેતાં ઘણીજ દીલગીરી પેદા થાય છે કે તેમના પિતાના મરણ પ્રસંગે તે અધમ લોકો શગ ઉપાડવાને વાસ્તે પણ આવ્યા નહોતા. ગિયારા સીધા રસ્તાના લાલા મી. મધુકર ભાઈને ખૂબ કનડયા હતા. છેવટે ત્રેત સસ્કારને વાસ્તે એક ભાડાની ગાડી લાવવાની જરૂર પડી હતી. આ પ્રમાણે રજાડી તે લોકો વિદ્વંસ તોષી બન્યા હતા. આ આપણા મધુકરભાઈ તેમનાથી બિલકુલ પણ ડર્યા નહોતા, તેઓ ઉલટા બહાદુર બની જાતે ભાડાની ગાડી કરવા ગયા હતા, અને બળદીઆને રેશમી કતારનું જોતરૂં બાધી જાતે ગાડીમાં પિતાના શબને પધરાવી સંસ્કારિણી સ્મશાનમાં હાંકારી ગયા હતા. સુધારાનો આ પણ એક નવીન દાખલો તેમણે જન સમાજ ઉપર પાડ્યો હતો. ઈર્ષાખોર સગા ઠાલાઓની બિલકુલ પણ તેમણે દરકાર રાખી નહોતી. આત્મભોગનું ઉત્તમ દૃષ્ટાંત આપી તેમના મોઢા સદાને વાસ્તે કાળા બનાવ્યા છે. સુધારાના આ નવીન સાહસને વાસ્તે હું પણ તેમને ખાસ મુબારકબાદી આપું છું. હુરરે, હુરરે, હુરરે.”

“ મીસ્તરો !

કાળ મળે જે કાર્મ થાય છે તે સારૂ જ થાય છે જ્યારે એકાદ જણ મરણ પામે છે ત્યારે તેની પાછળ એક જગરૂં ધાધલ થાય છે તે ધાધલમાં જમાનાના ફેરફાર સાથે જે સુધારા થાય છે તે તમામ આવકારને પાત્ર થાય છે. માણસ મરી ગયા કેડે તેને ત્રણ ચાર ગાઉ દૂર સુધીના સ્મશાનમાં ઉચકીને લઈ જવું તે એક આ જમાનામાં મુશ્કેલીનો સવાલ થઈ પડ્યો છે જો તમામ

સગાબહાલાંઓ સ પ કરીને સાથે આવે છે તો કામ પાસ થાય છે, નાહ તો કામ તરત નાપાસ થાય છે મારા મહેરબાનો મારી મશ્કરી કરશે નહિ, મને પણ ચાર વરસ ઉપર મારી સ્ત્રીના મરણ પ્રસંગે આવેજ દાખલો અનુભવવો પડ્યો હતો. યારો તે વખતે એક જળદં તોફાન મચી રહે છે ધડીમ ધડીમ કુટાણ ચાલે છે, કાણ ઉપર કાણો આવે છે, અને છેવટે કેડ બાધી કાછડા મારી એક શ્વાશે સુ બાઈની મેલ છૂટે તેમ મડદાને કાધ પર ચડાવી સ્મશાન સુધી લઈ જવું પડે છે. ઉચ્ચકનારા મરી જાય છે, પાછળ આવનારાઓ આઘાપાછા થઈ મો સતાડી નાસતા ફરે છે, આ પ્રમાણે કમળગતી થાય છે. આવીજ હેરાન ગતી મરનારના બારમા તેરમાના પ્રસંગે પણ પડે છે. મહેરબાનો કોઈ માઈનો પૂત જાગે ત્યારે મધુકરભાઈના જેવો નવીન સુધારો દાખલ કરે ! જ્યાં એકે સુધારો કર્યો કે તરતજ તેની પાછળ દેખાદેખી કરનારા ઘણા જણ નીકળી આવે. ગૃહસ્થો આપણાંમાં પહેલ કરનારની ખામી છે. તે ખામી જ્યારે આવા દેશ હીત-ચિતકો મધુકરભાઈ જેવા બહાર પડશે ત્યારે તે પૂરી પડશે. મારા મહેરબાનો હાલમા બારમા તેરમાના અનિષ્ટ રિવાજોથી ઘણી હાની થાય છે, વડીલોના ભરેલા બુના ટાંકા ઠલવાય છે નવા ટાંકા ભરવાને કોઈ શક્તિમાન થતું નથી, છતાં ઉલ્લેચી ઉલ્લેચીને નાતજાતને ખવરાવવાના આવે છે અને સગા સ બધીઓને પોષવામા આવે છે, તે સઘળું તે લોકો જોતજોતામા ભૂટી જાય છે. મધુકરભાઈ ઉપર વિતેલા દૃષ્ટાંતથી આપણે ઘણું શિખવાનું છે. ડોશી મરવાનો ભય નથી પણ જમ પેઢવાનો ભય છે. આજ

એમની વલે અને કાલ આપણી વલે. કાળગળે જેને કાંઈ વીતે તેમાંથી કાઢા પુરૂષે ઝીણી નજરથી તારણ શોધી કાઢવું જોઈએ. ઘેર ઘેર માટીના ચુલા છે. કાગડા બધે કાળા છે, તેમ સગાંબહાલા દરેક જણને હોય છે ને દરેકને તેમની સાથે પ્રસંગ આવેજ છે; માટે આપણે હાલમાં કાંઈ નવો સિદ્ધાંત સુધારા સંબંધી બાધી તારણ કાઢવું જોઈએ અધરહુડનું જમણું જમી પછી છાનામાના તાલીઓ પાડી ઘેર ચાલ્યા જવું એ શરમ લાગેલું છે; માટે સઘળા મેમાનોએ કાંઈ વિચાર કરી સુધારાની બોલબાલા બોલાવવી જોઈએ. હું આજના યાદગાર પ્રસંગે મધુકરભાઈને ધન્યવાદ આપું છું !! વિજય, વિજય, વિજય, શ્રીરંગ !!!

“ સુધારક મેમાનો !

હું આપના સમક્ષ એક નવીન સુધારો મૂકવા માગું છું. મારો સુધારો ઘણોજ ડહાપણભર્યો અને ઉમદા છે. તેને અનુસરવામા માણસ જાતનું કલ્યાણ અને ઉદ્ધય રહેલા છે મધુકરભાઈના વિતકણાથી મને ઘણીજ દીલગીરી થાય છે અને દીલગીરી સાથે આનંદ પણ પેદા થાય છે. દીલગીરીનું કારણ એટલુંજ છે કે મધુકરભાઈ જેવા ગાહોશ અને કુશળ સુધારકને તેમના પિતાના શબ્દ સંસ્કારને વાસ્તે કોઈ સચું બહાલું કાંઈ તરીકે ઉપાડવા ન આવ્યું, અને આનંદ એટલાજ સારૂ થાય છે કે મધુકરભાઈએ સગાંબહાલાના આવા દુષ્ટ કૃત્યથી ડર નહિ પામતા એક ભાડાની ગાડી કરી તેમા શબ્દને પધરાવી જાતે સ્મશાન પહોચાડયું અને તેને બાળી વહેવરાવી દીધું. જુહસ્થો સુધારો તે આનુંજ નામ !! સગાંબહાલાંને લાત લગાવી મધુકરભાઈએ સુધારાને ઘણોજ

પગભર મજબૂત બનાવ્યો છે. ખારમા તેરમાના ચાલને પણ
 પિતાના શબની રાખ જોડે ગંગાજીમા પધરાવો દીધો છે. ભાઈ-
 ઝો મધુકરભાઈએ આજથી ખારમાને બદલે પ્રધરહુડતું ડીનર
 ચાલુ કર્યું છે ! ! મહેરગાનો સુધારો આનુ નામ ! અરે સુધારકો
 સુધારો અને કહેવાય લાગાં લાપણો હાથના દોષ કા કરી કરવાં
 એ સુધારો નહિ પણ માથે પડેલીને બહાદુરીથી વેડી લઈ લાગ
 આવે કાકરી મારી દાવ જીતી લઈ સુધારાની પહેલ કરવી એનું જ
 નામ સાચો સુધારો અને એ કરનારજ સુધારક કહેવાય ! ! બાકી
 બીજા સુધારક નામના કહેવાય ! ! હવે આપ સાહેબો સમક્ષ હું
 મારો સુધારો પ્રગટ કરું છું. ભાઈઝો ! ત્યારે આપણે ઘેર કોઈ
 કુટુંબી મરણ પામે ત્યારે તેને વાસ્તે ખાસ કરી લારી કે ગાડીની
 ગોઠવણ કરવી. ઘર આગળથી રોવા કુટવાનું તદ્દન બંધ કરાવવું.
 પોતાના અગના કે ઘરના બે ચાર મુખ્ય માણસે શબને જાતે
 ગાડી હાકાવી સ્મશાન લઈ જવું અને તેને બાળી વહેવરાવી દેવું.
 મરણની ખબર આપણા સુધાગ શબનાદ પત્રમાં પ્રકટ કરાવવી
 મરનારના ખારમા તેરમાના પ્રસંગે કારજ વરો નહિ કરતા
 ફક્ત આપણી સમાજના સુધારક મિત્રોને આમ ત્રણ આપી ઘેર
 બોલાવવા અને આલુ પ્રધરહુડતું ડીનર કરી સુધારાની વાહ વાહ
 બોલાવવી ! ! આથી એક પંથ ને દો કાજ થશે. એક કાંકરે બે
 પક્ષી મરાશે ! પૈસાનો અને વખતનો ખચાવ થશે ! કલેશ કે કાસ
 અને દુઃખ શોકનો ત્રાસ જશે ! મરનાર મરતું જાય છે તેની સાથે
 તેની પાછળ જીવનારને મારતું પણ જાય છે. આ જગતમાં મર્યું
 એટલે તર્યું ! પણ પાછળ જે રહ્યું તેને કમોતે મરવાનું અરે

સદાય શોકની ચિંતામાં બળવાનું થયું !! મરણ પ્રસંગની માઠી અને મુખ્ય અસર પુરૂષ કરતાં સ્ત્રીઓ ઉપર વધારે થાય છે. પુરૂષ જ્ઞાનબળે મરણનો શોક વિસારી દે છે અને સ્ત્રીઓ અજ્ઞાન બળે મરણનો શોક દિન પર દિન વધારી દે છે; માટે મારા મહેર બાનો આપણે વેળાસર ચેતવું જોઈએ. પાણી પહેલાં પાળ ગાંધર્વી જોઈએ. હું આજના પ્રસંગને વાસ્તે મધુકરભાઈને મારા અંત કરણથી મુબારકબાદી આપુ છું અને તેમને સદાને વાસ્તે હુવા આહુ છું આમીન ! આમીન ! આમીન !! ”

“ સાહેબો !

હું આજના પ્રસંગથી ઘણોજ ખુશી ખુશી થઈ ગયો છું. હું મારી મીઠકતમાંથી એક લાખ રૂપીઆ આપણી સુધારા સમાજને હસ્તક સોપુ છું. તેના વ્યાજમાંથી સુધારા શબ્દનાદ માસિક પત્રને ડઈલી પેપર રોજી હુ પત્ર બનાવવું, અને તેની અંદર આપણા સુધારક મિત્રોને ઘેર થતા જન્મ અને મરણની નોંધ રોજ પ્રગટ કરવી. આથી મારા સમજવા પ્રમાણે આપણે સુધારો ઘણોજ આગળ વધશે. દેશ દેશાવરમાં બનતા તાબ સુધારાના સમાચાર, સુચના અને સ્વરૂપો હંમેશાં જાણવામાં આવશે. ખીલુ આજના માગલિક પ્રસંગ જેવા પ્રધરહુડનાં ડીનરો દરેક સુધારકને ઘેર થવાની ખાસ જરૂર છે. જેવું પ્રધર હુડનું ડીનર મરણ પ્રસંગે થવાની જે સૂચના થઈ છે, તેવીજ ખીલુ સૂચના હું મારા તરફથી મૂકું છું કે મરણ જોડે વિવાહ અને લગ્નાદિ ખુશાલીના પ્રસંગે પણ પ્રધરહુડના ડીનર ખાસ કરીને થવાં જોઈએ. આવા ડીનરથી આપણા સુધારકોમાં

લંબ રીગાર્ડ ખ્યારની લાગણી વધશે. સ પ થશે અને તેની સાથે સુખ હુખના સમાચારો મળતા રહેશે; અન્યો અન્યમાં લાઈચારો વધશે અને તેની સાથે સુધારો પણ તેના સાચા અને સુદર સ્વરૂપમાં કાંઈ ઓરજ પ્રકાશી નીકળશે, હું આજની અણુમોલી તકને વાસ્તે મધુકરભાઈને ઘણીજ શાખાશી આપુ છું!! શાખાશ! શાખાશ! શાખાશ!!”

“ બધુઓ !

હું પણ મધુકરભાઈના માનની ખાતર અને તેમને માર્ગે વિતેલા હુખના કાયમના નિવારણ સાડ મારી સીદ્ધતમાંથી પચાસ હજાર રૂપીયા સુધારા સમાજને હસ્તક સોપુ છું તેના વ્યાજમાથી મડદા લઈ જવાની ખાસ કરીને નવીન ગાડીઓ તૈયાર કરવી, તેને લઈ જવાને વાસ્તે બ્રાહ્મણ નોકરો કાયમને વાસ્તે રાખવા ગાડીઓનું મથક ખાસ કરીને શહેરની વચ્ચે આવ્ય રાખવું. જેને ઘેર મરણ થાય તેના ઘરમાથી ગમે તે એક જણ મથકમાં જઈને ખખર આપે કે તરતજ ગાડી તેના ઘર આગળ જાય અને મડદાને લઈને સ્મશાનમાં પહોંચતું કરે!! હાલમાં અજમાયશ દાખલ પાત્ર ગાડીઓ તૈયાર કરવી. પાત્ર ઘોડાઓ અને દશ બ્રાહ્મણ નોકરો રાખવા, સુધારક મિત્રો અને સેન્નરો પાસેથી એક પાઈ પણ ચાર્જ લેવો નહિ, અને બીજા પાસેથી ફક્ત નોમીનલ ચાર્જ તરીકે એક રૂપીયો લેવો. જો આપણી આ સુધારાની સીસ્ટમ પ્રજામાં પ્રિય થાય તો પછી તેને વાસ્તે હું પણ કાંઈ લાભો વિચાર કરી મારો હાથ લંબાવીશ. મહેરબાનો આ આપણી ગાડીઓનું નામ ‘સુધારક મડદા ટેકીમ કેરેજ’

રાખવું, આનાથી વખત અને પૈસાનો ઘણોજ ખચાવ થશે. તેની સાથે માંદલા મડદાતેજી માણસોનો મડદાં ઉપાડવાના ત્રાસમાથી છુટકારો થશે. જેમ જેમ વખત જશે તેમ તેમ આ સુધારાની લોકોને કીમત થશે. અત્યારે જે કાર્ક થાય છે તે ઘણુંજ સાડ થાય છે. આજના પ્રધરહુડના ડીનર પ્રસંગમાં પ્રભુની અતુલિત શક્તિનું તાદ્રશ્ય દર્શન થાય છે હું મધુકરભાઈને ઘણાજ માન સાથે મુબારકબાદી આપુ છું મુબારક ! મુબારક ! મુબારક ! ”

“ ગૃહસ્થો !

આજના મંગલ પ્રસંગે મને પણ જાદુઈ અસર થઈ છે. હું પણ મારો હાથ લગાવીને આપ સાહેબોને જાહેર કરું છું કે આજેજ સુધારા સમાજના હસ્તકેમા હું પાંચ લાખ રૂપીઆ સોપુ છું એ પાંચ લાખમાથી એક સુધારક પ્રધરહુડના ડીનર સાડ સુદર ગગલો બનાવવો, બીજું સુધારક સમાજનો એક મુશોભિત લવ્ય હોલ બનાવવો અને ત્રીજું રીમેરેજ પુનર્લગ્ન સાડ એક રમ્ય વિધવા વિવાહ મંદીર બાંધવું, બાકી જે કાર્ક રકમ રહે તેના વ્યાજમા સુધારાના વધારા સાડ પુસ્તકો લખાવવાં અને તેને પ્રબલમા મદ્દત વહેચાવવા આજના ડીનરની દરેક જણને ઘણાજ સારી અસર થઈ છે. મધુકરભાઈનો આપણે જેટલો ઉપકાર માનીએ તેટલો થોડો છે તેમણે આજે કાર્ય કરો દેખાડ્યું છે. દુનિયામાં પણ ઉપર ડુહાડો મારવાની ખાસ જરૂર છે સાહસ સિવાય સુધારો થતો નથી. અત્યારના જમાનામા લોકચરોનો વખત નથી, જે કાર્ક થાય તે કરી દેખાડવામાજ શોભા છે. આજરોજ તેમણે પ્રધરહુડનું ડીનર કરી નામના કરી છે. તેમ

૧૧ પર વીતેલા હુ. ખો ડીનર પ્રસંગે કહી બતાવતાં હુ:ખોનો સમુજગો નાશ થયો છે. એકને લીધે અનેક જલ્મ સુખી થયા છે. સુધારાનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ હવે વખત જતાં પૂર બહારથી ખીલી નીકળશે. સુધારાના હડહડતા શત્રુઓને આજના ડીનરથી ઘણો સારો ધડો મળશે. હુ માન્યવર મહાશય મધુકરભાઈને મુખારકબાદી આપુ છું. ધન્ય છે ! ધન્ય છે ! ધન્ય છે !!

“ ભાઈઓ !

આ જમાનામાં સુધારક પ્રધરહુડના ડીનરની ખાસ જરૂર હતી, તે જરૂરીઆત આજરોજ મધુકરભાઈએ પૂરી પાડી છે આપણે સર્વે એક પરમેશ્વરની પ્રજા છીએ. નાના મોટા ગરીબ તવગર ઉચ્ચ અને નીચ તેની દૃષ્ટિમા દરેક જણા સરખા છે તેના નિયમને માન આપવામાં મનુષ્યનું ડહાપણ સમાએલું છે. એક ટાણે એકઠા મળી એક ભાણે ખાવું અને એક પરમેશ્વરને એકતાથી ભજવે તેના જેવું બીજું એકે પુન્ય નથી; શુભ કર્મ નથી !! માટે મારા મહેરબાનો આજના પ્રસંગમાંથી આપણે એકતાનો પાઠ શિખવાનો છે. લિંગતાની ભ્રમણા મગજમાંથી દૂર કરવાની છે. દેશોદયના સાધનમાં લિંગતા ધણીજ હરકત કરે છે. દુનિયામાં જે કાઈ જશના કંઠા થયા છે તે તમામ એકતાના બળથીજ થયા છે. પાશ્વિમાત્ય પ્રજા જે કાઈ સુખ ભોગવે છે તે એકતાનુંજ પરિણામ છે અને પૂર્વની પ્રજા જે કાઈ દુઃખ ભોગવે છે તે લિંગતાનોજ પ્રતાપ છે. લિંગતાના નાશને વાસ્તે અને એકતાના પ્રકટીકરણને વાસ્તે આવા પ્રધરહુડના ડીનર થવાની ખાસ જરૂર છે. ન્યાત જાતનો તક્ષવત

એકતાને તોડી નાંખે છે. આપણે બધા એક ઈશ્વરનાં સંતાન છીએ; તેની દૃષ્ટિમાં દરેક જણા સમાન છીએ. આ સૂત્ર વારંવાર આપણે ઘોડ્યા કરીએ છીએ, પણ તે પ્રમાણે ચાલતા નથી, એ આપણી ભૂલ છે. આજ રોજ મધુકરભાઈએ તે ભૂલ સુધારવાનો અપૂર્વ પ્રસંગ રચ્યો છે, તેને વાસ્તે આપણે બધા તેમના અનહદ ઉપકારી છીએ. હું તેમને ખાસ કરીને મારા જીગરની લાગણીથી ધન્યવાદ આપું છું. ધન્ય છે. ધન્ય છે. ધન્ય છે. ધન્ય છે. ”

“ મહેરબાનો !

આજરોજ ઘણું કહેવાયું છે, મારે શું કહેવું તેની મને કાંઈ સૂઝ પડતી નથી, છતાં પણ બે ઘોલ ઘોલી આનંદ પામું છું ! આપણી સમાજમાં મધુકરભાઈ એક રત્નનર છે. તેમના સુધાગની કીમત થવાની નથી. તે જે જે કાર્ય કરે છે તે કાંઈ અલૌકિકજ કરે છે. ઈશ્વરે તેમનામાં સાહસ બુદ્ધિ કાંઈ ઓર પ્રકારનાં મૂકેલી છે. અત્યાર સુધી આપણે બધા અંધારામાં ઝોંઝા ખાતા હતા, હાલમાં જે અજવાળામાં આપણે આનંદ કરીએ છીએ તે બધો પ્રતાપ તેમનોજ છે. સુધારો શું છે અને તેનો દેટલો પ્રભાવ છે, તે તેમણે પોતાના આત્મભોગના દૃષ્ટાંતથી પૂરવાર કરી આપ્યું છે. અત્યારે જે જે સૂચનાઓ થઈ છે તે ઘણીજ કીમતી થઈ છે. ભલે કોઈને કડવી લાગતી હશે, પણ પાછળથી અનુસવમાં આવ્યે મીઠીજ લાગશે. જમાનાનું નેટલું મધુકરભાઈને જ્ઞાન છે તેટલું બીજા કોઈને મારી માન્યતા પ્રમાણે ઘણું જ ઓછું હશે. તેમણે ટુંક વખતમાં ઘણું કરી દેખાડ્યું છે. આ જગતમાં આગળ પડી કામ કરનાર પર હમેશાં શરૂ-

આતમાં અપવાદજ આવે છે, એક મહાપુરુષના વચન પ્રમાણે હું આપને જણાવું છું કે જેની શરૂઆતમાં નિદા થાય છે તેનાં પ્રાધળથી ઘણુંજ વખાણ થાય છે । માટે જગતની દરકાર નહિ રાખતા જે કાંઈ સારૂ જણાય તે બેઘડક કરવું અને જે કાંઈ ખરાબ જણાય તે તરતજ મૂકી દેવું કેવળ અથ શ્રદ્ધા ગાંધી પૂર્વજોના જૂના કુવામાં બુડી મરવું અથવા ગાડરીઆ પ્રવાહ પ્રમાણે દેખાદેખી કરવું તે માણસાઈ નથી. આપણે જે કાંઈ કાર્ય કરીશું તેની ભવિષ્યની પ્રજા પર કેવી છાપ પડશે તેનો પૂરતો વિચાર કરવો. જમાનામાં જેમ જેમ સુધારાની જરૂરીઆત જણાય તેમ તેમ તાગડતોળ અને નિડરપણાથી સુધારો ગ્રહણ કરવો આજરોજ મધુકરભાઈએ જે કાંઈ કહેવા કરતાં કરી દેખાડ્યું છે તેને વાસ્તે હું તેમને થેન્કસ આપુછું । શાબાશ ! શાબાશ ! શાબાશ ! । ”

આ પ્રમાણે ઉપરા ઉપરી મુખારકબાદીઓ મધુકરભાઈને અપાવા લાગી. ડીનર ટેબલ પર 'બેઠેલા દરેકે દરેક 'મેમાનોમા અપૂર્વ આનંદ અને ઉત્સાહ વ્યાપી રહ્યો. જગતનું એક ધોરણ છે કે જેને પાટલે બેઠા તેના નીચા નમી સુંદર ગીત ગાવાં. મેમાનોના મનમા પ્રધરહુડતા ડીનર સંગ ધી ગમે તેવી અસર થઈ હશે પણ ઉપર ઉપરથી ઘણા જણાએ ધન્યવાદના શબ્દો કહી મ્હોની મોળ ઉતારી 'ચડ જાઓ બેટા શૂગીએ લઈ બુદ્ધાકા નામ ' એ કહેવતાનુસાર કંઈ કંઈ ટીબગી અને બટક-બોલા મેમાનોએ મધુકરભાઈની મીઠી મીઠી અને ઠંડી મરકરી પણ કરવામાં બાકી રાખી નહિ. કેટલાકે ઉપરથી સારૂ મનાવ્યું

અને કેટલાકે મ્હો મલકાવી મૌન રાખી સાડ મનાવ્યું. ડીનરમાં વિલાયતી અને ગામઠી બંને પ્રકારની સોઈ રાખવામાં આવેલી હોવાથી સુધારક મેમાનોને કાંઈ ઝાઝો વાધો પડ્યો નહિ. કેટલાકે મ્હાપાણીથી ચલાવ્યું, કેટલાકે લેમન, સોડા અને બીસ્કુટથી ચલાવ્યું; કેટલાકે ફલાહારથી ચલાવ્યું, કેટલાકે મીઠાઈ અને ભજ્યાંથી ચલાવ્યું અને કેટલાકે નંગર ગ્લાસોથી પણ ચલાવી લીધું કેટલાકે મટન, ચાયસુપ, ડગલરોટી, પાઉ, કેક, પુલાવ અને સુધરેલી વાનગીઓની રકાબીથી ચલાવ્યું. જેને જે ભોઈતું હતું તે દરેકને આ પ્રધરહુડના ડીનરમાથી મળી આવ્યું. વાધો ફક્ત સાથે બેસી જમવાનો હતો; તે જમાનાના બળે અને ફેશન પોઝીશન અને સુધારાના પ્રભાવે કરી દૂર થઈ ગયો. આલરાઈટ અને આલઈકવલ એ ન્યાયાનુસારે આલ મેમાનો આલરાઈટ ડીનરમા સામેલ થઈ ગયા અને મનગમતી ખાણાપીણાની મીઠી મોજ મારવા લાગ્યા. દરેક દોમના દરેક ગૃહસ્થો વાંધા વગર દરેક સાથે આનંદ અને છુટથી ભેળાઈ ખાવા પીવા લાગ્યા. જગત પાછળથી શું કહેશે તથા ધર્મશાસ્ત્ર અને વર્ણાશ્રમના કર્મકાંડાદિ પુસ્તકોના સિદ્ધાંતો પર કેવું પાણી ફરશે તેનો તલ-માત્ર પણ વિચાર કર્યો વગર જગન્નાથજીનું તીર્થ અને જે ખાય તે પવિત્ર એ પ્રમાણે આખ મીચી ડીનરમા ડુગવા લાગ્યા લગલગ ડીનર ખલાસ થવા આવ્યું એટલે સમાજના આગેવાન અને પેટ્રન તરીકે ગણાતા ગૃહસ્થો મધુકરલાઈને સુમારકગાદી આપવા ઉભા થયા.

“ મારા બહાલા ગૃહસ્થો !

આજરોજ જે શ્રમ મી. મધુકરલાઈએ આપણને આનંદથી સંતોષવા સારૂ ઉઠાવ્યો છે તેને વાસ્તે તે ઘણા ધન્યવાદને પાત્ર થયા છે તેમને ઘણા લાયક ગૃહસ્થો તરફથી મુગારક ગાદી અપાઈ છે તે યોગ્ય જ થયું છે. બાંધુઓ આજરોજ સુધારક પ્રધરહુડનું નવીન પ્રકારનું ડીનર આપણી સમાજને અપાયું છે તેને વાસ્તે સમાજ તેમની ઉપકારી છે. પ્રધરહુડના ડીનર સંગંધી જે જે સૂચનાઓ અને ચર્ચા થઈ છે તે વ્યાજળી થઈ છે પ્રધરહુડનું ડીનર સુધારકોમાં થાય તે ઘણું જ સારૂ છે. લગ્નાદિ અને મરણાદિ પ્રસંગો વખતે આવા ડીનર થવાની અત્યારે જે સૂચના થઈ છે તે સૂચના ઘણી આવકારદાયક છે. મારે તે સંગંધી કંઈક કહેવાનું છે તે હું આપ ગૃહસ્થો સમક્ષ કહેવાની રજા લઉં છું. ગૃહસ્થો આપણે જેને ઉદર જન્મ લીધો છે અને જંના પવિત્ર હાથમાં લાલનપાલન અને પોષણથી ઉછરી મોટા થયા છીએ. તેવા પવિત્ર દેવ અને પ્રભુ સમાન ગણાતાં મા અને માપ, તેમના મરણ પ્રસંગે તેમની ઉત્તરક્રિયા કરવી વિસારી દઈ અને તેમના છેવટના સંભારણા તરીકે ગણાતાં જ્ઞાતિ ભોજન કરવા ભૂલી જઈ તે વખતે આવું સુધારક પ્રધરહુડનું ડીનર કરવું એ ઘણું જ શરમ લાગે છે, ધિક્કારવા લાયક છે અને અનિષ્ટ કાર્ય છે. દુનિયાની દરેક કોમ યથાશક્તિ અને યથામતિ માત પિતાની મરણોત્તર ક્રિયા કરી પિતૃઋણની ફરજ માથી મુક્ત થવા પ્રયાસ કરે છે; તો આપણે લાણેલાગણેલા અને સુધરેલા સભ્ય ગૃહસ્થોએ માળાપ મરી જાય એટલે તેને લાડાની ગાડીમાં જાનવર મરી જાય તે પ્રમાણે ઘસડાવી લઈ સ્મશાનમાં બાળી કૂડી મારવાં,

અને તેમનું દશમું અગીયારમું અને બારમાની પ્રેતમુક્તિની ઉત્તરક્રિયા ન કરવી; અને તેમનો દહાડો પાણી પણ ન કરવાં, તેના જેવું બીજું કંઈ પાપ છે ? માળાપનો મુકેલો વારસો લોગ-વવો, અને છેવટની તેમની ક્રિયા ન કરવી એવી નીચતા તમારા સુધારકો વગર બીજા કોણ કરે ? માળાપને જીવતા રજાડવાં અને બાળવા અને તેમને મુઆ પછી પણ મોક્ષના સાધનની ક્રિયા કરવા વિસારી દેવી તેના જેવો બીજો કીયો ભય કરશું છે. જે પ્રસંગે માળાપના અલૌકિક પ્રેમના સંભારણાના આસુ દીકરાની આખમાથી ટપકવા જોઈએ તે પ્રસંગે આવા તાગડ ધિન્નાની ડીનરો કરી મુબારકબાદીના ટોપલા માથે લેવા તેના જેવું બીજું કીયું નીચતાનું પગલું છે ? નાનેથી મોટા કર્યા, ભીનેથી ટોરા કર્યા, હુ ખ વેડી સુખમાં આગળ ધર્યા અને હુલાવીકુલાવી તેડી ઉચકીને દરેક ઠેકાણે કર્યા, પરણાવી પસ્તાવી ઘર માંડતા કર્યા, સણાવી ગણાવી વિદ્વાન બનાવ્યા અને સસારમાં સાડું નરમું પારખતા કર્યા, તેવા દેવાશી પવિત્ર માળાપના મરણ વખતે, તે માળાપને પ્રેમથી કાંધે ધરી છેવટના સ્મશાન મુઘી વળાવવા જવું તો રહ્યું પણ તેમને પશુના શબની સમાન મુધારક મડદા ટેકીંગ કેરેજમાં ઉપડાવી સ્મશાનમાં પહોંચતા કરાવવા, હાય ! એ નીચ કૃત્ય જેવું બીજું કીયું નીચ કૃત્ય છે ? ગૃહસ્થો પ્રધરહુડના ડીનરની હું વિરૂદ્ધ નથી; પણ વ્યવહાર દર્શનનાં કાર્યને કરવા વિસારી દઈ તેને બદલે ડીનર કરવા તેની હું વિરૂદ્ધ છું. મારા કહેવામાં આપ મહેરબાનો ફક્ત સાર સાર ગ્રહણ કરશો તો હું આપનો ઉપકારી થઈશ. ગૃહસ્થો હું આપની

ફતેહ ચાહુ છુ. આમીન ! આમીન ! આમીન !!”

“ સફરહસ્થો !

હુમણાં જે ટીકા થઈ તે ઘણીજ કહાપણુ ભરી થઈ છે, તેથી આપણે કોઈએ માહું લગાડવાનું નથી. હીતસ્વી હોય તે ખરી હીતની વાત કહે ! કહ્યું એસડ વ્યાપ્રીના નાશને વાસ્તે પાવામા આવે છે, તેમ સખત પણ પરિણામે મીઠા ગુણવાળી ટીકા સમાજનું જે અતરથી લહુ ચહાતો હોય તેજ કરે ! પ્રધર-હુડના ડીનર વિરુદ્ધ હુ પણ નથી. દુનિયાદારીમા કરવા જોઈતા તમામ કાર્ય કરી પરવારી આવા આવાં આનંદી ડીનરો કરવામાં આવે તો તેથી ઘણોજ ફાયદો થાય મરણુ પ્રસંગે અથવા લગ્નાદિ શુભ પ્રસંગે પ્રસંગની જરૂરીઆતની ફરજો અદા કરી આવાં ડીનરો કરવાની શુભ હીલચાલ થાય તો ખેશક આપણો સુધારો ઘણોજ આગળ વધે અને સમાજની તેથી ઘણીજ ઉન્નતિ થાય. ધી સુધારક મહદા ટેકીંગ કેરેજ કરવાની જે સૂચના થઈ છે તે સૂચના ઘણી વ્યાજબી થઈ છે, તેમા કોઈના જે મત છેજ નહિ જ્યારે કોઈને ઘેર મરણુ થાય ત્યારે મરનારનાં સગાંબહાણાં જે મહદાને લોક રીવાજ મુજબ સ્મશાન લઈ જવાને અશક્ત હોય તો તે વખતે આવી ગાડીઓનો આશ્રય લેવામાં આવે તો ઘણુજ સારું થાય; પણ ફરજઆત સુધારણાની લલામણુ કરવી તે ગેર-વ્યાજબી છે. ખીન્નુ મરણુની ઉત્તર ક્રિયાઓ સારી રીતે કરવી અને જે પોતાની શક્તિ હોય તો વ્યવહારિક ક્રિયાઓ પણ કરવી, અને ત્યાર બાદ જે ઘરના સુખી હોય તો પ્રધરહુડના ડીનરની ગોઠવણુ કરવી તેના જેવો ખીન્નો એકે સારો સુધારો

નથી; પણ અમુક વ્યવહારિક કાર્ય કરવું હોવાથી દઈ તેને બદલે
 અધરહુડનું ડીનર કરવું તેની હું વિરુદ્ધ છું. અધરહુડનું ડીનર
 મુધારકોમા કમ્પલસરી ફરજિયાત ન થવું જોઈએ તેવી મારી
 ખાસ લાલામણ છે. જેને મળે તે મુજેથી કરે અને જેને ના મળે
 તે આઈ પી વિરુદ્ધના દર્શાવ્યા મિત્રાય બેસી રહ્યો એવી ગાઠવણ
 થવી જોઈએ. મધુરભાઈને મારા સમજવા પ્રમાણે સગાવડાલાંને
 ઘણાજ કડવો અનુભવ મળ્યો હતો અને કદાચ તેથી બેવકુફાને
 ઠેકાણે લાવવા સાફ આ કાર્ય તેમણે કર્યું હતું. તો તં, વખતે
 વ્યાજખી કહેવાશે; પણ તેમની દેખાદેખી દરેક જણાએ તેમના
 જેવું કરવું એવી મારી ભલામણ નથી. દરેક જણનાં સગાવડાલાં
 મૂળ અને જગતી હોતાં નથી, ભલે કદાચ કોઈને હોય તો તે
 મુજેથી આવું કરે, પણ ન હોય તે સ્વાને પણ આવું ન કરે
 એવી મારી નમ્ર સૂચના છે. ગૃહસ્થો મારા કહેવામા કોઈ ઓછું
 આણ્યો નહિ. હું તમારો મુખેજીક છું. મારા શબ્દોમાથી જે
 કોઈ ગુલ લાગે તેજ ગ્રહણ કરજો! અગુલ મૂકીજ દેજો!! હું
 આપ સઘળાનો વિજયવાહું છું. આમીન! આમીન! આમીન!!”

“ મહેરબાન ખાનુઓ અને ગૃહસ્થો !

આજના અધરહુડના ડીનરથી હું ઘણાજ આનંદ પામ્યો
 છું. અત્યારે મુધારા સંબંધી જે જે સૂચનાઓ થઈ છે તે મારા
 સમજવા પ્રમાણે ઘણીજ વ્યાજખી અને કીમતી થઈ છે. ખીલ્તું
 હું એક સૂચના આ પ્રસંગે કરવી યોગ્ય ધારૂ છું. ખાવા પીવાના
 પ્રસંગ અને શોખ સાફ નાત જાતનો તફાવત દૂર કરવો તે ગેર-
 વ્યાજખી છે. વર્ણાશ્રમના ધર્મ અનાદિ કાળથી ચાલતા આવતા

ફતેહ ચાહુ છું. આમીન ! આમીન ! આમીન !! ”

“ સદ્ગ્રહસ્થો !

હમણા જે ટીકા થઈ તે ઘણીજ ડહાપણ ભરી થઈ છે, તેથી આપણે કોઈએ માહું લગાડવાનું નથી હીતસ્વી હોય તે ખરી હીતની વાત કહે ! કડવુ ઓસડ વ્યાધીના નાશને વાસ્તે પાવામાં આવે છે, તેમ સખત પણ પરિણામે મીઠા ગુણવાળી ટીકા સમાજનું જે અંતરથી ભલુ ચહાતો હોય તેજ કરે ! બ્રધર-હુડના ડીનર વિરૂદ્ધ હું પણ નથી, દુનિયાદારીમા કરવા જોઈતા તમામ કાર્ય કરી પરવારી આવાં આવા આનંદી ડીનરો કરવામાં આવે તો તેથી ઘણોજ ફાયદો થાય મરણ પ્રસંગે અથવા લગ્નાદિ શુભ પ્રસંગે પ્રસંગની જરૂરીઆતની ફરજો અદા કરી આવા ડીનરો કરવાની શુભ હીલચાલ થાય તો ખેશક આપણો સુધારો ઘણોજ આગળ વધે અને સમાજની તેથી ઘણીજ ઉન્નતિ થાય ધી સુધારક મહદા ટેકીંગ કેરેજ કરવાની જે સૂચના થઈ છે તે સૂચના ઘણી વ્યાજબી થઈ છે, તેમા કોઈના બે મત છેજ નહિ. જ્યારે કોઈને ઘેર મરણ થાય ત્યારે મરનારનાં સગાંબહાણાં જો મહદાને લોક રીવાજ મુજબ સ્મશાન લઈ જવાને અશક્ત હોય તો તે વખતે આવી ગાડીઓનો આશ્રય લેવામા આવે તો ઘણુંજ સાફ થાય, પણ ફરજિયાત સુધારણાની ભલામણ કરી તે ગેર-વ્યાજબી છે. બીજું મરણની ઉત્તર ક્રિયાઓ સારી રીતે કરવી અને જો પોતાની શક્તિ હોય તો વ્યવહારિક ક્રિયાઓ પણ કરવી, અને ત્યાર બાદ જો ઘરના સુખી હોય તો બ્રધરહુડના ડીનરની ગોઠવણ કરી તેના જેવો બીજો એકે સારો સુધારો

નથી, પણ અમુક વ્યવહારિક કાર્ય કરવું ઉઠાવી દઈ તેને બદલે પ્રધરહુડનું ડીનર કરવું તેની હું વિરુદ્ધ છું. પ્રધરહુડનું ડીનર સુધારકોમા કમ્પલેક્સરી ફરજિયાત ન થવું જોઈએ તેવી મારી ખાસ લલ્લમણ છે. જેને મળે તે સુખેથી કરે અને જેને ના મળે તે ખાઈ પી વિરુદ્ધતા દર્શાવ્યા સિવાય બેસી રહે એવી ગોઠવણ થવી જોઈએ. મધુકરલાઈને મારા સમજવા પ્રમાણે સગાંબાલાને ઘણાજ કડવો અનુભવ મળ્યો હશે અને કદાચ તેથી બેવકુફાને ઠેકાણે લાવવા સાફ આ કાર્ય તેમણે કર્યું હશે તો તે, વખતે વ્યાજબી કહેવાશે, પણ તેમની દેખાદેખી દરેક જણાએ તેમના જેવું કરવું એવી મારી લલ્લમણ નથી. દરેક જણના સગાંબાલાં મૂખ અને જગલી હોતા નથી, લલ્લે કદાચ કોઈને હોય તો તે સુખેથી આવું કરે, પણ ન હોય તે સ્વપ્ને પણ આવું ન કરે એવી મારી નમ્ર સૂચના છે. ગૃહસ્થો મારા કહેવામા કોઈ બોધ આણુશો નહિ. હું તમારો શુભેચ્છક છું. મારા શબ્દોમાથી જે કાંઈ શુભ લાગે તેજ ગ્રહણ કરજો ! અશુભ મૂકીજ દેજો ! હું આપ સઘળાનો વિજય ચાહું છું. આમીન ! આમીન ! આમીન !”

“ મહેરબાન બાનુઓ અને ગૃહસ્થો !

આજના પ્રધરહુડના ડીનરથી હું ઘણાજ આનંદ પામ્યો છું. અત્યારે સુધારા સળધી જે જે સૂચનાઓ થઈ છે તે મારા સમજવા પ્રમાણે ઘણીજ વ્યાજબી અને કીમતી થઈ છે. બીજું હું એક સૂચના આ પ્રસંગે કરવી યોગ્ય ધારું છું. ખાવા પીવાના પ્રસંગ અને શોખ સાફ નાત બાતનો તફાવત દૂર કરવો તે ગેર-વ્યાજબી છે. વર્ણાશ્રમનો ધર્મ અનાદિ કાળથી ચાલતા આવેલા

છે, તે ધર્મ દૂર કરવાની હીમાયત કરવી તે કાઈ નાની સૂની વાત નથી; અને તે વળી બધા એકજ પ્રસંગે અને એકજ ભાણે ખાવા પીવાની ગરમત સાડ દૂર કરવા તે ભય કર અને હેવાની-અત ભરેલું કૃત્ય છે જ્યારે તમે બધા એક મત થઈ વર્ણાશ્રમ દૂર કરવાની પહેલ કરો છો ત્યારે તમારે બધી કોમ સાથે કન્યા વ્યવહાર કરવાની પણ પહેલ કરવી જોઈએ. જ્યારે ખાવા પીવાનો વાધો નથી ત્યારે બેટાબેટી દેવાનો શા સાડ વાંધો ઉઠાવવો જોઈએ. ખાવા પીવાના સુધારા સાથે કન્યા વ્યવહારનો સુધારા કાયમ કરવામાં આવે તો તેથી દેશને ઘણોજ ફાયદો થાય. સંપનો વધારો થાય અને પ્રજામાંથી ભિન્નત્વ નાશ પામે અને સર્વત્ર એકતાનો વધારો થઈ આળાદાની થાય પુનર્લગ્ન, સુધારક પ્રધરહુડના ડીનર અને સુધારક કન્યા વ્યવહારના સુધારા જે આપણામા દાખલ થાય તો આર્યાવર્તની ઉન્નતિ એકદમ થવા માટે અને દેશમાંથી કુસપ અને ઈર્ષાનો જઘ્નીથી છેડો આવી જાય. જ્યારે સુધારા સમાજના પ્રતાપથી સુધારક પ્રધરહુડના ડીનરની શરૂઆત થઈ દે, અને તે સાડ દરેક તરફથી આટલી બધી પસદગી બતાવવામા આવી છે તો હવે આપણે દરેક જણાએ હવેથી જાહેરમા હીંદુ મુસલમાન અગ્રેજ પારસી, વાણીઆ બ્રાહ્મણ અને શુદ્ર કોમ સાથે વગર હરકતે ભોજન વ્યવહારના પ્રસંગમા આનંદથી જોડાવું જોઈએ દરેક સાથે લાયક વર અને લાયક કન્યા મળતા લગ્ન વ્યવહારની પણ રસમ બાધવી જોઈએ. આ પ્રમાણે સુધારાની આત્મભોગ ભરી પહેલ કરવાથી દેશનો ઉદય તત્કાલ થશે અને કળ્યામાં સુધારાનો

દિગ્વિજય થશે, હું આજના પ્રસંગ સારૂ મધુકરભાઈને દીલોનતની ભર્યો આવકાર આપુ છું. આનંદ ! આનંદ ! આનંદ ! ! ”

“ લેન્ટલમેનો !

સુધારાને કહી દેખાડ્યા કરતાં કરી દેખાડવામાં જાતિ-લોગની ખાસ જરૂર રહે છે. જે પ્રજા આત્મલોગની કીમત સમજે છે તેજ પ્રજા આખાદાની સારી રીતે લોગવી શકે છે. જે દેશમાં આત્મલોગનું વધારે અનુકરણ થાય છે તે દેશ સુધારામાં ઘણો આગળ વધી શકે છે. અત્યારે જે જે સૂચના કીનર પ્રસંગે કરવામાં આવી છે, તે ઘણીજ કીમતી અને સોનેરી છે. કલેશ અને કંકાગ્રના નાશને વાસ્તે સુધારાની ખાસ આવશ્યકતા છે. ન્યાતજાતનો તક્ષવત જો ભૂલી જવામાં આવે તો આપણો મુધારો નિમિષ માત્રમાં ઘણોજ આગળ વધે જ્યાં ને ત્યાં નીચા અને ઉંચાનીજ મારામારી આડ્યા કરે છે. આ મેં કર્યું અને આ તે કર્યું એના તક્ષવતમાં સર્વત્ર કલેશ જામ્યા કરે છે. હવે સુધારાના પ્રભાવે કરી જો પ્રજા એટલું સમજતી થાય કે આપણે સર્વે એક પરમેશ્વરની ચોલાદ છીએ, દરેક જણા એક ટાણે અને ભાણે સલાહ, સપ અને આનંદથી ખાવા પીવાને બંધાયેલા છીએ, આપણે સર્વે સરખા છીએ, આપણામાં કોઈ નાનો મોટો અને નીચ ઉંચ નથી, દરેક જણાએ ભ્રાતૃભાવથી દરેક જણને પ્રેમથી ગહાવું જોઈએ અને દરેક જણાએ એકતાથી અને ઉમંગથી સુધારામાં આગળ વધી પોતાની દેશ પ્રત્યેની ફરજ અદા કરવી જોઈએ, તો જોતજોતામાં આખા હિંદુસ્થાનમાં સુધારાનો સૂર્ય ચોગરદમ પ્રકાશી નીકળે અને સુધારા અંધકારનો એકદમ

નાશ થઈ પ્રજા સંપૂર્ણ રીતે સુખ અને આનંદ લોગવતી થાય !
 આપણે અનેક પ્રકારની મુશી મતો વેડીએ છીએ, ઠોકરો ખાઈએ
 છીએ, દુઃખ લોગવીએ છીએ છતાં પણ આપણી આસપાસ
 અવલખી રહેલા સુધારા પ્રત્યે અણગમો દેખાડીએ છીએ.
 ગૃહસ્થો ! આપણી આ એક મોટી ભૂલ છે. પાસેનાને પડતું મૂકી
 આંધેનાને ઓળખવું તે એક પડતીનું ચિન્હ છે. અત્યારે જે કાર્મ
 કહેવાયું છે તે ઘણુંજ ઉત્તમ કુદરતીજ કહેવાયું છે. હવે આપણે
 ધીમે ધીમે આજસ તજી ડીનરમા થયેલી સૂચનાનો સ્નેહથી
 સ્વિકાર કરવો જોઈએ. આવા પ્રધરદુડના ડીનરે પણ પ્રમંગો-
 પાત પ્રસંગ મળતા ઉજવવા જોઈએ. આજના ડીનર પ્રસંગ
 સાડે હું મધુકરલાઈને ઘણો ધન્યવાદ આપુ છું. ધન્ય છે !
 ધન્ય છે ! ધન્ય છે !”

“ ગૃહસ્થો !

અહાહાહા . યારો મને ઘણુંજ હસવું આવે છે ! બિરાદરો
 આજનો આનંદ કાર્મ ચોરજ છે ! વાહ વાહ ! વાહ વાહ ! શું
 ઉમંગ ! શુ આનંદ ! શુ પ્રેમ ! આપ સંઘળા લાઈઓના મોંઢા
 પર છવાઈ રહ્યો છે ! બસ કાર્મ વાત ન પૂછો યારો ! આજનું
 ડીનર આલરાઈટ છે ! એક્સેલન્ટ છે ! વાહ વાહ ! શુ તારીફ કરે
 તેની ! કયા મઝા છે એની ! સુપ ! વાહ વાહ ! શરબત ઓહો !
 પુલાવ બસ રહ્યા ! ડાબલરોટી, પાઉ, કેક, બીસ્કુટ ! વાહ લાઈ
 વાહ ! અરે પુડીંગ ઓહો ! ! યારો એક્સો નબર વન દુ થ્રી
 ફ્રેશ ફ્રાઈવ સીકસ સેવન વાહ વાહ તેની તો વાત ન કરવી !
 બસ જરા લીધું કે શુલતાન, અમન, અમન, આનંદ, રસ્મત,

ગરુભત, રગ, રાગ, આહા ! વાહ વાહ ! અહાહા....મહેરગાનો
 મને કોઈ ગાંડો ગણુશો નહિ. આજના ડીનરનો આનંદ અલૌ-
 કીક છે. આજના પ્રધરહુડના ડીનરની મારા પર ઘણીજ એકસે-
 લન્ટ છાપ પડી છે. આજના તમારા લેકચરોની પણ મને ઘણી
 ડીપ લાગણી થઈ છે સાહેબો ! આજના સુધારાની એવી તો
 ઉંડી અને મીઠી અસર મને થઈ છે કે મારો આનંદ અને ઉમંગ
 મારા તાગામા રહી શકતો નથી અરે માફ જીગર મારા કોન્ટ્રો-
 લમાંથી છટકી જાય છે, માટે આવુ આનંદજનક માનાથી જાય
 જાયતું યોલી જવાય છે તમે મને લેજનો ચક્રેલો નહિ સમ-
 જશો. સાહેબો ! હુ ઘણો વિચારવત અને ડાહ્યા છુ. હુ આજથી
 પ્રતિજ્ઞા કરૂ છુ કે મારે પણ ખુદા ખુદીના મરણ પ્રસંગે આવી
 એક ડીનરની પાર્ટી કરવી ! હુ મી. મધુકરને આજના ડીનર
 સારૂ થેન્કસ આપુ છુ. હુરરે ! હુરરે ! હુરરે ! ! ”

“ મારા બહાલા મેમાનો !

મારા આજના સુધારાના સાહસને આપ સઘળાએ માન
 આપ્યું છે તેથી આપનો હુ મોટો ઉપકાર માનું છુ ! સુધારક
 પ્રધરહુડના ડીનરનો આપ સાહેબોએ પધારી સ્વિકાર કર્યો છે,
 તેથી હુ ઘણોજ આનંદ પામું છુ આજરોજ ડીનર પ્રસંગે જે
 જે સૂચનાઓ મારા ઉપર સુધારાને અનુસરતી થઈ છે તેથી હુ
 માફ અહોભાગ્ય માનું છું જમાનો જેમ જેમ આપણને શિખવે
 છે તેમ તેમ આપણે શિખવુ જોઈએ. સુધારાના હડહડતા
 શત્રુઓ જેવી રીતે આપણને થપ્પડ મારે છે તેમ આપણે પણ
 પ્રસંગ મળતા થપ્પડ મારવી જોઈએ. આ જમાનો ડાહ્યા ખની

બેસી રહેવાનો નથી. હાથ પગ બેઠી બેસી રહેવામાં આપણા
 દેશની આવી સ્થિતિ થઈ છે, માટે હવે તો આપે તેને રામ !
 માર્કટ ઈજ રાઈટ. બળીઆના બે ભાગ ! કમરકસી બહાર પડીયું
 તોજ આપણે ઉદય થશે અને ત્યારજ જનસમાજ આપણી
 કી મત કરતી થશે કારજ વરાના કુડા કુચાડોથી આપણી પડતી
 થઈ છે. આપણા જોરડાની લઢમી બહાર ચાલી ગઈ છે. ફરજ-
 ચાત કર વેરા માફક આપણા વિવાહવાજન અને મરણ પ્રસંગના
 ખર્ચાણુ રિવાજોએ આપણને પાયમાલ બનાવી ભીખ માગતા
 કર્યા છે. આપણાં ધર્મના અનિષ્ઠ બધનોએ આપણને ઢીલા અને
 બાયલા બનાવ્યા છે. ન્યાતજાતના તક્ષવતે આપણે ઉદય માર્ગમા
 ઘણા પછાત રહ્યા છીએ. કન્યા વ્યવહારના એકમાર્ગીં ધુસરાથી
 આપણે અધવચ અચકીને બેઠા છીએ પરદેશ ગમનના પ્રતિ
 બધે આપણે અધારમાં પડ્યા છીએ, માટે મારા સ્વદેશ-પ્રેમી
 સુધારકો હવે આજસ તજ બહાદુરીથી બહાર પડો અને
 સુધારાનો ઝુંડો હાથમા પકડી દુનિયાના નવે ખડમા ફરી
 નામના કરો ! જે કાંઈ સાફ લાગે તે એકદમ કરો ! હવે વિચાર
 કરવાનો વખત તજ છે. વિચારમાં ને વિચારમા આપણે સઘળા
 નીચોવાઈ ગયા છીએ નાઉ ડીકે ઈજ ડેન્જરસ ફોર યુ ! હવે
 ઢીલ આપણે વાસ્તે એક લયંકર ચીજ છે, માટે દરેક જણા
 એકત્રતાથી, એકનાથી, ઉમગથી, આનંદથી અને પ્રેમથી હળી-
 મળી સુધારાના મેદાનમા બહાર આવો અને કુધારાનો નાશ
 કરી સુધારાનો વિજય કરો. ગૃહસ્થો ! મારી સુમારકખાદી વાસ્તે
 હું આપ સઘળાની સલામતી રૂહાઉ છું ! ! આમીન ! આમીન !

આમીન ! ”

આ પ્રમાણે સલામતી અને મુળારકગાદી અન્યોઅન્યમાં અપાયા પછી ડીનરની છેવટની ખાકી રહેલી શરૂઆત થવા લાગી. પુડીંગ અને આઈસક્રીમની રકાળીઓ ચોગરહમ આવવા લાગી, નળરની ખાટલીઓ પાછી ઉપરાઉપરી ખુલવા લાગી અને મેમાનોમાં છુટથી વર્ષરાવા લાગી ! આખા ડીનરમા ચોગરહમ રંગ રંગ વરતાઈ રહ્યો. બગલાની આસપાસ સતાઈ રહેલા મધુકરના ન્યાતીલાઓ ડીનરનાં લોકચરો સાલગી દીગમુઠ બની ગયા અને દરેક જણા સુધારક અધરહુડના ડીનર પ્રત્યે ધિ ક્કારની નજરે જોવા લાગ્યા મધુકરને વાસ્તે લવિષ્યમા કેવાં પગલા લેવાં તેનો ઉઠો વિચાર કરતા કરતા ઘર ભેળી ચાલવા લાગ્યા કેટલાક હુડહુડતા વિશુદ્ધ આર્ય આગેવાનો સુધારક અધરહુડના ડીનરમા ભેગા થયેલા ગૃહસ્થો સાડ એક ફીટકાર અને ધિ.ક્કાર ભરી ચર્ચો વર્તમાન પત્રમા છપાવના સાડ તજવીજ કરવા લાગ્યા, અને કેટલાક દેશ પરદેશ સલાઓ ભરાવી દીલગીરીનો ઠરાવ કરાવવા સાડ યોજના ઘડવાના વિચારમાં પડ્યા. આ અરસામા એક કુતુહલનો બનાવ બન્યો, મધુકરને ઘેરથી કેટલાક ઈર્ષાળોર અને ટીબળી સગા વડાલાઓ મધુકરના બાપના બારમાના પ્રસંગે મધુકરના મામા અને કેટલાક દૂરના સગા વડાલાઓ ખરખરો કરવા સાડ કાણુ પ્રસંગે મધુકરને ઘેર આવ્યા હતા, તે સઘળાને લઈ આ ડીનરના બગલે દોરી લાવ્યા. તમારો લાણીઓ તમારા બનેલીની ઉત્તરક્રિયા કાશીના પંડીતો બોલાવી બંગલે કરે છે; માટે તમે જોવા ચાલો. આ પ્રમાણે

ઉધુ ચતુ સમજાવી આ ઓલા દોલો કાણીઆઓને ખગલે લાવ્યા, ખંગલે આસો પાલવનાં તોરણો ખંધાએલાં જોઇ તથા વાજા બેન્ડ અને નગારાં વાગતા જોઇ, દરેક જણા આલા ગની ગયા અને વિચારમાં પડ્યા મધુકરનાં મામાને ખંગલા નીચે બેસાડી ખરખરો કરવાનો કહ્યો અને એક જણ મધુકરને ખગર આપવા ડીનરના હાલમાં ગયો. મામાએ તડેકાવીને બનેલીના નામની પોક મૂકી અને બીજા કાણીઆઓએ પણ જોડે પોક મૂકી, ઘેરાઓએ ધડીમ ધડીમ કુટવા માંડ્યું, આ આનંદના પ્રસંગમાં એક કાણુનો પણ કુતુહલનો પ્રસંગ થઈ પડ્યો !! આ ખરખરાના ખૂમગરાડાથી મેમાનો રંગપાણીમાં ગરકાવ થઈ અચામાં ઝોકા ખાતા ડીનર હાલમાંથી બહાર આવ્યા; છેવટની સલામતી સારૂ બેન્ડ પણ જુસ્માંથી વાગવા લાગ્યું, એક બાજુ કુટણાની રો કકળ અને એક બાજુ બેન્ડના મધુર સરોદ વાગવા લાગ્યા. ખગલાની બહાર મધુકરના ન્યાતીનાઓ હવે શું બનાવ બને છે તે ચુપકીથી જોવા લાગ્યા !! મધુકર એકદમ જુસ્માંથી છાટા પાણીમાં ચકચુર બની ધગડ ધગડ કરતો નીચે આવ્યો, અને કાણીઆઓનો ઘોઘરો પકડી લાત મારી બહાર કાઢવા લાગ્યો, બધા મેમાનો પણ કાણીઆ અને મધુકરની આસપાસ વીટળાઈ વળ્યા.

“ગદ્દા, ઓ કયા કરતે હો ! ચલાવ નિકલો એકદમ બહાર !”

“અરે હા હાં ભાણીઆ આ શું કરે છે ?”

“ચુપ ખચ્ચરો એકદમ બહાર નીકળો !”

“ અરે ભાણાભાઈ ભાણાભાઈ ધીરા થાઓ, તમે ના કહેતા હશે તો અમે નહિ રોઈએ, પણ આમ માર માર શું કરો છો ? ! ”

“ સુવરો બહાર જાઓ ! ”

“ પણ છે શું ? ! ”

“ રાસ્કલ આ સુધારક પ્રધરહુડ છે ! ”

“ પણ ભાણીઆ તેમાં શું થઈ ગયું ! તું આમ ગાળો કેમ ભાડે છે ? ! ”

“ અરે તમારો ભાણીઓ આજે રગપાણીના છાંટામાં ગુલતાન છે ! ! ભાણાભાઈ કાણીઆને ઓળખતા નથી ! ! ”

“ પણ બાપણ આ બધું છે શું ! ! ”

“ અરે અ તો સુધારક પ્રધરહુડનું જમણ છે ! હિંદુ મુસલમાન મારસી, અગ્રેજ વાણીયા બ્રાહ્મણને જોડે બેસી એક ટેબલપર આવનું ડીનર છે ! ! ”

“ ઓય મારા દીયર ! આતો ગજબની વાત ! હુણકુળ કલ્ચુગ ! પાપનું કામ ! વહી ગએલાની મ્હોકાણ ! વટલાઈ જવાનું સ્થાન ! ગજબ ! પરમેશ્વર ગજબ ! ! ”

“ ઓ દેમ ખલડી કુલ નીકળો બહાર ! ચલાવો, નહિ તો ઓઆ પકડી પકડીને ધકેલવા પડશે ! ! ”

“ આ તે મારા દીયર વકરાએકા હુવર, ભુડ ! ”

“ અરે ડોન્કી ! આતો સુધારક પ્રધરહુડ ! ! ”

“ અરે મારા મૂરખા ! આતો એકું બુકું ખાનારા અને વિદ્યા પાણી પીનારા ભુડ ! ”

“ ચલાવ સાથે એકદમ અળીને અળી બહાર નિકલો ! ”

આ પ્રમાણે રંગપાણી પીને છાકટા બનેલા ભાણુભાઈ મધુકરભાઈએ પોતાના મામા અને બીજા સગા બહાલા કાણો-આઓને લાત મારી મારી બંગલાની બહાર કાઢ્યા ! વિચાર-શિલ વાંચકો આતે “ સુધારક બ્રધરહુડ કે વિદારક ભ્રમીત ભુડ ! ” આ પ્રમાણે રંગપાણીની ધીંગામસ્તી કરી સુધારકો લથડીઆ ઉપર લથડીઆ ખાતા ઘર લાણી વળ્યા ! !

સચિત્ર ! **કુમુદકુમારી.** સચિત્ર !

સુધારા વધરા સાથેની-આવૃત્તિ ત્રીજી.

જુદ્ધી નરપિશાય ઝેરીમલના નીચ કારસ્થાનો, સતી સાધ્વી કુમુદે શીયળ રત્ન સાયવવા ઉઠાવેલા ભય કર સકટો, રણુમલનો અપૂર્વ બંધુ પ્રેમ, પાપીને મ્હાને પડેલી પુણ્યશાળી સતીની સ્વધર્મ પ્રત્યેની દૃઢતા, અપકાર પર ઉપકાર, દૈવી પત્ની પ્રેમ, સંયોગ વિયોગના સુખ દુઃખમય બનાવો વાંચતા ખાલુ, પીલુ, ભૂલી જશો, સાત સુદર ચિત્રો સાથે સોનેરી પાકુ પુકુ છતા કીંમત રૂ. ૨-૦-૦. પોસ્ટેજ જુદું.

પ્રકરણ ૩ જી.

ફેશનમાં વહાલીનો વિલાસ કે લેસનમાં લક્ષ્મી
અને નીતિ ખલાસ !!?

દોહરો.

સાકળ તૂટી સ્નેહથી થયો છમકલે છેહ,
ઘરમા પેમે ઘાણુ તે દહન કરે છે દેહ

મનોહર રૂપાળી ચતુર અને સારા ગુણથી ભરેલી, વળી
શરીરે કોમળ તથા કુળવાન શોભા વધારીને જે શોભે છે,
સિવાય પ્રેમથી ભરેલ નિર્ભળ વહાલાં વચન બોલનારી અને
મનમા પ્રેમ લાવી પતિ સાથે હમેશા અનુકુળ રહેનારી તથા
પતિને આવતા ભેઠને હર્ષથી સામે ચાલીને જરા હસીને જે
પતિનું સન્માન કરે છે, એવી સ્ત્રી સાથે હમેશા વિલાસ કરીને
જે પુરૂષ આયુષ્ય વિતાવે છે, એથી બીજો કીયો ભાગ્યશાળી
વધીને શોભે છે ? !

પોશાક સુદર પોશકા છોગા છખીલી ખુળ ધરે,
ફેશન તણા કંઈ ફંદમાં કરમા રમાલો ફરફરે,
વચનો વહે બહુ ચાવીને નયનો નચાવે પલકમા,
શાણી બને સ્વામિ થકી સંતાપી કંથને ખલકમા.

સમુદ્રને કાઠે જેમ તર જ દેખાતા નથી પણ વચમાં એ-
ટલે મધ્ય દરીયે સુંદર તરંગ ઉછાળીને શોભે છે. જેની ઝડાર-
રથી ચપળ દ્રષ્ટિ નથી, પરન્તુ આખોના શુણ્ણમાંજ મનોહર
રહીને શોભે છે. જેમ પુલની કળીની સુગંધ કંળીની અંદર
રહીને શોભે છે, તેમ જેના મનની વૃત્તિ મનની અદરજ સમા-
ધને શોભે છે, એવી મનોહર સતિ સ્ત્રી જેના ઘરમાં શોભે છે તે
મહાન્ ભાગ્યશાળી હોઈને સરસ શોભે છે.

*

*

*

*

ભાઈઓ જેની ભારજ ભુડીરે તેને પીડા અતર ઉડીરે,
લાગ તજીને લદાઈ કરે નિત્ય લાજવા લોક ભરાય,
મારા માણસના વરતુ વગોણુ જોણુ જગતને થાય -૦
જેમ બિલાડી ઉદરને ભુવે એમ નાથ સામા કરી નેણુ,
પગ થકી પ્રગટે માથા લગી એવા કાઢે વાંકા વેણુ -૦
ચાર ઘડી પીયુ ચાટે ટળે ત્યારે સુખ બનેને થાય,
ઘડીએ આતીને ઘેર એમે ત્યારે રારે લોહી મૂકાય -૦
એહ કરી કદી રાખી સગાથે બેશી ન જોડે વાત,
ધુમાડાની પેઠે ધુધવાતી રહે રાશ ભરી દીન રાત -૦
પડીત શાસ્ત્ર ભણેત પુરાણી મોટી સલામા મનાય,
માન તજી મુરખીના મોહના નિત્ય ટુકારા ખાય -૦

~~~~~

આઈઓ જેનો આપડો ભુડારે, ધાન તેને અતરમાં ઉડારે,
ધરે ઘડી એક પગ ટકે નહિ રખડ્યા કરે ઝડાર,
ધર નારીને પાટુએ મારે - પરનો રાખી ખ્યાર -૦

કરી કસાણી કાંઈ ન લાવે ખૂબ વેચી ધરનાર,
 છેવટે ખાવા વાસણો ટાળે રમવાને જુગાર:-૦
 દારૂડીયાની સોજતે ચઢી પીચે દારૂના ડોઝ,
 કેલરીતુરે દરતો ચાલે મનમાં માની મોજ:-૦
 ખાવા આવે શ્વાનની પેઠે શ્વાનની પેરે ખાય,
 મવાને આવે અરધી રાતે ગ્રામ બધું ઉઘી જાય-૦
 મીઠમીઠ ખાટો આમલી જેવો નવ ખોલાવ્યો થાય,
 કહે ત્રિભુવન ખાઈની આમાં જીંદગી શેણે જાય-૦

“આહ માઈ ગોડ ! વોટ નોનસન્સ ! કેવું હુમ્મગ !
 આ શહેરનું બજાર કેવું આડ અને ખેડ છે ! એક ઘડીનો પણ
 વિશ્વાસ નથી. બજારમાં ચાલીએ ત્યારે સાહેબ પધારે, સાહેબ
 પધારે કહી દુકાનમાં પરાણે ખોલાવે અને માલ લેવા મીઠાં મીઠાં
 વચન ખેલી લલચાવે, આ માલ લીધો અને ખીસ્સામાં ખીલ
 ઘાલી રસ્તે પડ્યા કે તરતજ ખીલ દોવસથી ઉધરાણીના ધક્કા
 ધર આગળ શરૂ થયા. ગુમાસ્તાને વાયદા કરીએ પણ કાંઈ સમ-
 જેજ નહિ. એક નફ્ટની માફક બે દોવસ થયા કે પાછા ધર
 આગળ આવીને છાતી પર ઉસા રહ્યા. એટ્રીકેટ પોલીશન એતો
 સ્વપ્ને સમજેજ નહિ. બસ લાવોને લાવો, અરે બસ લાવોને
 લાવો ! સાદ્યો લાવોનોજ હડકવા તેમને થાય ! તે કેમે કરીને
 મટેજ નહિ. પૈસાનો મેનીઆ મટે પણ શી રીતે ? જે આવે તે
 લાવો ! આમ ઊંરી પણ જીવ ખાય, ગુમાસ્તા પણ જીવ ખાય
 અને બજારવાળા પણ જીવ ખાય ? હવે કરવું શું ? આ બધાને

ખાઉં ખાઉં ! ઝાહ માઈ લોડ, હવે આ પાપમાંથી મને મુક્ત કર !

‘ જ્યેા છોડર ગૈરી બાવા સગા સહોદર પૈસામાં
દુનિયાના સો રગડા ઝગડા હાથ રત્તા છે પંમામા ’

આ મારો બેટો પૈસો શું જીલમ કરવા ગેઠો છે । જે આવે
તે પૈસો ! જે આવે તે પૈસો ! પણ પૈસો લાવવો ક્યાંથી ! ? એનાં
તે સાળા કાઈ જાડ ઉગે છે, કે ટાકા ભોંયરા ભરી રાખ્યા છે, કે
કાઈ ખાણો ખાણો ખોદી રાખી છે કે ઝટ જઈને લઈ આવીએ !
આ જેવકુદ્દ દુનિયા પૈસામાં શું પ્રતાપ જોતી હશે ! સાદ્યુ
કાઈ સમજાતું નથી ! આ પૈસા સાડ નિલાયત જઈ ખારીદર
થઈ આવ્યા, આ પૈસા સાડ આખો દિવસ ફેસ હોય તોયે
ઠીક અને ના હોય તોયે ઠીક પણ ફોરટના પગથીઆએ
તોડી નાંખ્યાં, અને આ ભુટની એડીએ પણ ભુટી થઈ ગઈ,
આખો દિવસ તાપથી આ લેભુ પણ ખહેર મારી ગયું, અરે
ખદનના પરસેભથી આ ખમીસ અને ફોલર પણ ગ ધાઈ ઉઠ્યાં,
લેકચરના ખરાડાથી કાન પણ ખહેરા થઈ ગયા ! પણ ક્યાંઈથી
સાળો હાથ ભરાતો નથી હાથ અફમોસ ! હવે કરવું શું ! એક
મની, મની મની તું ક્યા છે ? અરે હું તને ક્યાં શોધું !
વાયરલેસ ટેલીગ્રાફી ચલાવું કે તને લેવા ‘ સાડ એરોપ્લેનમા
ખેસી અરે ભૂંચો ઉડીને આવું ! અરે તું જવાબ આપ કે તારા
વાસ્તે હું ક્યા આવું ? અફસોસ કોણ સાંભળે છે ? પૈસા પૈસા
તારો શું વિશ્વાસ આલ જા તુંજ જીતો છે ! મનુષ્ય સાચા છે !
તારે સાડ વાયદા જીતા થાય એમા નવાઈ નહિ, છ છ મહીના
થયા પણ નોટ કે ગીનીના દર્શન ન થયાં. પૈસા સાડ પ્રેક્ટીસની

પત્તર જમ્બી નાંખી પણ હાથ ન ભરાયો ! વકીલના કેસ ખારીદર થઇને નજીવી રકમમાં ચલાવા માંડ્યા પણ ખીરસાં ન ભરાણા ! હા....વોટ ગુડ આઈડુ ! આ ઑપ્રીસના ગુમાસ્તાને પગાર શી રીતે આપવો, ચાકર નફરને શી રીતે નસાવવા ? આ કપિલાને પણ શી રીતે શાંત રાખવી ! મુધારાવાળી ઝેરી પણ માથાની મળી ! ચોરી કરો, ઘર ફાડો કે જાત ઘરાણે મૂકો પણ મારે જોઈએ તે મને આણી આપો ! બનરતું દેવું પણ શી રીતે ચુકાવવું ! હવે કાંઈ સૂઝ પડતી નથી. વાઈફ પણ મુધારામા પડી છકી ગઈ, પોલીસને ને એટ્રીક્ટના ધર્તીગમાં ધણીને ધમકાવતી થઈ ! હવે તો ખુદ્દી રીતે સામું બોલે છે, કોઈ ફ્રેન્ડ બેઠો હોય અગર કોઈ મેમાન કે પરોણો ઘેર આવ્યો હોય તોપણ જરા માન સાચવતી નથી. જ્યાં સુધી તેને મો માગ્યા પૈસા મળ્યા ત્યાં સુધીજ તે મારી સાથે હસી હમી વાત કરતી, ત્યાં પૈમાની તાણ પડી કે તરતજ સામી થઈ માફ મગજ ફેરવી નાખે છે; સાક્ષી ગુમાસ્તા પણ રાત દિવસ જીવ ખાઈ જાય છે, ઑપ્રીસની આવક અંત હીસાબમાં દોણ જાણે કેટલા ગંધા ગોટાળા ચાલે છે કે કાંઈ કહેવાની વાતજ નહિ. આ જરા કાંઈ બોલ્યા કે તરતજ પગાર લાવો પગાર લાવો કહી માંથુ પકવી નાખવા માડે છે. હા....દેવ ! પૈસા વિના આવા હાલ હવાલ થયા ! ઑહ લોર્ડ મર્સી અપ-ઓન મી ! ઓ ઇશ્વર હવે તું મારા ઉપર દયા કર ! દયા કર ! આ પ્રમાણે પૈસાનો ગળાપો કરતા કરતા ખારીદર સાહેબ એક આરામચેર પર પડી વિચારમાં લીન થઈ ગયા, થોડીક વાર થઈ કે તરતજ ઑપ્રીસના ગુમાસ્તા આવીને ખુરશી પાસે ઉભા રહ્યા.

સાહેબને આંખ મીંચી ખુરશીમા ગલીર વિચારમાં પડેલા જોઈને ઘાલચ દ અને ચેલચ દ એક જીમના સારું જોતા મોન પકડી ઉભા રહ્યા. એવામા ધારીદર સાહેબે તરતજ આખ ઉઘાડી તેમના સારું જોયું.

“ સાહેબ પેલા મનસુખ મીસ્તરી આપ્રીમના ખુદ કેસ સારૂ પેસા લેવા વાન્તે આવ્યો છે ! ”

“ તેને કહો કે આવતે મહીને પેસા મળશે ! ”

“ તે માનતો નથી ને દાવો કરવાનું કહે છે. ”

“ તો તેને કહી દો કે દીવાની કેરટ દેવાદારના ગાપની છે, દાવો કરશો એટલે દાવાનો નિકાલ થતાં ખાસા છ મહીના દાગશે મારે વિચાર કરજે ! ”

“ સાહેબ તેને ઘણો સમજાવ્યો પણ માનતોજ નથી ! ”

“ જાઓ બાવા જાઓ મારો ભવ ન લ્યો ! રવિવારને દિવસે તો પાચ મીનીટ પૂરો જંપીને જોસવા દો ! લેણદાર કરતાં તમારો જુલમ જાડુ છે ! ”

“ સાહેબ આજેજ શેઠાણી સાહેબે ગ્રેસલેટ લેવા સારૂ ઓરડર આપ્યો છે. જયેલરી માર્ટવાળો લોગીલાલ કહે છે કે જુનો આકડો ચુકાવી જાઓ અને પછી નવો ઓરડર આપી જાઓ ! ”

“ સારૂ જાઓ હું હમણાં શેઠાણીને બોલાવી સમજાવીશ ”

“ સાહેબ પેલા પેમલા મોચીના હોલ ખુટના તથા શેઠાણીની સ્કીપરના પદર રૂપીયા છે તે આપો ! ગઈ કાલે તેણે બજાર ધન્યે મિલ્લજ ખાઈને મને ધમકાવ્યો હતો ! ”

“ સાડે જાઓ આવના અઠવાડીયામાં તેને વાસ્તે મેનેજ કરીશ ! ”

“ સાહેબ મ્યુનિસીપાલિટીના ડેક્કના પૈસા વગર હવે ચાલશે નહિ ! તેનો કલાર્ક ગઈ કાલે ઘણુ ખોટી ગયો છે ! ”

“ ઠીક છે, હું જાતે તેના ઉપરીને મળીને અંદોગસ્ત કરી લઈશ ! ”

“ સાહેબ, એક પચીશ રૂપીઆની મારે જરૂર છે તેા મહેરબાની કરી મને પગાર પેટે આપો ! ”

“ અરે સાહેબ તમે લોક કેવા ઝાંડ છો ! તમેજ લોકો મારી કેડીટ પર પાણી ફેરવો છો ! ઘડી લરનો પણ તમને વિશ્વાસ નથી, માડે લોહી પીઓ ! આ ‘પ્લડ થસ્ટી’ મારો જીવ લ્યો ! ગેટ આવ ક્રોમ હીઅર ! ”

“ લ્યો સાહેબ આ ચાલ્યા ! ગુરસે ન થાઓ ! તપી ન જાઓ ! ”

“ વેલ ડીયર ! ”

“ ઓહ કોણ વાઈફ ! માઈ હાઈ ! તુ કયા હતી ? ”

“ હું જરા સ્લઈ ગઈ હતી ! માડે માથું દુખતું હતું તેથી જરા આડી થઈ હતી ! ”

“ હવે કેમ છે ? જરા કોલનવોટર લગાવુ ! લાવ ડીઅર હું જરા થાપુ ! ”

“ ના ના હવે મટી જશે ! વેલ લવ, મારા વાસ્તે જરા ખીલીયારના એરીંગ મંગાવો ! ”

“ હા હું તેની તજવીજમાજ છું ! આ એકાદ ફેડ હાથ-

માં આવે કે તરતજ મંગાવું ! ”

“ તમે રોજ મંગાવું મંગાવું કરોછો પણ કાંઈ મંગાવતા નથી ! ”

“ બહાલી હમણા જરા પૈસાની તાણ છે તેથી ઢીલ થાય છે એસ્કયુઝ માઈ ડીઅર ફ્રેન્ડ ડીલે ! ઢીલને વાસ્તે બહાલી મને માફ કર ! ”

“ તમારે તો સદાને વાસ્તે પૈસાની તાણ રહેશે ! મારે એરીંગ વગર એક કેસાક પણ નહિ ચાલે ! ”

“ ઢીક ત્યારે કાંઈ મેનેજ કરીશ પણ તને જલદી અપાવીશ ’

“ નહિ મને કહો ! મારે વાસ્તે શુ ગોઠવણ કરશો ? ”

“ બાવા મારો જાન લે ! હુ તો તમારાથી ડાકયો ! ”

“ સાહેબ નહોતી ખમર કે સુધારાવાળી સ્ત્રી સાથે પરણતા તેને અપટુડેટ ફ્રેશનમા રાખવી પડશે ! ”

“ પ્લીઝ નાઉ ગો આવે ! લેટ મી સ્ત્રીપ ફ્રેન્ડ આ બહાઈલ ! જરા મહેરગાની કરી મને જ પવા દે ! ”

“ સાહેબ પેલું આપણુ જુનુ મકાન છે, તેને વાસ્તે ઘરાક આવ્યુ છે ! ”

“ બ્રોહુ યસ વેલ સેઈડ ! જાઓ જાઓ તેને બજારલાવ જોઈ ફટકારી મારો ! ”

“ નાઉ ડીઅર હવે મારે વાસ્તે મેનેજ કરશો ? ! ”

“ યસ, સ્યુઅરલી, સરટનટ્રી ! મારા હાથમા પૈસો આવે તો તરતજ તારે વાસ્તે ગોઠવણ કું ! મારી બહાલી મારે તારાથી વધારે છે ? ! ”

“ અરે ખારીપરસાહેબ છો કે ? ! ”

“ અરે કોણ ખુશાલરાય ખીસ્કોતી ! આવો ! પધારો ! ”

“ કહો ભાભીસાહેબ, છો તો આનંદમાને ? ! ”

“ હા. તમને જોઈને વધારે ! ? ”

“ કહો સાહેબ આજ શા વિચારમાં પડ્યા છો ? હુમણાં જરા તમારી તગિયત દિવસે દિવસે લેવાની જાય છે તેનું શું કારણ ? ”

“ આ તગિયતમાં ધધાના કઢાપા ! આવકમાં સાઈફર ! લેણદારોનો ત્રાસ ! ! ”

“ એ તો સાહેબ સ આરમાં સદા થતુ આવ્યું છે ! ઉંટને ધાધડતા પલાણુવું જોઈએ આની પાઘડી આને માથે અને આની પાઘડી આને માથે એ પ્રમાણે વ્યવહાર ચલાવવો જોઈએ જમાનાના ઝપાટામાં બધાને ઝપાટો લગાવવો જોઈએ ! ! એવી નકામી ચિન્તા ન કરવી ! માથે પડી ભોગવી લઈએ ! ! દેવું કોને માથે હોય ! સ્ત્રીઓને માથે ન હોય ! મરદનેજ માથે હોય ! ”

“ દયો સાંભળો ! આ તમારા મિત્ર શુ કહે છે ? ખુશાલ-રાયભાઈ ! આ તો દેવાથી અકળાઈ જાય છે અને આખો દિવસ ઘરમાં બધાને કડખાઈ કરે છે ! હું તો તેમનાથી થાકી. હુમણાં થોડાક દિવસ વાસ્તે તમે અહીં રહેવા આવો, નહિ તો સાહેબનું હવે મગજ બગડી જશે ! !

“ ખુશાલરાયભાઈ ! હવે હું તો ઘણોજ કંટાળ્યો છું ! ! આ ઈન્ડીઆમાં પણ દઈને કુલ બન્યો છું જેટલા દિવસ

લન્ડનમાં રહ્યો ત્યાં સુધી આનંદ આનંદ અને આનંદ ! અહીં આવી હું તો ઝમણી પીડામાં પડ્યો છું ! ! મારા વિલાયતના ફ્રેન્ડોએ મને વિલાયતમાં રહેવાની ખાસ સૂચના કરી હતી, અરે મારા મેરેજને વાસ્તે પણ ત્યાં મેનેજમેન્ટ થઈ ચુકી હતી ! ! અરે સાહેબ ત્યાં જો મેરેજ થયા હોત તો મેરેજ સાથે વારસો પણ મળત ! ! પણ કીસ્મતના ચોગે પીરસેલી થાળી ઠેકી ઈન્ડીઆમાં આવ્યો, અને આ પદમણી સાહેબ સાથે પાનું થડ્યું ! ! ”

“ દયો સાલજો ખુશાલરાયભાઈ ! સાહેબને તો વિલાયતમાં રહેવું હતું, અને વિલાયતમાંજ પરણવું હતું, અરે પગથી તે માથા સુધી વિલાયતીજ ઝનવું હતું ! કહો હવે મારા જેવી નેટીવ સ્ત્રી અને તમારા જેવા નેટીવ ફ્રેન્ડ એમને શી રીતે ગમે ? હું તો હજી પણ કહું છું કે સાહેબ વિલાયત પધારો ! ”

“ વેલ કીયર હાલમા જો મારી પાસે પૈસા હોય તો હું તરતજ વિલાયત જાઉં ! રીઅલી આ ઈન્ડીઆથી હું કટાળી ગયો ! અરે તમારા જેવાથી તો પ્રભુ તોળા ! આ લાવો ને આ લાવો ! આ લાવો ને આ લાવો ! સાલો ગધો વ્યાપારજ આખો દિવસ લાવવાનો ! માગણીનો તે કાઈ છેડો છે ? ”

“ સાહેબ દુનિયામા સ્ત્રીઓની તૃષ્ણાનો તે કાઈ અત હોય ? સ્ત્રી એ કોણ ? માયા, દેવી, લક્ષ્મી, ચંચળ જાત, વાત-વાતમાં રોસાઈ જાય અને મરડાઈ જાય ! ”

“ યુ આર ક્વાઈટ રાઈટ માય ફ્રેન્ડ ! વાતે વાતે બહાલીને વાધો પડે ! ઘડી ઘડીમા થરડાય ને મરડાય ! મિનીટે મિનીટે

ખોટું લાગતાં વાર ન થાય !”

“સાહેબ જ્યારે આંટલો ખેંચે લોનો અભ્યાસ કર્યો ત્યારે થોડો લેહીને રીઝવવાનો અભ્યાસ કરવો જોઈતો હતો ને ? !”

“યસ રીઅલી રાઈટ ! ઇટ ઇઝ માઈ ગ્રેટ મીસ્ટેક ! હવે મારે પેપરમાં એક આરટીકલ આપવો છે કે કૌન્સેલ્યનો, વકીલો, આર્કીટરે અને ટ્રાક્ટરોએ પોતાનો અભ્યાસ પૂરો કરી ડીગ્રી મેળવતા સુધીમા સ્ત્રીઓને પ્રસન્ન રાખવાની વ્યવહારિક વિધાનો અભ્યાસ કરી લેવો, કારણ કે પરણ્યા પછી તેમના ઘરસ સારમા રીસામણા મનામણાનો જ્યારે પ્રસંગ આવે ત્યારે તરતજ એક મિનીટમાં સ્ત્રીને રીઝાવી વશ કરી લેવાય ! હાલમા જો કોઈ ગટરકલાસ અરે ભૂલ્યો ભૂલ્યો હાઈકલાસ લીટરેચરનો પ્રોફેસર અરે પ્રીલેક્સર એકાદ કલાક સાડ નાઈટ સ્કુલ કાઢે તો મારા જેવા અભ્યાસીઓને ઘણોજ ફાયદો થાય ! આ સાળુ વાતે વાતે ઉંહુ...ઉંહુ ..ઉંહુ એની કડાકુટ મટી જાય, અરે તરતજ ઉંહુનું ઓસડ શરૂ કરી બહાલીને મનાવી લેવાય ! પણ લાચાર ! આ હિંદુ સ્ત્ર સારમા બાળલગ્નોએ લવને પગમાથી લૂલો કરી નાંખ્યો છે.”

“ ખારીષ્ટરસાહેબ વિલાયતમા તો મારા સમજવા પ્રમાણે લવની ઘણીજ સ્કુલો હોવી જોઈએ ? ”

‘ અરે ત્યાં તો નેચરલી લવજ શિખાય છે ! તમે ગમે તે વિધાનો અભ્યાસ કરવા સાડ વિલાયત જાઓ કે તરતજ શરૂઆતમા લવનો સ્ટડી શિખવાની ફરજ પડે છે.”

“ ત્યારે તમે કેમ કહો છો કે મે કાઈ વિલાયતમા લવ શિખવાનું સાધન ન જોયું ! ”

“ અરે લવ શિખવાનું સાધન નહિ પણ લેડીને રીઝાવવાનું સાધન ન જોયું. વિલાયતમાં લવ શિખવાનાં સાધનો પાર વિનાના છે. આ દેશ કરતાં ત્યાં લવ અને લવરની ઘણીજ કીંમત છે ! ત્યાં લેડી સાથેનો પ્રસંગ ઘણીજ આનદી અને પ્રેમથી ભરપૂર હોય છે. ત્યાંની લેડીઓમાં વાતે વાતે ઉહું ઉહુંનો ઘણીજ તિરસ્કાર હોય છે. અરે હિંદુસ્તાનમાં લવના મદીરમાં પેઠા કે તરત ઉહુંનો સત્કાર કરવો પડે છે અહીં વાતે વાતે બહાલીને મનાવવી પડે છે અને ત્યાં વાતે વાતે લવરને મનાવવો પડે છે. વિલાયતમાં લેડીઓ કીડીઓની માફક ઉભરાઈ જાય છે અને આ દેશમાં લવરો કીડીઓની માફક ઉભરાઈ જાય છે. વિલાયતમાં લવરની કીમત છે અને હિંદુસ્તાનમાં લેડીની કીમત છે, અને એટલાજ સાફ આ દેશમાં વિલાયત જઈ આવનાર સાફ ઘણીજ સખત અને કડક ટીકાઓ થાય છે. ”

“ કેમ જોયું ખુશાલરાયભાઈ ! સાહેબનો કેટલો ખર્ચો ડીપ અનુભવ છે ? તે કેવી રીતે તમને તથા મને વાતે વાતે ઉડાવે છે ! ખારીષ્ટર થયા એટલે જ્યાં ત્યાં ઘીંફથી વાત કરવી. ઘરમાં વાતે વાતે દલીલ કરી સ્ત્રીને પજવવી એ તેમનો સહજનો સ્વભાવ થઈ પડ્યો છે ! ”

“ હશે ભાભીસાહેબ ઠંડા પડે ઠંડા ! તમારા વાસ્તે સાહેબના મનમાં ઘણીજ ઉત્તમ લાગણી છે ! ”

“ શું પત્થરની લાગણી છે ? જો લાગણી હોય તો તરતજ મારી માગણી પૂરી ના કરે ? હું ક્યારની એરીંગ એરીંગ કહી મરી જાઉં છું, પણ એમને જાણે કેાણ સાંભળે છે ! ”

“ ખુશાલરાય આ લેડી મારો શુભ આઈ ગઈ! તેને આટલું આટલું આપતા પણ મારા વાસ્તે સારો વિચાર ધરાવતી નથી! એક બાલુ ઘરમાં કદાચ! આપ્રીસમાં શુભાસ્તાનુ પોગળ અને ધર્મગાણુ અને બહાર લેણુદારોની પજવણી! હું તો આ ત્રણ બાબતથી ત્રાસી ગયો! કટાળી ગયો! સાળુ લાવો લાવો ને લાવોજ લાવો! લાવવા સિવાય બીજી કંઈ વાતજ નહિ. આ જરા ઘરમાં આવીને બેઠા કે તરતજ મને પેલું લાવી આપો અને મને ઓઢ્યું લાવી આપો! લાવવા સિવાય બીજી કંઈ વાતજ મળે નહિ! પ્રભુ પ્રભુ આ સ્ત્રીથી જુલમ જુલમ, તોળા તોળા!”

“ જોયું ખુશાલરાયભાઈ કેટલું બધું ધનસદૃ કરે છે! હુંજ જાતે લલ્લી છું કે આટલું બધું સહન કરી તેમના ઘરમાં પડી રહી છું, હું પણ ઈશ્વર ખસે માણું છું કે મારો હવે જન્મીથી છુટકો કર! વિલાયતના લલકારામાં મોહી પડીને હુંતો પસ્તાણી!”

“ વેલ માય ડીઅર કપિલા હવે મને ક્ષમા કર! હું તારાથી હાર્યો!”

“ અરે હાહા લાભી સાહેબ અને બારીષ્ટરમાદેબ આમ વાતે વાતે બને જણાં ચઢી ન જાયો! શાન્ત થાઓ! ધીર પડો! એક ગરમ થાય કે તરતજ બીજાએ નરમ થવું જોઈએ!”

“ ખુશાલરાય હું તો હવે એટલો બંધો કટાળી ગયો છું કે જો હવે આમને આમ લાંબો વખત ચાલશે તો મારી જીવ-

ગીનો છેડો આવી જશે ! સાલી આટલી બધી બાઈરીની તાબે દારી ઉઠાવું છું છતાં પણ સ્વપ્નેય આનંદ અને સુખ મળતું નથી !”

“ સાહેબ એ તો હોય ! સુધારો, પોલીશન અને એટી-કેટના અભિનયમાં બધું ચાલ્યું જાય ! સુધારામાં સ્ત્રીની કીમત અને તાબેદારી ન થાય તો પછી થાય શેમાં ? !”

“ અરે પણ દુનિયામાં દરેક બાબતની હદ હોવી જોઈએ !”

“ આ જમાનામાં ફક્ત સુધારાને વાસ્તે હદ રહી શકતી નથી ! જ્યાં સુધારાનું નામ આવ્યું કે તરતજ હદ દોઢ ગાઉ દૂર નાસી જાય છે ! ”

“ જોઈએ ખુશાલરાયભાઈ ! તમારા બારીષ્ટરસાહેબ કેવા પ્રવીણ અને અંતરના ઉંડા છે ! આટલી બધી નકામી લમણા-ફેડ કરે છે, પણ એમ નથી કહેતા કે જાઓ એરીંગ હું આણી આપીશ ! ”

“ ઓહ માઈ ડીઅર લેડી ! એ તો હું ક્યારેના ભરી ચુક્યો છું કે લાવી આપીશ ! ”

“ નહિ મને પ્રોમીસ કરો કે હું એક વીકમાં લાવી આપીશ.

“ આલરાઈટ માઈ સૉલ ! લે આ પ્રોમીસ ! મારા હાથમાં જેવા મની આવશે કે તરતજ હું તને એક વીકમાં એરીંગ આણી આપીશ ! ”

“ અરે મની તો કાલ પરમ દિવસે આવશે, હમણાજ તમે શુભાશ્વતને પેલું જીનું ઘર વેચી મારવાનો હુકમ કર્યો તે ભૂલી ગયા ! ”

“ ઓહ સોરી સોરી માઈ સ્વીટહાર્ટ ! હું તદ્દન ભૂલી ગયો ! મને માફ કર ! ચાલ જેવા મની આવશે કે તરતજ હું તારી આશા કુલક્ષીલ કરીશ ! પછી કાંઈ ? ”

“ હા ...એક વાત રહી ગઈ છે સાંભળો ! બુઓ તમે મારૂં તમારા ફ્રેન્ડના દેખતા સખત ઇન્સાઈટ કર્યું છે તો તેને વાસ્તે તમે શું કરો છો ? ”

“ યસ ક્વાઈટ રાઈટ ! હું તારી માફી માગુ છું. મારી બહાલી હવેથી હું તારું કોઈ પણ દિવસ પ્રાઈવેટમાં કે પબ્લીકમાં જરા પણ ઇન્સાઈટ નહિ કરૂં ! કેમ હવે પ્રસન્ન થઈને ? ”

“ યસ માઈ ડીઅર ! નાઉ આઈ એમ ગ્લેડ ! હા બહાલા હવે હું ખુશી થઈ ! ”

“ શાહુગાશ ! શાહુગાશ ! શાહુગાશ ! ધણીધણીઆણી રાજી તો કયા કરે મિયા કાજી ! આલો ભાભીસાહેબ અને ભાઈસાહેબ ગને જણા આનદથી મનાયાં છે ! રીસામણી મનામણીને પાઠ સારી રીતે ભજવાઈને આજ ખતમ થયો છે ! ભાભીસાહેબ કહો ના કહો પણ કાંઈ તમારામાં અજળ બહુ છે ! ભારે મોહીની છે ! જે કોઈ તમને બુએ કે તરતજ તમારું થઈ જાય ! મારા સાહેબ તો ગિયારા તમને બોઈને ગાંડા ને વેલા થઈ જાય છે હો ! ”

“ બુઓને ખુશાલગયભાઈ ! તો પણ તમારાં ભાભી-સાહેબને કાંઈ મારા વાસ્તે માન છે ? ”

“ નહિ સાહેબ ! મારા ભાભીસાહેબ ! પણ તમને અંતરથી ખુબ રહાય છે ! એતો સહેજ જરા ઉપરથી ગમ્મત કરે છે ! ”

“ ત્યારે હું તેમને ક્યા થોડું ચહાઉ છું ! તે પણ મારું જીવન છે, કલેજ છે ! અરે આખની કીકી છે ! મારા શરીરનું લોહી છે ! અરે મારું ચૈતન્ય છે ! ”

“ યસ નાઉ ઘેર લાઇઝ ધી ખ્યુટી ! હવે જરાબર રગ આંચો ! સાહેબ હવે તમે કાઈ પ્રેમના ગ્રંથ વાંચી રીસામણી મનામણીની વિદ્યા થોડી થોડી જાણો ! ”

“ અરે માગ મિત્ર મી ખુશાલરાય ખીસ્કોલી ! હું તો હવે રાત દિવસ લવમાજ ગુથાચોલો રહું છું ! ”

* * * *

‘ જોઈ જોઈને સઘળું જોયું, ખત્તા ખાઈને ખૂમ જોયું,
ધન ખરચીને ઘણું જોયું, પ્રીત ખાંધીને ચિન જોયું.
પણ સ્ત્રી વશ કરવાનું સાધન એક ન જોયું—
નમી નમીને માન મેં જોયું કલું કરી કરી જ્ઞાન મેં જોયું.
જપી જપી ભાન મેં જોયું, રાખી કાચા કાન મેં જોયું;
પણ સ્ત્રી વશ કરવાનું સાધન એક ન જોયું ! ! ”

“ અરે થેન્કસ થેન્કસ સાહેબ થેન્કસ છે તમને ! તમે પણ એક અજબ પૂતળું છો ! ”

“ અરે સાહેબ સાહેબ પેલો રસ્તમ ઈરાની ચાહતા ખીલ સારૂ ઘણીજ ધાધલ કરે છે ! મારો ખેટો તમને અને મને છયોક ગાળો લાડે છે ! ”

“ ચોહ માર્ક ગોડ પ્રભુ તોળા ! આય અમદાવાદના જનરને વાસ્તે પ્રભુ તોળાહ ! સાદ્દા હુકાનદારને કાઈ ધીરજ ન મળે ! કેટલી બધી અધીરાઈ ! હુકાનવાળા સરાફ અને ઘરાક માત્ર

દેવાળીઆ ! શું શહેરનો ન્યાય છે ! અરે દોસ્ત ખુશાલરાય કાઈ આનો રસ્તો કાઢી આપો ! ’

“ સાહેબ ગલરાઓ છે શા સાડ ? તેનો પણ ઉપાય છે ! આપણી પાસે ન્યુક્લિયર-બોમ્બ ડોંગ ટોમી છે, તેને આપ્રીસના ખારણા આગળ નીચે ગાધો ! જેવો કોઈ લેણદાર ઘાંટા પાડી ધુરકતો આવશે કે તરતજ ટોમી સાહેબ લોતીયું લઈ તેને વેલ કમ કરશે ડોંગને એવો કેળવીને તૈયાર કરો કે જે કોઈ માગનાર આવે અન જરા કંઈ ગડગડ સડગડ કરે કે તરતજ ઘુઘવાટો કરી તેને ચોટી પડે ! કુતરાના કરડવાની ખીકને લીધે દુકાનદારના ઉધરાણીના શુમાસ્તા દોઢ ગાઉ દૂર ભાગશે ! અને તેમાએ વાણીઆના હીકરા તો નવગજના નમસ્કાર કરી ચોપડા મૂકી મૂકી ભાગી જશે ! ”

“ વાહવાહ દોસ્ત વાહવાહ તમે પણ ઠીક યુક્તિ ગતાવી ! અખતરો આ માદ શોધી કાઢ્યો ! કહો બહાલી મિત્ર વિના આવું હ.ખ કોણ દૂર કરવાની સલાહ આપે ? ”

‘ હું તો તમને ઘણા વખતથી કહું છું કે ખુશાલરાયભાઈ જમાનાનું રમકડું છે ! તમે ખારીદર છો પણ એ તો ખારીદરના પણ ખારીદર છે ! ખુશાલરાયભાઈ તમારે તો નવરાશના વખતમા અહીંજ આવવું ! મારા સમ છે તમારે તો જરૂર અહીં આવવું ! ”

“ ઓહ યસ મી. ખીસ્કોલી, તમારે જરૂર આવવું. તમારા વિના અમારા ઘણી ઘણીઆણીના ઝગડા ખીલ્લું કોણ મટાડી શકે એમ છે ? ”

વિહારી પ્રેમ-ભાવનાની કામના તરવા લાગી ! ખારીધરસાહેબ આ બંનેના નવિન રાગ તથા હૃદયદાવની ભાવનામા ભૂલા પડી ભટકવા લાગ્યા, કપિલા થનક થનક પ્રેમમા મસ્ત બની નાચવા લાગી, અને દરેક રીતે બુથાલરાયને મોહથી મનાવવા લાગી; આ પ્રમાણે ભીતર ભાવનાની મસ્તીમા તટ્થીન બનેલા સ્નેહી હૃદયોને ધ્રુમના સૂચનથી મુનિમે પ્રેમ કિનારેથી ઉઠાડ્યા, અર્થાત્ દરેક જણુ તૈયાર થઈ ધ્રુમમાં બેસી એલીસપ્રીજ તરફ ફરવા ગયા. ગાડી ઝડપમાં બળરમા જવા લાગી, અને જોત જોતામાં રસ્તો કાપી ભદ્ર નજીકના બાગ આગળ આવી, એટલામા ખારીધરસાહેબના એક સુબાઈના સ્નેહી વકીલ મી આયનલેએ ધ્રુમ પાડી ગાડી ઉભી રખાવી !

“ જોહોહો મી. આયનલે તમે અહી ક્યાંથી ? ”

“ હુ ગઈ કાલનો અહી છુ, આવતી કાલ સાંજે બોમ્બે જનાર છુ તમારા ભણી આવવા નીકળ્યો હતો; એટલામા રસ્તામાંજ તમારો મેળાપ થયો. હ્યો ચાલો હવે ગાડીમાથી નીચે ઉતરો ! ”

“ અરે ત્યારે આપજ અમારી સાથે પધારો, ચાલો ફરવા જઈ જલ્દીથી ઘેર જઈશું ! ”

“ અરે તમેજ જરા તરતી લઈને ભદ્રમાં મારા સ્નેહી મિત્ર ખાપરડેને લ્યા ચાલો ! એક અગત્યનો મુકરદ્દમો છે, તેમા તમારી સલાહની ખાસ જરૂર છે. મારાથી હાલમાં અહી રોકાઈ શકાય તેમ નથી. તમે એ કેસ હાથમા લઈ અહી ચલાવો. મારે તમને અને ખાપરડેને લેગા ધરવાની ખાસ જરૂર છે; માટે ચાલો ! ”

“ વેલ મી. ખુશાલરાય કેમ કરીશું ? ”

“ ઠીક ત્યારે આવો તમે જ ને જણા બેસી જાઓ. લદ્રમાં તમને ઉતારી દઈએ. તમે વકીલસાહેબ સાથે મળી સુકરદમે સમજી જાઓ અને અમે પુલ ઉપર આટો મારી ઘર લાણી વિદાય થઈશું ! ”

“ આલરાઈટ ત્યારે આવો ! ”

એકદમ ગાડી લદ્રમાં મારી મૂકી, ખારીદરસાહેબ અને વકીલસાહેબને ખાપરડેને ત્યાં ઉતારી દીધા; અને ત્યાંથી ખુશ-ગાડી પરભારી એલીસબ્રીજ તરફ હાજી ! કપિલા અત્યારનો કુદરતી રસમય પ્રસંગ મળ્યો જોઈ અંતરમાં હરખાવા લાગી; ખુશાલરાય પણ અનુસરતો પ્રસંગ મળવાથી મનમાં મલકાવા લાગ્યો !

“ કહો લામીસાહેબ તાબયત તો મઝામાં છેને ? ”

“ તમારી આટલી બધી પ્રેમ-ભરી લાગણીને વાસ્તે હું આપનો જેટલો ઉપકાર માનું તેટલો થોડો છે ! ”

“ જોલો હવે એલીસબ્રીજ પરથી કયા ફરવા જઈશું ? ”

“ તમારી ધ્યાનમાં આવે ત્યાં, હું અત્યારે આપને આશ્રીત છું ! ”

“ આલરાઈટ ત્યારે કાંકરીયા લાણી ગાડી ચલાવરાવું ? ”

“ હા મારી ના નથી ”

“ અરે રામા ! ”

“ જી ! ”

“ ગાડી ચડોળા તળાવને રસ્તે થઈ કાંકરીયા લાણી

ચલાવ ! ”

“ બહુ સારૂં સાહેબ ! ”

ગાડી કુલ સ્પીડમાં આસ્તોડીઆ દરવાજા લણીની સડક પર ચાલવા લાગી ! ખુશાલરાય મુંછમા ઝીણુ ઝીણુ હસતો હસતો કપિલાના પ્રેમસાવ આડકતરી રીતે જોવા લાગ્યો. કપિલા પણ કાક પ્રેમની મારો શરમાતી શરમાતી અને લજવાતી લજવાતી જરા જરા ગલરાવા લાગી, આ વખતે શું ખોલવું, કેમ ચાલવું અને શું કરવું તેની કાઈ સૂઝ પડી નહિ. એકદમ ઉંડા વિચારમાં ઉતરી ગઈર યની અંશુકાથી ઝૂમગાડીની જમીન ખોતરતી ખોતરતી તે મૌન ધારણ કરી બેસી રહી, વખત પૂણ સંધ્યાનો નજીક આવવા લાગ્યો, ધીમે ધીમે ચોગરદમ અધાર થવા લાગ્યું; ગાડી દરવાજો મૂકી ચડોળાના એકાન્ત રસ્તાની સડક પર થઈ ચાલવા લાગી, ખુશાલરાયે હવે તકનો લાલ લેવા શરૂ કર્યો, કપિલાને સારી રીતે પ્રેમમાં તન્મય બનેલી જોઈ તેણે કપિલાના ગળામાં હાથ નાખી પ્રેમથી સારી રીતે પોતાની છાતી સરસી દાખી; અને તેનું મુખ પોતાના હાથથી પરાણે ઉચું કરી તેના શુભાખી ગાલ પર પ્રેમનું ચુંબન કર્યું ! ચુંબન કરતાંની સાથે કપિલાના હૃદયમાં પ્રેમનો ચમકાર થયો; અને આખું અંગ પુલકાયમાન થઈ ગયું. કપિલા પણ ખુશાલરાયના કંઠે આલિંગન કરી વેલડી સમાન બાઝી રહી. થોડીક વાર સુધી ખુશાલરાયે તેને ઘણાજ હેતથી દાખી દાખી ચુંબન ઉપર ચુંબન કરી અકળાવી દીધી; છેવટે પોતે પ્રેમમાં છે એમ ભાન આવવાથી વિનયની મર્યાદામાં આવી પ્રેમથી તેને વાણીવિનોદના

પ્રવાહથી રીઝવવા લાગ્યો.

“લાલીસાહેબ ! તમારામાં આટલી બધી મીઠાશ છે, તેની મને આજેજ ખગર-પડી. બારીષ્ટરસાહેબ તમારા સારૂ જાંડા ઘેલા થાય તેમા નવાઈ નથી તમને ઘડી ઘડી મનાવે તેમાં કાંઈ તેમનો દોષ નથી. તમારૂ આખુ અંગ મોહનીથી ભરેલું છે.”

“આજ તમે પણ ખૂબ બન્યા છો હોં ! હંમેશના કરતાં આજની તમારી લટક તો કાંઈ નિરાળીજ છે.”

“લાલી કહો ના કહો પણ તમારામા કાક અજબ બહુ છે. તમારી આખડી કમળની પાંખડીને કોરે કરે છે, અને સુખ ચંદ્રની કળા ઝાંખી કરે છે.”

“સાહેબ તમે પણ મને ખૂબ ઉડાવો છો !”

“નહિરે મારી મધુરી મેના હું તો તમને પ્રેમથી પટાવું છું.” કહી એક પ્રેમ ચુંબન કરી ગાંઠે ટપલો મારી હાથ ઝાલી ખૂબ દાખી !

“સાહેબ મારા જેવી બાળી લોળીને બનાવશે નહિ ! હું તો પ્રેમમા કાંઈ સમજતીજ નથી. આજે તમે મને નવાજ રંગમા રંગવા માંડી છે !”

“રસિલી આજે મને તમે ઘેરો બનાવ્યો છે. તમારા સિવાય જગતમાં હું ખીજું કાંઈ સુદર દેખતોજ નથી.”

“બહાલા મને જોજો મેળવી લઈ છેતરી દેતા ? મારી કરી ન્યારી ન બનાવતા ! હું તો હજી અજાણું છું, મારા અતુરસુબળુ રસિયા જોજો મને પ્રેમના પથમાં અધવચ રાખી અકળાવતા ?”

આ પ્રમાણે રસિક વાતો કરતાં કરતાં નગીનાવાડી આ મી એટલે તરતજ ધ્રુમ ઉભી રહી. ખુશાલરાય અને કપિલા ધ્રુમ-માંથી ઉતરી નગીનાવાડીમાં ચાલવા લાગ્યાં. રામો કોચમેન ધ્રુમપરથી ઉતરી ખીડી સળગાવી પીવા લાગ્યો. ધીમે ધીમે વાડીના એક કુંજભુવનના વિભાગમાં કપિલા અને ખુશાલરાય દાખલ થઈ એક બાસ્તીલ પર બેઠાં !

“ કહો લાલીસાહેબ કીર્ત્યુ કૂલ લેશો ? ”

“ આપને જે ગમે તે ! તમારી નજરમાં આવે તે આપો ! ”

“ ઠીક ત્યારે લ્યો આ મોગરાની કુસુમકળી ! ”

“ હજુ તે વિકસી નથી. ખીડાએલી છે ! ”

“ ના ના, હવે તે ઝટ ખીલવાની તૈયારીમાં છે. ”

“ ત્યારે આપ પણ આ ગુલાબ લ્યો ! ! ”

“ ના ના, લાલીસાહેબ એને આપની પાસેજ રાખો આપના મુખનો અને પુલનો એક સરખો રંગ છે એટલે રંગમાં રંગ ઠીક શોભે ! ! ”

“ અરે એ ગુલાબ તો આપના જેવા નવાગતાજ હાથમાં શોભે ! એના બીણા કાંટા મારા કરતા વાગે તો મને બહુજ ખીડા થાય ! ! ”

“ સુદરી એ કુસુમના કટકની ખીડા ઘણીજ મીઠી હોય ! ! ”

“ ત્યારે આપ ઘણાજ મીઠા છો; એટલે મીઠામાં મીઠું સારી રીતે મિશ્ર થઈ જશે ! ”

‘ વાહરે મારી મધુરી મીઠી તારા મુખની મીઠાશે મને વેલો બનાવી દીધો. મનહરણી આજે મને તમે જ્ઞાન અને જ્ઞાન

વિનાનો કરી દીધો. ”

“ મારા મનહર મોહન, મારું પણ મન તમે આજે ચારી લીધું ! ”

“ કહો રસિકા હવે આપણે અહીં બેસીશું કે ઘેર ચાલીશું ? બુઝો રજની પણ પૂર બહારમાં વ્યાપી રહી છે. ”

“ હા હવે આપણે ઘેર જવું જ નોંધ્યો. વખત પણ ઘણું જ વિત્યો છે ! ”

“ બહાલી બહાલનાં વિતકણાં એવાજ હોય ! આજ તો અલબેલી તમે મને ખૂબ જાંધી લીધો, સાંધી લીધો અને કંધી લીધો ! ”

“ રસિક અન્યો અન્યની ગતિ સરખીજ છે. પ્રેમ ઉભય-પક્ષે સરખીજ અસર કરે છે ! ”

“ તો ચાલો ચિત્તહર ચતુરા હવે ચાલીએ ! ”

“ ત્યારે ચતુર ચાલો ! ” કપિલા અને ખુશાલરાય મદ મદ પગલા ભરતાં નગીનાવાડી વટાવતા વટાવતા ખુમગાડીમાં બેઠાં, રામાયે પણ વખત વિચારી ખુમને મારી મૂકી ! શ્રીમત ગૃહસ્થોના કોચમેનો પણ જમાનાના સારી રીતે ખાધેલા હોય છે. તેઓ હૃદયના ખરેખરા પરીક્ષક હોય છે, કાને સાંભળેલી વાત પેટમાં રાખી શકે છે; અને આખે દીઠેલા રંગ હૃદયમાં છુપાવી શકે છે. તેઓની ધારણા ફક્ત પેટ ભરવાનીજ હોય છે. હરકોઈ રસ્તે પૈસો કમાવો એજ તેમનો હેતુ હોય છે. શ્રીમતોના ઉછરતા યુવકો અને યુવતીઓની તેઓ સારી રીતે મરજી સાચવી બાંધે છે. એકજ કુટુંબમાં નોકરી કરી અનેક જણાની પ્રસન્નતા

મેળવી શકે છે. મા, બાપ, ભાઈ, ખંડેન, શેઠ અને શેઠાણી દરેકના નોખા નોખા રસ્તા પ્રમાણે નોખી નોખી રીતે નોખ રાખી જાણે છે. દરેકની વાત દીલમાં જગાવી રાખે છે. તેઓ કેવા દીલના છે તેની સામાને ખબર પડવા દેતા નથી. દારૂડીઆ જોડે દારૂડીઆ થાય છે, ઘરડા જોડે ઘરડા થાય છે, નાના જોડે નાના થાય છે, અને ઉદ્ધત જોડે ઉદ્ધત થાય છે; પણ દરેકની મસ્તી મગજમાં સમાવી શકે છે. જ્યારે પાપ આપોઆપ પ્રગટ થાય છે ત્યારેજ દરેક પ્રકારની મસ્તીના ઘોટાળા બહાર પડે છે, નહિ તો વરસોનાં વરસો સુધી શ્રીમત કુટુંબોમા અનીતિના અખાડા આદ્યાજ કરે છે, તેમ આપણો કોચમેન રામો પણ અત્યારે વખતને વિચારી ધ્રુમ સપાટાંગધ હુકારી બારીષ્ટરસાહેબના ઘર આંગળ આંવ્યો અને ખંને જણાને ઉતારી તરતજ ધ્રુમને ડેલામાં દાખલ કરી ઘોડા છોડીને ચોકરી કરવા મડી પડ્યો. રામાને જતી વખતે બુશાલરાયે એક દશ રૂપીઆની નોટ હાથમાં મૂકી દીધી. નમન કરી રામાએ નોટ ખીસામા ઘાલી; આંખ મારી હસીખુશીથી વિદાયગીરી લઈ રસ્તે પડી ગયો. બુશાલરાય અને કપિલા બન્ને જણા વિકારમા છલકાતાં છલકાતા દીવાનખાનામાં આવ્યાં, એક આરામચેર પર બુશાલરાય પડ્યો, અને કપિલા તરતજ તેની ગ્રાઇવેટ રૂમમાં ડ્રેસ બદલી સાદા આછા અને ઘણાજ મોહક પોશાકમાં સજ થઈ પગે હલાવતી હલાવતી બુશાલરાય પાસે આવી; અન્યોઅન્ય મંદ મંદ હાસ્યે નચાવતા નયને અને ઉછળતા હૃદયે રનેહ રાગમાં પુલકાયમાન થવા લાગ્યાં. હૃદય સાહસ કરવાને ઉશ્કેરાઈ ગયાં પણ નયન આમન્યા અને શરિરના શેર-

કામાં પડી ગયાં, અર્થાત્ એક બીજાએ શું કરવું તેના વિચારમાં પડી ગયાં, ખુશાલરાય વખતનો વિચાર કરી સાહસ ન કરવું એવું હૃદયમાં ધારી ધીમે ધીમે વિકારને દબાવવા લાગ્યો. કપિલા સ્નેહરાગમાં ઘણીજ આગળ વધી ખુશાલરાયને પ્રેમમાં તન્મય કરી તેના હૃદયની અધિકારી થવા સારૂ પ્રયત્ન કરવા લાગી, અવિચારી અખળા એકદમ પ્રળા થવા લાગી, ભિડતાનો એકાએક ત્યાગ કરી સાહસમાં દોડવા લાગી !

“ હ્યો ભાભીસાહેબ હવે હું રજા લઇશ ! ”

“ અરે સાહેબ બે ઘડી તો બેસો ! આપે આજે ઘણીજ તરફી લીધી છે ! ”

“ તેમ તમે પણ મારા હૃદયના પ્રેમની કદર કરી મને કૃતાર્થ કર્યો છે ! મનમોહની તમારા હૃદયની ઉદારતાને વાસ્તે હું તમારો ઘણોજ આશીર્વાદ છું ! ”

“ સાહેબ હું લોળી છું ! ગાળા છું ! મને બધું સારું સારું અને સુદર લાગે છે ! તમારી સારાશમાં અને સુદરતામાં હું મુગ્ધ થઈ ગઈ છું ! ”

“ ભાભી હવે ગાહુ થયું ! મને રજા આપો ! ”

“ અરે ગાહું બેસોને ! જવાય છે ! આમ ઉતાવળ શું કરો છો ! તમારા મિત્ર આવે એટલે ખુશીથી જાઓ ! ”

“ આજે તેમનું કાંઈ મનાય નહિ, સુકરદમાનું કામ એટલે કાંઈ અનુમાન ન થઈ શકે ! બે પૈસા પેદા કરવાનો અત્યારે સમય છે; એટલે ખારીદરસાહેબ વધુ રોકાય તો ના પાડી શકાય નહિ ! ”

“ સાહેબ આજનો પ્રસંગ કાંઈ ચોર છે ! ”

“ હા, તેમાયે તમારા હૃદયનો રંગ પણ કાંઈ વધુ ચોર છે. ”

“ મારા બહાલા આજે તમારી અને મારી કીમત થઈ. હૃદયલાવનાની અલૌકિક કસોટી થઈ ! ”

“ ભાભીસાહેબ, આજે મેં તમને સારી રીતે ઓળખ્યા ! ”

“ ત્યારે સાહેબ ! મેં પણ આપને અધિક રીતે ઓળખ્યા ! ”

“ અલબેલી તને તો આજે મેં અતરમાં સજ્જડ રીતે જડી લીધી ! ”

“ અલબેલા મેં પણ તમને હૃદયમાં મઢી લીધા ! ”

“ તો બહાલી હવે ભવિષ્યમાં ઘણાજ આનંદ થશે ! ”

“ હા....મારું મન પણ સાક્ષી પૂરે છે કે હવે મારું અતર દુઃખ દૂર થઈ જશે ! ”

“ ચાલો આનંદની વાત પણ મને હવે જવા દો ! ”

“ અરે આમ જઈ જઈ શું કરો છો ? ”

“ ના હવે મારે જવું જ નોંધાયે ! ”

“ બસ ત્યારે જશોજ ! ”

“ હા. ”

“ અરે આમ તલસાવીનેજ જશો ! ”

“ લાચાર ! જવું જ પડશે ! ”

“ અરે પણ બહાલા જવાય છે ! ” આ પ્રમાણે કહી કપિલા પ્રેમમાં ઉન્મત્ત બની ખુશાલરાયની કોટે બાંધી પડી, ખુશાલરાયે

પણ તેના પ્રેમનો સત્કાર કરી તેને ચુંબન પર ચુંબન કરી વધાવી લીધી. પ્રેમથી ગદગદીત થઈ સ્નેહથી ખૂબ દબાવી સમજાવવા માડી !

“ જહાલી હજી પ્રેમની શરૂઆત છે ! અધિક સાહસ અણગમે ઉત્પન્ન કરાવે છે. ”

“ મને હવે તમારા વિના ઘડી પણ નહિ ગમે ! ”

“ મનને શાત કરો. વિભળ ન બનો ! ”

“ હા પણ તે મારા અધિકારમાં નથી. જેની સત્તા તમારા પર અને મારા પર અત્યારે ચાલી રહી છે તેણે મને પરવશ બનાવી દીધી છે ! જવાબ છે ચાલો કૌચ પર તો બેસો ! હું પાન કરી આપુ ! ખાઈને પછી જાઓ ! ”

“ પ્રિયે હવે પાનથી શુ અધિક છે ! ”

“ તો પણ ખાતાજાઓ, ચાલો આવો મારા સમ તમને ! ”
કહી બળ કરી પરાણે કપિલા ખુશાલરાયનો હાથ ઝાલી તાણી ગઈ; અને દીવાનખાનાનો જ્યાં પલગ હતો ત્યાં સુધી સરજેરી કરી ઘસડી ગઈ અને કૌચ પર ખુશાલરાયને બેસાડી પોતે ટેબલ પર પેટી મુકી પાન કરવા બેઠી !

“ લાલીસાહેબ તમારો પ્રેમ મારા ઉપર તો કાંઈ અલૌકિક છે. જેમ જેમ વખત જાય છે તેમ તેમ તેની ખૂબીનું કાંઈ નવું ને નવું જ દર્શન થાય છે ! ”

“ સાહેબને ક્યાં પરવા છે ? આટલું આટલું જોળા પાથરી પાથરીને વિનવું છું છતાં પણ બે ઘડી બેસતા નથી, એ હું ખ કોને કહેવું ! ”

“ દયો હવે પાન લાવો ! રૂશણામાં રાત ઘણી ગઈ ! હૃદય પ્રીતિથી રંગાઈ ગયું ! હવે તો જવા દો ! ”

“ ચાલો આજ તો પાન હું મારા હાથ થકી તમારા મોમા મૂકીશ ! કહી કપિલાએ ખુશાલરાયના મોમા પ્રાનની બીડી મૂકી દીધી, અને પોતે કંઠે બાંધી બૂળ બૂળ કરી ખુશાલરાયને પ્રેમના માર્ગમા ઉશ્કેરવા લાગી, ખુશાલરાય પણ જમાનાનો બાધેલો હતો, તેથી એકદમ છુટનો લાલ લેવાનું મોકુફ રાખી કપિલાને પ્રેમ તરંગમા ચઢાવી ફેસલાવવા ખાતર તેના મુખમા પોતાનું ચાવેલું અરધુ પાન અધર સાથે અધર અડાડી મૂકી દીધુ અને તેને જતાં જતાં એક ચુબન કરી પરાણે હાથ ઝાલી પ્રેમથી પટાવતો પટાવતો દીવાનખાનાની બહાર આવ્યો, અને પોતે નીસરણીનાં પગથીઆ ઉપર પગ રાખી તેનો હાથ હાથમા ઝાલી કહેવા લાગ્યો—”

“ લાલીસાહેબ માફ કરજો ! હાલમાં હું બર્ડ છું ! ”

“ વાહ... વાહ....સાહેબ મને છળ કરી છેતરીને બચો છો ! ! ”

“ દયો બહાલી હવે રજા લઈશ ! ” કહી હાથ પર જતા જતાં ચુબન કરી નિસરણી ઉતરવા લાગ્યો; એટલામાં અચાનક અને એકદમ સુદરલાલ બારીષ્ટરસાહેબ પાછલા હોલનું બારણું ધકેલી દીવાનખાનામાં આવ્યા ! કપિલાએ તરતજ બારીષ્ટર સાહેબને જોઈ વાતનો રગ એકદમ ફેરવી નાંખ્યો !

“ દયો ખુશાલભાઈ આ તો તમારા સાહેબ એકદમ પાછલા હોલમાંથી આવ્યા, હવે આમ ક્યાં નાસીને જશો ! ”

“ જોહ માઈ લવ હજી સુધી તું જાગે છે ! અરે મિત્ર ખુશાલરાય હજી સુધી તમે ઘેર નથી ગયા ? ”

“ સાહેબ લાલીસાહેબ અહીંથી જવા દે ત્યારેને હું જાઉં ! એ તો જક લઈને મારી પાછળ મડ્યાં છે કે તમારા સાહેબ આવે ત્યાં સુધી એસો ને પછીથી સાથે જમીને ઘેર જાઓ ! એકલા જવાય નહિ, તમારા સાહેબ હમણાંજ તમને મળવા અધીરા બની આવશે ! ”

“ યસ માઈ ડીઅર ક્વાઈટ રાઈટ યુ આર ! તું મારા હૃદયની વાત ખરેખરી રીતે જાણી ગઈ છું મિત્ર ખુશાલરાય સાદ્દો પ્રસંગ એવો આચિંતો બન્યો કે મારે એકાએક તમને છોડીને જવું પડ્યું. માફ કરજો મિત્ર મારાથી એટીકેટનો ભાગ થયો છે. હું તમને ઘણા ધન્યવાદ આપુ છું કે તમે અત્યાર સુધી મારા ઘરમાં રહી તમારા પવિત્ર પ્રેમની મને ખાતરી આપી છે. માઈ ડીઅર ક્વિલા તારો પણ હું ઉપકાર માનું છું કે તે પણ સુધારાની પોઝીશન સારી રીતે જાળવી રાખી છે. મારા મિત્રને પરાણે પરાણે મારા આવતાં સુધી રોકી રાખ્યા છે. ખરેખર ટ્રેન્ડ મી. ખીસ્કોલી આજ તો આપણે બધાંએ સાથે જમીને આનંદ કરવો જોઈએ તમે આજે મારા ઉપર ઘણા ઉપકાર કીધો છે. રૂસ્તમ ઇરાનીના જલિમ દુ.ખમાંથી મને મુક્ત કર્યો છે ! એ બધો ધન્યવાદ તમને અને આ માઈ ડીઅર ક્વિલાને ઘટે છે ! ”

“ બારીદરસાહેબ ! ખરો ધન્યવાદ તો આ મારી બહાલી લાલીસાહેબને ઘટે છે ! તમારી ગેરહાજરીમાં એમણે મને

ઘણુંજ માન આપ્યું છે અને તમારા પ્રેમની જરા પણ ન્યુનતા આવવા દીધી નથી. સુધારો, પોઝીશન અને એટ્રીકેટ તે ઘણીજ સારી રીતે સમજે છે ! ”

“ ઓહ યસ તે હું પણ ખુશીથી કબુલ કરૂં છું ! ”

“ હ્યો ફ્રેન્ડ ચાલો હવે આપણે જમી લઈએ ! ”

“ એમ ! જમ્યા વગર નહિજ ચાલે ! ”

“ ના સાહેબ નહિજ ચાલે ? ”

“ ઠીક ત્યારે લાલીસાહેબનું કાંઈ અપમાન થાય ? ”

“ હ્યો ચાલો ટેબલપર બેસીએ, રાત ઘણીજ ગઈ છે ! ”

“ ચાલો તમને ના પડાય ”

“ માર્ક ડીઅર ખુશાલરાય, એ ફ્રેન્ડ ઇન નીડ ઇઝ ફ્રેન્ડ ઇન્ડીડ ! જે હૃદય પારખી હૃદયને સાચવી રાખે તેજ હૃદયનો જાણુ સન્મિત્ર કહેવાય ! આજે મારો આનંદ માતો નથી. મારા દોસ્ત ખુશાલરાય તમે આજે મને નવું જીવન અને નવો ઉત્સાહ આપ્યો છે ! ”

“ મે મારી ફ્રેન્ડ બજાવી છે. સારા માણસો હંમેશાં બીજાને સારા જુએ છે ! ”

“ ડીઅર કપિલા તે પણ આજે મારૂં ઘણુંજ માન રાખ્યું છે ! ”

“ સાહેબ, લાલીસાહેબ એતો તમારા ઘરનું એક રત્ન છે, શ્રદ્ધાગાર છે ! સુધારાનો સાર છે ! ”

“ યસ કવાઈટ રાઈટ હંમેશા ફેશનમાજ મારી બુલાલીનો વિલાસ છે ! ”

આ પ્રમાણે વાતચીત કરતાં કપિલા, ખુશાલરાય અને ખારીધર સાહેબ ટેબલ પર ખાવા પીવાની મેજ મારવા લાગ્યાં. બહુલા વાંગકો આતે “ ફેશનમાં બહુલીનો વિલાસ કે લેશનમાં લક્ષ્મી અને નીતિ ખલાસ ! ”

સચિત્ર ! રતિસુંદરી સચિત્ર !

મુધારા વધારા સાથેની-આવૃત્તિ ત્રીજી.

મુગાઇમા ચાલેલી હૃદયમેદક મરડીનો તાદ્રશ્ય હેવાલ, અલખેલી મુગાઇની દીનસ્થિતિ, પાપનો પશ્ચાત્તાપ, પ્રેમપ્રસંગોનો ચિત્તાકર્ષક ચિતાર, કચ્છી તેવી પાર ઉતગ્છી, દીવાની યુવાની, મુધારકની મુધરેલી લીલા, પ્રેમની નિરાશા, અપૂર્વ કર્તવ્યપરાયણતા વગેરે વિવિધ રસના સ્વાદ સાથે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું હોય તો રતિમુંદરી નવલકથા અવશ્ય વાચો. મનહર ચિત્રો સાથે સોનેરી પુઠું. કી. રૂ. ૨-૦-૦ પોપ્ટેજ બુદું.

પ્રકરણ ૪ થું.

સુધારાની સલા' કે ફેશનની ખલા ?

હાહરો.

આલમથી અતડી રહી, લલકે ફરે ભણેન,
પગ પૃથ્વી પર ના ધરે, હિરે ગુમાન ભરેલ.

જગતમાં જ્યાં સુધી સ્વાર્થ હોય છે, ત્યાં સુધીજ વળગ્યા
રહેવાનો ક્ષુદ્રજનોનો સ્વભાવ છે. કાગડાને શ્રાદ્ધપક્ષમાં ખીર ને
રોટલી મળે છે, ત્યારે યોગરદમથી એકઠા થઈ વીટાઈ વળે છે,
પણ શ્રાદ્ધપક્ષ જતા તેઓ દૃષ્ટિએ પડતા નથી, એવી રીતે
અસ્ત સમય થતાં અને પડતીના પ્રસંગે સ્વાર્થીજનો એકદમ
અચાનક અલોપ અને અદૃશ્ય થઈ જાય છે.

સદા વધ્યા દદા વધ્યા હઠા થયા જન નાપદે,
બધન તુટયા, રૂધન તુટયા નરનારી છુટા કાપદે,
કાળે રૂઢી બદલાઈને કાળે નવલ ધારા રચ્યા,
કાળે વરે વિવવા પુત્રર કરવા મદદ મોટા મચ્યા.

સુવર્ણ જોઈને ચોરીનો ભય ન રાખે, યુવાન સ્ત્રી જોઈને
લજ્જાનો ભય ન રાખે, મિથાન્ન જોઈને અજીર્ણનો ભય ન
રાખે, અને સંસારના મોહક વિષયો જોઈને મરણનો ભય ન

રાખે તો અંતે હાનીજ થાય છે. નહીનો પ્રવાહ હુંમેશાં ઢળતી
જગો તરફજ વહે છે, અને જેમ ટોળાવ વધારે તેમ તેનો વેગ
વૃદ્ધિ પામે છે, તેની પેઠે મનોવૃત્તિ રૂપી સરિતા પણ નીચાં કા-
ચોમાં ઉતાવળથી ગતિ કરે છે.

* * * *

મહુ વરનાના મન ચોરાયે, ગમે ન કાર્તુ યોદ્ધુ કાન;
સુધામમ ગિખામણુ દેના કાગે કંઠી ઝેર સમાન
નપ નણો સહાર કરીને કરવાં મુજે છે તોદાન,
અનુભવી અક્રનથી બળે પડતીનાં છે એજ નિશાન - ૦

હવે આજમના વધે પોટલા, ખે દરજરી ઝાઝી થાય,
નિદા કરવી ગમે જગનની ગાણા બિલસ મુખથી ગાય;
અપશબ્દોના ઓઘજ વાગે વચનો રૂપી દે જે કામ,
આખ હમીડી જાની બળે પડતીના છે એજ નિશાન - ૦

ધધો કરવે કંઈ નહિ મુજે, દે કાંપણુ વિમારી જાન,
ખાવા ખીરા હિયવાને દોરાયે દુર્ગુણમાં ધ્યાન,
હીનાગા કરવા મુજે છે આખર બનવાને હેરાન,
મહુ મજબૂતને કહુ છું સાચુ પડતીનાં છે એજ નિશાન - ૦

મદ વિચારે મનમા નાંવે જન હિતકારી કરવા કામ,
યર નવગ ને ગપ્પા કરે છે જ્યા ત્યાં જઈને જે તે ધામ
મગરો મનમા બહુ લાવે ગણે ન મમથી કા ગુણવાન,
ચતુર ચેનો ચિત્તમા નિત્યે પડતીના છે એજ નિશાન - ૦

ધર નાટી ધરમા હોય રૂઝી તદ્દપિ ગણે લુચ્ચી રાઈ,
નઈ દ્વેષમા લઈ જનારી લુટારી શુની જગ દાઈ

મનથી જાણે તદ્દપિ રાંખે બોળાને નિજ કુળનું નામ,
અવધાકેન કરશે કાવિદ મન પડતીના છે એજ નિશાન -૦

*

+

*

*

“ જમાનો વહી ગયો જૂનો અરે ફેશન વિના સૂનો,
અમારો રાખ પ્યારો છે અમારો એ સુધારો છે.
લલે ધરમા નથી ખાવા લલે ખાપા ખને ખાવા,
નવિન પોશાક પ્યારો છે અમારો એ સુધારો છે.
ગમે ના વર માહી ખાવું સદા હોટન વિષે જાવું,
તહાનો ન્યાદ મારો છે અમારો એ સુધારો છે.
અહીહા ધાન્ડી ને બીડી અમારી ઝવેર્ગની સીડી,
પીએ ના તે ગમારો છે અમારો એ સુધારો છે
અમે તો પ્યારેમા ઘેલા અતુરાના બન્યા એલા;
ગુરૂજી એ અમારો છે અમારો એ સુધારો છે
ગમે ને જાતિનું ખાવું અરે એહું જૂહું ફેવું,
ખરે ખોટા વિચારો છે અમારો એ સુધારો છે. ’

મણિકાન્ત ”

દેશકાળ જેમ જેમ બદલાય છે તેમ તેમ બ્યવહાર રૂઢી
પણ બદલાય છે. જેમ જેમ મનુષ્યોના આચારવિચાર બદલાય
છે તેમ તેમ અહાર વિહાર પણ બદલાય છે; અને ધીમે ધીમે
જમાનાના પ્રવાહ સાથે સસ્કાર ભાવના પણ નષ્ટ થઈ નહોરતા
અને કઠોરતા સર્વત્ર વિલોકાય છે. પ્રસ્તુત ધોરણ પ્રમાણે કાન્તા
અને કાલુંલા ઠાકોરસાહેબના સ્નેહલગ્ને આખા તોરણગઢના
સ્ટેટમાં સુધારો પુનઃલેણ અને ફેશનનું વાતાવરણ વિસ્તૃત કરી

દીધું. સમગ્ર પ્રજાવર્ગમાં એક છેડેથી તે છેક બીજાં છેડા સુધી
 ફેશન અને કેવળવણીની ચર્ચા ચોગરદમ ચાલી રહી. રાજ્યનાં
 તમામ મૂલકી ખાતાંઓમાં સ્ત્રી અધિકારીઓથી જગ્યાઓ પૂરાવા
 લાગી. ઠાકોરસાહેબના લાયાત વર્ગમાં સર્વત્ર હાહાકાર વરતાઈ
 રહ્યો. રાજરાણી રૂપાળીબા પણ સ્નેહલગ્નની સમિક્ષાના સંતા-
 પથી પ્રાણ પરહરી પંચત્ત્વને પામી ગયાં. દરબાર સાહેબને હવે
 મનગમતું કરવાનું પર્વ આવ્યું. વચ્ચેથી પ્રીતિ અકુશનો
 કટક નષ્ટ થવાથી મનમાનતી સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત થઈ. રઘલો
 ખવાસ પણ દિનમાન ફરવાથી દીવાનથી જલદે દમમ રાખી
 દમમા મહાલવા લાગ્યો. રોટથી દશેક માઈલ દૂર સ્નેહલગ્નની
 હનીમુન ચદ્રરજની સાડે એક લવ્ય અને દીવ્ય બગીચાના
 બંગલામાં દરબાર સાહેબનો મુકામ રખાવરાવ્યો. રાત દિવસ
 દરબાર, રઘલો અને કાન્તા એ ત્રણે જણાં ઋતુ ઋતુના વિવિધ
 વિહાર કરવા લાગ્યા. રાજકાજનો ઘણો ખરો કારોબાર કાન્તાએ
 પોતાની સાહેલી સ્ત્રી અધિકારીઓના હાથમાં સોંપ્યો. કાન્તાએ
 પોતાનો પક્ષ જેટલા પ્રમાણમાં વધારી શકાય તેટલા પ્રમાણમાં
 વધારી મજબુત બનાવ્યો. દરબારને એક પાળેલા પોપટ સમાન
 ધારી કાન્તા અને રઘલો ખૂબ રંગ ઉડાવવા લાગ્યા. રઘલા સાથે
 રંગરાગ માણવાના નિમિષે દરબારને ખૂબ મીઠા શબ્દોના કૃત્રીમ
 હાવલાવથી હુલાવીકુલાવી તરેહતરેહનાં ફરનીચર, ખાનપાન,
 વન્નાભૂષણ, દરદાગીના અને રંગરાગના સાધનો દેશ દેશાંતરથી
 ખરીદ કરાવરાવી બગીચાના બગલામાં એકઠા કર્યા. દરબારી
 મોટરોમાં રઘલાએ પણ ખૂબ તરેહથી બેસી ફરવા માડ્યું.

પોતાના સાથીઓને પણ સારી રીતે હાથ લેરાવી ન્યાય કરવા માંડ્યા; કાન્તાએ પણ પોતાની સુધરેલ સહીષણીઓને ખંગલામાં એકઠી કરી કરી દરબારસાહેબ પાસેથી પેશાક પારિતોષિકથી તૃપ્ત કરાવી પોતાની બોલબાલા બોલાવરાવવા માંડી કેટલીક કાન્તાની હાજી હા કરનારી અને રાતદિવસ કાન્તા અને રથ લાની રહેનાતમાં રહેનારી સુધરેલી સુંદરીઓના સ્વામીઓને પણ દરબારમાં કેટલાક સારા સારા હોદ્દાઓ દરબાર પાસેથી અપાવરાવ્યા. લાયક અને નાલાયકનો પ્રશ્ન કેળવ અને સુધારાના આડખર આગળ દબાઈ જવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે અનેહુલગ્રનું પોલંપોલ વરસ દિવસ સુધી ઠીક ઠીક ચાલવા લાગ્યું. દરબારી તીજેરીનું તળીયું પણ જરાતરા દેખાવા લાગ્યું. કાલુલાના બનેલી સમરસિદ્ધ પરમાર પર - કેટલીક નનામી અરણ્યો રાજકન્યાના હીતની બળવણી સાફ રૈયત તરફથી લખાઈ લખાઈ જવા લાગી. આખા રાજ્યમાં અંધાધુનીનો કારભાર ચાલવા લાગ્યો. ખૂન, બળાત્કાર, ચોરી અને લુટદ્રાટ દિવસે દિવસે વધવા લાગ્યા. રૈયત વર્ગમાંથી કેટલાક વિમુઘજનો પણ ધીમે ધીમે બીજા સ્ટેટોમાં જઈ વસવા લાગ્યા. અંધાધુનીનો જરા પણ અવાજ કાન્તા અને રથલાએ દરબારના કાન સુધી આવવા દીધો નહિ. દરબારને રાત ને દિવસ રંગમાં શુભતાન બનાવી રંગમાજ લોટાવવા માડ્યા.

એક દિવસે દરબારના કેટલાક કારકુનો અને રૈયત વર્ગમાંના કેટલાક આગેવાન ગૃહસ્થો આંધળીઆં કરી બગીચાના ખંગલામાં જખરજસ્તીથી આવ્યા. રથલા અને કાન્તાએ બને

તેટલા પ્રયાસો કરી આગેવાનોની વાત ઉઠાવવાં માંડી અને ગિલકુલ દરબારસાહેબ સાથે મુલાકાત થવા ન દીધી. આખરે આગેવાનમાંના એક જણે રથલા અને કાન્તાને ઘણીજ સખત ધમકી દીધી, અને છેવટે તેમના સમક્ષ કટાર ખાઈ મરવાનું મ્હાહસ મુણાવી દરબારસાહેબની મુલાકાત માગવા માંડી રથલા બાળ છેક હાથથી ગગડતી બેઠીને દરબાર પાસે આગેવાનમાંના થોડાક જણને લઈ ગયો. કાન્તા પણ બાણીઠણી દરબાર પાસે બેસી દરબારને ઉશ્કેરવા લાગી. દરબાર પણ છાટા પાણી ના છંટકાવમાં જેમ આવે તેમ તેઓને ધમકાવવા લાગ્યા.

“કહો તમારે યુ કહેવું છે ? માળો અત્યારે પણ મારા રંગમા લગ પડાવવા કેમ આવ્યા છો ?”

“સાહેબ એક અગત્યનો મુકરદમો આપને સંભળાવવાનો છે !”

“અત્યારે અમે તમારા મુકરદમા સાલળવાને નવરા નથી સમજ્યા ? જે કાંઈ હોય તે આ મારી કાન્તા રાણીને કહો !”

“અરે પણ સાહેબ, આતો તમારે ખાસ સાલળવા જવો છે !”

“અરે જે કાંઈ હોય તે લખીત જણાવો ! મોની વાત કાંઈ કામમાં ન આવે. તમે તમારે અરજીઓના થોડકા મૂઠી ચોલતા થાઓ ! કાગળમાં લખાણુ તેજ વચાણુ સમજ્યા !”

“અરે પણ બાપુ આમાં નિર્દોષ માર્યો જાય છે !”

“ત્યારે મરવા દો ! રાજ્યમાં ક્યાં નવા જન્મની ખોટ

થવાની છે ? ”

“ અરે લગવાન ! ”

“ જાઓ અહીંથી રસ્તો પકડો ! લગવાન આશલામાં
ગિરાજે છે ! ”

“ કહો ત્રીકમલાલ તમારે શું છે ? ”

“ સાહેબ એક ખૂનનો કેસ છે ! ”

“ ખૂન ! ખૂન તે વળી મારા રાજ્યમાં ! થવા ઘો ! તેમા
પ્રભુનો હાથ હશે મરનારનો જો કાળ આવ્યો હશે અને ઈશ્વ-
રને તેની જરૂર હશે માટેજ ખૂન થયું હશે ! એવું મોત નિર-
માણ થયું ત્યાં આપણે શું કરીએ ? કેમ રદા ખરૂં છેને ? ! ”

“ જી હા, જી હા; બાપુ પ્રભુની મરજી સિવાય એક
પાદકુ પણ હાલતુ નથી ! ”

“ કહો તમારે શું છે ? ”

“ સાહેબ એક વ્યભિચારનો કેસ છે અને તેના ઉપર
ખુદ આપ સાહેબને અપીલ કરવાની છે ! ”

“ અરે વ્યભિચાર ! શું મારા રાજ્યમા વ્યભિચાર ! છટ
એવું કદી જાનેજ નહિ. બાઈનો ધણી બાઈ ઉપર ખૂબ જુલમ
ગુજારતો હોવો જોઈએ. તેથી ગિયારી બાઈ કાઈ આઘીપાછી
થતા તરકટી લોકોએ અને સુધારાના શત્રુઓએ વ્યભિચારનું
તહોંમત મૂકી દેવડીમા દોરી હોવી જોઈએ ! ગ્રેમના બજારમા
વ્યભિચાર હોયજ નહિ ! કેમ કાન્તારાણી હું જોટું કહું છું ? ”

નહિજ ! અક્ષરે અક્ષર સત્ય કહો છો ! ગરીબ ગિયારી
સ્ત્રીઓ ઉપર સુધારાના વિરોધીઓને સત્તા બજાવવી છે, અરે

તેમને શુભામડી ગણી રાત દિવસ કામ લેવું છે, તે શી રીતે લેવાઈ શકાય ? આ તો દુઃખે છે પેટ અને કુટે છે છાતી ! જ્યાં ત્યાં સ્ત્રીઓને સસારમાથી કલકિત કરી ઉતારી મૂકવાની બાબત રચી બેઠા છે । ”

“ બરાબર બરાબર તમારું કહેવું વાસ્તવિક છે ! માણો એ બાઈનો ધણીજ બેવકુફ હોવો જોઈએ । તેનામાં એવા શા રામ કે તેને મૂકી બાઈને બહાર જવાની વખત આવે । ત્રલાવો તે કેસ અપીલમાથા કાઢી નાંખો । માળા આવા આવા અક્ક લના અરી માથુ ફેડાવવા શીદ આવતા હશે । ”

“ સાહેબ એક રેવન્યુખાતામાં રૂશવતનો ઘણોજ જ-રૂરી કેસ છે. ”

“ શુ રૂશવત ! અને તે વળી મારા સ્ટેટમા ! ? અરે જાઓ ભાઈ જાઓ એવું કહી બનેજ નહિ, અને તેમ છતાં ધારો કે બન્યું તો આપનારના નસિબમાથી જવાનું હશે અને લેનારના નસિબમાં એટલું ધન પ્રાપ્ત થવાનું હશે તેમાં નાહકના દરબાર ત્રી શું કામ લોડો પૈસો બગાડતા હશે ? માળા મુર્ખા એટલુ પણ સમજતા નથી કે ‘જે જાય દરબાર તેનાં જાય ધર-બાર’ કેમ રધલા બડ છે ને ? ”

“ જી, જી, જી, જી હા, હા. બાપુનું કહેવું કહી ખોટું હોય ? ”

“ કહો કેશવલાલ તમારે શું છે ? ”

“ સાહેબ પેલા વાળો કેસ ! ”

“ કીયો ? પેલામા હું કાંઈ સમજતી નથી ! ”

“ આપની ખેનપણીના મામાજીનો ! પેલા વિવાહ લંગનો ! ”

“ ઠીક ઠીક જાઓ તમે એ કેસના દરકારીઓની જુઝાનીઓ પુરાવા વગેરે લઈ કેસ કરી સહી માટે રજુ કરજો ! ”

“ પણ ગાસાહેબ હું એકલા હાથે કેટલું કામ બજાવું ? ”

“ અરે તમે તો કેવળ ગધેડા જેવા છો ! નકામું માથું ફેડાવો છો; આમ ઉમ્મરમાં વધ્યા જણાઓ છો પણ અક્લતમા ભમરડા જેવા છો ! ”

“ અરે પણ બાપુ મારું પોતાનું કામ પણ એટલું બધું છે કે તે પણ હું માંડમાડ પૂરું કરું છું. મારી મદદમાં કોઈ કારકુન પણ હાલ નથી, તમારી ખેનપણીનો વર પેટો પ્રાણુલાલ તેને પણ તમે આધો કાઢ્યો ! ”

“ કામ કરનાર કોઈ ન હોય તો જાઓ ઘરામાં પડો ! રાજીનામું લખી આપો કાં તો રજીનો રીપોર્ટ દઈ ઘર લેખા થઈ જાઓ ! ”

“ થઈ રહ્યું ! બાપુ, પત્ની ચૂકરું ! નેવનાં પાણી મોલે ચઢ્યા ! તન તોડી તોડાવીને જાનને જોખમે હરિતી નજરે કામ કરતા આ વાળ ઘોળા થઈ ગયા, અરે ડાચાં બેસી ગયાં, અને છેવટે અમારૂં સર્વસ્વ તમારી તહેનાતમાં સોંપ્યું તેના બદલામાં ગધેડાનો ચાંદ મળ્યો ! વાહ નસિબ વાહ ! ”

“ અરે જાઓને મારા ભાઈ ‘ જે કરતા હો તે કરો અને છાશની દોણી ભરો ’ નોકરીઆત માણસને વળી જીલ હલાવવાની વેળા આવતી હશે ! માણુ આ સુધારાના જમાનામાં શરીર-

બળને બદલે ડાચાગળ બહુ વધી ગયું ।”

“ અરે બાપુ તમારા શુકન હું માથે ચઢાવું છું, પણ સાહેબ આપ આમ લગવાનને આધીન રહી આખા આડા કાન કરો એ ઠીક નહિ ।”

“ અરે માળા મૂરખ ! આમ લગવાનને આધીન ના રહીએ તો કયા જઈએ ! હરિ અને લગવાન કાંઈ જુદા છે ? એ તો જ્યાં આખા આડા કાન કરવા પડતા હોય ત્યાં કરવા પણ પડે ! હરિના અખાડામાં રણુશી ગડુ કયા પુકાય છે તેની કોને ખબર પડે ? ”

“ અરે પણ બાપુ મને એક મદદગાર આપો એટલે ઝટ કામ પુર થશે ! પણ બાપુ કીરપા કરી કોઈ મરદ કારકુન સોંપાવજો ! ભણેલી મહેતીઓ કચેરીમાં ન ઘાલશે ! બાપા ભણેલીથી પરભુ તોળા ।”

‘ એ તે સાળુ શી રીતે બને ? તમારું કામ કરી શકે એવો બીજો કોયો કારકુન છે ? જોઈએ તો આપણા લાળા ઉમરખાનને લઈ જાઓ ! એ કેસ ઠીક ચલાવશે ।’

“ બાપુ એ વાત પણ બનવી અશક્ય છે મીઠું મીઠું હશે તે આપ ખાશો અને કડવું કડવું હશે તે ઉમરખાનલાઈને મોકલશો એ કેમ બનશે ? માટે એમને મોકલશો તો કામ પાછાં ધકેલાશે અને નાહક આગરના કાંકરા થશે ! એ લાંબામાં કામ કરવાની આવડત નથી અને નાહક મિજાજ ભારે છે, માળો મોનો બહુજ મીઠો છે, જેને તેને ધુવામા ઉતારી હાથ સૂકાવશે પણ વખત આવે દરબારી મોટરનું પૈડું ફરે તેમ ફરી જશે !”

“ અરે જહાન્નમમાં જાય સાળુ આ તમારું ખાતું ! અરે ઉઘ્યાં તેનાં કામો ! મારા તો જવાબ દઈને દઈને લમણા દુખવા આવ્યા. રઘલા ચઠ હૃદય મેડીમાં ! લાવ જરા રંગનો જામ ! રઘલા જરા થવા દે ! ”

“ ખમા બાપુને ખમા ! થવા હો ! રંગ વગર રંગ આવેજ નહિ. ”

“ તો ચાલો હવે મહેલાતમાં ! માણુ હાણુ બિ ઘડી નવરા બેઠા કે આ આવી જીવ બાધો ! શું દરબાર થયા તે કાંઈ શુનેહગારી કીધી ! ”

“ અરે નારે બાપુ ! જેને હાથ દુનિયાની સરફારી તેજ દરબાર ! જેને માથે આખા અમારા જેવા રાંકની જવાબદારી તેજ દરબાર ! અને જેના હાથમા આવાં ભણેલાં ગણેલાં સુધરેલાં મનગમતા કાન્તા રાણીસાહેબની મુખત્યારી તેજ દરબાર ! ”

“ અરે દરબાર એટલે શું ? તો આખા જગતના એક બીજા કીરતાર ! તેને કોની દરકાર ! તે તો દરેકના સરકાર ! ફાવે તેમ કરવાના એજ એકલા મુખત્યાર ! દરબારના તે વાદ હોય ! તે જે કરે તે સાફજ કરે ! માળા આ સ્ટેટના લોકોજ બેવકુફ છે કે જે દરબારના કામ પર ટીકા કરે છે ! એવા ટીકા કરનારાઓને તો અવળી ઘાણીમાં પીલી ન આવવા ભેધએ ! ”

“ ત્યારે રધા હવેથી આવા મુકરદમા તો તારેજ ચુકવી નાખવા ! અપીલ બપીલ જે કાંઈ થાય તે તમામનો ફેસલો

કાન્તા રાણીએ કરી નાંખવો ! મહેતી આવા કામ તમે કાં નથી કરતા ? ”

“ બહુ સાડે સાહેબ ! હવેથી તમારા સુધી કાંઈ પણ કામ નહિ આવવા દઈએ ! ”

“ ભાઈ જાઓ હવે ! નાહક જમીન ભારે ન કરો ! આજ તો આવ્યા તો આવ્યા પણ હવે પછી આવ્યા તો જનથી જશે, માટે જાઓ ઝૂંઘર લેજા થઈ જાઓ ! ”

આગેવાનો અને કારકુનો શ્રીકાશ્ય પડી મોં વીણાં કરી પસ્તાતા પસ્તાતા રસ્તે પડ્યા, કપાળે હાથ ધમ્મી,

“ પૂરી એક અઘેરી ને ગંડુ રાજા, ”

ટકે ગેર ભાજી ટકે ગેર ખાજ,

બધી વીજ વેચાય ન્યા ભાન એકે,

નહિ હોય શિક્ષા ગુનાની વિવેકે ’

એ કાવ્ય યાદ કરી બોલતા બોલતા નગર ભણી વળ્યા. દરબાર અને રઘવો ઝડપે ગયા, રંગ પાણી ઉડવા લાગ્યાં. અને હાજીડામા ગાપુ ખમા ખમા થઈ તરવા લાગ્યા કાન્તાએ ગદલા ખવાસને કુજભુવનમાં વિલાસ માહિત્ય તૈયાર કરવાની આજ્ઞા કરી !

“ દરબારસાહેબ, આજરોજ આપની પ્રમદ્મતાને વાસ્તે એક નવીન પ્રકારની સગીન યોજના તૈયાર કરી છે ! ”

“ વાહ વાહ કાન્તારાણી વાહવાહ ! તમે જે નહિ કરો તે એણે ! માળાં ભણેલા સુધરેલા અને વળી કંઈનમાં કૂલેલા પછી શું બાકી રહે ? ”

“ સાહેબ આજ રોજ મારી પચીસ ખેનપણીઓ મને મળવાને અહીં આવવાની છે ! તેઓ ગાવા બજાવવામા ઘણીજ પ્રવીણ છે, વળી સુધરેલી અને કેશનેળલ સુંદર છે. ”

“ નાહ વાહ ત્યારે તો સગીતની સારી ગમ્મત થશે ! નવા નવા કુલોની નવી નવી સુગંધી લેવાશે ! ”

“ જ કાઈ થશે તે તમામ તમારા આનંદ સારજ થશે ! મારે તો હરકોઈ રસ્તે તમને પ્રસન્ન કરવા તે કરવાજ ! ”

“ ત્યારે થવા ઘો રાણીજી થવા ઘો ! ” દરગાઝ રાગની દહેરમાં ચકચુર થઈ એક કોચ પર પડ્યા ! કાન્તાએ કુંજભુવનમા જઈ રઘલા સાથે સર્વ તૈયારી કરાવવા માડી. કુંજભુવનમા એક નાનો સરખો હોજ હતા તે હોજમા રઘલાએ શુભાગજળ ભરાવ્યું, અને આસપાસ નાના નાના સુંદર ખીટોગી કાચના પાત્રમા સારી રીતે સુગંધીદાર અત્તરો ભરાવ્યા. વચ્ચેવચ્ચ ટેગલ, કોચ, ખુરશીઓ વગેરે ગોઠવી દીધા. વિવિધ પ્રકારના હાઈકલાસ ઉંચાં મઘો પણ મૂકી દીધા કુસુમના ગજરા અને હાર પણ છાગ ભરી ભરી ગોઠવી દીધા ઇનામ પોશાકના ગાંસડા પણ મનમાનતી ગોઠવણ કરી તૈયાર કરાવી દીધા આ અરસામા કાન્તાની મુખ્ય ખેનપણીનો વર એકદમ ઓગિન્તો એરડીઆનો બુલાગ લીધા ! જેવું મહેા કરી આવ્યો !

“ કેમ ભાઈલાલ આજ આવું મોંદુ કેમ કર્યું છે ? શુ તગિયન સારી નથી કે ગજરાખેનના સંબંધમા કાંઈ કલેશ થયો છે ? ”

“ ના ના એમાનું કંઈજ નથી. મને તમે હજુરનેા

આસીસ્ટન્ટ નીમ્ચો તેની બહુ પંચાત થઈ પડી છે. પેલા સાળા કારકુનો કંઈ કામ કરતાજ નથી. હુકમ માનતા નથી. હું તો એ ખાતામાના શબ્દોજ સાળા સમજતો નથી ત્યાં કામ કેવી રીતે કરવું ? અહીંનું કરવું, ત્યાંનું કરવું અને તેમણે વળી તમારી બહેનપણીની અને તમારી તળિયત ઉઠાવવી એ તં માફ બેટું શી રીતે અને ? વળી રઘલાલાઈના ગામમાં દર શુક્રવારે રઘલાલાઈની ટપાલ લઈને જવું । અરે મૂર્ખ આ નોકરી અને બળથું આ જીવનર ! મારા કયા ભોગ લાગ્યા કે મેં ગડને ભણાવી ગણાવી નોકરી કરતી કરી ? ”

“ ભાઈકાલ તુ તો જન્મનોજ ગમાર રહ્યો । જેમ આવે તેમ બંકે જાય કે । બચ ખાવું તેટલું જોડવું । મેં તને મો વાર કહ્યું કે તુ આકળો ન થા ધીરે ધીરે સૌ સાઈ થશે હુમણા તો જેમ તેમ નભાવો । કારકુનોને સમજાવી પટાવી અને ચઢાવી ચઢાવીને કામ દ્યો । મારી જીમના કૃયા થઈ ગયા માખણીઆ કારકુનોને કાળજીમાં ગખત્રા એ તે શી વિશાત છે । હું સ્ત્રી જાત છું અને આખા દરબારસાહેબ અને સ્ટેટને કબજામાં રાખી શકું છું સમજ્યો । ”

“ બાઈ ‘ જેણે મૂકી લાજ તેને ઘેર નાનું સરખું રાજ । ’ આ જમાનામાં તમે લાણેલી લામનીઓ જેટલા વેશ કાઢો તેટલા થોડા । તમારી આખે ત્રિશુવન ડાલે તો પછી દરબારને ડાલાવવા એ શી વિશાત છે ? અમે તો ભાગ્યકા રહ્યા ! અમારાથી કાંઈ ન વળે ! આજ કાલ તમારા જેવાં સુધરેલા લાણેલાં અને ફેશનનાં તાને જોઈને સૌ કોઈ અજાઈ જાય અને મારા જેવાને

લઠ્ઠ લઈ સામા થાય; સમજ્યાં ! મારી તમારી સરખામણી શી ?”

“ અરે પણ તને તો પહેલેથીજ રાખવાની દરગારસાહેબે ના કહી હતી, છતાં પણ મેં જેમ તેમ અટ્મસદૃમ સમજીની આજે રખાવ્યો છે. ઘણાંખરાં કામ તો તારી સહીથી ચલાવવા પાવર અપાવરાવ્યો છે, હવે જ્યારે તારામાં રામ ન હોય તો પછી હું શું કરું ? ”

“ અરે પણ ખાઈ કચેરીમાં રામને શું કરવા ? રામ તો રણમાં કામ આવે કે મણિમાં કામ આવે ! મારા બહાલા પેલા કાઠીયાવાડી કારકુનો મારો હુકમજ ક્યાં માને છે ? તે તો કહે છે કે તમને અમારા પર હુકમ કરવાનો શો અખત્યાર છે ? બાળો જઈ નિશાળની છોશરીઓ મમજવો ! મહેતાપણું અહીં ન ચાલે ! મારા એકલા હાથે આખા ખાતાનું કામ શી રીતે થઈ શકે ? ખરૂં પુછાવો તો હું તો હવે કામ કરવાને ખુશી પણ નથી. જોઈએ તો તમારી બહેનપણીને ત્યાં રાખો પણ મને મુક્ત કરો ! ”

“ જેવકુદ્દ ગધેડા આના કરતાં તો તું નારી થયો હોત તો હજાર દરજ્જે સાફ થાત ! ”

“ હું પણ કહું છું કે લાયકા કરતાં ગાયકી થયો હોત તો આખા રોટમાં તમારી માફક ધુમત ! આજકાલ જમાનામાં હવે બાઈડીઓનાજ માન રહ્યા છે રાજવળામાં ગૌરાનો મારફત નેટલા કામ થાય છે તેટલા કામ આદમીની મારફત થતા નથી જેના ઘરમાં સારી અને સુધરેલી નારી તેજ આ રોટમાં જગરો અધિકારી સમજવો ! ”

“ હીક હવે તારી લાયરી જવાહે, બા જલદી જઈને ગજરા

ખડેનને મોકલ.”

“ બહુ સારૂ આ ચાલ્યો ! આ બધો ઘોટાળોજ ગળરીએ કર્યો જણાય છે. ”

લાઈલાલ બડબડતો બડબડતો રસ્તે પડ્યો. કાન્તા અને રઘવેો રાસ રગની વ્યવસ્થામાં રોકાયાં. ધીમે ધીમે કાન્તાની ખડેનપણીઓ એક પછી એક આવવા લાગી. આમ રઘવેો ખવાસ પણ અવનવાં કપડાં પહેરી દરગારથી જાદે દમામમાં મુંછે તાર દેતો હરવા ફરવા લાગ્યો. કાન્તા પણ મનગમતો મોહક ટ્રેસ સજ્જ કરવા લાગી, દરગાર પણ ખુ ખાસપર ખુ ખાસ કરી થોલીઆ સમારતા કમરકસી જીવાનીના રંગમાં રંગાવા લાગ્યા. સાહેલી મંડળ તમામ આવી ગયું. રઘવેો પણ કુંજ-ભુવનમાં દાખલ થઈ ગયો. ફક્ત દરગાર અને કાન્તાજ આવવાના બાકી રહ્યા રઘલાએ વિવિધ પ્રકારના સાજસ ગીત દરેકની પ્રવીણતા જોઈ લાયકાત પ્રમાણે વગાડવા આખ્યા બરાબર નિર્માણ કરેલા ટાઈમનો ટકોરો થતાજ દરગાર અને કાન્તા સ્નેહલગ્નના રાજવી ઠાઠમાઠમાં ઝગકતા ઝગકતા અને ફેશનમાં ચમકતા ચમકતા લટકે મટકેથી લલિત ચાલમાં ચરણ ભરતા ભરતા કુંજભુવનમાં દાખલ થયાં રઘલાએ બે મોટા કુસુમના હારગજરા સ્મિતહાસ્યે ખમમાં ઉચ્ચારી બનેને પહેરાવ્યા સુધરેલા સાહેલી મંડળે કુસુમની વૃષ્ટિ કરી દરગારસાહેબને વધાવ્યા

“ પધારો એહના રાજા, પધારો એહની રાણી,
વધાવે જ્હાજથી દામી હરે આનદને આણી ”

“ બલિહારી મારી પ્રેમની પટરાણી કાન્તા, લ્યો આ ફૂલની

માળા, પહેરાવો દરગારને, અને યોલાવો સુધારાની યોલખાલા!”

“ વધાવે બહાલથી વસત, વધાવે કોઢીલા કાળી,
વધાવે પુષ્પ કુળેના, વધાવે લાવથી બહાલી ! ”

“ ખમ્મા મારી શાણી સજની ખમ્મા તમને ! દયો આ
શુલાખની છડી અને રીઝવો રાજવીને ઘડી ઘડી ! ”

“ ઓહો મગલ ઘડી ગાજે, સુગંધી હેમમા રજે,
મૃદગો કામતી વાજે, શશિ ૩૫ તીગ્ધી લાજે ’

“ પધારો રતિ રસરાજના અવતાર પધારો ! બહુ દયો
આ કુસુમ, ને રાજવીને આંમરી વતી સ્નેહથી વધાવો ! ”

“ ઉગ્યો છે પ્રેમનો લાલુ, કમળ આનંદથી ખીન્યા;
મધ રમ રાગને કાજે, મધુકર પ્રેમથી આવો ”

“ પધારો રસિલા કમળ લમર પધારો ! રસિકી કાન્તા
લે આ ચળેલી અને વધાવ તારો અંપકને ! ”

“ જીવનના સુખનો લહાવો, રસિકી રગમા લેને,
લિતરના લાવથી લેટી, રસિકા રગમા રહેને

“ કાન્તા અહો ભાગ્યે પ્રાપ્ત થયેલા રસિકા રાજવીને
ભુગ્તીથી રીઝાવી લેજે ! જોજે જરા પણ પ્રેમમા કયાસ રાખતી ! ”

“ વરમાવો પ્રેમની ધારા, ઉમગે પ્રેમ ક્યાંમા,
હૃદયને રાગથી માધી, નયનને લલ ધનરામા

“ સુખી રહો, સુખી રહો, પ્રેમી જોડુ સદા અવિચળ
સુખી રહો ! ”

“ કાન્તા અને દરગારસાહેબ આનંદદાયક આવકારથી

ઘણાજ ખુશી થઈ ગયા. રઘલાએ પણ ખુશામતની ખુબ તાલ-
મેલ કરવા માડી. કાન્તાએ પોતાની સાહેલીઓની દરબારસાહે-
બને ધીમે ધીમે વારાફરતી ઓળખાણ આપવા માડી. દરબાર
સાહેબને પ્રસન્ન કરવા સાડે એક રાસ મધુરા સંગીતના આલાપ
સાથે ઠાડીઆ સહિત લેવરાત્રી ગુથણુ વિદ્યાનો નૌતમ નમુનો
દેખાડવો શરૂ કર્યો. દરબારસાહેબ વચ્ચેવચ્ચે એક આરામ-
ચેરમા ગિરાજ્યા રઘડો દરબારને ચમ્મર કરવા લાગ્યો. કાન્તા
રાસ રગ મધુરો મધુરો વિલાસ દરબારને કરાવવા લાગી.
સંગીતના આલાપમા દરબાર તન્મય થઈ ડોલવા લાગ્યા. રઘ-
લાએ પણ તક વિચારી રગના જામ ઉપર જામ ભરાવી દર-
બારને પીવરાવવા માડ્યા. કાન્તા દરબારને લઈ રાસની વચ્ચે
ફરવા લાગી દરબાર પણ નાજુક નાજુક સુહરીઓના સુહર
કમળ વદનને નાજુક હાથોથી નાજુક નાજુક સ્પર્શ કરી નાજુ-
કાઈમા નાચવા લાગ્યા. રઘડો પણ રગમા ભાન ભૂટી નાજુકા-
ઈનો દહાવો લેવા મડ્યો, ખાંધી દડીના ગેડા જેવા દરબાર ખાપુ
પણ ધુમવા લાગ્યા. કાન્તા પીયાનો વગાડવા લાગી. કુજલુવનમાં
રાસ સંગીતની ખૂબ ધુન મચી રહી. ખમા ખમા, ઘણું જીવો,
બલિહારો, વારી વારીના મીઠા શબ્દોના પોકાર થઈ રહ્યા.

અવિનાશીની કળા અકળ છે. મન ધારેછે કાઈ અને થાય
છે કાઈ હું કદ કહેતા હરિ હસાય છે, અને તું ત્યાં કરતાં મનની
ધારણા જોતજોતામા ધારી ધુળ મળી જાય છે. એક બાબુ અના-
ચારીઓ અનાચારમાં પ્રવર્તે થયા, ત્યારે બીજી બાબુમી કાંઈક
પ્રમુ અમત્કારના ચરચા રૂપે સમરસિંહ પરમાર એકાએક તોર-

ભુગઢમાં આવી પહોંચ્યા. પ્રજાના આગેવાનોની અસંખ્ય અરજીઓથી, કુદરતની પ્રેરણાથી, અગર વિધીના નિર્માણથી, અગર પ્રજાના સદ્સાગરે કે કુવરીના ભાગ્યખળે એકાએક આ બનાવ બન્યો. કચેરીના તમામ જુના કારકુનો અધિકારીઓ અને અન્ય પરિજન વર્ગ જે કાન્ટાના કારભારમાં ઘરતરફ થએલ હોતો, તે તમામ વર્ગે એકત્ર થઈ સમરસિંહ પરમારને કાન્ટા અને રથડા ખવાસના અત્યાચારથી વાકેફ કર્યા, અને જે નવીન સ્ત્રી અધિકારી વર્ગ હતો; તથા માળણીઓ કારકુન વર્ગ હતો તે તમામ એકીચાસે જીવ લઈ મુઠીઓ વાળી દરબારસાહેબના સ્ટેટ બહારના બગલા ભણી દોડ્યો. સમરસિંહ-પરમાર અધાધુનીનો કારભાર અવલોકી ઘણા દીલગીર થયા અને પોતાની બેન મરતાં બનેલીની અવદશા થએલી જોઈ ક્રોધાતુર પણ પાર વિનાના થયા. આગેવાનોમાંના મુખ્ય માણસોને તથા કારકુનોને લઈ ગારોબાર દરબારના બગલા ભણી ઉપડ્યા. બગીચાના કુજભુવનમાં જ્યાં રાસ રમાઈ રહ્યો હતો ત્યાં નવીન અધિકારી વર્ગ આવી પહોંચ્યો અને દરબારને સમરસિંહ પરમારના આવાગમનની ખબર આપી દરેક જણ રગમા ચક્રચુર હોવાથી પરમારના આવાગમનની દરકાર પણ કરી નહિ, અને તેમને ભાગ્યા તુટ્યા જવાબ આપી ભુવન બહાર રાસ ખલાસ થાય ત્યાં સુધી બેસવાને કહ્યું. સમરસિંહ પરમાર જુના અધિકારી વર્ગ તથા પોલીસ વર્ગને લઈ બગીચામાં દાખલ થયા. દરવાને પરમારને રજા સારૂ રોકતાંજ દરવાનનું ડોકુ પરમારની તલવારથી ધડથી જુદું થયું જ્યાં આગળ રાસ સંગીતના ડાડીઆનો અવાજ આવતો હતો, ત્યાં તરતજ પરમાર જઈ

પહોંચ્યા. ગોપીઓમા કાંન મ્હાલે તેમ યુવતીઓના ટોળામા દરગારને મ્હાલતા જોઈ પરમારના ડોળા નીકળી પડ્યા રથલાને રગમા ગુલતાન જોઈ તથા કાન્તાને પણ જોલાન અવસ્થામાં જોઈ પરમાર દીગ્મુઠ બની ગયા. દરગારને લાનમાં આણવા સાડ ઉપરા ઉપરી બહુકના અવાજ કરાવ્યા. ગંદુક કુટતાની સાથેજ રથલાને નિશો ઉતરી ગયો અને કાન્તા ખુમ પાડી ચમકી ઉઠી, માખણીઓ કારકુન વર્ગ ખૂમ ઉપર ખૂમ પાડી મદદ માગવા સાડ પોકાર કરી રહ્યો. સ્ટેટની પોલીસે તમામને બેડી પહેરાવી કેદ કર્યા પરમારે દરગારને પકડી લોધા, અને રથલાને પકડવા જતા રથલો પરમારને કટાર મારી સટકી ગયો, કાન્તા પણ તરતજ વાઘણ સમાન તલપ મારી રથલાની પાછળ દોડી; પરમારે તમચો તાકી ફેડયો, પણ કમનસિંહે ગોળી નિષ્ફળ ગઈ, રથલો દરગારી મોટરમા બેસી કાન્તાને લઈ બગીચાના ખીજ્ત ઝાંપેથી જ ગલમા નાઠો, દરગારે રગના નિશામા જેમ આવે તેમ બકવા માંડ્યું. માખણીઆ અધિકારી વર્ગે પરમાર સમર સિંહની ક્ષમા માગવા માંડી, અને મહેતીજીઓએ રોઈ રોઈ ધમરાણુ મચાવી દીધું સમરસિંહે દરગારને પકડી ખૂબ ધમકાવ્યા, ઢંઢોળ્યા અને હલાવ્યા પણ નિશો ઉતર્યો નહિ. તે તો રગમાં ગુલતાન બની જેમ આવે તેમ હસવા લાગ્યા, અને વખતે ગાળો લાડવા લાગ્યા. માખણીઆ અધિકારી વર્ગે બે હાથે ટાબેટા પાડી બહુચરાણની સ્તુતિ કરવા માડી, અને તેમા દરગારસાહેબ પણ બે હાથે તાળીઓ પાડી હસવા લાગ્યા. સમરસિંહ પરમાર સ્ત્રી અધિકારીઓની સત્તા અને રાજનો

અમારો હીજડીઓ છે પંથ બાળી બહુચગણ મા,
 અમારા કાચળીઆ છે કથ બાળી બહુચરાણ મા.
 લાખો રૂપીઆ લુટ્યા માન બાળી બહુચરાણ મા,
 જેમે જઈ વસીએ ગુજરાત બાળી બહુચરાણ મા,
 એવું દેખે દેરી આપ બાળી બહુચરાણ મા,
 તેથી વધશે તુજ પ્રનાપ બાળી બહુચગણ મા
 દેખે સુખ મગળ સૌ કાળ બાળી બહુચગણ મા,
 છીએ સર્વ તમામ બાળ બાળી બહુચાણ મા ”

“ જય જય જગતજનુની મહાય થા ! હેન્મા, તારે પારે
 આવેલાને ઉગાર ! ”

“ હર હર હર શલો ! આ શો બુલમ ? લા ખોને મુખવે
 તેવો બહાદુર વીર કાલુલા તેની આ દશા ! તેની આસપાસ
 આવો કાચળીઓ વર્ગ ! અરે શું બેઈ રહ્યા છો ? પકડો દરેકને !
 એકદમ જ જીર પહેરાવી તેમને નજર કેદ કરો. પેલા -હરામ
 ખોર રથવાની પુઠ પકડો અને પેલી કાન્તાને પણ પકડી અહીં
 હાજર કરો. ”

“ પરમારના મહોમાથી શબ્દ નીકળના પહેલાજ કેટલાક
 ઘોડેસ્વારો રથવાની પાછળ પડ્યા હતા, અને આ વખતના
 વધારાના હુકમથી પણ કેટલાક રજપૂત ઘોડેસ્વારો રથવાની
 પાછળ દોડ્યા. રથનો કાન્તાને લઈ મોટર દોડાવી ક્યારનો રસ્તે
 પડી ગયો હતો; ઘોડેસ્વાર અને મોટર તેની વચ્ચે હાલમા ઘણુંજ
 અંતર પડી ગયું. મોટર-ધમધમાટ જેટલી પાવરથી જાડી
 ચલાવાય તેટલી જાડી રથવાએ ચલાવવા માંડી અને પાછળ

રજપૂત સરદારોએ જોટલા ઘોડાને મારી મૂકાય તેટલી પુર ઝડપે ઘોડાને મારી મૂક્યા; છેવટે ઘોડા ઠોકર ખાઈ ખાઈ રસ્તામાં અધવચ ઢગી પડ્યા, કેટલાક સરદારો લોહી લુહાણુ લોચલેગા થઈ ગયા, અને કેટલાક થાકી કંટાળી કેહો મૂકી રસ્તામાં અધવચ કાયર બની વિચારમાં ઉભા રહ્યા; છેવટે ચાર પાંચ સરદારો મરણીઆ થઈ મોટરની પાછળ દોડવા મડ્યા, દોડતા દોડતા ઘણા વિલંબે મોટરની પૂઠ તેમણે પકડી પાડી; આમ મોટર પેટ્રોલ ખુટવાથી ધીમી ચાલવા લાગી, રથલાએ ઘણીજ તનતોડ મહેનત કરી પણ મોટર બહુજ ધીમી પડી ગઈ, વળી અધુરામાં પુરું તેના કમનસિએ મોટરના આગલા ંહીલમાં પકચર પડી ગયું, વધારાનું ંહીલ ચઢાવી મોટર રથલાએ ઘણી મુશીબતથી ચલાવવા માડી પણ મોટર તેના કમનસિએ અચકી પડી, પાછળ પૂર વેગથી ઘોડેસવારોને આવતા જોઈ રથલાએ મોટર અધવચ રસ્તામાં પડતી મૂકી કાન્તાને લઈ પગ પાળે જીવ લઈ નાસવા માંડ્યું. ઘોડેસવારો લગભગ રથલાની નજીકમાં આવી પહોંચ્યા, રથલાએ જીવ ઉપર આવી તમંચાથી ઘોડેસવારો સામે લઢવા માંડ્યું ઘોડેસવારોમાના ચાર જણા રથલાની ગોળીના લોગ થઈ પડ્યા, એક બહાદુર સરદારે રથલાને છાતીમાં ભાસો મારી જમીન પર ગમડાવી પાડ્યો. રથલાએ પડતાં પણ સવારની છાતી ગોળીથી વીધી નાખી; સવારે મરણીઆ થઈ રથલાને દટારથી ચીરી નાખ્યો, અને કાન્તાને જીવતી પકડી દોરડાથી બાંધવા માડી. કાન્તા પણ બળ કરી સવારની સામે થઈ, છેવટે બાથંગાના યુદ્ધમાં સવાર જમીનપર ઢગી પડ્યો,

પડતાં પડતાં પણ કાન્તાનું નાક કટારથી કાપી લઇને
 પડ્યો; કાન્તાએ પણ જમીનપર પડેલો ભાલો લઈ સવારની
 છાતી વીધી નાંખી અને તેને પ્રાણરહીત કરી દીધો. રઘલો
 ઘણાં તરફડીયાં મારી પ્રાણ મૂકવા લાગ્યો, કાન્તા રઘલાની
 અવદશા જોઈ ધીરજને પરહૂરી રડી પડી. રઘલો બે હાથ ધમ્મી
 ધમ્મી આકાશ અણી ઉંચું જોઈ બહુજ તરફડીયાં મારવા લાગ્યો;
 છેવટે છેલ્લીવારને વાસ્તે કાન્તા પાસે પાણી માગ્યું, કાન્તાને સર
 જ ગલની વાટ હોવાથી તથા તદ્દન રસ્તાની અઝણ હોવાથી પાણી
 ક્યાથી આપવું તેની સૂજ ન પડી, છેવટે હારી રઘલાના સુખ
 સામું જોઈ રડવા લાગી. રઘલો પણ કરેલાં કાર્યના પસ્તાવો
 કરતો કરતો ક્રોધથી દાત પીસતો પીસતો અને લાચારીથી હાથ
 ઘસતો ઘસતો હાયવૈંય કરી કાન્તા સમક્ષ અત્યંત કષ્ટ પામી
 મરણ પામ્યો !

સર જગલમાં કાન્તા નોધારી પડવાથી ઘણીજ ગભ-
 રાઈ ગઈ. આસપાસ થોડેસવારોના તથા રઘલાના શબને જોઈ
 અમકવા લાગી, તેની આંખમાથી ખૂનનો નિશો ઉતરતાંજ તે
 ઝખવાણી પડી ગઈ, હવે શું કરવું તેની મૂઝવણુમા મૂઝાઈ
 ગઈ. ચોગરદમ લોહીનાં ભરેલા ખાળોચીઆં જોઈ તે કપવા
 લાગી. હવે તેનું શું થશે તેની પ્રીકર તેને થવા લાગી. થોડીકવાર
 સુધી તેણે ચોગરદમ નજર નાખવા માડી; છેવટના દરેક શબનાં
 મહોં જોઈ લીધા, અને બે હાથે કપાળ ફૂટી નાક પર લૂગડાનો
 પાટો બાંધી, હાય મારી-ચીસ પાડી જીવ લઈ જેમ નસાય
 તેમ નાસવા માંડ્યું. આમ જ્યાં આગળ દરેકના શબ પડ્યાં

હતાં ત્યાં 'પાછળ' રહેલા ઘોડેસવારમાંના ફેટ માક 'જાણુ' આવી
 થઈયા. રઘલાને મુએલો. જોઈ 'દરેક' જાણુ ત્યાં 'ખમચાઈ' ઉભા
 'રહ્યા, અને 'કાન્તા' કયાં 'છે' તેની 'જગજમા' શોધ કરવા લાગ્યા;
 'શોધતાં શોધતાં કાન્તાનો પત્તા નહિ લાગવાથી છંબટે કંટાળી
 આંગળ શોધ કરવી માડી 'વાળી, રઘલાના 'શંભને લઈ 'જવાના
 નિશ્ચય પંર આવ્યા. બે જાણુ મોટરને 'રઘલામાં 'શય આગળ
 હાથથી ઘસડી લાવ્યા. રઘલા તથા ઘોડેસવારની 'લાંશો ઉચકી
 'ઉચકી મોટરમાં નાંખી અને માથાના ઢેડા મોટર જોડે બાંધી
 'ઘોડો 'ઉધર બેસી મોટરને ઘસડી લઈ જવા લાગ્યા, આ પ્રમાણે
 અનાચારીઓનો અંત આવ્યો, વેડુડા વાંચકો કાન્તાનાં પાપ
 'વધારે હાંધાથી પરમાત્માએ તેને વધારે 'રીખાવવા' સાડુ જીવતી
 રાખી, તેા 'લલે તેને જીવતીને જીવતી જીવ 'લઈ 'જગજમા
 નાસવા ઘો. પાપનો ઘડો જ્યારે પૂરે ભરાય છે ત્યારેજ આપો
 આપ કુટે'છે; તે પ્રમાણે રઘલાનો અંત આવી ગયો. વાંચકો
 'આ પાપાણી કાન્તાને આપણે સુધારાની 'સલા' કહેવી કે-ફેશનની
 'ખલા કહેવી ? 'શું' કહેવું ? બોલો ત્યારે વિચાર-કરી કહી ઘો કે
 તે 'સુધારાની-શર્યા હતી અને-ફેશનની ખલા હતી, અફસોસ !
 આ તે " સુધારાની 'સલા' કે-ફેશનની ખલા ! "

પ્રકરણ પ મું.

પ્રીતિનો ભોગ કે નસિબનો યોગ ?

દાહરો

પ્રેમ કુડ પાવક લયો, મન માને અનુમાન,
પર પર કહે પામીઓ, પડ પડ કહે છે પ્રાણ

મેઘની ધારા જોડે જેમ ચપળાની કળા વધે છે, નીર-જળ
વધવાની જોડે જેમ કુમુદ પોયણીની ડાંડી વધે છે, સર્પના
ખોરાક ખાવાની જોડે જેમ તેના મુખમાનુ વિપ-ળ વધે છે,
પવનની પ્રચડ ગતિ જોડે જેમ તેની પરિમળ સુગંધ શક્તિ
વધે છે, હુતાસનના અગ્નિના વધારા જોડે જેમ ધુમાડાનો
વિસ્તાર વધે છે, તેમ સ્નેહ પ્રીતિના વધારા જોડે વિરહનો
પણ વિસ્તાર વધે છે.

ન્યામિ શશિ નહિ મળે કુમુદી મૂકાયે ભાનુ વિના કમળને બહુ દુ ખ થાયે,
જીવે નહિ મિત્ર કદી નહી હોય વારી, ચાહે ચક્રાર શરિને દગ એકધારી
પ્રેમી પતંગ નિજ અગ દીવે દઝ વે, પ્રેમાન્વ સારસ તણો ડની દેડ બવે,
જે વ્યાધ લોહ્યમકે ત્યમ પ્રેમી પ્યારી, છે પ્રેમની ગતિ અતિ મર્વેથી ન્યારી

ચિંતારૂપી પત્થર, સકોચરૂપી અરણ્ય, મોહરૂપી સિંહણ
પ્રેમરૂપી દાવાનળનું બળવું, અર્થાત્ ક્રુધા ખ્યાસ સાખીને ચાલ
વું, દુઃખ રૂપી જોહ, ચાલવાનો માર્ગ તેડો અર્થાત્ વાકો ચુકો,
મિત્રના ધ્યાન રૂપી પક્ષીઓનું જોલવું, વિરહરૂપી મછવાઓ-
ના ઝોલા ઝુલી રહ્યા છે, લજ્જારૂપી ગંગા પાર ઉતરવી, ભયનું
ખંડન, અર્થાત્ નિર્ભય થઈને ચાલવું, ઇત્યાદી ઉપાધીઓ
નેમ કેદાર પંથમાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે; તેથી અધીક બલકે લાખો
ઉપાધીઓ પ્રેમના પથમાં ડગલે ડગલે વિલોકાય છે.

* * * *

‘ અગે ઓ પ્રેમ તારા નેમ નવાઇ તો પમાડે છે,
મહા રાજેન્દ્રને પણ તું રમકડા મમ રમાડે છે,
રખડતા કંઈક થયા રાને દીવાના ઝરણે તારે,
પડયા યાહોમ કરી રણુમા ખખ્યા ખાડા તણી ધારે
કરીને પ્રાણુ પરવશ તું મીઠી નિદ્રા બધી ટાળે
ચિતા ચિતાની મળગાવી અહો રાંધી બદન બાળે;
કરીને ફેફસા ગુન્તાન બહુ બુઝ બકાવે છે,
ભલે ભુડે ચ્યજે પાડી ખરે તું ધુળ ફકાવે છે.
ઢરાવે તું પરાધુ કામ રડાવીને હમાવે તું,
ક્રુધાને તાપથી તાવે નીચા મગે ફસાવે તું
ખેરે માફ કરી મૂરખા છના નેત્રે બની અધા,
ભૂલીને ભાન માન વિના ઉધા સૌ આદરે ધધા ”

* * * *

“ કીધી જેણે ગુણી જનની કદર તેણે બધુ કીધું,
લીધી જેણે ગરીબોની ખજર તેણે બધુ કીધું

બળત્રેમા નથી મળતી રહમ કીવા કદરદાની,
 છગરનું નર છે એ તો નથી વસ્તુ તમાસાની
 નથી શુ મોતી ને હીરા ખત્રક ફેરા ખમનામા,
 પરન્તુ આખ જોતામા જરૂર તેનો જમાનામા,
 નવારીખો ઘણી વાચી ગમીને બાદશાહોની,
 રહી ગઇ લીટીઓ જેની ખરા ખોટા ખીવાસોની
 મુવામિન પુષ્પની ખુશખો નથી છાનીજ ગહેમની,
 વિવિન સ્થાને પવન દ્વારા હરી એતો પસરવાની;
 હૃદયનો હાથ લઈ જાતો નમાવે પાત્ર જે પુન્યનુ,
 વિવેચન શુ પછી કરવુ હરિ એના મહદ્ ગુણનુ ”

“ હીરાલાલ, મનુષ્ય માત્રની ફરજ છે કે એક બીજાને
 વ્યવહારમા ઉપયોગી થવુ અન્યોઅન્યના સુખ દુ ખોમા રહાય
 કરવી અને નજરે પડતા દુ ખી જનને દુ ખમા મદદ કરવી.
 આ ૧ જેવા ગુણુવાન વિદ્વાન અને ધર્મપરાયણ મનુષ્યને મારાથી
 યથાશક્તિ જે કાર્ક મદદ થઈ શકી તેથી હું મારું અહોભાગ્ય
 ગણુ છું. ઇશ્વરનો ઘણો ઘણો ઉપકાર માનું છું. દુનિયામા જન્મ
 લઈને જે પારકાનું કલ્થણ કરી શકાય તોજ માનવ જીવનની
 સાર્થકતા છે, અરે જન્મ ધર્યાનું જનની જઠર પ્રમાણુ છે ’

“ જયરામ શેઠ હું આપનો જીવન પર્યંત ઝાણી છું. આપે
 તથા આપની પુત્રી ભગવતિ ભાગીરથી અને મારી માતાજી
 જમનાએ જે સેવા ચાકરી અને ઘરદાશ કરી છે તે આ જન્મા-
 રામા ભૂલાય તેવી નથી. અરે મારી ચામડીના જોડા બનાવી

આપને પહેરાવુ તો પણ તે અદ્ય છે, આપના કુટુંબ તથા સ્નેહીનો મારા ઉપર અદ્વૈત પ્રેમ છે હું આજથી નવી દુનિયામાં આવ્યો છું. ‘ગદુ રત્નાની વસુન્ધરા’ એ સૂત્રાનુસાર આર્ય ભૂમિમાં આપના જેવા પદોપકારી પુરૂષ નિહાળી હું ઘણોજ આનંદ પામ્યો છું ધન્ય છે તમારા પ્રેમને ! ધન્ય છે તમારા જીવંતરને ! ધન્ય છે તમારી લક્ષ્મીને અને ધન્ય છે તમારા કુટુંબને ! આર્યભૂમિમાં આપ કોઈ અવનારી મહાત્મા છો ! ”

“ હીરાકાલ જગતમાં સારા જનો પીળતે સારાજ જીએ છે દરેક ઠેકાણે મનુ પ્રતિગિય પડે છે. આ વિશ્વમાં દરેક વસ્તુને દરેક વસ્તુને આધાર છે આધાર વિના કાંઈ નથી. જન્મધારી જીવોને જન્મમારમાં અન્યોઅન્યનો આધાર લઈનેજ જીવવું પડે છે જડ અને ચૈતન્યને પણ એક પીળતો આધાર લેવો પડે છે આધારે આ અવની અદ્ધર રહેલી છે. આધાર વિના એકદુ આ જગતમાં અવિનાશી સિવાય પીળું કાંઈ નથી મનુષ્ય મનુષ્યન મદદને ટેકો ન કરે તો પછી જગત ચલે કેમ ? દુનિયા દલને વાસ્તે નથી પણ દયાને વાસ્તે છે. દયા ધર્મને વાસ્તે છે અને ધર્મ જીવનને વાસ્તે છે. ”

“ વિશ્વમાં સ્વક્રમને સમજનાર વિરલાજ હોય છે. દાલિત જનો દયાનો ઉપયોગ માનને વાસ્તે કરે છે. ધર્મનું રહસ્ય વદનની વાચામાં ધર્મ શબ્દને યોલીનેજ સાચવી જાણે છે. રહેણી કરો બતાવનારા કરતા કહેણી કહી બતાવનારા ઘણા હોય છે. નમ્રતા અને વિનયમાં વીટાળી દયા બતાવનારા દયાળુ કોકજ દુષ્ટિગોચર થાય છે. ધર્મ અને દયા એનાં સ્વરૂપો અંતરમાં

સત્યતાથી સમગ્ર વ્યવહાર માર્ગમાં વાસ્તવિક રીતે વાપરનારા
કોઈ ભાગ્યેજ નિરખવામાં આવે છે. આપ જેવા ધનવાનને
નમ્રતાના નિયામમાં પડેલા લેઈ દુઃખોજ આનંદ પામું છું.”

“હીરાલાલ તમારા જેવા વિકાસ વિપ્રવર્ધની જેવા નો
કુપુરતું વેતર છે. પ્રાદ્યોત્પન્ન સન્માન એજ ધનવાનનું ખરૂં માન
છે. નિરાધારને આધાર આપવો એજ અવનિમાં ઉપકાર છે.
આજ રાજ આ મને શાંતિ અને મુખમાં નિદ્રાળી દુઃખોજ
મુખી થયો છું. આપના શરદે દિનપરદિન અધિક આગમ થતા
લેઈ દુઃખિરનો ગામાર માનું છું. આપ હવે જરા આગમ
હ્યો ! વધારે ખોલશે નો વળી પ્રકૃતિ કાંઈ ગમડી આગળ વેદ
મોતમાજ શાંતિ જગ્યાએ નો આપ ઘેરોક વાર મુખાળા થાઓ !”

“મારા ધર્મના વિના આગા માલીક આ તમારા ઉપકારને
ગળ્યો નું ક્યારે વાળીગ ? રહેવા છે વડીલ રહેવાકો ! અર્થાત્ત
શ્રાવ્ય છે. માફ ગિછાનું આક છે આપ બેઝરશે નહિ. આપના
જેવા ધનાદયને આહું કરવું ન છાનું.”

“હા હા હીરાલાલ આ શું કહે છે ? મને બેઝરવા થા.
લેલે એકદમ ગિછાનામાથી હમા ધર્મ જતા !”

“ત્યારે રહેવા કો ! હ્યો નું આ મુઠ્ઠા બાઉ ! આ નસ્ટી
ન લેશે ! આપને કામ કરતા લેઈ માફ નત કચવાય છે ?”

“હ્યો હીક ત્યારે આપ સૂઈ બલ્યો. હું જરા પડાર
ખાલરમા આઠો મારી આવું છું.”

“હા વધારે ! દુકાનમા હવે જરા વધારે ધ્યાન રાખો.
આપ જેવા ધર્મોષ ધનવાનના પવિત્ર અસપાનથી મને નહું

જીવન પ્રાપ્ત થયું છે, મુરખી હવે મારી ચિન્તા મૂકી દો ! ”

મદારગઢનો લક્ષ્મીપતિ ધનવાન જયરામ શેઠ હીરા લાલની ખબર અંતર પૂછી ખબરના કામ સારૂ ગહાર ગયો. હીરાલાલ પણ વાતચીતથી થએલા શ્રમથી વધારે શ્રમીત થઇ આખ મીચી નિદ્રાધીન થઇ ગયો. શેઠની વિધવા દીકરી ભાગીરથી હીરાલાલની સેવા ચાકરી ઘણાજ ઉમ ગથી અને પ્રેમથી કરતી હતી શેઠાણી જમના પણ હીરાલાલની સારવાર કરવામાં કાઠ મણા રાખતાં નહોતાં. હીરાલાલના ઘરમાં આવવા પછી જયરામ શેઠને જોતજોતામાં અઢગક ધન પ્રાપ્ત થયું હતું. શેઠને સત્તાનમાં કુદ્દત લાંડકી પુત્રી ભાગીરથીજ સત્તાન રત્ન હતું શેઠાણી જમના પણ સાધ્વી પતિપરાયણ સ્ત્રી હતી, ભાગીરથીને વૈધવ્ય પ્રાપ્ત થયા કેડે શેઠ શેઠાણીની મમતા ઘણી ખરી સસાર ઉપરથી ઉતરી ગઈ હતી શેઠ પણ ઉઠાર હાથે પુન્ય માર્ગમાં પૈસો વાસતા. શેઠાણી પણ સદાશ્રવણ પાછળ સારી રીતે ગરીબ ગરમાને અન્ન દાનથી સતોષ આપી ગૃહસ્થાશ્રમની પવિત્ર કરજ અદા કરતાં હતા. હીરાલાલની ધર્મપરાયણ વૃત્તિથી શેઠ તથા શેઠાણી ઘણોજ આનંદ પામતા હતા. જ્યારે જ્યારે ઉભયને વ્યવહારિક વિટબણાથી કલેશ થતો હતો ત્યારે હીરાલાલ તેમને જ્ઞાનામૃતનું પાન કરાવી પરમ શાન્તિ પમાડતો હતો. વખતે વખતે શેઠને દુહિતાના વૈધવ્યથી અનહદ સતાપ થઈ આવતો હતો, પણ હીરાલાલના સમાગમથી ચિત્ત પરમ સુખને પામતું હતું ભાગીરથીને પણ હીરાલાલ અપરોક્ષ રીતે ઘણોજ ઉપદેશ આપતો હતો, તેના મનમાં જ્ઞાન માર્ગના ઉચ્ચ

સંસ્કાર સ્થાપતો હતો. આખા ઘરમાં તથા શેઠના તમામ સ્નેહી મંડળમાં હીરાલાલ એક પરમહુસ તરીકે મનાતો હતો. તેની પાસે દરેક વ્યક્તિને ગમે તે વખતે જવાની છૂટ હતી. મદારગઢના પ્રતિષ્ઠિત પુરૂષો હીરાલાલના વચનામૃતથી પરમ સંતોષ પામી ચક્રીત થઈ જતા હતા આખા ગઢમાં જયરામ શેઠના ભાગ્યની બલિહારી ખેલાતી હતી. એક વખતે પુત્રીના રકાપાથી શેઠની ઘણીજ અવદશા થઈ ગઈ હતી, અને આજ કાલ હીરાલાલના ઘરમાં આવવાથી શેઠના નસિબની ગારીઓ તમામ ખુલી ગઈ હતી વ્યાપાર, રોજગાર, વ્યવહાર અને સામાજિક હરેક પ્રકારના કાર્ય ક્રમમાં શેઠની સોગટી હીરાલાલના ચરણ પ્રસાવ પ્રતાપે આગાહ વાગતી હતી, અર્થાત્ જયરામ શેઠની સપુર્ણ રીતે હીરાલાલના આવવાથી જોનજોનામાં ચઢતી થઈ ગઈ હતી શેઠ સ્વસ્થિતિના ઉદયકાળથી ઘણાજ નમ્ર વિવેકી અને પુન્યશાળી બની રહ્યા હતા હીરાલાલની મન વચન અને કર્મે કરીને સેવા ચાકરી કરતા હતા શેઠ જ્ઞાતે વાણીક કોમના હતા, અને હીરાલાલ પવિત્ર બ્રાહ્મણ કોમનો હતો, એટલે શેઠને સોનામાં સુગંધી લાગી અને શેઠાણીને ગરીબને ઘેર ગંગા વળી અને ભાગીરથીને દૂધમાં સાકર મળી એ પ્રમાણે થઈ રહ્યું હતું.

અત્યારે હીરાલાલ નિદ્રાધીન છે શેઠ બહાર બજારમાં ગએલ છે શેઠાણી પણ કોઈ કાર્ય પ્રસંગે બહાર સીધાબ્યાં છે આખા ઘરમાં હીરાલાલ અને શેઠની વિધવા દીકરી ભાગીરથી બને જણાજ છે એક નિદ્રાવસ્થામાં છે, ત્યારે બીજું જોગના-વસ્થામાં છે, ભાગીરથી શેઠની લાડકી દીકરી, શ્રીમંતાર્ધના તેજથી

જળહુણીત, બાલપ્રિધવા, ભર યુવાનીમાં ઝગમગતી મસ્ત મનો-
 વેગી ચપળા, અરે એકવાર અવિચારી સાહસિક અગળા અરે
 તરંગોમાં તણાતી પ્રગળાભાગીરથી અત્યારે મહા વિચારસાગરના
 ઝોલે ચઢતી ખેડી છે, હીરાલાલ તરફથી થયેલ તમામ જ્ઞાનોપદેશ
 અત્યારે ભુલી જવાની તૈયારીમાં છે, પોતે કેવી સ્થિતિમાં છે અને
 કોની પુત્રી છે તે પણ ક્ષણવાર વિચારી અનર્થ આદરના તૈયાર
 થયેલ છે. અત્યારે ભાગીરથીને કાણુ જાણુ કેવાએ વિચિત્ર
 પ્રકારના વિચારો આવવાથી તે તદ્દન બદલાઈ જઈ અવિચારી
 નાગીરૂપ ધારણુ કરી અર્થાત્ આજ રોજ નિત્યના કરતા નિરા-
 બાજ વધારે નવીન પ્રકારના ઠાઠમાઠમાં આવી બણી ઠણી રમઝૂમ
 લટક મટક કરતી ફક્ત નિમિષ રૂપે વૈવંચ્ય અવસ્થાના નામ
 ધારી તુન્ય ચિન્હુ તરીકે હાથે ફક્ત કુદનની બગડીઓ રાખી
 હાવલાવમાં હીલોળાતી હીલોળાતી હીરાલાલના બડના દાખલ
 થઈ. હીરાલાલને નિદ્રાધીન નિડાળી પળવાર સુધી વિચારમાં
 ખચકાઈ જડવત્ કમાડ ઝાલો ઉસીને ઉખીજ રહી છેવટે મન
 સાથે કાઈક નિરાળો વિચાર કરી નયનને નવીન આશામાં
 પલકાવતી અધરને દતથી દાખતી અને દમામમાં ચરણને એકી
 પ્રહારથી ધરણી પર આપતી હીરાલાલના એશીકા આગળ ખેડી,
 થોડીકવાર સુધી ઘણાજ પ્રેમના ઉમળકાથી હીરાલાલનું વદનકંમળ
 નિડાળી રહી, તેના અંતરમાં હેતના ઉમળકા ઉપર ઉમળકા
 આવત્રા લાગ્યા. આખુ શરીર અનુગતા અમકારથી પુલકાયવાન
 થઈ રહ્યું. મનહુ મદનના મનોવેગમાં થનક થનક થનકારા મારી
 રહ્યું. તેણે ઘણાજ પ્રેમથી નીચી વળી હીરાલાલના કપોલ પ્રદેશ

એજ નયનોની મઝા મુજને અધુરી નહિ.
 તુ મળી હતી મુજને રહી એક જે પળવાર,
 ધા કરી દીધ કરી ગઈ રગમાં પુરી નહી,
 એ ખૂનને ટીપે ટીપે ગાઉ હુ તાર નામ,
 તુ વીના કીરતારની ખુબી મને પૂરી નહી,
 આવ કે ના આવતુ તુ તુજ આઠે જમ,
 હુ તુ એ ખુશીમા મને સમુરી નહિ "મણી"

આહા પ્રેમ ઉચ્છ્વાસ નથી, એ શક્તિ વિક્રમ છે. સર્વ
 સત્વનો, બધા આસ્ત્રની બળવતી અભિવ્યક્તિ છે. એજ જીવની
 શક્તિ છે. વિદ્વાન લેખક પ્રાઉનીંગ જણાવે છે કે, Love is
 the energy of life નાના મોટા જ્ઞાની, મૂર્ખ, રાજા, પ્રજા,
 પશુ, પક્ષી, દેવ માનવ બધાજ સમાજમા પ્રવેશ અને આદર
 મેળવવાનો પ્રેમજ જાણે અનુભવિત પત્ર પરવાનો હોય તેમ લાગે
 છે. જર્મન કવિ ગેટે કહે છે કે,

Love whose perfect type is woman,
 The divine and human blending
 Love for ever and for ever
 Wins us on ward still ascending

નારીજ પ્રેમનો શ્રેષ્ઠ આદર્શ છે. તેમાં સ્વર્ગીય અને
 માનવીય ભાવનાનો સુંદર મેળાપ થાય છે. આ પ્રેમજ નિત્યકાલ
 આપણને કમોર્ડગામી કરીને ઉચ્ચથી ઉચ્ચતર ત્રિદિવમા લઈ
 જાય છે. સસાર કીડાભૂમિ નથી, પણ એક વિદ્યાલય છે. અહીં
 પ્રેમશિક્ષા પ્રેમાનુશીલન કરવું પડે છે. માનવના આ છાત્ર

જીવનમાં અવકાશ કાલ નથી. એક અનંતપાઠ અનંતકાલ
 સુધી અભ્યાસ કરવો પડે છે, એક શમશ્યાનો ઉદ્દેશ કરવો
 પડે છે, તે આ છે, “ શી રીતે પ્રેમ લાલ કરાય ? શી રીતે
 પ્રેમીક થવાય ? ” હૃદયના અનુશીલ નથી, અનુશિલ દ્વારા
 શિષ્ય, સંગીત, સ્થપતિ વિદ્યા વગેરેમાં ચઢતી કરાય છે.
 શિષ્ય વિજ્ઞાનનાદિના પ્રમાણે એનો પણ નિત્યશિક્ષા અને
 અભ્યાસ કરવો જોઈએ. કંઠનું અનુશિલન નહિ, આગળીનું
 અનુશિલન નહિ, હાથની કસરત નહિ પણ એ આત્માનું અનુ-
 શિલન અધ્યાત્મ કસરત છે. આપણે સમાજમાં જીવનસ ગ્રામમાં
 રહેવું જોઈએ, કારણ કે, Talent develops itself in
 solitude character in the stream of life એકાત્મમાં
 લોકાલયથી દૂર માનસિક શક્તિઓ વિકસીત થાય છે, પણ
 સસાર સાગરમાં ડૂબતા ડૂબતા ચારિત્રનો વિકાસ થાય છે. અરે
 અત્રેજ પ્રેમશિક્ષણ મળે છે. પ્રેમજ ધર્મ છે. ધર્મ તત્ત્વરસ્ત
 આત્માનું સ્વભાવિક કાર્ય છે. પ્રાણીના શ્વાસોશ્વાસની જોડે
 ફેફસાના સંકેતોવાવા તથા વિસ્તૃત થવાના વિના બીજું કાંઈજ
 નથી. આન્તરીક પ્રકૃતિનો સ્વભાવિક સંકેતનજ ધર્મ છે. પ્રેમ
 પ્રિય વસ્તુને આનંદ આપવા ગાહે છે, એટલા માટે જે કામ
 કર્યાથી તે ઉદ્દેશ સિદ્ધ થાય તે પણ કરવા ગાહે છે. પ્રેમના વેગ
 અનુસારે તે કાર્ય કરવાની પ્રવૃત્તિ પણ બળવતી થાય છે. પ્રીતિ
 પ્રિય કાર્ય કરવામાં તત્પર હોય છે જીવની સેવામાંજ સત્યજ્ઞાન
 તથા પવિત્રતાની ઉપાસનામાં ભગવાન પ્રસન્ન છે, તે કારણથી
 પરમાત્મામાં જેની પ્રીતિ છે તે સત્યાનુરાગી છે, સત્યવાદી

જાનાનુસારી, સયતેન્દ્રિય તથા વિશુદ્ધ સ્વભાવ છે. તેમાં ભગવાન
પ્રગી ધાય તે વિષયમાં- પ્રેમિક ઉપાશક્તિ નિર્ગતર તેમાં- આજ
ફે છે. પ્રેમીકના જે ને નેત્ર પર પડે છે, તે પ્રેમ કુપારી જુએ
છે. વૃદ્ધની જોખખાતુ કુળથી ધાય છે. ધર્મની જોખખાતુ પ્રેમથી
ધાય છે. પ્રેમજ જીવનની મહત્ત્વા છે. જીવનમાં- પરમાત્માની
પાત્રે પહોંચાવાય છે. જીવનમાંની ઉપર પ્રેમ- સ્વાપનાં પર
માત્માની પાત્રે સમ્પન્ન થયે છે તેના ઉપર અત્યંત તેના પ્રિય-પ્રેમ
આવૃત્તિ એ એક મરણું છે મહાત્મા વિપિનચંદ્ર પાસના શબ્દોમાં
કહ્યું છે તે 11. પોતા પોતાના જાતેના જાતેના જાતેના
પોતાના જે માનુસ એક જાતેના આદે- છે તે પ્રિય પરિવર્તની
પેઠે, પતિવ્રતા સતીની પેઠે, ઇચ્છાપ્રકાશ કરવાની પહેલાજ
મનુની મતલબ જાતીને ભગવાનના પ્રિય કાર્ય કરે છે, અગત્ય
વિધી પાલન કરે છે, પ્રેમ અનુસારનો શુદ્ધાત છે. શુદ્ધાત એકની
મશારતથીજ મનલબ સમજી શકે છે, તે ત્વરાથી તેને લગતા
કામ કરવાને તત્પર થાય છે, તે શા મશિદારી કામ કરે છે ?
લાય તથા અશરમથી નહિ, પ્રેમથી તેને માટે લાવાં ચલાવવાં
માર મારવાં. અથવા સજ્જનો ધારે જનાવશે પડતો નથી
એક જાણના ઉપર ચલા રાખવો અને ઇશ્વરનો નિયમ
પાળવો એ એકજ છે. પ્રેમ પંડિત જોન કહે છે કે, This
is love that we walk after his commandments
આપણે તેની આજ્ઞા પાળીએ છીએ એજ પ્રેમ છે, અને
એટલા વાસ્તેજ કહેવાય છે કે, Love is the fulfilling of
the law વિધી પાલનજ પ્રેમ છે. આ ગદ્યા મહા વાક્યના

રહસ્યમાં અગણિત રત્નો સમાએલાં છે.

ઈશ્વર પ્રેમ સ્વરૂપ છે. જે પ્રેમમાં રહે છે, તે પરમાત્મામાં રહે છે અને પરમાત્મા તે પ્રેમીકના અંતરમાં રહે છે. મુક્તિ પ્રીતિની દાસી છે. મુક્તિમાં પ્રેમિકનો અધિકાર છે. પ્રેમિક મુક્ત આત્મા છે કારણ કે તે પ્રવૃત્તિ શૂન્ય છે. પ્રેમજ તે પુષ્પક છે કે જેનાથી જીવ શરીરે સ્વર્ગ ઉપર ચઢે છે, દુનિયામાં જે ચહાતો નથી તે પરમાત્માને પિછાનતો નથી, અર્થાત્ પરમાત્માજ પ્રેમ સ્વરૂપ છે, માટે,

* * * *

“ પ્રીતિ પ્રેમ વદ જય જય જય વાણી ભરી પ્રેમ ચડી પવન આસ પાણી,
શીતલ પ્રાણુ આય આપતો મમીર મુજ ચડ તણા પ્રેમ શો ગભીર,
પિતા પુત્ર માત પતિને મમાર દીમે પ્રેમ વડે દીપતો ઝગાગ,
તટ્યો પ્રેમ શીટી જાય છે મસાર પરબલ તણી યોજના અપાર
પૂરે પ્રેમી અશ પ્રેમતુજ અગ મદા કીર્તનો પ્રીતિ તણા તરંગ,
મળે માથ કદી લાખમાયી એક ગહન પ્રેમ અકલ યોજના અમેદ;
મનુષ્ય જીવ મનુષ્ય જીવ નુ નણાય પ્રગટ પ્રેમ તારી કર્પના જણાય,
પ્રિયા પ્રિતમ તણે કંઠ લીન થાય પિતા કંઠ વિશે બાલકે ભરાય
લિત્ર દામ લિત્ર લિત્ર રૂપ લાને બધે પ્રેમ તુજ એડલો પ્રદામે,
નથી દુખ બેઠ પ્રેમ શક્તિ તારી તિમિર દુખ પ્રેમ તેજ દે વધારી,
બધે બલરૂપ બલ પ્રેમ બાણુ કૃતિ રીતી ગતિ લિત્ર ના પ્રમાણુ ”

મણિ - પ્રેમચત્ર

મારી પ્રીતિ પ્રતિમા ! સ્નેહની દેવી ! અરે પ્રેમની પૂતળી ! કુદન તું ક્યા ? અલબેલી તારી આશામાં તો હું ખુબ

તણાયો ! જેમ જેમ તારી પાછળ તણાઉં છું તેમ તેમ તું વધારેને વધારે દૂર લાગતી જાય છે. મધુરી, હવે એકવાર તો મને દર્શન આપ ! તારા દર્શન વિના હું ઘેલો થઈ ગયો છું. રસીલી હવે મુખની માગી એકવાર છેલ્લી છેલ્લી આખી કરાવ ! ”

હિરાલાલના સ્વપ્નાવસ્થાના પ્રેમોદ્ગારથી લાગીરથી ઘણીજ મુગ્ધ બની ગઈ, અને જે આવેશમા હતી, એના કરતા તમણા આવેશમા તણાવા લાગી. એના અપાંગે પ્રેમનો તન્મનાટ થઈ રહ્યો; હૃદય લાવનાઓથી નાચી રહ્યું યુવાન બાળા મસ્તીએ ચઢી પુનઃ સાહસ કરવા લાગો, હિરાલાલ તરફથી પ્રાપ્ત થએલું તમામ જ્ઞાન વિસારી દીધું, અને એકદમ પ્રેમમા ઉત્સુક બની નીચી તમી હિરાલાલને ચુગન કરવા ગઈ, એટલામાં હિરાલાલના મુખમાંથી ઉદ્ગાર નીકળ્યા,

“ એ પ્રીતિના અધિગરી;
એક ગોપી ગિરધારી - ૦
પાવક પ્રીતિ પરમાણુ,
વીતી જેને તે જાણુ
ચાનક તો સ્વાદ્ગ માણુ,
લઈ લહાણુ લહાણુ લહાણુ - ૦
જ્યાં હૃદય હૃદય ત્યાં જાયે,
લોચન લોચનમા મમાયે;
જુદા ચાના દુધ થાયે,
જાયે પ્રાણુ પ્રાણુ પ્રાણુ - ૦ ”

કુંદમને સંબોધતાં લાગીરથી રેનેહ સંબંધમા સંબોધાર્થ

ગર્ભ; અને તરતજ સાહસિક શ્યામાએ સાહસ કરી ચુંબન કરી
 લીધું. ચુંબનના શીતકારથી હોરાલાલ લાગતોજ નાગૃત થઈ
 ગયો. ચપળાના ચમત્કારથી ચતુર ચમકી રહ્યો, ભાગીરથી
 અખવાણી પડી લજવાઈ ગઈ, હીંગલાલ તીરસ્કાર યુક્ત
 દ્રષ્ટિપાત ભાગીરથી પ્રતિ દેંદ્રી મનોભાવને વચન પ્રકારમા
 ચુંથી મુખભાવને સ્મિતહાસ્યમાં પલટાવી બોલ્યો “ ઓહો
 ભાગીરથી ખડેન! આજ આટલો બધો આ દીનબધુ ઉપર
 પ્રેમનો ભાર! હોય ખડેન હોય! ભાઈ ઉપર ખડેન સિવાય
 આટલું બધુ હેત કોણ દર્શાવી શકે! એક જનુની કે ખીજી
 લગિની! તમને ખડેન કહું તોયે થોડું છે અને મા કહું તોયે
 થોડું છે! આ માદા અતે મરતા હોરાલાલની સારવાર તમે
 ખડેન કરતાં પણ અધિક કરી છે; અને મા કરતા પણ અધિક
 કરી છે. તમને જોતાં હું બધું ભૂલી નાઉં છું! મારી ખડેન કહો
 આ ભાઈને શી આજ્ઞા છે? ખડેન વિનાના ભાઈને કાલી થેલી
 ખડેનના પ્રેમચુંબનથી દેવી શાન્તિ થાય છે, તેની મને આજે
 ખબર પડી. ખડેન તમારા ચુંબનના મીઠકાથી મારાં બધાં
 હૃદયમાં દૂર થઈ ગયાં!” આ વખતે એક દૈવિક ચમત્કાર
 થયો; શેઠાણી જમના અને શેઠ જયરામ હોરાલાલની વિશુદ્ધિ
 પારખવા સારૂ તેના હૃદયની પવિત્રતાની કસોટી બેવા સારૂ
 ઇશ્વરી પ્રેરણાથી અચાનક આવીને હોરાલાલના અડ પાસેના
 બળીઆ આગળ ઉભા રહ્યા શેઠ અને શેઠાણી બંને એક મત
 થઈ શાંતિ પકડી હોરાલાલ તથા ભાગીરથી શુ કરે છે તે
 ચુંપકીથી નિહાળવા લાગ્યા. શેઠાણી વખતે વખતે ગભરાવા

લાગી કે એકાન્તમાં અનર્થ થશે અને અનર્થથી બંને જીવની અધોગતિ થશે; પણ જયરામ જમનાને ઈશારતથી શાન્ત કરી શું થાય છે તે જોવા વિનવણી કરી ચુપકીથી જોવા લાગ્યો !

“ મને માફ કરો ! હું આપની અપરાધી છું ! ”

“ એમાં અપરાધ પણ નથી અને માફ માગવાની આવશ્યકતા પણ નથી. ”

“ હું ભૂલી ગઈ, મેં ન કરવાનું કાર્ય કર્યું, મને દમા કરો ! મન માફડાએ મને જેમ નચાવી તેમ હું નાચી ! હું મોહમા આધળી બની કામવશ થઈ બધું ભૂલી ગઈ; અરે મારા જ્ઞાનમા પાણી ફરી વળ્યું ! આપે મને જ્ઞાનોપદેશ આપવામાં કાંઈ પણ કચાશ રાખી નથી, વિધવાના ઘરે સારી રીતે સમજાવ્યા છે, છતાંપણ બધું પથર ઉપર પાણી થઈ ગયું. ”

અરે મહાવીર હું તો બધું ભૂલી ગઈ. પાપમા ડુબી ગઈ ! સાત સમુદ્રના જળથી પણ મારા મનની વિશુદ્ધિ હવે થશે નહિ. હું શું કરું ? ક્યાં જાઉં ? મારા પાપનું પ્રાયશ્ચિત શી રીતે કરી પાત્રન થાઉં ! હવે મને કાંઈ સૂઝતું નથી. જેમ જેમ ઘડી ઉપર ઘડી વ્યતિત થાય છે તેમ તેમ મને મારા સાહસ કર્મની ભયકરતા વધારે ને વધારે ભયંકર જણાય છે. હું કોણ ? મેં શું કર્યું ? આપના જેવા પરમ ભગવતિ વીર સંગાથે મેં મારા હૃદયની શ્યામતા ઘસી ! હરિ હરિ હરિ હવે મારી શી ગતિ થશે ? ”

“ જહેન હવે પરિતાપ કરશે નહિ. પશ્ચાત્તાપ છે તે એક પુનરજીવન છે, પાપનું પ્રાયશ્ચિત છે, પ્રેમનો પંથ વિષમ છે,

કંઈ કંઈ જ્ઞાનીઓ તેમાં ગોથાં ખાય છે. મનને હુમેશાં અંકુશમાં રાખવું જોઈએ; નિરંકુશ મન સદાને વાસ્તે માર અવરાવે છે. પ્રેમ મન અને કામ એ ત્રણે વસ્તુ નિરાળી છે. અજ્ઞાની અને સાહસિક એ ત્રણ વસ્તુને એક વસ્તુ માની કેટલીકવાર પ્રીતિના નામને કલંકીત કરે છે, મનને બહેકાવી નાખી ન કરવાના કાર્ય કરે છે, અને છેવટે વિમાસણના સાગરમાં પડી સાહસિક મન સાથે ખુડી મરે છે. ગહાવું અનુભવવું અને સહેવું એ કોઈ વિરલાથીજ બની શકે છે. મનને નિરંકુશ કરી કામના વાતાવરણમાં વાયરે ચઢેલા કંઈક વેવલાઓ પ્રેમ પ્રેમ કહી પોતે અનાચાર આદરી અનીતિમાં ડુબી મરે છે અને બીજાને ડુગાવી મારે છે. પ્રીતિ આ દુનિયાની વસ્તુ નથી, પણ સ્વર્ગની અમૂલ્ય વસ્તુ છે, પ્રભુની પ્રભુતાની પ્રતિમા છે. હૃદયની વિશુદ્ધતાનું પ્રતિબિંબ છે, અમૃતનું ગિન્દુ છે, સત્ય સુખનો મહા સિંધુ છે. જીવોની એ એક વિકાર ઉત્પન્ન થવાથી દીવાની અવસ્થા છે. એ દીવાની અવસ્થાને ધર્મ અને જ્ઞાનના સંસ્કાર, વિચાર અને આધાર કરી સુખમય શાંતિની અવસ્થા બનાવી શકાય છે. સ્વતંત્ર અને નિરંકુશ મનના વાતાવરણના સારા નરસા વિચારોના ફળ આ અવસ્થામાં સહેલાઈથી અનહદ પ્રમાણમાં મળી શકે છે, માટે વિષુદ્ધનોએ હુમેશા મન ઉપર ધર્મ અને જ્ઞાનનો અંકુશ રાખવો જોઈએ. જીવનને જેમ બને તેમ ધાર્મિક બનાવવું જોઈએ. બુદ્ધિમાને એકાંત મળતાં મનને જ્ઞાનના વાતાવરણમાં ચઢાવવું જોઈએ. મનની ઉન્નતી નીતિ અને ધાર્મિક વૃત્તિઓથી થઈ શકે છે. બહેન હવે ચિંતા નહિ કરતા મન ફરીથી વિભળ

ન થાય તે સારૂ ખાસ લક્ષ આપશો. ”

“ ભાઈ, આપે આ ખંડેનના કલ્યાણ સારૂ જોટલું કહેવાય તેટલું કહ્યું છે. મારા જીવનમાજ આવા સાહસ કલકની કાળાશ લાગવાનું લખ્યું હશે તે પ્રમાણે ગન્યું ! હજી પણ કાક પાપ કરતાં પાછું વાળી જોયું હશે, તેથી આપનો જ્ઞાનોપદેશ મારા ઉપર નિરંતર અમૃત ઘનની માફક વરસ્યાજ કરે છે. હું વિકારી થઈ પણ આપ વિકારી નથી થયા એટલું માફ પુન્ય છે મારાં માતપિતાના પુન્યનો પણ ઉદય છે કે આપ જેવા મહાત્મા નર-વીરનાં મારા ઘરમા પગલાં થયા છે. તમારી જોટલી સેવા ચાકરી કરીએ તેટલી થોડી છે, અરે તમારા ચરણ પખાળીને પાન કરું તો પણ થોડું છે. ગુણનીધિ આજે આપે મને તારી છે, અરે મારા પિતાની ઇકોતેર પેઢીને પાપમાં ડુગતાં ગયાવી છે. આપના જેવા સયમવાળા અને મનોનિશ્ક્રાંતા કોઈ વિરલાજ હશે. સ્ત્રીના ચુગનથી જો ચળાયમાન ન થયા હો તો તે આપ એકલાજ છો. કળીકાળમાં ભામિનીની ભૂજલતામાથી મુક્ત થાય તેવા આપ એકજ મહાત્મા છો. આપના હું કીચે સુખે વળાણ કરું તે સૂઝતું નથી. હરિ, હરિ, હરિ, મે પણ આજે મહાભારત અનર્થ આદર્યો છે. માફ શું થશે તે હું કળી શકતી નથી ! આ પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કેવી રીતે કરવું તે પણ મન કલ્પના કરી શકતું નથી. જય જય જગતપિતા પ્રભુ મને માફ કરો હું ઘણીજ અપરાધી છું. ”

“ ખંડેન ઈશ્વર તમને માફ કરશેજ ! કેશવ કર્ણુનીધિ છે. તે હમેશાં પાપીઓને પાપમાથી તારે છે, તે દરેક જીવધારી ઉપર

નિરંતર દયાજ કરે છે. હવે તમે પાપને સલાળી સલાળી પશ્ચા-
ત્તાપન કરશો. સવિધ્યમા પાપ કરતાં અટકી જવાય તેવા જ્ઞાનના
પગલા લરશો ! હવે તમારામાં વિકાર રહ્યો નથી. તમે શુદ્ધજ
છો; મગજમાથી મક્કીન વાસના દૂર કરી દો ! દિનઅન્ધુ હમેશા
હીન ઉપર અમીદૃષ્ટિજ કરશે. દયાસિધુ દયા વરસાવશેજ ! ’

“ આપ જેવા ધર્મવીરના ચમાગમમાં છતાં પણ હું
પાપ કરવાને તૈયાર થઈ ! અહા એ શુ ઓછો ગજગ છે ?
આપના કમળવદન પર ચુગન કરવાને આ પાપી સુખ લલ-
ચાયું તો તેને તો શિક્ષા અવશ્ય કરીને કરવી જોઈએ. પાપી
મોઢાને તમાચા મારવાજ જોઈએ ! મન માંકડા લે લેતો જા
પાપની સજા ! ”

“ અરે હા હા ખડેન આમ તમાચા મારે પાપ દૂર ન
થાય ! કઢાપો કરે મન ઉલટું ગગડી બેશે, વિલાપ અને પશ્ચા-
ત્તાપથી તો એક પાપની નીચ પ્રકારની ઘેસછા ઉત્પન્ન થાય,
માટે શાત થાઓ, મોઢા ઉપર તમાચા મારે મનને ચુ થાય
તેને તો જ્ઞાન નીતિ અને ધર્મના અકુશથી વશ રાખવું જોઈએ ! ”

“ અલાળી જીવ છેવટે તું વિદ્યા ઉપરજ બેઠો ! પાપી
મન છેવટે પાપ કરવાજ તત્પર થયું ! દુષ્ટ મન લે તારા કર્મના
દ્વંડ ! ” કહી આવેશમા આવી માથું હીરાલાલના પલંગના પૈયા
ઉપર જોરથી અક્ષાણ્યું; હીરાલાલ ગલરાઈ ગયો, જોતજોતામા
ચોગરદમ લોહી લોહી થઈ ગયું. લાગીરથીનાં માગાપ એકદમ
આંધળીયા કરી ધસી આવ્યાં, ચોગરદમ ગલરાટ અને ગજગ
વરતાર્ધ રહ્યો ! ”

“ દીકરી તેં ન કરવાનું કર્યું પણ અતે સમજણના ઘર મા આવી એટલુ માફ અહો ભાગ્ય છે । હવે પશ્ચાતાપ કરીશ નહિ । આ તો ધર્મના અવતાર હીરાલાલ હતા તો સૌ સારૂ થયું, પણ વખતે કોક બીજો હોય તો અમારે કમોત કરી મરવુ પડે અને તને પહેલાં વિષ આપી મારવી પડે । બેટા હવે જ્ઞાનને ગ્રહણ કર. ધર્મ અને નીતિના દ્રષ્ટાતથી સિદ્ધાંત બાધતી બા અને તારી કાયાને પાવન કર । ”

“ બેટા હવે બહુ થયું । ચિંતા ન કરીશ, આત્મધાનના વિચાર જવા દે । તારા હૃદયમા જે વિકાર અને દુષ્ટ ભાવના હતી તેની આજે તે સારી ઘાત કરી છે. હવે આટલેથી સંતોષ માની નીતિને સલાજો અને પ્રભુને ભજશે તો ભગવાન તમારું ભલું કરશે । ”

“ મારા માત પિતા ! આજે તમને ઘણુ કષ્ટ થયું છે તો મને માફ કરશે. બહેનને પણ મેં જેટલી શિખામણુ દેવાય તેટલી દીધી છે. હોય બચ્ચુ છે, અલેતુ છે, દુનિયા તેણે બેઠ નથી. તે નિષ્પાપ છે, તેને પ્રભુ ક્ષમા કરશે । ભોળાના ભગવાન હમેશા ભોળાનું ભલુંજ કરશે । બહેન કચન છે તે કચનજ રહેશે. કુદન પર જે પાપની રજ થોટી હતી તે આજ પશ્ચાત્તાપના અગ્નિથી વિશુદ્ધ થઈ છે । પ્રભુ તમારા સર્વનું કલ્યાણ કરે । ”

“ હીરાલાલ હવે માફ મન સંસાર પરથી ઉઠી ગયું છે. વિશ્વનો વૈભવ મને અત્યારે અગારા સમ દુખાદ લાગે છે. મને હવે કાંઈ ગમતું નથી. આજથી મારી દુકાન અને પેઢીનો તમામ

વહીવટ હું તમને સોપું છું. હું તમને મારા પેટના પુત્ર કરતા પણ અધિક સમજી છું, મને હવે સખત વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો છે તો મને વૈરાગ્યમાજ રમવા દો. આ તમારી ધર્મની માતા અને ધર્મની બહેનની તમે સલાખ રાખો ! એ બંને નિરદોષ હું તમને સોપુ છું. જે કાંઈ મારી સ્થાવર જંગમ મિલકત હોય તે તમામનો પુન્ય માર્ગમા ઉપયોગ કરજો ! આજથી તમે તેના કુલ સુખત્યાર છો ! તમારું જે કોઈ સગું વડાકુ હોય તેને અહીં બોલાવો તમે રાખો ! મને હવે માગ કંથ્યાણનો માર્ગ પકડવા દો ! ”

“ પિતાશ્રી આપ આમ આકળા ન થાઓ ! આવેશમા ન આવો ! આવેશ હુ મેશાં તુકશાનકારક છે સાહસ અનર્થને ઉત્પન્ન કબ્બાવાળું છે આપની વૃત્તિને હવે પ્રભુ ભજનમા વળી હોય તો સુખેથી આપ પ્રભુ ભજન કરો ! આમ એકાએક વૈશવને ત્યાગ કરી બાવા બની જવામા દુનિયા તરી શકાતી નથી, ધીમે ધીમે મનને સંસ્કારી કરી વૈરાગ્યમાં રમવાથી ભક્તિની ખરી મઝા માણી શકાય છે એકદમ રાખ ચોળી બાવા બનનાર કંઈક જણા ત્રિભુજ મન થવાથી પાછા સસારી બન્યા છે, અરે પાપના કીડા બની પાપમા સડ્યાજ કરે છે, માટે મન ઉપર જેટલો ભાર તે ખમી શકે તેટલો મૂકો, અને ધીમે ધીમે સસારની માયા ઓછી કરી કાયાના કંથ્યાણમા મગ્નતા બાઓ ! ”

“ અરે પણ આજ મને પારાવાર ઝુંઝવણ થાય છે મારા મગજમા કાંઈ ચોરજ પ્રકારની ચિન્તા બંધી રહી છે. મારા આખા શરીરમાં ગભરાટ વ્યાપી રહ્યો છે, મને હવે કાંઈ

રૂચતું નથી, અરે મનને કાઈ પણ ગમતું નથી, હવે આ ભૂમિજ મને ભારે લાગે છે । ”

“તો ચાલો હવે થોડાક વખત સારૂ આપણે બધાં જાત્રાએ જઈએ । કાશીની કલ્યાણ ભૂમિકામાં થોડાક વખત નિવાસ કરો ! ત્યાં તમારા મનને સારી રીતે વિશ્રાંતિ તથા શાન્તિ મળશે ! કેટલીક વખતે ધાર્મિક સ્થળોની યાત્રા પણ મનને મોંઘી ઓઘી માત્રા કરતાં પણ વધારે સુખ અને શાંતિ આપે છે. ”

“તો તમે પોતે યાત્રા સારૂ બદોળસ્ત કરો, હું પેઢીના વહીવટની ગોઠવણ કરું છું જેમ બને તેમ તાકીદથી કામથી પરવારી જાઓ । ”

“બહુ સારૂ મુરખી આપ હવે થોડીકવાર શીતળ જળથી સ્નાન કરી આરામ લ્યો । બા અને બહેન તમે પણ શીતળ જળથી સ્નાન કરી માળા કરો । જાઓ પ્રભુ સૌ સારા વાતા કર્યો । ”

“હીરાલાલના ઉપદેશથી શેઠ શેઠાણી અને ભાગીરથી દરેકને શાન્તિ વળી. શેઠ લાગલાજ દુકાને બંધ વહીવટની વ્યવસ્થામાં ગુથાયા, અને શેઠાણી તથા ભાગીરથી સ્નાન કર્મમાં ગુથાયાં, હીરાલાલ એકત્રે પલંગમાં પડી પરમાત્માની માયાનો વિચાર કરવા લાગ્યો.”

*

*

*

*

“ઉર અટ્ટળાય મુઝાય મહા મતિ (૨)
રતિ પણ પામી રાક્ષાય ન પુજ કૃતિ;
વાહ વાહ વિશ્વપતિ ! !

શી અદ્ભુત તુજ ગતિ અતિરે,
 વાહ વાહ વિશ્વપતિ -૦
 મન ધારે હુ આ કરે, શુ કરતો દિરનાર;
 મારે મારે કહી મરે, તારે નથી તડભાર -૦
 મારે કરે તારે હુતો, બોલે કંઈક ગમાર,
 હુ પદમા મારે ગયુ, થાય ન સારાસાર -૦
 હરિ માયા છે કારમી, ઘડી ઘડી બદલાય,
 માયાને માની લઈ, બૂઝા પડી પમ્નાય -૦ '

વિષ્ણુ ધ વાચકો આલો હવે હીરાલાલને થોડીક વાર વિ-
 ચારવા દો અને ભાગીરથીને પણ જ્ઞાન ગંગામા ન્હાવા દો !
 આગળ ઉપર સૌ જોવાશે ! કહો આતે “ પ્રોતિનો ભોગ દે
 નક્ષિખનો યોગ ! ”

પ્રકરણ ૬ ઠું.

— ❦ —

જીવાતીની હોર કે ફેશનનો કેર.

— ❦ —

દાહરો

ખાટે મુજબ ખુશામતી, હરી ફરી ચરી ખાય,
જે દિન ને રાત્રી લણે, તે નેને વશ ચાર

— ❦ —

તુંજ જોડું સમજે છે, તે કરવાને કોઈ મોજથી ફસાતો
નહિ, નફાથી ફલચાતો નહિ, લોભથી ગગડતો નહિ, દાખલાથી
દોરવાતો નહિ, અને શિખામણ સાલણતો નહિ, એટલે તું
હુ મેશ આનદમાં દહાડા કાઢી શકીશ, કારણ કે ચોખ્ખું અત-
કરણ એ હુ મેશનો આનદ અને હરિનો વાસ છે.

— ❦ —

જેની ખુશામતની ખરી ખેતર ખુશામતનું વધે
ખાંખણ ખુશામતમાં નહિ કહાપણ ખુશામતનું ગંધે
હુ શિયાર હુન્નરી હરિકને હકદાર ખર ખુશામતી,
પુરા ત્રિલોચન ત્રિમી વદનાર હાજી હા અતિ

— ❦ —

વૈભવની શોભા સજ્જનતાથી, સ પત્તિની શોભા સત્યા-
ગ્રતા દાનથી, વિદ્યાની શોભા વિનયથી, જ્ઞાનની શોભા શમથી,
જોર્યની શોભા સંયમથી, તપની શોભા ક્ષમાથી ને ધર્મની

શોભા નિખાલસતાથી છે, પણ એ બધા કરતાં માનવ જીવનની
શોભા શીલથી અધિક છે.

* * * *

મધુરી વાણી છે તારી પ્રેમ વણુ પણ છે અધુરી,
વટે છે વાત સાચી પેટમા પણ નેહ જુરી
નને તો ચર્મની છે આખ પણ દીવની મને છે,
સદાચ છોડી અહીંથી જ હવે જાણી મધુરી
મહોત્તમ તારી નેહે મારી લવ ઘટતી નહોતી,
અચાનક દોણુ જાણે વૃત્તિ તુજ પર કેમ મધુરી
હવે જે પૂર્વ લવનુ દોણુ તે લીધું બધું તે,
નથી લવ વાસના મારા યદ્ય ગદ્ય સાવ તે પૂરી.

* * * *

જગનમા આખે નેતા જૂપનો દેખુ છું જય,
માયાની તો ખરેખરી ઘણીક ખુવારી છે.
વિદ્વાનોને ગરજથી મુરખના જન્મ તણી,
નજરથી ન્યાળી કહુ ઘણે મથળે ચારી છે
ગધેડા પૂજાય ગાય મરાય છે કસાઈથી,
ભાવ ન પૂછાય તેનો કેવી વાન ખારી છે
કવિની કાંમત ગદ્ય શરાની હિમ્મત ગદ્ય,
લાયકની ગણનામા વાઘ ઝરભારી છે.
વાયડા વિદ્વાનો થયા મૂરખ તે ડાહ્યા થયા;
વક્તાની વાત આ જમાને તો લવારી છે
'લુન્ચાને લક્ષ્મી રેઢીઆળ દોર - હરાયાની,
શાખ' સ્થિતિ લાજ વડે મેવા લાભકારી છે.

કહેણી તાણા રૂડા લાલ કરણીના કુંડા વ્યાલ;
હાલ આ જમાના માહી સારી શાહુકારી છે.
હાથ ઘેરી હાથ હાથ દરે નહિ દહાડો વળે,
હરી તાણા મમયમી એતો બદિહારી છે ”

~*~*~*~*~*~

“ ચત જરદ અગર કુદે સદર રખના હય ।
તું કુચ્છ બી મચાલકી ખખર રખના હય ।
રાદત દુનિયામેં કીમને પાઈ હય અનીસ ।
ને મર રખના હય દરદે મર રખના હય । ”

ને તું જવા માગે છે તો જલ્દી ચાલે, તને કાંઈ પણ તારા અતરની ખખર છે । હે અનીશ આ વિશ્વમાં કોને વિશ્રાન્તિ મળી છે ? જેને માથું છે તેને માથાતું દરદ પણ છે.

દુનિયામેં ઝહીર આકે કયા કયા દેખા,
ગાદીઓ મલાયો ઝીસ્તો ઝેગા દેખા,
લાઝીમ હય ન જેમ હરગલ્લદીકે લીયે,
ઉચા ને ડુવા ઉમીને નીચા દેખા.

હે ઝહીર, આ દુનિયામા આવીને તેં શું જોયું ? ખુશી ગમગીની, ખુરાઈ અને લલાઈ જોઈ । દરેક ચકતીને માટે પડતી લાજમ છે, જે ઉંચો થયો તેને નીચે જોવું પડયું !

અદ્દા આપકુ આળાદ રખે । ખુન ને કુચ્છ હોવે સો ગરીબ સાંઈકુ દીલાવ । ”

“સાંઈ, ટકટક છોડકે ચલા જા, મેરી પાસ કુચ્છલી નહિ । ”

“ માઈ ગુસ્સા મત કરો, અદ્દાકા ડર દીલમે ધરો । ”

“ ચલ યાસે ભાગ જી. શીર મત ફેડાવ ! ”

“ અહ્લાએ આપકું પયસા દીયા હય સો ગરીબોકું સમાલ-
નેકે લીયે । ન કુચ્છ ડોળા કાઢકે દીનકું મતાનેકે લીયે ! ”

“ ગેટ આવે ફ્રેમ હીઅર । બકબકાટ મુકી ગાડ્યો જી ! ”

“ ઈતના ગુમાન મગજમેં ક્યૌ રખતે હો ? ખુદાએ તુમકું
દીયા હય સો હમ માંગનેકું આતે હય । ” અવાજ સાંભળી ડોળા
કાઢતા ધુધવના રાયજી ઘરમાથી કેસરનું ઉપરાયું લેતા બહાર
આવ્યા, અને દમામમાં દોડેલા કરી ફરીરને ધમકાવવા લાગ્યા ।

“ અરે છાનોમાનો ભસ ભસ કરતો જતો હોય તો જી,
નહિ તો ધોલ દેવી પડશે । ”

“ અય ગુફા અહ્લાએ આપકું અમીર બનાયા મો ફરીરકું
મારનેકે લીયે ? ”

ત્યારે સાઈકું રૂપા દેનેકે લીયે । મારા બેટાને માગી
ખાવું અને મિલ્લશ રાખવો । બલા જી ત્યાસે । ”

“ મે તો ચલ જાઉંગા મગર તુંહી એક અમર રહેંગા
ક્યૌં ? ઈતના ગુફા હય, ઘેરમાં જીનેકી તૈયારી કરતા હય, મગર
પતરાજી નહિ છોડતા । દીનકું એક કોડી બી નહિ દેતા ? ”

“ હવે છાનોમાનો જતો હોય તો જી, નહિતો ઘોઘરો
પકડી ધક્કા મારવા પડશે !

‘ તુ પાગલ હમકું ક્યા કરેંગા ? હમ તો મરેલો હય !
ખુદાએ હમકું મારા હય, શીર તુંહી ક્યા મારેંગા ? મેરેકું
મારનેકે તૈયાર હોતા હય, જજ તેરા ગુસ્સાકું માર; કે જીસને
લીયે એ ખુદાપન લાજીમ હોતા હય । ”

“ યુ મેન ગો આવે એટવન્સ, અધર વાઈઝ આઈ વીલ
ક્રીક યુ ડાઉન ! ચાલ્યો જ એકદમ નહિ તો લાત ખાઈશ ! ”
ઘણાજ ક્રોધમા આવી કેસરે ફફીરને એક સપાટ છુટી લગાવી
દીધી, ફફીર પણ હદ બહાર ગુસ્સામા આવી ગયો; અને સપાટ
હાથમા લઈને ડોળા કાઢી સારી પેઢે રાયજી તથા કેસરને ધમ-
કાવવા લાગ્યો !

“ અબે ઓ રડી ક્યા તુંહી બુવાનીકે જોરમે દુનિયાકું
તૃનવત સમજતી હય ! સમજ સમજ તેરે પર બી ખુદા હય !
એક દૃષ્ટે તેરેકુંબી મરના હય ! તુબી એક દૃષ્ટે ખુદી હોનેવાલી
હય ! અબે ઓ ખુદા તેરેકું તો કલી મોત નહિ આનેવાલા
હય ! ક્યૌ મેરે જયસે કગાલકું તુમ બુતી લગાતે હય તો ખુદા
તુમકું મુંહમે ડંડા લગાયગા ! ઈધર મસ્તી કરકો મગર ઉધર
જવાબ દેનેકા હય ! ”

“ હવે જતો હોય તો જાને છાનોમાનો ! તું તે કાઈ
ઈનસાન છે કે હેવાન છે ! ”

‘ મે તો હેવાનહુ મગર તુહી એક ઈનસાન હોકર
ઈમાનકું ભૂલ જાતા હય ! ’

“ ચલા જા ગદ્દા, ઈમાનની દરકાર મને કાઈ નથી. ”

“ ગદ્દા તો તુહી ખુદખેખુદ હય કે જીસકું ઈમાનકી
દરકાર નહિ ! પાગલ ઈમાન ગયા જબ ઈનસાનમે ક્યા રહ્યા !
જીસમે ઈમાન નહિ વોહી ઈનસાન જૌર હેવાન દોનું સમાન
હય ! ”

“ હવે જાય છે અહીંથી ! ”

“ અંબા જાવે કીધર ! ધધરહી ઠેરેગે ! શીર ફાટેગે જૌર હમેરા ખુન તેરે પર કટોરા લરકર છાટેગે ! હમકું હેવાન કહા જગ તુંહી હેવાનિયતકી ખાસિયત દેખ લે ! ”

ફકીર રાયજીના મકાન આગળ અડીંગા નાંખીને બેઠો. રાયજી પણ બોલતાયું બોલી ગયા, પણ ફકીરના ધુરકતા ડોળા જોઈ તેમના હાંજ ગગડી ગયા, લોક પણ આસપાસથી આવી લરાઈ ગયાં. સાંઈ અને રાયજીનો ઝઘટો કેવો થાય છે તે જોવા એક પગે આતુર થઈ ગયા ! ફકીરે એક ચપ્પુ કમ્બરમાંથી બહાર કાઢ્યું; અને એક અદ્વાના નામનો હાકોટો ફરી છાતીમાં લગાવાની તૈયારી કરી. રાયજીનો એક પાડોશી મિત્ર આ મામલો જોઈ ગભરાઈ ગયો, અને સાંઈને વિનવવા લાગ્યો.

“ અરે હાં હાં-સાઈ બાવા, જીલમ મત કરો; ક્યો હું તમને એક પૈમાના ચાર પૈસા આપુ. એ ડોસાની તો ‘ સાડી બુદ્ધિ નાડી છે. ’ એમના બોલવા પર ચુસ્તો મત કરો ! ”

“ નહિ બાવા માફ કરો. તુંમ તુમારે રસ્તે ચલે જાઓ ! મેરેકુ થહ હેવાન બોલા; મે હેવાન બનકર ઉતકું હેવાનિયત કીખલાઉંગા ! ”

“ અરે માફ કરો સાંઈ ! જાને દો ! ચમીરી છોડકર જગ ફકીરી લીયા તો એ ઝગડા કરનેકા કયા સગમ ! જાને દો. સારી આલમ પડી હય ! ઉન્ને તુમકું હેવાન કહા મગર ખુદા તુમકું નહિ કહેતે ! જાઓ બાવા હેવાન તો એ પોતેજ છે ! ”

“ અચ્છા બાવા મેં આપકી ખાતર ચલા જાતા; મગર મે બુદ્ધા બકરેકું રોશન કરના ચાહીએ કે કીસી લેખકું ”

દેના અગર ભુતી મત લગાના ! તુમારી પાસ હોવે સો દેદો નહિ તો માફ કરો ! ખુદાએ દીયા હય સો હમ માગનેકુ આતે હય ! પયસેવાલા દીનકું નહિ દીલવાયંગે તો શીર કોન દીલવાયગા ! બાવા યહ હાથસે કર લો ઓર યહ હાથસે ભર લો ! ખુદા તુમારા ભક્ષા કરે ! ”

“ સાંઈ આ પ્રમાણે રાયજીને ટાઢા ડામ દઈ રસ્તે પડયો, રાયજી પણ અંબવાણા પડી ઘરમા ગરી ગયા, અને ધીમે ધીમે આડોશીપાડોશી રકઝક કરના રસ્તે પડી ગયા ! કેસર મનીઠની સુધરેલા પોશાકમાં સજ્જ થઈ હાથમાં ફેન્સી છત્રી ઝાલી ઉપરથી નીચે આવી બહાર જવાની તૈયારી કરવા લાગી. ”

“ બેટા અત્યારે ક્યાં જાય છે ? ”

“ દાદાજી જરા વોક લઈ આવું, અને આ તપેલા મગજને શાંત બનાવી આવું ! ”

“ બેટા જતી હોય તો જા, પણ જરા વહેલી આવજે, જાણુછેને હવે મને ઘરમા ગમતું નથી. બધા મરી પરવાર્યા, ફક્ત હું ને તુ બેજાણાજી જીવતા રહ્યાં ! બહેન બહેલી આવજે ! ”

“ વેરી શુઢ બાપાજી હું જલ્દી આવીશ ! ” આ પ્રમાણે કહી લટક મટક કરતી સુધારામા તણાઈ જતી કેસર ઘરમાથી બહાર નીકળી પોતાની સહીયણી મીસીસ એલીન ડોંગ-સ્વેલી-ગને ત્યા ગઈ. મીસીસ એલીન એક દેશી ખ્રીસ્તી સુધારક બાબા હતી. એનું અસલ નામ અમથી હતું. તે કુભાર હરબા હકાની દીકરી હતી. કેસરની પાડોશમા આવેલા કુભારવાડામા તે રહેતી હતી. કેસર અને અમથી કોલેજમાં સાથે ભણતાં હતા. સુધાગની

હવા અને ફ્રેશનની દવા અમથીને લાગતાં ક્રીટરૂપ બદલાઈને
 ભ્રમરરૂપ થયું હતું, અર્થાત્ કુહારની ન્યાતનો સંબંધ છોડી
 એલીન ડોંગ-સ્વેલીંગ નામના એક દેશી ખ્રીસ્તી જે સુધારા
 સમાજનો એક મેમ્બર હતો અને ટેનીસની રમતનો એક ચુન-
 દો ખેલ્લાર હતો તેની સાથે અમથીગાને સ્નેહની ગાઠ બધાઈ
 હતી અને એ ગાઠ જતે દિવસે પલટાતી પલટાતી સ્નેહ સાંક-
 ળના રૂપમાં આવી હતી, આ પ્રમાણે વાત વિસામા એલીનને
 ત્યાં કેસર આવી પહોંચી. આ વખતે એલીન પોતાની રૂમમાં
 એકલી હતી. ડોંગ-સ્વેલીંગ કાંઈ ઘર કામની ચીજોની ખરીદી
 સારૂ બજારમાં ગયેલ હતો. બને બહેનપણીઓ સામસામી
 ઇઝીચેરમાં અડાગા નાખી વિનોદ કરવા લાગી

“ કેમ અમથી ખડેન, અરે ભૂલી ભૂલી માઇ ડીયર સ્પ્રિસ્ટર
 એલીન કહો ખુશીમાં તો છોને ? ”

કેસર ખડેન, તમને જોઈને હું ખરેખર આનંદ પામું
 છું. તમે પણ જાન આફ આર્કના જેવા એક બહાદુર લેડી છો.
 ધારો તે કરી શકો છો, તમારા હૃદયમાં કંદેપેલા સુધારાની પગ-
 લીકમાં સારી છાપ બેસાડી શકો છો, ઇન શોર્ટ તમે તે તમેજ
 છો; આટલી બધી ડીપ્રીકેન્ડીઝ આવે છે પણ તમે લાત લગાવી-
 નેજ સુધારાની વાત કરી શકો છો ! ”

“ એલીન એમ જોડરીને દુનિયામાં ચાલીએ તો આપણો
 કાંઈ પત્તો ન ખાય. આજ કાલ પગલીકમાં જે મારા નામની
 અને મારા કામની સુધારાની ચર્ચા ચાલે છે તે ન ચાલે. અરે
 મને કોઈ ઓળખે પણ નહિ ! આજ કાલ સમાજના તખ્તે

ઉપર મારા નામનો નળર ફર્સ્ટ આવે છે, તે સૌ મારા સુધારાનો પ્રતાપ છે. લાલે મારી પાછળ લાગો કુતરાં ભસ્ત્રી મરે તેની મને કેર નથી; જેનામાં મોરલ કરેજ હોય તે મારા સામે આવી સુધારાની ચર્ચા કરી મને હરાવે તો તેને હું ચેન્કસ આપું; બાકી પડદા પાછળ ઘરખુણે અને પીઠ પાછળ લૂંટી હલાવનારા જખ મારે છે, અરે મારા પાપને ધુએ છે ! ”

“ ચેન્કસ કેસર ખડેન તમે પણ દેવી બાળા છો. આ પૃથ્વી ઉપર કેસરના અવતારમાં અમારા જેવી દુઃખી બાળાનો ઉદ્ધાર કરવા સાફજ આવેલાં જણાઓ છો. હું ઈસુ ગાંડની પ્રાર્થના કરૂ છું કે તમને તમારા સુધારામાં દિનપ્રતિદિન અધિકા-અધિક ફતેહ આપે, તમારો નિરતર ઉદ્ધય કરે ! ખડેન જરા ડીન્ક કરશો ? ”

“ ઓહુ યસ ઘણી ખુશીથી માફ મગજ ભગડયું છે. ઘેર પણ જરા તકરાર થઈ છે, એટલે લાવો ટોનીક અને સ્ટીમ્યુલન્ટનો એકન પર સારી અસર થશે. સ્ટીમ્યુલન્ટ એક દુઃખ વિસારવાનું સ્વર્ગીય અમૃત ઔષધ છે. ”

“ ડીઅર કેસર મારો તો તમારી સોખતથી ઉદ્ધય થયો છે. તમને જેટલો ધન્યવાદ હું આપુ તેટલો થોડો છે, તમારો ઉપકાર જેટલો મારું તેટલો થોડો છે. અરે ક્યાં હું હાંડલાંની ઘડનારી, ટપટપ ટપલા મારનારી, અરે હરીયા હરીયા કરી ગધેડાને ડફણાં મારનારી કુભારડી અને ક્યાં હું ફેશનેબલ સુધરેલી એલીન ! ક્યા મારો ધુવડ જેવો કાળીઓ ત્રીકમો માંદો અને ક્યાં મારો ડીઅર સુધરેલો ડોંગ-સ્વેડીશ હસખન્ડ !

ક્યાં ખાણોમાં માટી ખોદવી, નદીના કિનારેથી ધગધગતી રેતીનો ગુણો ભરવો અને લોકોને ત્યાં ગધેડાનું ટોણું લઈ રખડવું, અને ક્યાં સુધારા સમાજની મીટીંગો, કલણો અને જંગલોની મોજ મજા ! રીયલી જોઈને તે મને તો સ્વર્ગની છેલ્લી સ્થિતિમાં મૂકી દીધી છે । ”

“ એલીન જેઓ મને ચક્રાય છે તેને હું અત કષ્ટથી ચક્રાઉ છું. હું જેમાં સાફ માનું છું તેને હું અતત પ્રયત્ન કરીને પણ પબ્લીકને સાફ મનાવું છું. મારી ખાસ આ ટેવ છે તેને લીધે કેટલીક વાર મારી જાહેરમાં ખૂબ તીખી મીડી ચર્ચા ગ્રાહ્ય છે, હું સમજું છું કે કેટલીકવાર મારી ટેવ મને તુકશાન કરે છે, પણ મોરલ કરેજ અરે પબ્લીક સ્પીરીટની ખાતર પણ મારાથી ખોટા સિવાય રહેવાતું નથી. મારા મનને સારી લાગેલી ખાખત હું ગમે તેટલા આત્મલોગના જાણીદાને પણ કરવાને પાછું ડગ ભરતી નથી, મને જે સાફ લાગ્યું તે તો હું કરવાની કરવાની અને કરવાનીજ ! સ્વતંત્રતાની સાચી મજા અને સુધારાની વિજય દેવળ રાત દિવસ હું હાથમાં ધરવાની ધરવાની ને ધરવાનીજ । ”

“ વેલ મેઈડ હીયર કેસર વેલ મેઈડ ! તારી ખુબી તો તારીજ પાસે છે. કેસર આપણી અમાજનું તું નાક છે. મારા હસખન્ડ ડોંગ-સ્વેલી ગ પણ તારાં હૃદય જહાર વખાણ કરે છે. મારા સુધારાની તે સારી તારીફ કરે છે, એકંદર એ તારા ઉપર શ્રીદા છે. ”

“ એલીન એને વાસ્તે તમારા જાનેનો હું ઉપકાર માનું

હું, તેમાં ડોંગ-સ્વેલી ગને મારા અંત. કરણથી મુંબારકમાદી આપું છું. તારી સાથે હસ્તમેળાપ કરી એમણે પણ સુધારાને ઉંચો ચડાવ્યો છે હવે હું શું કરીશ તે દુનિયા જોશે. હાલમાં હું કંઈ ઓલવા માગતી નથી. મારા સાંભળવામાં આવ્યું છે કે મારા વર જ્યન્તિલાલને પેલા પારસી કંટ્રાક્ટર શેઠ ખૂબ ચઢાવે છે !”

અરે મારા કાને તો એટલે સુધી વાત આવી છે કે કાંઈવોર્સનો કેસ આખો કોઈ મુંગાઈનો ખારીદર તૈયાર કરે છે, અને મને તાબે લેવાને ફરીયાદ પણ કોર્ટમાં ફાઈલિઅપ થઈ ગઈ છે.”

“અરે નોનસન્સ ! દુનિયા જળ મારે છે. હું કાંઈ પોમ-લી ડરકણ સ્ત્રી નથી કે દમમા લેવાઈ જાઉં અને વગર ખોલાવે સામી જઈ પગે પડી માશી માશુ ! હું તો લાત લગાવીને વાત કરવાની ! કોરટના ખાપની કોને દરકાર પડી છે, ક્યાં એક કોરટથી પતે તેમ છે, અગ્રેજી રાજ્યમાં એકને માથે અનેક છે અને અનેકને માથે એક છે !”

“લ્યો ચાલો હવે ખડેન જરા સ્ટીમ્યુલન્ટની લહેજત આપીએ !”

“ઓહ યસ, જુવાનીની લહેરમા સ્ટીમ્યુલન્ટની લહેજત કાંઈ ચોરજ રંગ જમાવે છે !” કેસર અને એલીન હવે રંગ પાણીના રંગમા રંગાવા લાગી, એલીન કગાટ ઉઘાડી પોર્ટની એક સુદર ખાટલી લાવી, કેસરે પણ સોડાની ખાટલી ખોલી. સોડા બે સુદર ખ્યાલામા નાંખ્યો, એલીને વાઈનગ્લાસ લરી પોર્ટવાઈન સોડાવાળા ખ્યાલામાં રેડ્યો; અને એક બીજાની

સલામતી લેવરાવતી પોર્ટના રગમાં બને બહેનપણીઓ હુબવા લાગી ! વખત જતાં મીસ્ટર ડૉંગ-સ્વેલીંગ પણ આવી પહોંચ્યા; કેસરને જોઈને તેઓ ખૂબ આનંદ પામ્યા, અમથી સાથે લવ બંધાવનાર કેસર હતી, ડૉંગ-સ્વેલીંગનું મન પણ કેસર ઉપર શુભ રીતે લલચાયું હતું, પણ એકદમ સાહસ કરી મોઢેથી વરાળ કઢાય તેમ નહોતું, કેમકે કેસર એક ખાનદાન કુટુંબની બાળા હતી અમથી એક કુંભારણ હતી ત્યારે ડૉંગ-સ્વેલીંગ કે જે-મતું નામ દામોદર હતું તે પણ એક મોચી હતા. સંસ્કાર બળે કરીને તે પણ થોડુ ઘણુ ઇંગ્રેજી ભણ્યા હતા, અને બાપીકી જે કાંઈ પુણ હતી તે એક નાટકવાળાના છોકરાના કદમાં પડી પાયમાલ કરી હતી. બુદ્ધિ અને પૈસા બંને નાટકમાં શુભાવી ખેઠા હતા, છેવટે પાયમાલ થયા ત્યારે તેમના એક દેશી ખ્રીસ્તી મિત્ર મરઘાણ ઉર્ફે મેકેન્ઝીની સોગતમાં ચઢી નાત જાત મૂકી ડૉંગ-સ્વેલીંગ તરીકે ઓળખાતા હતા. ખાવા પીવાનો અને રહેવાનો તથા કાંક કાક આવકનો પ્રસંગ મેકેન્ઝીએ ડૉંગ-સ્વેલીંગને કરી આપ્યો હતો, અને તેમને સુધારા સમાજમાં ભેળવી કેસર સાથે મેળવી અમથી સાથે અદરાવી દીધા હતા. આ પ્રમાણે હાફકાન્ટ સ્થિતિમાં ડૉંગ-સ્વેલીંગ હોવાથી કેસર સાથે એકદમ છુટ લેતા તેમને શરીરમાં આંચકા આવતા હતા. અત્યારે કેસરને રગના પ્રસંગમાં રગાએલી જોઈ કાંક જુનીજ પ્રકારનો ડૉંગ-સ્વેલીંગ વિચાર ચલાવતા હતા. કેસર ડૉંગ-સ્વેલીંગને જોઈ એકદમ માન આપી ઉભી થઈ, અને ગ્રેમથી શેકહેન્ડ કરી પોતાના નાનુક સુદર હાથથી વાઈનનો પ્યાલો આપી સુગારક-

બાદી આપવા લાગી !

“ હીઅર હોગ-સ્વેલી ગ આંધ ટેન્ડર માઇ બેસ્ટ થેન્કસ હુ ! ”

“ ઓહ થેન્ક યુ ! ”

“ મારી સીસ્ટર એલીનને તમારા સહવાસથી સુખી જોઈ-
ને હું ઘણીજ આનંદ પામું છું. સ્ત્રી જાતિનું માન જાળવવામા
જે તમે હદ બહાર કાળજી ધરાવો છો તેને વાસ્તે સમાજ તર-
ફથી હું તમને આવકાર આપું છું ! ”

“ કેસર હું પણ તમારી મોરક્ષ કરેજને ધન્યવાદ આપુ
છું. મારા લાયક એલીનને મારી સાથે જોડવામા તમારો હું
ઘણો ઉપકાર માનું છું. ”

“ થેન્ક યુ. કહો એલીનથી તમને સંતોષ છેને ? ”

“ ઓહ શી ઇઝ માય હેડ એન્ડ હાર્ટ. મારા જીગરના
પ્રેમનું તે એક આગરૂદાર મોતી છે. ”

“ અરે હા હાં હદ બહાર વખાણુ ન કરી નાંખો સાહેબ !
નહિ તો અમારા હિંદુ સંસાર પ્રમાણે ઘડીમા પસંદગી અને
ઘડીમાં અણુગમો ઉત્પન્ન થશે, કહે એલીન તારે કાંઈ કહે-
વાનું છે ? ”

“ મને તો તે દરેક રીતે સુખી રાખે છે. મને કૂલની મા-
ફક-ગણે છે. દરેક બાળતમાં માફ ઘણુંજ સાફ માન જાળવે છે. ”

“ દયો ત્યારે ખુશાલીમાં આ એક બીજો ખ્યાલો ! મુખા-
રકગાદીનો અરે મારા જીગરના પ્રેમનો ! ”

“ ઓહ થેન્ક યુ માય લવ કેસર થેન્ક યુ ! ” રંગમાં કેસરને

ર ગાતી જોઈને ડોંગ-સ્વેલી ગે તકનો લાસ લીધો, અર્થાત્ જીગરના છુપા પ્રેમને ઉરકેરી કેસર પર વરસાવી દીધો, કેસરને તરતજ આથમાં લઈ પોતાના ખોળામાં બેસારી બેઠે જણાં સાથે મદીરા આશન કરવા લાગ્યાં. એલીનને કાઈક ઈર્ષ્યા ઉત્પન્ન થઈ; પણ ર ગતી રંગતને લીધે ઈર્ષ્યા ઝ.ઝીવાર ટકી નહિ. ડોંગ-સ્વેલી ગે કેસરને પુષ્કળ પ્રેમથી દબાવી ચુકે બન પર ચુકે બન કરી અકળાવી નાખી, કેસર બળાતકારે આથમાંથી છુટી પડી, તેને કાંક એલીનની મર્યાદાનો વિચાર આવ્યો; એલીન પણ મામલો રંગ પર ચઢતો જોઈ ડોંગ-સ્વેલીંગને બહાર ફેરવા જવાની વિનંતી કરવા લાગી. ડોંગ-સ્વેલીંગ પણ થોડામાં મઝા માની, આગળ ઉપર ગાન છેડવી ધારી એલીનની ઈચ્છાને આધીન થયો, અને તરતજ નોકરને ગાડી જોડવા ઓરડર કરી પોતે કેસર સાથે ગંખાં મારવામાં મશગુલ થયો !”

“આલો કેસર આજે મારા ફ્રેન્ડ મેઈન-ઝીને ત્યાં થઈ કાપમાં ફેરવા જઈએ. આજ જરા ગરમત સારી થઈ. માગે લવ તો તમને જોઈને મારા જીગરમાં ઉતારાઈ જાય છે. આઈ કેન નોટ કન્ટ્રોલ ઈટ, એસ્કેચુઅ મી પ્લીઝ !”

“નેવર માર્ડન્ડ, મારી સીસ્ટર એલીનને સુખી કરો, એટલે હું આનંદ માનીશ.”

“હ્યો આલો હવે ગાડી તૈયાર છે !”

“જોહુ ગો ઓન માર્ક હીઅર ગો ઓન ! કમ ઓન માર્ક હારલીંગ કેસર કમ ઓન !” ડોંગ-સ્વેલીંગ પણ રંગમાં ચકચુર થઈ બે બીલ્ડાંના ગળામાં હાથ નાંખી આલવા લાગ્યો; અને વારા-

ફરતી દરેકને લાડમાં લડાવતો નીચે ઉતરી ગાડીમાં બેસી પોતાના મિત્ર મેકેન્ઝીને ત્યાં ગયો. મેકેન્ઝી પણ ડૉંગ-સ્વેલીંગને એલીન અને કેસર સાથે આવેલો જોઈ ખુબ આનંદ પામ્યો, અને તેનાથી બનતી તમામ સરભરા ત્રણે મેમાનની કરી, અર્થાત્ ગળા સુધી રગપાણી ઢીચી ચાર જણાં ગાડીમાં બેસી કંપમા ફરવા ગયા. સુધારાની હવામા ઉડતી કેસર મેકેન્ઝી અને ડૉંગ-સ્વેલીંગની ગાયમગાથામાં વિહાર કરવા લાગી. એલીનની પણ ખુબ મજા થવા લાગી, અર્થાત્ ચાર જણાં રગમાં પોતાનાં ભાન ભૂલી ગયા, અને પોતે કોણ છે અને ક્યા જાય છે તેનું તલમાત્ર પિછાન રહ્યું નહિ. કોચમેન પણ સાહેબ લોકોને ખૂબ ગમ્મતમાં શુલતાન બનેલા જોઈ કાક ગણરાવા લાગ્યો અને પુર સપાટે બગીને કેમ્પના મેદાન ભણી દોડાવવા લાગ્યો ! કેસર અને એલીન બંને સાહેબોને ખૂબ દારૂમાં છાકટા બનેલા જોઈ કાંક વિચારમા પડી ગઈ, ડૉંગ-સ્વેલીંગ તો કેસરને જેમ ખીલાવાય તેમ ખીલાવવા લાગ્યો, અને મેકેન્ઝી એલીનને ખૂબ બનાવવા લાગ્યો, બંને જોડાને પ્રેમનું સ્વર્ગે ફક્ત એક આંગળજ ગાડી જણાવા લાગ્યું ! વિક્ટોરીઆ મેદાન આગળ આવી ખડી રહી, અને ચાર જણા એક ખીજના ગળામા હાથ નાખી આમ તેમ હવા ખાવા લાગ્યા. સુધારા સ મધી ખુબ રસ ભરી વાતો કરતાં કરતા મેદાનમાં ઘણે દૂર નીકળી ગયા. ડૉંગ-સ્વેલીંગ અને કેસર એક વાડ નજીક વાતો કરતા કરતા આવી પહોંચ્યાં. મેકેન્ઝી અને એલીન પણ વાડથી ખીજ બાબુએ વાતો કરતા ફરવા લાગ્યાં. અચાનક ત્યાં આગળ થઈને ચાર ઠાકરડા અને બે ત્રણ

ખૂબ જૂનો પાટો કાચમેનને વેગળેથી હાથની ઇશારત કરી
 બોલાવવા લાગી, ત્યાં બે રાગ એક જણાએ કેસરના દીવ્યલુખા દીધી.

ઠાકરડાનાં જૈરા નજીકના ગામમાં જવા સારૂ નીકળ્યા. દારૂમાં
 શુલતાન બનેલા ડોંગ-સ્વેલીંગ અને મેકેન્ઝી બને જણા ઠાકર-
 ડાની અડક્ટમાં લથડીઆં ખાતા ખાતા આવી ગયા. ઠાકરડા
 સાહેબલોક ધારી ખીને દૂર ગયા; એટલામાં મેકેન્ઝી ઠાકરડાનાં
 જૈરાને એલીન ધારી બાઝવા ગયો, દારૂના નિશામાં એલીન
 કેસરને ભૂલી ગયો માત્ર જૈરા લણી વૃત્તિ ગર્ભ, ઠાકરડા પણ ન
 થાય ભુંડા કે સાહેબને નિશાખોર માની ડાંગવતી સારી પેઠે
 ખોખરા કર્યા, (જુઓ ચિત્ર ૩ જી) ત્યાં કેસર અને એલીન ખૂમ
 ખૂમો પાડી કોચમેનને વેગળેથી હાથની ઇશારત કરી બોલાવવા
 લાગી, ત્યાં બે ડાંગ એક જણાએ કેસરના ઢીંચણમાં દીધી, અને
 એલીનના બરડામાં મારી, કેસર ચીસ પાડી રામ પોકારતી
 જમીનદોસ્ત થઈને પડી ઠાકરડા અને ઠાકરડીઓ બધાને દારૂમા
 લાન વિનાના જોઈ જે કાંઈ હાથમાં આવ્યું તે તમામ લઈ રસ્તો
 માપી ગયાં. કોચમેન છેવટે અકળાતો અકળાતો આવ્યો, અને
 દોડાને પરાણે પરાણે કમાર્ગે લાવી, ચાર જણાંને બગીચા બાવડે
 બાંધી બાંધીને નાખી જ્યાં ત્યાં બેસાર્યા, અને પરાણે પરાણે ઘર
 લેગાં કરી દીધાં, ડોંગ-સ્વેલીંગનો પણ મારના પ્રતાપથી નિશો
 ઉતરવા લાગ્યો. કેસર, એલીન તો ખીકનાં માર્યા ફફડી ઉઠ્યા.
 મેકેન્ઝીને ડોંગ-સ્વેલીંગે પોતાને ત્યાં રાખ્યો, અને વિક્ટોરીઆ-
 મા કેસરને મોડી રાતે ઘેર મોકલાવી; કેસર પણ રસ્તામાં ખૂમ
 બળાપો અને પસ્તાવો કરતી કરતી ઘર લણી જવા લાગી. દાદા
 શું કહેશે તેને વાસ્તે વિચિત્ર અનુમાનો કરવા લાગી, જ્યાં ત્યાં
 કરી પોતાની પોળ આવી એટલે ગાડીમાંથી ઉતરી પડી અને

છાનીમાની જીવ લઈ ઘર આગળ જઈ ઉભી. સાંકળ ઠોકી કમાડ
ખખડાવ્યું, રાયજી પણ કેસરને મોડી આવેલી જોઈ ખૂબ શુસ્સા-
મા આવી ગયા, અને તેને ખૂબ ધમકાવતાં ખારણું ઉઘાડ્યું,
કેસર પણ સમો ચરતી ગહેરી થઈ ગયું સાંભળવા લાગી !

“ઓ જેવકુદ્દ છોકરી આટલી રાત સુધી રળડવાનું હોય?”

“દાદાજી આજ તો જરા કલગમાં પારટી હતી !”

“તારી પારટીએ આ ગધી પાટી વાળી, કાંક તો લાન
રાખ ?”

“ચાલો હવે વહેલી આવીશ, કકળાટ મૂકો !”

“અરે તુ તો પત્થરની પત્થર રહી, કુતરાની પૂંછડી
સદા વાકી તે વાકીજ રહી !”

“એટલે હવે તમે કહેવા શું માગો છો ? હું તે આજ
કાંઈ પહેલવહેલી બઉં છું કે તમે મને ધમકાવ ધમકાવ કરો છો ?”

“ઓ ખળુચક હવે તારી લાયરી જવા દે ! લાયરીમાં હવે
તારો અને મારો ખનેનો ખોડો નીકળી જશે; હવે વેળા વંઠી,
દિનમાન ઉતરવા બેઠો !”

“એ ખધા તમારા વહેમ છે, થવાનું હોય છે તે થયે જાય
છે, અને જવાનું હોય છે તે જાયે જાય છે, એની હીમાયત કરનારા
અધવચ પસ્તાઈ મરે છે, જે વસ્તુ આપણા હાથમાં નથી, તેની
પ્રત્યાત શી ! જે આપણી નજરે પડતું નથી તેનું વિવેચન
વૃથા છે !”

“અરે પણ તારે દુનિયાના કાંઈ નિયમમાં તો રહેવું
જોઈએ; આખો દિવસ ભટકવું, અને રાતે પણ રજગવું, ઓ

એવકુદ્ધ ઈશ્વરે ઉદ્યોગને સારૂ દિવસ સરજ્યો છે અને વિશ્રાન્તિને વાસ્તે રાત નિરમાણુ કરી છે, રાતે રઝગનારા બધા મૂરખ કહેવાય ! ”

“ હવે લખારા મૂકી બોલતા બંધ થશે ? મારો તો તમે જીવ લીધો, હું તો તમારાથી હારી પ્રભુ તોળા ! ઘરડા થયા એટલે ગત ગઈ ! ”

“ તને લણાવી ગણાવી ઉછેરી મોટી કરી એટલે મારી ગત ગઈ ને જોડે પત પણુ ગઈ ! ”

“ હવે પ્રભુને ખાતર શાત થાઓ ! મોંમાં લગામ રાખો ! ”

“ હે આ તારી લગામ ! શાતિની મોકાણુ ! મૂરખી પેલેઃ ડાઈવોર્સનો કેસ ઉલો થયો ! જ્યન્તિલાલે તને તાબે લેવાની ફરીયાદ કોર્ટમાં નોંધાવી, હે આ વધારામા ખારીષ્ટસાહેબની નોટીસ ! ”

“ જેમ ઘેટ નોટીસ ! પપા લીમીટમાં રહીને બોલતાં શીખો, નહિ તો પછી ઈનસલ્ટ કરવું પડશે ! ”

“ અરે તારા ઈનસલ્ટમાં ધૂળ પડે, ઓ એવકુદ્ધ હવે તું લીમીટ રાખ એટલે તારો અવતાર સુખી થાય ! મૂરખી મારા તો દામ ગયા ને હામ પણુ ગઈ ! હવે ક્યાંથી પૈસા લાવી લડીશું ! ”

“ અરે હું એકલી કોરટના પાંજરામાં ઉભી રહી મારો બચાવ કરીશ. મારે વકીલ ખારીષ્ટરની કાઈજ જરૂર નથી, હું એકલી અનેકને ભારે છું ! ”

“ હવેજ તને અખર પડશે. છતના ત્યાળા બુદ્ધ હતા અને અછતમાં તો ત્યાળા કાઢી નાંખવા જોઈએ, નહિ તો ઉત્થાળા ભરી

ચાળા ખાતર ગામ મૂકવું પડે સમજી ! છતનોએ રંગ બુદો
અને અછતનોએ રંગ બુદો ! ”

“ નાઉ બી કવાએટ પ્લીઝ ! ડોન્ટ બોધર માઈ હેડ ફોર
નર્થીંગ. ફોરટની ધમાલ મારે જોવાની છે, ઇટ ઇઝ માઈ લુક
આઉટ, તમે મારી ચિન્તા હવે ન રાખશો ! ”

“ એ આ રાયજી ન હોત તો બધાંને ખખર પડત ! સાળાં
બધાં મારૂ ફેલીને ખાઈ ગયા, ને હવે મને તુછકારી કાઢે છે ! ”

“ માફ કરો દાદાજી કોઈએ તમારું ખાધું નથી, બધાને
તમે સૂતા વેચ્યા છે તો હવે તમારે વેચાવાનો વખત આવ્યો
છે ! મારા ઉપર મિનજશ ન કરશો, આ મને ખવરાવતા હો તો
કાલથી તમારે ઘેરે હું નહિ ખાઉ, મને ખવરાવનારા પીવરાવ-
નારા અનેક છે, મને કહી બતાવશો નહિ, તમારા કરેલાં કામ
તમને નડે છે, એમાં કોઈના ઉપર દાંતીઆં ન કરશો, હવેલી
બળી ગઈ, ને જોડે મારા માખાપ ને બધા ભાન્ડુ બળીને ખાખ
થઈ ગયાં, આ ઘરાણીઆ ભાડાના ઘરમાં તમારે રહેવાનો વખત
આવ્યો; તેમા કોઈનો દોષ નથી, દોષ આપો તો તમારા કામને
આપો કે કાતો ભગવાનને આપો કે જોણે તમારું ઘડપણ અને
જીવતર બગાડ્યું, સમજ્યા ! ”

“ ચૂપ રહે ઓ કમ અફ્ફલ છોકરી, તું મને મારી આખર
અવસ્થાએ મેળા મારે છે, મને જીવતો સળગાવે છે; ન કહેવાનાં
વચન કહી મને કામ દે છે. દાઝ્યા ઉપર લૂણ ખાંધે છે; ચૂપ ! ”

“ ત્યારે દાદાજી તમારો ને મારો રસ્તો હવે બુદો થશે
સમજ્યા, હું સ્વતંત્ર છું તે સ્વતંત્રજ રહીશ. આપણાથી કોઈનો

તાળીઓ નહિ વેઠાય બાપા સમજ્યા ? ” કહેતાની સાથેજ એક જળરી ઉઠી કેસરને થઈ, અને રાચણ ઉઠીથી છ ટાઈ ગયા, અને આખા મેડામા ચોગરદમ દાડની દુર્ગંધ આવવા લાગી ।

“ હત તારું સત્યાનાશ જાયરે કેસર ! તુ તો સુધારામાં તણાઈ છેક હદ પાર જતી રહી ! ફેશન અને સુધારાના નામમા જ્યા ત્યા જાહેર અને ખાનગીમા અરે પગલીક અને પ્રાઈવેટમા ચોગરદમ મહુડીજ લેવાય છે, ડાહ્યા અને ગાડા નવા અને ઝુના, કહેનારા અને કહેવરાવનારા બધા મારા બાપ બાટલીમાજ રમ્યા કરે છે ! વિદ્યાના વિહારીઓ અને અહારીઓ રંગમાજ રંગાયા કરે છે ! હાય હાય દાડ દાડ તે આખા દેશમા અધારું કર્યું ! છોકરી આટલી રાત સુધી તું રખડી આ ધધા કરે છે ? ”

“ ચૂપ રહો ! જરા બુવાનીની હોરમા આવી ફરવા ગઈ હતી, અરે આજે એક જાતનો ખાલ હતો તે જોવા ગઈ હતી ! સુધારા અને ફેશન બંનેને ટકાવી રાખનાર અરે મજબુતીથી બાધનાર સાધનાર જે ટોનીક, સ્ટીમ્યુલન્ટ કહેવાય તેની તમે આંખ મીચી નીદા કરો છો ! શેઈમ, તમે તમારે બોલ્યાજ કરો ! જમાનામાં સુધારો અને ફેશન ઇલેક્ટ્રીક પાવરની ઝડપે આગળ વધે જાય છે, તે તમારી ગાળોથી અટકશે નહિ ! ”

“ હત તને ગરદન મારે ! મે હાથે કરી મારા લાણામા ધૂળ નાંખી છે ! મારી આગડનો મેં જાતે રહી નાશ કરાવ્યો છે, સુધારાનો દવ મેં બે હાથે કરી મારા ઘરમાં ઘાલ્યો છે. અરે ભગવાન હવે માડ સાચવ્યું શું રહેવાનું છે, હરિ હરિ હવે તુ કરે તે ખરી ! આ બધાં મરી ગયા ત્યારે હું ક્યાં જીવતો રહ્યો !

લલ્લા લગવાન જે મારાથી ન્યારાં ધ્યાં છે તેને સુખી કરો ! કુંદન
કુસુમ અને મારી દેવી માણીલક્ષ્મી તમારૂં કલ્યાણ થાઓ. પાપી-
ઓ તમારો નાશ થાઓ ! ઓ કમલાગ્ય છોકરી આતે “ જુવા-
નીની લહેર કે ફેશનનો ફેર ! ” કહી રાયજી કપાળ કુટતા કુટતા
બળાપામા બળી જતા પથારીમા પડ્યા, અને કેસર પણ છાની
માની દાતીયા કરતી તેને ઠેકાણે ગઈ !

સોનેરી સિર

અથવા

પાટલીપુત્રનો પ્રલયકાળ.

ફીમત ૧-૮-૦

મડમ કે મધુરી.

ફીમત ૩ ૩-૦-૦

પ્રકરણ ૭ મું.

અગ્નિમાં પડેલું ચંદન કે કસોટીમાં ચઢેલું કુંદન ?

દાહરો.

જરૂર ત્યા ત્યા જે તણી ત્યા ત્યાં તેજ જણાય;
હરિ મમત મિથ્યા બધો હુંજ કરૂં તે થાય.

કાળના વહેવાની સાથે મનુષ્ય જીવનમાં ઘણા ફેરફારો થાય છે ફેરફાર થવો એ એક કુદરતનો કમજ છે. નદીના વહન સમોવડ જીવનના વહ્યા જતા સતત પ્રવાહમાં જો કશોજ ફેરફાર થતો ન હોય તો જીવનમાં જન્મથી ઉતરી આવેલી ઇશ્વરદત્ત શક્તિનો વિકાસ થાય નહિ. હૃદય અનુભવથી ઘડાય નહિ, બુદ્ધિનું સામર્થ્ય વધે નહિ. જીવન અદ્વિપાયુષિ અથવા અચેતનજ નિવડે, ત્યારે આમ વિચારતા ફેરફાર એ જીવનને વાસ્તે એક આવશ્યક વસ્તુ સમજાય છે.

ચાણા-૫

મૃત્યુ ઉગે અને આવમે તે થકી થાય છે લીણ આયુષ્ય તારું, તુ નથી જાણતો કાળની રમત એ તારે મન માત્ર છે મારૂં મારૂં; મરણ તે સક્રો અવરના તુ જીએ તોય પણ ના ધરે લેશ બીતિ, મોડ મધુપાનથી છેક ઉન્મત બન્યો રાખીને સ્વાર્થની માથ પ્રિતી.

હુનિયા બહુ બહુ ભરેલી છે, તમે તેને માટે જેવું અને જેટલું વજન ખાંધો તેવી અને તેટલી તે નહિ પણ હોય, માટે એકદમ તમારૂં હૃદય સોંપશો ના; અર્થાત્ વિશ્વાસ ન કરવા એવ્યનો વિશ્વાસ તો ન કરો પણ જે વિશ્વાસ પાત્ર લાગ્યો હોય તેનો ભરૂંસો પણ બહુ કસોટી પંજીજ કરવો, કેમકે વિશ્વાસથી પેદા થએલો ડર જડને પણ કાપીને ફેંકી દે છે ।।।

* * * *

‘ તુ મુજમા હુ તુજ વિષે એમજ માનુ વાત,
 શળ ચક્ર છોને કરે હેય નહિ ઉત્પાત,
 હરી પ્રીતિ પૂરી તારી પ્રીતર છોડી હવે ફરીએ,
 ભરૂંમો છે મને ભારી ંની તારા . તો શુ ડરીએ
 અખીલ જગ આપ આભારી અમે પણ એ વિષે ભગીએ,
 નહિ પહોંચે મતિ મારી ગુણોના ગાન શા કરીએ,
 લીએ લેનાર મુલાખા નહિ સતાપ એ ધરીએ,
 દીએ મો કષ્ટના હાળી મૃદી તે હસ્ત સચરીએ
 વડી એ વાત નિચારી સ । સન્માર્ગમા વળીએ,
 રીતિ મો સ્થાન એ ધારી સદા ન્યાણી હૃદય ઠરીએ,
 ત્રિભુવનને કૃતિ ખારી અહરનિશ એજ આચરીએ,
 કરોડો છવ લ્યો પાળી મહુ ભેગા અમે પળીએ

શુ ખાવુ ખવરાવવું વદવા વ્યર્થ વચન,
 દત દીધા દમોદરે શુ નવ દેશે અન્ન ? ।

* * * *

“ ધિક જેણે પરનિદા કીધી દીધી મદદ દુર્જન ધિક ।
 ધિક જેણે કા દાન ન દીધું લીધું ધન પરતુ તે ધિક ।
 ધિક જેણે નવ હરિગુણ ગાયા માયા લુબ્ધજનોને ધિક ।
 ધિક જેણે નીચ સ્વાર્થ સાધ્યો વાળ્યો દેષ કુટુંબે-ધિક ।
 ધિક જેણે ઉદમ નવ કાધો લીધો યશ અવનિ નહિ ધિક ।
 ધિક જેણે પતિવ્રત તોડ્યું છોડ્યું નન દીન દુઃખને ધિક ।
 ધિક જેણે ઇન્દ્રી નવ જીતી પ્રીતિ ઈશ ન રાખી ધિક ।
 ધિક જેણે પડ શત્રુ સેવ્યા દેવ્યા દુષ્ટ જનોને ધિક ।
 ધિક જેણે સ્વકુળ લગવ્યું ગમવ્યું નામ કપુતે ધિક ।
 ધિક જેણે પિતુમાતા ન પોષ્યા શોષ્યા મુખના સાધન ધિક ।
 ધિક જેણે વેચી છે કન્યા અન્યાય કરનારાને ધિક ।
 ધિક જેણે બહુ લાચો લીધી પીધી કેક તે નરને ધિક ।

“ દોસ્ત નવલકીશોર હવે જમાનો તેની પૂર ઝડપે
 આગળ વધે છે. દુનિયા દિવસે દિવસે બદલાતી જાય છે, મનુ-
 જ્યોતાં મન અધીરાં અવિશ્વાસુ અને મેલાં થતા જાય છે. વાત
 કરતા મિનીટે મિનીટે બદલાઈ જાય છે. જ્યાં ત્યાં આંખો મીંચી
 પૈસો પેદા કરવો એનીજ ધુન ચોગરદમ અવલોકાય છે. પૈસા
 સારૂ ગમે તેવા પાપકર્મો કરવાને પુરૂષો પછાત પડતા નથી,
 બસ હવે તો,

✽

✽

~

✽

ક્યાં વિશુ કાળા ને ઘેળા નથી પૈસો જગે મળતો
 ક્યાં વિશુ ઉધા ને આરા નથી પૈસો જગે મળતો,

ક્યાં વિણ દગા ને ફટકા નથી પૈસો જગે મળતો,
માર્ગો વિણ સ્નેહીને ઝટકા નથી પૈસો જગે મળતો.

“ આજ રસમ આજકાલ વ્યવહારમાં વિલોકાય છે.”
‘ ચંદ્રકીશોર તે પણ અચ્છી કહી કેમકે, ”

* * * *

નથી કાંઈ ભરૂં કે સારૂ પોતાના સ્વાર્થની ખાતર,
નથી કાંઈ મારૂં કે તારૂં પોતાના સ્વાર્થની ખાતર,
નથી કાંઈ મીઠું કે ખારૂં પોતાના સ્વાર્થની ખાતર,
નથી કાંઈ વેરી કે પ્યારૂં પોતાના સ્વાર્થની ખાતર.

બસ આખી મીંચી મારી ઝુડી દમડા પેંદા કરવા એજ
આજકાલ પુરૂષાર્થ મનાય છે. જમાનામા દિવસે દિવસે પે દાશ
ઓછી થતી ગઈ, ખર્ચ વધી ગયાં અને જરૂરીઆતો એની
એકાદમ રહી. ફેશનના વાયરે ચઢી કંઈક લહેરીઓ વઢી ગયા,
અને કંઈ જણા સુધારામાં સુધરી ગયા. હવે નાખ્યા ન ખાતા
નથી એટલે આજકાલ લોકોની આંખે ચઢવાનો વખત આવ્યો.
ફાંફા તો ઘણાએ મારીએ છીએ પણ ક્રીસ્મસ ચારી આપતું
નથી. હાથમા લીધેલી કોડી ધાર્યો દાવ પાડતી નથી.”

“ નવલકીશોર. હું પણ સવાર થતાંની સાથેજ દમભેર
સવાર થઈને બહાર નીકળું છું પણ ક્યાંઈ ક્રીસ્મસના પગલાં
પડેલાં જણાતાં નથી. શિકાર તો ઘણાએ શોધુ છું પણ મારો
બેટો કોઈ હરીનો લાલ હાથમાં આવતો નથી. રાત ને દિવસ
સીંગલ પર સીંગલ ઠોકી ઠંડો ગાલી ઠાંડીઓ બનાવી મારા
ક્રીસ્મસની ઠાંડી પીટું છું, પણ નગરબાનામાં તતુડીનો અવાજ

સંભળાતોજ નથી. જ્યાં જઈએ ત્યાં જેન્ટલમેન ગેંગ! લૂખા પાટીમાં સીંગલીઆજ અથડાતા માલમ પડે છે. સાદું જ્યાં જોઈએ ત્યા સ્વાર્થ અને સીંગત ! યસ રૂઢા વિના કાંઈ ખીછ વાતજ નહિ.”

*

*

✽

✽

“ ચાહુ તારી ચાહના જ્યા ત્યા વિગેષ વંધી પડી,
 પ્હો કાટતા મ્હોં કાટતુ તુજ માટ તલમે છમડી,
 દાતણુ ક્યુ કે ના ક્યુ પણ રાડ તુ નો ત્યા ખડી,
 તારા વિનાની જગા એકે ખોળી જેતા ના જડી
 અટકી નહિ તુ એટલે જ્યા શાક લેવા જન જતા,
 બાજરમા સુખરાતિ ગૃહમા દેખી તુજને પેસના;
 જે ચાર મિત્રો ત્યા મળી સતકાર તારો બહુ કરે,
 ખોરાકતુ નહિ ભાન રહેતુ પેટ તુથી ત્યા ભરે
 મધ્યાન્હથી સધ્યા થતાં તો ફર કરતી કાઠિયુડી,
 જમના ન દે જે ચાર વેળા છવ લેતી કાઠિયુડી
 મધ્યા તણા વાળુ વિષે પણ ભાખરી સાથે ખરી,
 વળી રાતમાં પણ વળગતી જાણેજ ખીછ વ્યનરી.
 મૂર્તા સતા પણ સ્મરણુ નારૂ અમમા પણ આવની,
 વિશ્રાંતિ ગૃહને વીશીઓમા ભક્તને ભટકાવની,
 બળકાટ પણ તારો થતો વળી જગવુંજ તુજ બપથી,
 નામી ગયા દહી દુધ આદિ પાપણી તુજ પાપથી.
 મહેમાન આવ્યા જે ઘરે મત્કાર તારાથી થતો,
 ઉત્તમ અને મિજલમ વિષે વૈભવ ન તુજ વિણુ છાજતો;

નાટક વિષે ચેટક વિષેજ મુસાફરીમા તુ ખરી,
 અતિ ગરમ ફૂડફૂડ કલેજી બાળતી તેમા ઠરી
 આચાર બ્રષ્ટ કર્યા વળી આગેગ્યતા ઝડપી લીધી,
 કરી મદ જઠરાગ્નિજ દુર્ગળ ધાતુઓ બાળી દીધી,
 ચુડેન ચૂમે રક્ત નીશદિન રોજના રોગી ક્યાં,
 આશ્ચર્ય વૈદ્ય હકીમ ડોક્ટર સર્વ કો તુજને વર્ધા.
 ફરીયાદ તારી ક્યા કરે આવીન કરી સહુને કબ્યા,
 જે ન્યાયના દેનાર ન્યાયાધીશ પણ તુજથી હબ્યા,
 ઈન્સાફ જે મૂરી અધુરો વખતસર તે સચરે ।
 આતિને ચેમ્ગર માહે પેસી થાય તામે તાહરે
 ભૂલ્યો હુ તુજને દોષ દેના તુ મિચારી શુ કરે,
 આખ્યો છના જન અધ જતીને દીપ લઈ કુવે પડે

દુર્બસન-દોષદર્શણ

“ અદ્રકીશોર તું પણ એક રમકડું છે. આજકાલમાં છત-
 વાળા અને અછતવાળામા પગથી માથા સુધી સ્વાર્થ રહેલો છે.
 બધાને ઉભેગળે ખાવાની ટેવ પડેલી છે મફતના મલીદા માર-
 વાનો હરામચશકો લાગેલો તે કેમે કરીને ટળેનો નથી. નથી
 હાકયા જણાતા અને નથી નાગા જણાતા, નથી ડાહ્યા જણાતા
 અને નથી ઘેડા જણાતા, જ્યાં પેદા કરવાનો પખો હોઠમાથી
 બહાર પડ્યો કે તરતજ સ્વાર્થની માંજ્યો આસપાસ ગણગણ
 કરી અકળાવી દેવાની પૈસાનું નામ સાંભળતાજ સ્વાર્થના હૈસા
 મચાવી ‘મૂકવાના’ ચાર હુવે તો દોઢીયાં વગર અકળાયા, માથે
 વાળ છે એટલું દેવું જોતજોતામાં થઈ ગયું. બનરના રસ્તા પણ

આહા અવળા વટાવી ગલી કુંચીઓ શોધવી પડે છે. સાહેબ હવે કાંઈ સાહ્યળી ટપ્પી રહે તેવો અખતરો બતાવો ! ”

“ લાઈ જે આવે તે હોઈઆ કરવાની આદત પડી હોય તે કેવી રીતે એકલા એકલા હોઈઆં કરી શકાય ? બધાને પેટ લાગેલું હોય છે. સ્વાર્થ સર્વને સરખોજ હોય છે કેમકે,

‘ અધી વાત છે ખુરી સ્વાર્થ ત્રિશુ અધી વાત છે ખુરી,
છોટા મોટા કંઈ લખારા લીલી હલાવી થરી --
જનવાળા પશુ જાનીમાની મૂકે ગળા પર છુગી,
શબ્દ તે પશુ અતી દીવાના બાય સ્વાર્થમા સગી --
લોય અચ્ચુ જે પચ્ચુ પેટમા સ્વરૂપ સ્વાર્થ ઉઠે ધરી
હરીજન લોચન અધ અને છે મૂકે સ્વાર્થ બ્યા બગી --
મંથપ્રસા પર બળી માખીઓ લાભે મધુમા મરી,
એટી ક્ષણમા વેરી અનતો સ્વાર્થ વાત બ્યા કરી --

“ દોસ્ત હવે કાંઈ યુક્તિ પ્રયુક્તિ કરી સોનાની ચક્કી હાથ કરવાનો ઉદ્દેશ આદરો તો સાડું ! ”

“ મારો પણ હવે એજ વિચાર છે. હાલમા ખીસ્સાં પાકીટ ખાલી છે. કેઈ માલદારનો માલ મળે તોજ ખીસ્સાં તર થાય એમ છે. ”

“ ચંદ તુ પેલા બુગલકીશોરને જોળાએ છે ? ”

“ હા તેનું નામ બે ચાર વખત મારા કાનપર આવ્યું છે. ”

“ તેને મીલાવાનો પ્રયત્ન કરો તો કાંઈ નસીબ ફળે !
કારણ કે તે મોલાચબુદ્ધિનો છે અને તમે કુશાચબુદ્ધિના છો
એટલે રંગ બરાબર બમશે ! ”

“ હા તે પણ ઠીક યાદ દેવરાવ્યું. આજકાલ તેના પણ પોખાર છે. બધો કાકાનો વારસો તેના હાથમાં આવ્યો છે. માણસ બને સીધી લાઇનને છે. ઘોળા કાચનો શીશો છે; લોળો છે અને કાંક સુધારાને વાયરે ચઢેલો છે, એટલે આપણે જો પગપેસારો કરીશું તો કાંઈ ખાલી હાથે આવીશું નહિ; એ શીશામાં જેવો રંગ રેડીશું તેવો રંગ રેડાશે. ”

“ ત્યારે તમે એને કોઈ પણ પ્રકારે લગ્નચાવી ફેસલાવી ચંબેલીબનને ત્યાં લ્યો, એટલે કોઈ સારી રીતે ચીરાશે. એને ઘેર ઘણા ઘણા સુંદરતાના નૌતમ નમુના આવે છે; એકાદ લખ વળગાડીશું એટલે આપણા ત્યાં પોખાર થશે. ”

“ સાંભળવામાં આવ્યું છે કે તેને ત્યાં પેલા પુરપોત્તમનો પગપેસારો છે. આજકાલ તે પુરપોત્તમની આંખે બુચે છે; જો એનો કાંક પ્રસંગોપાત કાઠો નીકળી જાય તો મામલો બધે સુધરી જાય. ”

“ પુરપોત્તમ ન હોય ત્યારે આપણે બંને એને બંગલે જઈએ અને વાતમાં પલળે તો એને લઈ બારોબાર હવા ખાવા હપડીએ. ”

“ અરે સહેજ મારા પ્રસંગમાં આવ્યો તો હું એને સારી રીતે મેળવી લઈશ અને આપણા દાવપેચમાં કેળવી લેઈશ, ”

“ ઠીક ત્યારે ચાલો અત્યારે એના બંગલે ! જેટલી બને તેટલી પેરવી કરી તેને વિક્ટોરીઆમાં લઈ ચંબેલીબનને ત્યાં જઈએ. મેં તેને ઘણા વખતથી વાત તો કરી રાખી છે, કે કોઈ નાનુક પરસ્તાનની પરી આવે તો બગર આપજો ! વખત આવે

આપણા બધાનો હાથ સારી રીતે ભરી લઇશું ! ”

“ દોસ્ત ચંબેલીબન તે તો કોઈ ચંબેલીબનજ છે ! ! એના નયનનાં નખરાનો ધ્વજો તો એની પાસેજ છે. એના ઘડી ઘડીના રંગ કાંઈ ચોરજ છે. રાજવળાના ઠાઠમા દેશ દેશાવર સુસાદરી કરી કંઈ કંઈ બુલબુલનાં ગચ્ચાં પકડી લાવે છે જોત-જોતામાં બારોબાર અધરીઆં સાટાંપાટાં કરી ક્યાંનાં ક્યાં પ ખીડાં ઉડાડી મૂકે છે તેની કાંઈ ખગરજ પડતી નથી. ”

“ ત્યારે ચાલો હવે જુગલશેઠને ખંગલો ! ! વખત આવે બધુએ જોઈ લેવાશે ! ! ” આ પ્રમાણે મસલત કરી ચંદ્રકીશોર અને નવલકીશોર બંને જણા વાતો કરતા કરતા જુગલકીશોર શેઠના ખંગલા લણી વળ્યા. જુગલકીશોર શેઠ પરનારીની યારીનો રાગી હતો. તેની આસપાસ હાજી હા કરનાર અને મીઠું મીઠું બોલી ફેસલાવી ખાનારા કંઈ અદ્ધર લાલાઓ વીંટળાઈ વળ્યા હતા. આખો દિવસ જુગલકીશોર તેના ગોઠીઆના પ્રસંગમા (રંગમાં) ચકચુર રહેતો હતો. જે કોઈ આવે તેને આવવાની છૂટ હતી. શંકરમા જેટલા નાટક કંપનીઓ આવે તે તમામની તે અઠવાડીઆમા એકાદ બે વખત એ.છામા બોલી મુલાકાત લેતો હતો. જો તે કંપનીમા એકાદે સ્ત્રી એકટર જોવામાં આવતી તો કંપનીના પૂરા ભોગ મળતા. જ્યારે તે એકટ્રેસ જુગલકીશોરના પંજમા આવતી ત્યારેજ તે કંપનીનો કેહો મૂકતો હતો. સ્ત્રીનેમેટોબ્રાફ બોલપારટીઓ અને સારામાં સારો રામશ ગીરના નાચ તેની હાજરી વિના ભાગ્યે કોરા રહેતા હતા. જ્યાં જુગલ સાહેબની સવારી હોય ત્યાં કંપનીવાળાને પેદાશ પણ

સારી હોય પાંચ પચીસ મિત્રોના સાથ વિના કોઈ દીવસ પણ એકલા બુગલકોશોરશેઠ નાટકથાળામાં પગ મૂકતા નહિ સાંજ પડે દરરોજ સો ળસો રૂપીઆનું શેઠનું પાણી થતું હતું સવાર થતાં મોરનીગ ટી પારટીમાં ગમે તે મિત્ર શહેરની ગમે તેવી નવા બુનીનો ગપાટો લઈને શેઠ પાસે આવ્યા વિના રહેતો નહિ, શેઠ પણ કાચા કાનના અને સ્વસ્થાવે લોળા હોવાથી જે કાઈ કહે તે તમામ સાચુ માની લઈ જેમ સાથી હાથમાં નચાવે તેમ નાચતા હતા અત્યારે શેઠ એકલા પડ્યા હતા. તેમની તહેનાનાતમાં હાલમાં કોઈ નહોતું. શેઠાણી સેજલદે પણ સવરથી પિયર પધાર્યા હતાં શેઠ પણ આજનો રાત્રી ક્યાં ગાળી તેનો ઉડો વિચાર કરતા હતા આ ગરસામાં ડાગીઓ અને માધીઓ અર્થાત્ ખાપરો અને જવેરી ચંદ્રીશોર અને નવલકીશોર અને જણા શેઠની પાસે આવ્યા શેઠ પણ તેમને આવેલા જોઈ સતકાર કરતા વળત ગાળવા લાગ્યા

“ ચંદ્રકીશોર તમે તો આજે ઘણા દિવસે જોડામાં આવ્યા આ નવલકીશોર વળતો વળત રસ્તામાં લેવા થતા હતા, પણ તેનો ગિયારા સલામ ભરી રસ્તોજ માપતા હતા ! ! ”

“ સાહેબ મોટા માણસો રસ્તામાં મળે ને શિર ન હુકાવીએ તો શિર વળત આવે ધડથી બુકુ થાય ”

“ બરાબર બરાબર દોસ્ત અચ્ચી કહી ! ”

“ કેમ વારુ એમ ખોટ્યા ! ”

“ સાહેબ શેઠીઆ લોકોને સલામ ભરવામાંજ સ્વાર્થ રહેતો છે. અમારા જેવા ગરીબ માણસોનું કલ્યાણ શેઠીઆઓની સાલ-

ખાનદાનીની કીંમત ન થાય ! ”

“ હ્યો દોસ્ત આ નોટનો થોકડો; પેલી ચેર પર બેઠી ગણી હ્યો ! ! ”

“ અરે સાહેબ તમારા આખ્યામાં ગણવું શું ? મોરનાં ઇંડાંને ચીતરવાં પડે ? ”

“ હીક ત્યારે તમારી મરણ ! ! ”

“ તો સાહેબ હું હવે રજા લઉં છું; આ નવલ જોડે આપ વહેલા પધારજો. ”

“ હાલ પધારો! હ્યો આલો નવલકીશોર પેલા હુંલમાં પધારો, આલો આપણે નાઈટ ડ્રેસ તૈયાર કરીએ. જરા બારણરને બોલાવી શેવીંગ કરાવી જરા ફેશનેબલ બનીએ ! ! ”

“ હાલ જેવી આપની મરણ ! ! ”

“ ભુગલકીશોર અને નવલકીશોર બંને જણા ટાપટીય કરવામાં શું થયા; અને અંદ્રકીશોર ત્રણ હજારનાં નોટ લઈને ઘરસણી વળ્યો. તેને આજે સારા શુકન થયા. ઘણા દિવસનું દળદર ગયું. તે તો બિચારો તાણડતોણ હવ લઈને ઘર ભિગો થઈ ગયો, અને પોતાનો પટારો ઉઘાડી ત્રણ હજારમાંથી તેરમો તો પહેલ વહેલા બોલ્યા આલ્યા સિવાય કોરે મૂઝી દીધા; સાત-સોનાં નોટ નવલકીશોરને સાડે ઇલાયદા કળાટમાં કોરે મૂક્યા; અને ત્રણસોનાં નોટ બજારનું દેવું ચુકવવા ખીસ્સામાં ઘાટ્યા; અને બાકીના સાતસોમા ચ બેલીને રમાડવાનું ધાર્યું ! અત્યારે તે ઘણાજ ઉમંગમાં આવી ગયો; અને એકદમ ખાધુ ન ખાધું કરી ડ્રેસ પહેરી બહાર નીકળી પડ્યો; જે કંઈ

જાઓ અને તેને મારા હવાલામાં સોંપી દો ! !

“ સાહેબ ત્યારે આજ રાતના નવ વાગતા તૈયાર થાઓ. પેલી ચ બેલીજનને ત્યાં એક નૌતમ નમુનો આવ્યો છે. તમે નવલક્રીશોર સાથે વિક્ટોરીઆમાં બેસી ચ બેલીજનના મુકામે આવો, હું અત્યારે ત્યાં પારોળાર જઈ મારી જાળે બિછાવું છું અને ચ બેલી તથા તેના પખીને જેમ બને તેમ હાથ હા લેણાવી તમારા સત્કારને સાફ તત્પર કરું છું. સમજ્યા કે મારા બુલક્રીશોર સરકાર ! ! ”

“ વાહ વાહ ઘણીજ સારી તદ્દખીર ! ! દોસ્ત તમારા વિના આ કાર્ય બીજે કોણ કરે ? હું પણ આજરોજ લાગ્યશા તી થયો કે આપના અત્યારે દર્શન થયા. કહો કાંઈ જોઈએ છીએ ? ”

“ હા વખતે કાંઈ જરૂર પડે ખરી ! ! ચ બેલીના કામમાં દામ જોઈએ ખરા ! ! ”

“ કહો ત્યારે શું આપું ? ”

“ ફક્ત ત્રણ હજારનાં નોટ હોય તો આપો, પછી જરૂર પડે બીજાં લેવાશે ! ! જો બનશે તો એટલામાં એને રમાડી દઈશું ! ! ”

“ અરે ત્રણનાં ચાર લ્યોને ! અડી શો હિસાબ છો માલ માથા વિના મળે નહિ ! જાણો છોને માથા સાટે માલ મળે ! ! આ જમાનામાં માથું શું ? તો માથામાં મની દામ અને માલમાં મધુરી મધુરી મોહીની ! બુલબુલનું ગરુ, વસંત કોકીલા મીઠી મેનાં સમજ્યા કે મારા જીનાબે આલી ! ! ”

“ અરે વાહરે મારા ઉમરાવ શેઠીયા ! ખાનદાની વગર

ખાનદાનીની કીંમત ન થાય ! ”

“ દ્યો દોસ્ત આ નોટનો થોકડો, પેલી ચેર પર બેસી ગણી દ્યો ! ! ”

“ અરે સાહેબ તમારા આખ્યામાં ગણવું શું ? મોરનાં છ ડાંને ચીતરવાં પડે ? ”

“ ઠીક ત્યારે તમારી મરજી ! ! ”

“ તો સાહેબ હું હવે રજા લઉં છું; આ નવલ જોડે આપ વહેલા પધારજો. ”

“ હાજી પધારો ! દ્યો ચાલો નવલકીશોર પેલા હાલમાં પધારો, ચાલો આપણે નાઈટ ડ્રેસ તૈયાર કરીએ. જરા બારબારને બોલાવી શેવીંગ કરાવી જરા ફેશનેબલ બનીએ ! ! ”

“ હાજી જેવી આપની મરજી ! ! ”

“ જુગલકીશોર અને નવલકીશોર બંને જણા ટાપટીપ કરવામાં ગુ થયા, અને અદ્રકીશોર ત્રણ હજારનાં નોટ લઈને ઘરભણી વળ્યો. તેને આજે સારા શુકન થયા. ઘણા દિવસનું દળદર ગયું. તે તો બિચારો તાળડતોળ જીવ લઈને ઘર ભેગો થઈ ગયો, અને પોતાનો પટારો ઉઘાડી ત્રણ હજારમાંથી તેરસો તો પહેલ વહેલા બોડ્યા ચાલ્યા સિવાય કોરે મૂકી દીધા, સાત-સોનાં નોટ નવલકીશોરને સારૂ ઇલાયદા કળાટમાં કોરે મૂક્યા; અને ત્રણસોનાં નોટ બજારનું દેવું ચુકવવા ખીસ્સામાં ઘાલ્યા; અને બાકીના સાતસોમા ચ બેલીને રમાડવાનું ધાર્યું ! અત્યારે તે ઘણાજ ઉમંગમાં આવી ગયો, અને એકદમ ખાધું ન ખાધું કરી ડ્રેસ પહેરી બહાર નીકળી પડ્યો; જે કાંઈ

બળરતું દેવું હતું તે તમામ ચુકવવા મંડી પડ્યો. એક બાજુ જુગલકીશોર શેઠ પરનારીના મોહના તરંગમા સુલવા લાગ્યો, અને બીજી બાજુ ચંદ્રકીશોર લક્ષ્મીના સ્વાર્થના તરંગમાં ધુમવા લાગ્યો, લોભીયા હોય ત્યાં ધુતારા ભૂખે ન મરે એ સૂત્રાનુસાર બંને કીશોર મિત્રો જુદા જુદા સ્વાર્થમાં રમવા લાગ્યા ।

રાજવશી ઠાઠમાઠવાળી ચંબેલીજનન અને ગુલાબજનનના રથમા બેલાન અવસ્થામા ઉચકી લીધેલી કુદન અત્યારે ચંબેલીજનનના દેદીપ્યમાન ળંગલામા લવિષ્યનો કાંઈ ચોરજ વિચારે કરતી બેઠી છે. ચંબેલીજનન જાતની ગુચુકા એટલે અષ્ટાંગે કુઠ કપટવાળી મહા ચતુર અને પ્રવીણ નાયકા હતી. તે એકદમ કુદનને પોતાની સ્થિતિની ખમર પડવા દે એી ઉદ્દત અને સાહસિક વૃત્તિવાળી સ્ત્રી નહોતી. તેણે કુદનને પોતાના ળગલામાં ઘણીજ સારી રીતે રાજસિક ઠાઠમાઠમાં રાખી હતી તેની માવજત ઘણીજ ઉંચા પ્રકારની કરી હતી એક દર રીતે કુદનને સારી રીતે બાલાશ રાખી ઉછેરી હતી. કુદન પણ આ છુપી હાકયણીની કપટજનમા લોળવાઈ ગઈ હતી. તેના મગજમા સ્વપ્ને પણ ચંબેલીજનનની જાત વિષે વિચાર આવતો નહોતો. ચંબેલીજનન પણ એક બીજો ળગલો-ભાડે રાખી તેના ધધાના મોહબતીઆ યુવકોને મળતી હતી, અને ઘણાને કુખમાં હાથ મુકાવી ખ ખેરતી હતી.

ચંબેલી આખો દિવસ કુદનની તળીયત ઉઠાવતી હતી; અને તેને જે કાંઈ વાંચવા લખવાના સાધનો જોઈએ તે પૂરાં પાડતી હતી. વખતો વખત તેની સાથે તે વાદ વિવાદમાં ઉતરી

હાથ હા લણતી હતી. તે સારી રીતે સમજતી હતી કે જ્યારે
ત્યારે કુંદનને સપડાવતાં પોતાને નીચ ધંધો પ્રગટ થઈ જશે,
અને આ મુજબ જાગા દરેક પ્રયત્ને સામી થઈ નામોશી આપી
છટકી જશે. તે રાત દિવસ કુંદનને સૂતી વેગી નાખવાનો વિચાર
અલાવતી હતી જે કોઈ ખીસ્સાનો તર અને હુયાનો પુટથો લાક
શેહીઓ મળે તો સારી રીતે કાથ સરાય તેટલો માલ લઈ કુંદનની
ખારો માર દર મારી હાઠમાં જ વેડ કાઢી, અને પાને સારી રીતે
ધનમાલ હાથ કરી થોડાક વખત સાડું દેશ પરદેશ અગીઆગ
ગણી જવા, આ પ્રમાણે સ્વાર્થ તરગમાં અબેલીજન ધ્રુમતી હતી.

ભાગ્યદીન કુંદન જ્યાં ક્યાંક વિરામ મળતો કે તરતજ
રાત દિવસ હીરાલાલના વિચાર તરંગમાળ જીલ્લતી હતી. તેને
હીરાલાલના નામ સિવાય કોઈ ખીજે ધંધોજ નહોતો આઠે
પહોર અકુરનીશ હીરાલાલના ધ્યાન ગાનમાં તે શુદ્ધતાન રાંડતી
હતી વખતો વખત તે મૂઝા અને થેલજામા આવી જતી હતી.
અબેલીજનના સહવાસમાં આવ્યા પછી તેને કાંક વધારે શાંતિ
મળી હતી. તેણે પોતાનું તમામ દીલ ખોલીને વાન કહી હતી
અબેલીને રાજવંશી કાંક જોઈને તેને કોઈ સાયાનની રાજવંશી
રાણી તરીકે ધારતી હતી. તેના સહવાસ અને પ્રયત્નથી તેને
કોઈ વધારે શાંતિ મળશે અને હીરાલાલ સંબંધી શોધ ખોળ
કરાવી તેનો કાંઈ પત્તો લાગશે એવી આશાની ઉમેદમાં નાચતી
હતી. અત્યારે તે પોતાના અર્વાસમાં એકલી હતી. અબેલીજન
પણ કાંઈ પ્રસંગોપાત કાર્ય સાડું બહાર ગએલી હતી, રૂઝ
બગલા નીચેના હાલમાં પરિજન વર્ગ સિવાય અન્ય કોઈ કશિ-

ગોચર થતું નહોતું. એક આરામચેરમાં નિરાંતે વિશ્રાન્તિ લેતી
કાદંબરીની નવલકથા તે વાંચતી હતી અને ચંદ્રાપીઠની સ્થિતિ
સંબધી વિચાર ચલાવતી મગજમાં તર્કવિતર્ક કરતી હતી.

* * * *

મનડાની વાતો મારી મનમા સમાતી,
દાત છેદે જ્યાં રસના કાંઈ ન કહેવાતી,
યતા પ્રીત લાગી વહાલી હવે જીવ જાયે,
દીવડાની દાઝી દીવમા દુઃખે દગ્ધાતી
લટકાળા લાલે લટકે આરી લોભાની,
મીઠી મીઠી મોહનીએ હુ તો મુઝાતી,
રસિક હૃદયની વાનડી કાઢને કહી ન જાય,
લોક લાજથી જગતમાં કહેનાં હાસી થાય "

“વિલુ વિલુ માફ હવે શું થશે ? તું પણ કેડ ખાંધીને
મારો કેડો લેવા તૈયાર થયો છે. મને નથી ઉગારતો કે નથી
મારતો ! નથી ઠારતો કે નથી પ્રજાગતો. ઘડીમાં દુઃખના દાવા-
નળમા ઘડેલી દે છે, અને ઘડીમાં કોરે કરી ઉગારી લે છે; તારી
શી ધારણા છે તે મારા કળ્યામાં નથી આવતી. દીનગન્ધુ ખીરદ
ધારણ કરી દીનને દમતાં તું પાછો પડતો નથી, મારે તે તને
કહેવું શું ? હવે હું તને ક્યાં સુધી લજી ! મન અને તન બંને
પરવશ થઈ ગયા, અરે પ્રાણુરહીત થઈ ગયા, અરે તને અને
દુનિયાને પણ વિસરી ગયાં. અરે હવે હદ આવી ગઈ ! દુઃખના
દુગર શીરપર ડોલી રહ્યા ! માધવ માધવ હવે કશું કરો !
આ કીંકરીનાં કષ્ટ કાંઈક તો હરો ! અરે હાય હું આ શું બોલું

હું ? કોને કહું ? હું ? દોષ કોને આપું ? હું જાતે દોષીતજ હું. કર્મે દુઃખ લખાવીનેજ આવી હું તો પછી ભોગવ્યા વિના છુટ-કોજ નથી. ગયા ભવનાં કે આ ભવનાં કરેલાં કર્મનાં ફળ ભોગવવા ત્યાં સુખ દુઃખ શાને માનવાં ! સારા કર્મના ફળ ભોગવતી વખતે પરમાત્માને આભાર માનતો નથી, તો પછી નકારા કર્મનાં ફળ ભોગવતી વખતે શા વાસ્તે પરમાત્માને દોષ દેવો ? ? પદ્માન આરોગી વખતે હરિને યાદ ન કરી શકાય તો પછી સૂકી ભાખરી ખાતી વખતે હરિને શું કાન ઠપકો આપવો અથવા વૃથા તેની દયા શા વાસ્તે માગવી ? શું પરમાત્મા તે કાંઈ રૂશવતનો ધંધો આદરી બેઠો છે ! નીચ સ્વાર્થ સારૂ અનાથનાં ગળાં દેશી પાછગથી પુન્યમાર્ગમા પૈસો વાપરવો; અને પોનીકાં ગળા દે સાતી વખતે આકરી બાધાઓ રાખવી અગર અતકાળી-આ દાન કરી પ્રભુને સમજાવવો તે શું પાપ નથી. પરમાત્માની હાસી નથી, અરે તેને ક્રોધાયમાન કરવાનો કીમીયો નથી ? ! જ્યારે આવો અનર્થ આદરતા મન પાછું પગડું ભરતું નથી તો પછી કુદરતી આવતા દુઃખને વારતે મન શા સારૂ વડોપાત કરે છે ! અરે અણુધાર્યુ આવતું દુઃખ એ દુઃખ નથી પણ ભવિષ્યનું અચળ સુખ છે. અધીરા મન અરે શ્રમીત થએલા તન હવે તારો અકળાયે કાંઈ છુટકો નથી, બસ હવે તો દુઃખનું સામા થવામાંજ શોધ્યું સુખ મળશે, કેમકે,

* * * *

“ દુઃખ દુઃખ શુ વદો જગતમા દુઃખ દોલુલુ મળે,
કાયા માયા ક્યા છે જુદી જીવ જીવનમા ભળે;

દુ ખ છે મીડી સુખ છાયા શાંતિ માને તેમા ડાહ્યા.
 પાણીના પરપોટા મમ સુખ સુદર ભેતા જાસે,
 ઝાફરા ગિન્દુ મોતી જેવું જુઓ અજીવુ ધામે.
 પક્ષ્મમા ભેતાચાય વિનાશ સમજ કરો સુખનો ક્યાસ
 સહતી પડતી ધરી અનાદી ધડી ધડીમા કરતી,
 માનવ જીવન રથના પૈડા તાપ જાય જ્યો વરતી,
 પડે જે માયે કારમુ દુ ખ માનવુ તેને સાચુ સુખ
 માયા સમતા ધરીને મનમા કરે સુખ અભિમાન,
 છઠીને છનમા ધન મદ ધરતા એ નર નહિ નાદાન,
 ખરે જેમ પીપળાપરથીપાન ભટકતાખૂમીપર જેમશ્વાન ”

મન વાળી હૃદયનો ઉસરો શાન્ત કરી કુદન આરામચેર
 પર મો ઉપર રૂમાલ દાંડી સ્વસ્થ પ્રડી રાડી આ અરસામા
 ચ બેલીબાન થાડારથી એકાએક કુદનવાળા ખડમાં આવી અને
 કુદનને ચેરમા જ પેલી બેઠને મન સાથે વિચાર કરવા લાગી । ।

“ અહુ હવે આ અલબેલી પ્રવીણ પોપટડી મારા કપટ
 પિંજરમાં શી રીતે પૂરાશે? જેટલી ચતુરાઈ અને ચાલાકી ચલા-
 વાચ તેટલી તેની સાથે ચલાવી પણ ચતુર ચતુરા મારી બાળમા
 આવતી નથી. તેને વૈભવની અનેક લાલચોમા લલચાવી પણ
 લલિતાગી લલના કશાથીએ લલચાતી નથી. તેને વાતો વાતોમાં
 અનેક રીતે ઉડાવી પણ એકની બે થતી નથી. જેમ જેમ તેની
 સાથે અધિકાધિક પ્રસંગ પાડતી જઈ છુ, તેમ તેમ તે વધારે
 શકાશીલ બનતી જાય છે હવે તો આજે છેલ્લી વાર તેને બુગ
 સમજાવવી ધારી છે, જે તે માનશે તો ડીક, નહિ તો પછી જાન

ઉપર જઈ તેને સૂતી વેચવી પડશે. આ પાપ વળી લાભેલું અને પૂરતી રીતે પાવરધું થએલું છે; એટલે તેની સાથે હજાર ગરણે પાણી ગાળવાનું કામ છે. જે કોઈ પ્રસંગોપાત વાત કાઢવી તે સારી રીતે વિચાર કરી પ્રસંગને અનુકુળ આવે તેવી રીતે છેડીને મનના ધારેલા નિશાન લાણી જવાનું છે, આહા અત્યારે તે શાંતિમાં તરતી જણાય છે. વાહવાહ છે પણ રૂપનો અવતાર! કુસુમની કાચી ખીલતી કળી ! જો તે મારા વિચારમાં મળી જાય તો જરૂર મારો અને એનો એક પલકમાં ભાગ્યોદય થઈ જાય પણ માને શી રીતે ? જો વાત કરતાં કરતાં જાત ભાત જણાઈ ગઈ, અગર સુદાની બહાર બોલાઈ જવાયું તો તરતજ તે બાળા ભાત લગાવી વાત બગાડી નાખવાની અરે જોતજોતામાં અજબ ગજબ કરી છટકી જવાની, અરે હાય મારી સઘળી આશા ધૂળમાં મેળવી ભાગી જવાની ! હશે હવે જેમ થાય તેમ ખરૂં પણ આજતો સાહસનું પગલું ભરૂં તે ભરૂંજ ! અત્યારે મારી તમામ કુશળતા, પ્રવીણતા, આલાકી, સ્ત્રી ચરિત્ર અને મોહની મત્ર જે કાંઈ જાણુ છું તે તમામ અત્યારે અજમાવી જોવાનું છે. જો ભાગ્યોદય થવાનો હશે તો તરતજ તે બાળા મારા મતમાં ભળી મળી જશે, નહિ તો પછી વિપરીત વાત થના ઘર છોડી બક્ષા દૂર ટળી જશે ! ! લાવ હવે તેને જાગ્રત કરી જરા જુવાનીને હોલોળે ચઢાવું ! ! કુંદન ! અરે કુંદન ! કુંદન ! ! ”

“ ઓહ કોણુ તમે ! બહાર ફરી આવ્યાં ! કહો કેમ ! બોલો શો હુકમ છે ? ! ”

“ હવે આ તારા ચોપડા બોપડા દૂર કોરે કરી જરા નીલને

ખીલાવ, મનને મલકાવ ! ! ”

“ દીલને ખીલાવ્યું ખીલાવાતું નથી અને મનને મલકાવ્યું મલકાવાતું નથી ! અવસરના કાર્ય અવમરે થાય છે. કુદરતના રગ કુદરતથીજ બદલાય છે ! ! ”

“ કુદન જુવાના ચાર દિવસનો છે. આજ છે ને કાલ નથી. રંગતનો રગ સંગત વગર ઉડી જશે તો પછી રગ ચઢવો મુશ્કેલ થશે ! ! જોખનીયું એ તો મહા મોઘી ચીજ છે, તે જો એળે જશે તો પછી બધી જીદગી ધૂળ થશે ! ! ”

“ જુવાની માનવ જીવનની કીમત અકાવાની એક મોઘી પરમ સુખદાયક અવસ્થા છે. વૈશવ અને વાસના તૃપ્ત કરવાથી જુવાનીની કીમત થતી નથી. મનના વેગને જ્ઞાન બળે કુદરતની કક્ષામાં સચવાઈ રખાય તો જુવાની સદાકાળ સુખરૂપ નીવડે છે અરે આખી જીદગી શાંતિમા પસાર થાય છે. ”

“ કુદન અવસર વીત્યા મેકુલા નકામા છે અવસ્થા વીત્યું જોખન પણ એળે ગયુંજ સમજવું. જોખનીઆની બહારમાં જ્ઞાનગોષ્ઠી અને વિદ્યાના ગુટકા વિષ સમાન છે જુવાનીના ચણતરમાં ભણતરનો ભવાડો છે, માટે આવ્યું સુખ માણવું તેમાજ મજા છે. ”

“ મનને વિભળ બનાવી ધર્મની મર્યાદા બહાર પગ મૂકી જોખનીઆને જોલે ચઢાવી જુવાની માણવી તેના કરતાં મન પર અકુશ રાખી એકાંતમા બેસી ઈશ્વર ભજન કરવું તે ઘણું સુખદાયક અને ઉત્તમ છે. જુવાની એતો એક દીવાની અવસ્થા છે; નદીનું પૂર છે, મેઘ ધનુષ્યનો રગ છે, ખીલેલું કુસુમ છે;

સંધ્યાના તરંગ છે; પલક પલકમા પલટાતી એક કુદરતના રંગ
ખતાવનારી અજગ અવસ્થામાં જોગનીયાની અજયખી માનવી
એ જીવનમાં પગલે પગલે ગજળ શુભરનાર જોગન વ્યાધી છે.
વાસનાનો વ્યાલ છે, મૃગજળ સમાન મિથ્યા આશાઓની એક
ઉડી લયંકર ખાઈ છે; તેમા જે પડ્યા તેનો પત્તોજ લાગતો નથી.”

“ ત્યારે કુદન તુ આમ સદાદાળ આવીને આવીજ રહીશ.
હીરાલાલને વાસ્તે મિથ્યા આશાના અજંપામાં ઝુટ્યાજ કરીશ.
તને સાપડવાનું સુખ તારા લાગ્ય ખજે દૂર થયું તો પછી તું
ખીજો કાઈ પ્રયત્નજ નહિ કરે ? ”

“ હું જેને એકવાર મનથી મારો કહી ચુકી તો પછી તે
મારામાંજ માફ મન રમાડ્યા કરીશ. તે જે મળશે તો દીલના
દુખમાં ટળશે નહિ તો તેનામાજ આ તનમન સનાઈ જશે મારા
મનનું સમાધાન તેનાથીજ થશે અન્ય પ્રકારના દીલાસાઓ
અને વચનામૃત વજેરે તમામ વૃથા છે. તમને હું જો લારડપ
થતી હોઉ તો હવે મને રજા આપો મારી પ્રકૃતી હવે સારી છે.
અત્યાર સુધી તમે જે મારી સેવા ચાકરી કરી તે માફ આપની
અત્યંત આભારી છું. જગત પિતા આપનું કૃત્યાણ કરશે !
મારા મનની માલિક હું છું તેના ઉપર કોઈનો અધિકાર નથી.
મન સ્વતંત્ર છે. તેને જીતનારા કોઈ વિરલાજ હોય છે. વૈભવની
લાલસો અને સુખની વાસનાઓથી મન કાબુમાં આવી શકતું
નથી. મનને વશ કરવાને મન જોઈએ છીએ. મન મનથી
જીતાય છે.”

“ ત્યારે હું પણ તને એજ સલાહ આપું છું. તારૂ મન

કરે ત્યાં મનને મેળવી સુખી થા. નાહક બુવાતીને વસોપાત કરી વગોવી ન નાંખ ! દીક્રને દીક્રમાં સમાવ. તને જે સારું લાગે તે કર ! એકવાર ફરી નચીખ અજમાવ. ”

“ એટલે તમે કહેવા શું માગો છો ? મને તમારાં વચન સાંભળી તમારી જાત ભાન ઉપર શકે આવે છે. તમે કોઈ રાજ-વશી નથી ! ! તમારા આચાર વિચાર મને હવે નિરાળાજ લાગે છે. ભલે તમે ગમે તે હો તેની મને દરકાર નથી. મહેરબાની કરી મારા મન ઉપર સુખીયારી કરવી માડી વાળજો. હું વિભળ મનની સ્વાહુસિક અને અવિચારી અજાણા નથી. ઠેર ઠેર વિદ્યા ખાનારી કાગડી નથી. ચાટે ચાટે ચાટનારી કુતરી નથી; સ્વતં-ત્રતાની હવામાં ઉડનારી મક્ષિકા નથી, પણ એક નીતિ અને ધર્મની મર્યાદામાં રહી શીયગરૂપી મોતીનો ચારો ચરનારી રાજ હંસણી છું. મનથી જેને મારો કહ્યો તે મારા સાડે સર્વાર્પણ કરનારી એક આર્ય બાળા છું. તમારો ઉપદેશ તમારા જેવાંને કરજો, મને તેની તકમાત્ર પણ અમર નહિ થાય, અરે ભગવાન હું તો ઠેરતી ઠેર રહી એક ઉપાધીથી છુટતાં બીજી ઉપાધીમાં ફસાણી ! ખેન તમે કોણ છો તે મને પ્રશ્ન કહો ! ! ”

“ કુંદન કુંદન આમ છેક ગાંડી થાય છે હું તને શું ખોટી સલાહ આપું છું. તને વગડામાંથી લાવી મહેલમાં રાખી માવજત કરી સારી કરી તેનો શું આ બદલો ? મારી જાત ભાત જાણવાની તારે શી જરૂર પડી. હું એક ભાયાત વર્ગની રજપૂતાણી છું. ”

“ તમારા સ્વામી કયાં ? આ ખંગડામાં કેમ કોઈ પ્રતિષ્ઠિત

રાજવંશી પુરુષ દ્રષ્ટીગોચર થતો નથી. મને હવે તમારાં વચન સાંભળી ઘણાજ શક ઉત્પન્ન થાય છે. તમે રજપૂતાણી હો એમ હું હવે માનતીજ નથી રજપૂતાણીના મુખમાંથી આવ્યાં મલીન વચન કદી નીકળેજ નહિ. બુવાનીની હિમાયન કરનારી કોઈ રજપૂતાણી ન હોય પણ કોઈ વંડી ગયેલી વામા અગર વેશ્યા કુલટા હોય । । રજપૂતાણી તો શીયળની હિમાયત કરે; તેના મુખમાંથી નીતિ અને ધર્મના ભરેલાજ વચનો કુલની માફક બહાર ખરે । હીલ જોડાવનારા અને મનને મેળાવનારી કુડા વજ્રપ્રહાર જેવાં કુવાકયો સ્વપ્ને પણ ન નીકળે. કંહા તમે કોણ છો ? । ”

“ કુદન કુદન હું ને હુંજ છું. હું પણ તારી સમાન એક ટેકી પુરુષ પાછળ પ્રાણ અર્પણ કરનારી હુડીત્રી સ્ત્રી છું. મને પણ જો મારા મનનો માન્યો મળશે તાજ હું તેની સાથે લગ્ન કરીશ, નહિ તો તારી માફક આમ કુવારી અવસ્થા ગાળીશ આઢીઆ મારા માળાપના પૈસા ઉપર આ સાહ્યમી ભોગવું છું ”

“ અરે વાહરે તમારા વચન ! ગાડાનું પૈડું ફરે તેમ તમે પણ ફરવા માંડ્યું. જોનજોતામાં ગદલાઈજયા માંડ્યું હું તમારા જેવી વિલગ મનવાળી સ્ત્રીઓના તેજમાં અંબલે તેવી નથી હોં । મારા મન ઉપર અસર કરવાને ઘણા ઘણા પાણીમા સુડીઓ ભરે છે જો મારા મન ઉપર તેમની અસર થઈ હોત તો હું આ દુઃખ ભોગવત નહિ, અરે જો હું વૈમરની લાલચોમા લપટાઈ હોત તો રાજ જેવા મામાના દરગાર જેવા ધરગારનો ત્યાગ કરી વગડો વેઠતી ન હોત સમજ્યા ? । જાઓ મારા જેવી મૂર્ખ સ્ત્રી

સાથે માથાં ન ફેરો; એક ખૂલે બેસી આ બધા ચાળા ચસ્કા મૂડી જગદીશ્વરમાં છવ જોડો કે તમારી કાયાનું કલ્યાણ થાય; અરે માનવદેહુ ધર્યાનું સાર્થક થાય ! !”

“ તને જેમ જેમ સમન્તવીએ છીએ તેમ તેમ તું વધારે આમી થાય છે. મારે તારી શી પરવા છે, માનવું હોય તો માન નહિ તો ધરામાં પડ ! તારે અહી રહેવું હોય તો રહે નહિ તો આ બધો મુલક ઉઘાડો પડયો છે. સુખની વાત કહેતા તું આટલી બધી તપી જાય છે, તને સારી શીખામણ આપીએ છીએ ત્યારે તું મારી શુરૂ થયા આવે છે. આ વગડામાં રચળતી મૂડી હોત તો તને ક્યારનીએ કાગડા અને ગીધે કોચી બાધી હોત. દયા હાક્યણને ખાય છે તને ઉગારી તેનો આ સરપાવ ! આ બધી સેવા આકરી કરી તેનો આ ખદલો. મારી બાઈ જરા પ્રભુનો તો ડર રાખ ! ”

“ હું પ્રભુનો ડર રાખીનેજ તમને કહું છું કે તમે હવે પાપકર્મની હિમાયત કરવી મૂકી દો. મને ઉગારી તો પ્રભુ તમને અનેક આફતમાંથી ઉગારશે, હું તમારી જન્મભર રુણી છું. કહો તો મારી આમડીના તમને જોડા શી રડાવી પડેરાવું; કહો તો તમારા ચરણ આપી તમારી તાબેદારી ઉઠાવું, પણ અનાચારના માર્ગમાં પ્રવેશ કરી મારા મનને કદી પણ જાદુ નહિ કરે તે નહિજ કરે. તમે માર્મિક સાવમાં જે મલીન ઉપદેશ મને ક્યો છે તે હું સારી રીતે સમજી ગઈ છું; ચબેલીગા, આખરે ખરાબ તે ખરાબ અને સારું તે સારું છે. નીતિનાં ફળ મીઠાં છે અને અનીતિનાં ફળ કડવાં છે. સદાચાર સુખમય છે અને દુરાચાર

દુઃખમય છે. પાપ કરી કોઈ સુખી થયું નથી અને ધર્મ આચરી કોઈ દુઃખી થઈ નથી. જીવાની એ તો જળનો પરપોટો છે. જો મનીયું એ ચાર દિવસની ચાંદરણી છે. જેની જીવાની સુખરી તેનો આખો ભવ સુધર્યો. જેણે જીવાની જાળવી તેણે જરા જાળવી ! અરે આખું જીવતર જાળવ્યું. બહેન તમે ઘણાં પ્રવીણ છો, ચતુર છો; સમજવું હોય તો આટલેથીજ સમજી જાઓ. તમે મને જેમ ગોળે વીટી ગોળ ગોળ જેવી વાત કરી છે તેવી હું પણ તમને ગોળે વીટી ગોળ જેવી મીઠી શિખામણ આપુ છું જાઓ શીતળ જળે સ્નાન કરી કાયાને પાવન કરો, અને પ્રભુના નામની માળા કરી મનને પવિત્ર કરો. માણુમ જોઈને વાત કરતા શીખો, જેના વાસ્તે આખી દુનિયાં મૂકી અને જેની ખાતર આખું જીવતર બગાડવા તૈયાર થઈ તે શું તમારી આવી પાપ મય કુડી લાલચોથી લલચાઈ જીવન ઝેર કરશે ! સ્વપ્ને પણ નહિ. સાટે બહેન આ બધી પચાત મૂકી પરમાત્માનું ભજન કરો !

“ ચંદ્રેલીલનને કુદનના વચન સાલણી હાડોહાડ કોધ વ્યાપી ગયો. પગથી સાથા સુધી જવાળા લાગી; આખરે જાત તે જાત અને કળત તે કળત, કુદન તે કુદન અને કથીર તે કથીર, હ સણી તે હ સણી અને કાગડી તે કાગડી. ચુનો શ્વેત-પણું તજે નહિ અને કાજલ શ્યામતા તજે નહિ. દુર્જન દુર્જનતા મૂકે નહિ અને સજ્જન સજ્જનતા તજે નહિ, તેમ જાતની વેશ્યા તેને પ્રીતિનું કામ હોયજ નહિ. ભગવદ્ગીતા ગુણકા લાખવાર વાંચે પણ વ્યભિચારને વર્જેજ નહિ. જ્ઞાનામૃત રૂપી ઉપદેશ સાલણતાં જેને કોધ પ્રકટ થયો તે કદી જાતવાન હોયજ

નહિ. ભુજંગને પયપાન કરાવવું તે કેવળ વિષવૃદ્ધિને વાસ્તેજ છે, તેમ મૂરખને ઉપદેશ આપવો તે કેવળ મૂરખાઈની વૃદ્ધિને અર્થેજ છે. નિચને શિખામણુ દેવાથી નીચ ઉલટો સામો થઈ નીચતાને વધારે છે આ પ્રમાણે ઘાટ કુંદન અને ચળેલીજાન વચ્ચે ઘડાયો કુંદનની શિખામણુથી ચળેલી ગુણકા વધારે ગુસ્સે થઈ અને છેવટે કુંદનને સૂતી રાતોરાત વેચી દેવાના ઠરાવ ઉપર આવી કુંદન ભવિષ્યના વિચાર કરવા લાગી, અને ચળેલી કુંદનના ખડમાંથી બહાર નીકળી કુંદનનો નિકળ કરવાના વિચારમાં તણીન થવા લાગી. વૈરની વસુલાતની ધૂનમા ચળેલી પોતાનો હોઠ કરડવા લાગી, અને બ્રકુટી વિભ્રમ કરો ચોગરદમ દષ્ટિપાત ફેંકવા લાગી. છેવટે પાનનો ડબ્બો લઈ પાન ગનાવવા હિંચકા ઉપર ઘેડી ધીમે ધીમે ઝુલતી ઝુલતી મન સાથે કુંદનનું શું કરવું તેનો વિચાર કરતી કરતી તે પાન તૈયાર કરવા લાગી. આ અરસામા ચંદ્રકીશોર જુગલકીશોર શેઠના કાર્ય સાડ અંતે આવી પહોંચ્યો. ચળેલી એકાએક ચંદ્રકીશોરને આવેલો જોઈ હરખાણી અને એકદમ ઉમંગથી હીચકા પરથી ઉતરી તેને દાદર સુધી સારા સત્કારથી લેવા સાડ દોડી, ચંદ્રકીશોર પણ એકાએક ચળેલીજાનનો આવો અણચિન્તવ્યો પ્રેમસત્કાર જોઈ ખુશી થયો અને પોતાનું કાર્ય આ ઘડીએ સારી રીતે પાર પડશે એમ ધારી મનમાં પૂન મલકાવા લાગ્યો. ”

“ જોહો આવો આવો અલબેલા આજ તો ઘણા દહાડે પગલાં કર્યા, આજ મારે સોનાનો સૂર્ય ઉગ્યો; મોતીના મેહુલા વરસ્યા ! પધારો પાતળીઆ પ્રાણુ આવો ! હું તો મારા બહાલાની

વાટલડી નેંધ નેંધનેય થાકી, મારા મોહન આ આંખલડી રાજ તમારી રાહ નેવાં સાડ ગઈ પાકી ! છવનહાર આ જાતલડી પણ આપના વિરહ પાળે જુરવા લાગી ! ”

“ અરે હાં હાં ચંચેડી વધુ ન જોઈ નાજો, કંઈક તો ખાંડી રાખો ! આખા જાનરની સાકર વચનથી શું કામ વાપરી નાજો છો. રહેવા દો ! જોગનવતી જરા રહેવા દો ! જોમનરસ વખતે ખાટો થઈ જાય તો સાકર ગળ્યો કરવાના કામમાં આવશે ! સહુણી શ્યામા નયનનાં ગાળુ મારી મારા જેવાને ધાયલ કરતાં જરા દયા સજો ! ”

“ જાઓ જાઓ શામળીઆ તમે તો હજુએ પણ એવા ને એવાજ રહ્યા ! પાતળીઆના અંતરના આંખળીઆ હજુએ નજ ગયા ! ” હાલને જોલતા તો સાડ આવડે છે મારા જેવી ખાળી-લોળીને વચનના કામ ન દેગો સમજ્યા ! હડીલા હું તો ખળી ખળી થાઉં છું, તમે તર ભ્રમર રહ્યા તે ફાવે ત્યાં ભમતા ફરો; પણ હું તો કુસુમની કાચી કળી વાલમજના વિરહ તાપે કરમાઈ જાઉં સમજ્યા કે મારા શ્યામસુંદર અદ્રકીશોર ! ”

ખરેખર સસારના તાપથી તપેલાને વાસ્તે બુઢાડી ચંચે-લીજનને અવાસ એક વિશ્રામ કામ છે. મારી મધુરી મોહનીના સુખકમળનાં દર્શન માગ જેવા અકળાએલા અમુઝાએલાને શાંતિદાયક અમોઘ સુખદાયક ઐશ્વર્ય છે. લલિતા તારે લટકે તો આ ચિત્ત ચોરી લીધું ! ”

“ મારા ચતુર તમારા પ્રેમ ચટકે તો આ કાળજું કોરી લીધું ! છગીલા તમારા છદ્દ તો કાંઈ ચોરજ પ્રકારના છે. લાલા

હોય આ પાનની ખીડી ! જેનાં લાગ્ય હોય તેનાજ મુખમા જાય !
લલેને મારા જેવી લાખો તૈયાર કરી મરી જાય; પણ જે લોગી
હોય તેનાજ લોગ સાડ ધરાવાય ! ”

“ શું મારી પ્રિયાના પાનની ખીડી ? ંહાલીના બહાલીના
પાનની ખીડી ! જોળનવત્તીના જોળન પાનની ખીડી, મધુરી
મોહનીના મોહ પાનની ખીડી ! આહાહાહા ! ત્યારે તો હું પૂરો
લાગ્યશાળી ! અરે અહોલાગ્ય મારા કે ચબેલી અત્યારે થયા
દર્શન તારા ! મારી મીઠી મેના તારા પાનની ખીડી હું પ્રેમથી
સ્વિકારી આરોગ્ય છું. રસીલી તું પણ તેની દહેજત ચાખતી
જા ! અલબેલી તુ પણ રસની મીઠાશ મુખમા મૂકતી જા. ”

“ વાહરે બહાલા આજ મને કૃતાર્થ કરી ! વારી જાઉં રે
મારા વરણાગીઆ આજે આ બહાલીને બહાલાના મુખકમળમાંના
ચાવેલા તબોળની મીઠી પાનની ખીડી મળી ! ”

“ કહો મારા ચિત્તડાની ચોર ચબેલી છો તો ખુશીમાને ? ”

“ મારા મનડાના મોર, મારા કાળજની કોર આપના
દર્શનથી હું સદા ખુશીમાંજ છું. ”

“ ચબેલી તુ કહે ના કહે પણ તારાં નખરા તો ખસ
જાલીમ જાદુ લ્યાજ છે ! તને જે એકવાર જુએ તે તારોજ થઇ
જાય ! તારાથી કેઈ કાળે પણ ન્યારો તો નજ થાય ! ”

“ ત્યારે અલબેલા તમે કેમ ન્યારા ને ન્યારા રહો છો ?
મારા મોહન તમે કાં મારા નથી થતા ? ! ”

“ ચબેલી તું રહી પૈસાની ખ્યાસી અને હું રહ્યો પ્રેમનો
ખ્યાસી ! તું રહી તવંગર અને હું રહ્યો રક ! તું રહી સ્વતંત્ર

અને હું રહ્યો પરતંત્ર ! કાંઈ લક્ષ હાથમાં આવે તો અહીં લાવી તારાં ખીસ્સાં તર કરાવી બે ઘડી બજારની મીઠાઈ જમી મો ગળ્યું કરી રસ્તે પડીએ ! કાંઈ ખાલી હાથે હમેશાં અવાય નહિ ! ”

“ શુ બોલ્યા મારા લટકાળા તમે શું બોલ્યા ? ફરી બોલો ફરી બોલો ફરી ! તમે પ્રેમના ખ્યાસી અને હું ચૈસાની ઉપાસી ! વાહરે બહાલા તમારો ન્યાય ! પ્રેમના કીડા તમે અમે તો ડોળા ગમારજ એમને ? લક્ષ્મીનાં કૂદા એમજને ? જાઓ જાઓ છખીલા જોજો હવે ફરીથી એવું બોલતા; હું તો લક્ષ્મીને લાત લગાવું એવી છુ. હું તો મનની ઉપાસી છું, પ્રીતિની ખ્યાસી છુ સમજ્યા કે મારા સુંદર વર સલુણા ! ”

“ અ બેલી તારું કહેવું પણ ખરૂં છે અને મારું કહેવું પણ ખરૂં છે ! માળાના મણકા બધા એકના એક ! તમે લોકો ધનનાં ઉપાસી તે સદા ધનમાજ મરવાના અને અમે પ્રેમના પતંગીયા તે તેમાજ પ્રજળી ખાખ થઈ જવાના ! જો કે બધા સરખા નથી હોતા, પાંચ આગળીઓ સમાન ન હોય, ગુણકા ગુણકામાં પણ ફેર હોય છે. તું વધારે ઘડાએલી અનુલવી અને કાંક પ્રીતિના સસ્કારવાળી જાતવાન બાળા છુ. કાંઈક જાતવાન છું તો મારા જેવા બે ઘડી અહીં આવી પરખતું પાણી પી આપ્યા જાય છે ! ”

“ અરે આતે શું કહેવાય મારા ચંદ્રકીશોર ! આ બધી અતુરાઈ ક્યારે શીખ્યા. આ આલાકી અને બોલવાની છટા કેની પાસેથી પ્રાપ્ત કરી ? વાત વાતમાં કાળજી કાપવાના કીમીયા તો સારા આવડે છે હો, મારા જેવી અલેતીને ફેસલાવતાં સાંરે

શીખ્યા જણાવ્યો છે; મને બનાવી પ્રતાવી અને છેતરી જઈને છળ કરી તીણો મારતાં અચ્છો આવડે છે હોંકે ! બંબરની મીઠાઈ ખાનારા અને પરખતું પાણી પીનારા તમારા જેવા વર-ણાગીઆ તો મેં કોઈ ન દીઠા હોંકે ! ”

“ ત્યારે ચતુર ચંબેલી તારા જેવી લટકાળો લલિતા પણ મેં બીજી કોઈ ન જોઈ ! શું વાત વાતમા સામાને મીલાવતાં આવડે છે ! નયનના નખરાંથી થનકે થનકે શું નચાવતાં આવડે છે, મંદમદ હસતાં હસતાં સામાના હૈયાં શું ઉથલપાથલ કરતા આવડે છે ! મારી મધુરી આ બધી વિદ્યા હું તારી પાસેથી શીખ્યો ! દુનિયામા જે કાંઈ મોહની ચતુરાઈ મીઠાશ કામણ-દુમણ વશીકરણ મત્ર કે જાદુ કે જે કાંઈ પ્રેમચતુરાઈ કહેવાય તે બધાંની તું એક શાળા છું; અરે મારા નયનની કીકી પ્રીતિની તો તું એક દેવી છું. હું તો તારા જોબન મંદિરનો એક પ્રેમ પૂજારી છું. પ્રીતિની દેવીનો એક ભક્ત છું. ચંબેલીના ચિત્તમાં રમણ કરતો એક પ્રેમી પોપટ છું સમજી કે મારી મધુરી મેના ! ”

“ ઓહો અલબેલા આજ તો કાંઈ ખૂબ ખુશાલી અને રંગમા લાગે છે હોંકે ! કોઈ દેવસ આવા પ્રસન્ન ચિત્તના જણાયા નથી, કહો આ લુડીને શો હુકમ છે ? ”

“ બોલ મારી ચિત્તહર ચંબેલીજન ! હાલમાં કાંઈ તારી પાસે નવીન સુદો છે ? ”

“ સુદામા શું જોઈએ છે, મારા મીઠા મહેરામણ ! ”

“ વગર વીધેલું મોતી, વણ ચાખ્યું મધ અને સુધ્યા વગરનું કુસુમ ! ”

“ શું કહો છો મારા કામણુગારા ? આજતો કાંઈ કુસુમની કળી શોધવા નીકળ્યા જણાવ્યો છોને ? ”

“ મેં તને કહ્યું જ હતું ! કેમ તું એટલી વારમાં બૂલી ગઈ ! જો કાંઈ બુલબુલતું બગ્ગું હાથ લાગે તો મને ખગર આપજે કે જેથી તારો અને મારો બેઠો પાર થાય ! ”

“ ઓહો અલબેલા શું કાંઈ શિકાર શિકાર હાથમાં આવેલો છે ? ”

“ તારે તેતું શું કામ છે ? મને માત્ર ગતાવ એટલે જ કામ પાર થઈ જાય ! ”

“ ખ્યારા મને કહો તો ખગ કે એવો માલને સોદાગર કોણ છે ? ”

“ અરે તારી પાસે આવી જે કોઈ સો દાવ લણે તે તારો સોદાગર, સમજી કે મારી હીલોળત ! ”

“ બહુ આમ બતાવતા શું કયો ! પૂરેપૂરી રાત કહોને એટલે જ કાળજે ટાંકક થાય ”

“ શું કહો છો મારી અંબેલીજાન, જેને જોમતવંતી મને પણ જોળનીઆની જાળમાં ફસાવી ન દેતાં ! ”

“ અરરરર ઓય ઓય બહાલા હું તો તમારાથી વાજ આવી ! તમને પણ લગવાને મારા જેવી સો અંબેલી મારીને એક અંદ્રીયોર અંપકલાલા બતાવ્યા જણાય છે ! ”

“ અંબેલી, દોસ્ત અંબેલી, આ વખતનો શિકાર થણો લારે છે ! જો મારા મનમાં મળી ગઈ તો લાલ તારો અને મારો બેઠો પાર ! અને જો કાંઈ અનુરાઈ અક્ષાવી તો ચાલ રાખજે કે

ચાલો ચતુર હું તમને પ્રેમની પૂતળી બતાવું. જો જો હમણું
તેની હાડ છેડ કરશે નહિ, કામ બહુ સફાઈથી લેવાનું છે.
હાલમાં તો તેનાં દર્શન કરી આખને ઠંડી કરો ! ”

“ ચાલો મારી મનહરણી ચંબેલીબન ચાલો, તે ક્યાં છે
તે બતાવો ! ”

“ જુઓ આમ આ બાબુ આવો, બહુ ધીમેથી પગલા
લરી આવજો. જરા પણ બખડાટ ન થાય; સંભાળજો મોહન
જરા પણ ધબકારો ન થાય; તે હમણાંજ જંપી છે, અત્યાર સુધી
તેની સાથે મેં માથું ફેડયું છે. જાણો છોને નવીન અવસ્થામાં
આવેલી નવલ મુઘ્ધા કાંઈ એમ ને એમ ઝટ લઇને વશ ન થાય,
એ તો અંતરમાં હા હા અને આનંદમાં ના ના, ઉંહું ઉંહું અને
છણકા રીસકામાં રમ્યાંજ કરે ! ઘડી ઘડીમાં તેના રંગ નવા ને
નવાજ બતલાવ્યા કરે; માટે બહુ ફેસલાવી લડાવી લડાવીને
કામ લેવાનું છે સમજ્યા કે ? જુઓ આ કાચની બારીમાંથી
નજર કરો ! પેલી આરામચેરમાં જ પેલી જણાય ! જોઈ કે ?
કહો, છેને બુલબુલનું બન્યું ! ”

“ અરે ચંબેલીના કામમાં તે કાઈ મણા હોય ! તું ક્યાં
બુલબુલથી ઉતરે એવી છે કે તે પણ બુલબુલથી ઉતરે એવી
હોય ? ! લ્યો ચાલો બડાલી તમામ કામ પસાર થશે. હું જેવી
માગતો હતો તેવીજ તે બાળા જણાય છે. તું જરા તેને ધીમે
ધીમે પ્રીતિના ચાળા શિખવતી રહેજે એટલે ઝટ જાળમાં પંખી
ધકડાઈ જશે. ”

“ લ્યો ત્યારે ચાલો અહીંથી પેલા ખંડમાં; આપણી વાત-

ચીતથી સે નાનૂત થશે તો વળી કાંક વધારે વહેમાઈ જશે.”

“ હા ચાલો હવે હમણાંજ વિક્ટોરીયામાં બેસી મારો નવલકીશોર જુગલકીશોર શેઠને લઈ ચડી આવશે, બેજે જાન જુગલકીશોર શેઠને અચ્છી તરેહથી નવીન પ્રકારના નખરાથી મિલાવી લેજે.”

“ અરે વળી તેમાં તે મને કાઈ કહેવું પડે. નખરા કરવાં એ તો મારો રાત દિવસનો ધંધો છે.”

“ ચોડો દ્યો અંબેલીજાન શેઠ તો આવી પહોંચતા જણાય છે, જુઓ પેલી વિક્ટોરીયા પૂર ઝડપે આપણા લણી આવતી જણાય છે.”

“ ચોડો ચાલો ત્યારે આપણે તેમના સત્કારની તૈયારી કરીએ.”

“હા ચાલો તેમના સત્કારમાં આપણું કલ્યાણ સમાએલુંછે.”

“ આ પ્રમાણે પ્રપચજાળ ગિછાવી સર્વ પ્રકારના સાહિત્યની તૈયારી કરી અંબેલીજાન અને ચંદ્રકીશોર જુગલકીશોરની રાહ જોવા લાગ્યાં. જોતજોતામાં વિક્ટોરીયા અંબેલીના મકાન આગળ આવી ઉભી રહી. નવલકીશોર જુગલશેઠને લઈ અંબેલી જાનના મકાનના આળ પર ચઢ્યો. દાદર પર પગ મૂકતાજ અંબેલી અને ચંદ્રકીશોરે શેઠનો સારી રીતે માનપાત અને પુખ્ત હારથી સત્કાર કર્યો. જુગલકીશોર પણ અંબેલીના સત્કારથી સારી રીતે પ્રસન્ન થઈ ગયો. અંબેલીએ શેઠનો હાથ ઝાલી શેઠને પ્રેમથી દોરી બુલાવે એસાર્યા અને પોતે પણ તેમની સોડમાંજ બેઠી. સામસામા આરામચેરમાં નવલકીશોર અને ચંદ્રકીશોર

એકા; અને એક બીજાની ખબર અંતર પૂછવા લાગ્યા. ચંદ્રકીશોર શેઠની સારી રીતે ચંબેલીને ઓળખાણુ આપવા લાગ્યો, તથા તેમની શ્રીમંતાઈ અને ગૃહસ્થાઈનાં હૃદયહાર વખાણુ કરી શેઠને તથા ચંબેલીને ખુશ કરવા લાગ્યો. શેઠ પણ પોતે સ્વર્ગના ભુવનમાં ધિરાળ્યા હોય તેમ સારી રીતે મનમાં મગન થઈ મલકાવા લાગ્યા, અને ચંદ્રકીશોરને ધન્યવાદ આપવા લાગ્યા ! ”

“ કહો શેઠ સાહેબ છો તો આનંદમાને ! ? ”

“ આ આનંદના ધામમાં આનંદ સિવાય બીજું કંઈ હોયજ નહિ ! આ પરમ શાન્તિના સ્થાનમાં સર્વત્ર શાન્તિજ વિદોકાય ! ”

“ ચંબેલી જેવી તું કેવળ પ્રીતિની ખ્યાસી છું એવા અમારા જુગલકીશોર શેઠ પણ દ્રક્ષા પ્રેમના ઉપાસી છે, શું શેઠનો સ્વભાવ, શી તેમની ખાનદાની, શી તેમની ઉદારતા, અને શું તેમનું ગંગાજળ જેવું નિર્મળ હૃદય ! એમને તો જે ઓળખે તેજ ઓળખી શકે ! એકદમ તેમની કાઈ કીમત થાય તેમ નથી, એતો લાંકયું રતન છે, માણુ જેવડું મોતી છે. ”

“ હું પણ તેમજ માનું છું, શેઠના મુખ ઉપર એવી મોહીની છે કે જે એકવાર તેમને જુએ તે તરતજ શેઠનું થઈ જાય. મારા હૃદયમાં પણ તેમની મનહર મૂર્તિ સજ્જડ જડાઈ ગઈ છે. હવે ઉખેડી શકાય તેમ રહ્યું નથી. ”

“ ચંદ્રકીશોર હું તમારો જેટલો ઉપકાર માનું તેટલો ઓછો છે. ચંબેલી તો એક અજબ પ્રેમની પુતળી છે. તેનાં સાકર જેવાં મીઠાં વેણુ જેમ જેમ હું સાંભળતો જાઉં છું તેમ

તેમ મારા મનમાં કંઈ ચોરજ પ્રકારની ઉર્મિ ઉત્પન્ન થાય છે. અમારા જેવા શ્રીમંતોને વાસ્તે એક આવું સ્વર્ગનું પ્રેમમંદિર જોઈએ ખરું ! સસારની આધિ વ્યાધિ અને ઉપાધિથી કંટાળેલા મનુષ્યોને વાસ્તે અંબેલીનો સમાગમ એક પરમ શાંતિ-મદન જેવો થઈ પડે છે ! આપણે તો હવે જાણે ઘડી આ સ્નેહ મંદિરમાં અંબેલી દેવી પાસે પ્રેમસજ્જન ગાવાને સાહે આવવાના !”

“ ઓહો અહોભાગ્ય મારાં ! તમારા પગલાં મારા જેવી પામરને ત્યાં ક્યાંથી થાય ? એવાં તે મારાં ક્યાંથી પૂન્ય હોય કે અહીં રોજ તમારા જેવા નર રત્નો પધારે ! શેઠ હું હવે તમારીજ છું. આ ભાગ્યશાળી ચરણકમળની સેવા કરનારી એક પામર હુંડી છું !”

“ અંબેલી, હવે જે મેં તને વાત કહી હતી તે ખુલ્લખુલ્લના બચ્ચાને પ્રેમર્પિતરમાંથી બહાર કાઢો, લાવો શેઠની સમક્ષ રજુ કરો. શેઠ તેના વાસ્તે ઘણા આતુર છે તે સુખથી કંઈ કહી શકતા નથી, પણ તેમનું હૃદય તે જાળાને નિરખવાને ઉછાળા મારી રહ્યું છે !”

“ શાગાશ અકકીશોર તું પણ હૃદયનો નાચુ છે મનની વાતને એક પળમા કંઈ શકે તેવો પ્રવીણ પ્રેમી છે. ”

“ જેવો શેઠ સાહેબનો હુકમ ! તમે અહીં ગિરાજો. હું તેને સમજાવી દેસલાવી આ ખંડમાં લાવું છું. ”

“ અંબેલી જરા વાર ઉભાં રહો. દયો પહેલાં આ પાત્ર હાલરની નોટો એકવાર પેટીમાં મૂકી દો. પછી તિરાંતે કાર્ય કરો !”

“ અરે હા હાં-શેઠ કાંઈ નાત્રી નાચ છે. મને આપનો

પાડો ભરંસે છે. તમારી કદરદાનીની વાત આ વિશ્વમાં થાય તેમ નથી !”

“ અરે પહેલાંએ આપવું અને પાછળથીએ આપવું, માટે લઈ લ્યો પહેલાં !” તમારા જીવને શાંતિ વળે અને મારા જીવ-નેય નીરાંત થાય !” પૈસા સળંગી વાતની પ્રથમ ચોખવટ કરી હોય તો કાર્યની સમાપ્તિ વેળાસર અને સારી થાય ! !”

“ અરે વારીજાઉં મારા ઉમરાવદીલના સરકાર ! ! આપ તો કોઈ અજ્ઞાન પ્રીતિના સરદાર છો ! ! તમારી તુલનામાં તો કોઈ અમરણધી પણ ન આવી શકે ! ! લાવો તમારું કાંઈ અપમાન ન થાય ! !”

“ લ્યો ગણી લ્યો ! પ્રીતિની વાતનો કાંઈ ઉધાર હોય ?”

“ કેમ શેઠ સાહેબ દુનિયા જોઈ ? કેવી કેવી પ્રેમની મૂર્તિઓ નજરે પડી આવે છે ? શેઠ પ્રેમ આગળ પૈસો તો એક કીડી છે. અરે પૈસાને તો કુતરા પણ સૂઘતાં નથી ! !”

“ સત્ય છે. ચંદ્રકીશોર તમારું કહેવું સત્ય છે. હું તો રાત દિવસ મારી શેઠાણીનાં રીસામણા મનામણાંથી કટાણી ગયો હતો. એક કુળવાનનું બીજું અને વંજી રૂપમાં રવૈયું ! ! સાચું એનો તે તાબીયો શી રીતે ઉઠાવાય ! ! કાં રૂપના ગુલામ કે કાં ગુણના ગુલામ ! જ્યાં રૂપ અને ગુણ બંનેની ખામી હોય ત્યાં તે અહોરાત્રી પ્રેમના નામનો થંગ વગાડવો અને જીવંતર બગાડવું એ કેવી રીતે બને ! ! કાંક મારા પણ પૂર્વનાં પૂન્ય ઉદય થયાં કે મને તમારો સમાગમ થયો ! ! આવું સુખ અને શાંતિનું સ્થાન તમારા જેવા મિત્ર વગર બીજો કોણ શોધી

આપે ! વિશ્વમાં મિત્ર તો એક વાતનો વિસામો છે. ”

આ પ્રમાણે હાજી હા અને મુખની મીઠાસની વાતોમાં અદ્રકીશોર નવલકીશોર અને ભુગલકીશોર શેઠ એ ત્રણે જણાં શુંથાયાં. અબેલીજાન પણ પાંચહજારની નોટો પેટીમાં મૂકી ઉમંગલેર કુદનના ખડમાં ગઈ અને તેને જાગ્રત કરી સમજાવવાના નિશ્ચય પર આવી.

—“ કુદન હવે જરા જાગ ! જાહેન કાહી બની મારી બે શિખામણની વાત સાલજા. હાથે કરી જાંદગાની ધૂળ ના મેળવ ! ઘેર બેઠાં ગગા આવી છે તો તેમા સ્નાન કરી પવિત્ર થા. લક્ષ્મી ચાંદસો કરવા આવે ત્યારે મુખ ધોવા જનાર જગતમાં મૂરખ કહેવાય સમજી ! ”

“ અરે ઈશ્વરની ખાતર મારો કેહો મુકો ! ! મને આવજની રાત અડી પડી રહેવા ઘો, પ્રસાત થયે હું મારો રસ્તો કરી લઈશ. અબેલી અબેલી તમે પરમાત્માથી કરો. અરે પાપનાં ડગ લરતાં બહુજ વિચાર કરો. સ્વર્ગ અને નર્ક અહીંઆજ છે. પાપની અદાલત પણ અહીંઆજ છે. સારા ખુરાં કાર્યનાં ફળ પણ અહીંજ મળે છે. ઉપર કશું નથી, જે છે તે અહીંઆ નીચેજ છે. જોખનના મદમાં છડી મદાધ ન થાઓ. જોખન એતો એક નદીનું પૂર છે. જોતજોતામાં ઉતરી જશે. હાથે કરી માનવ જીવનની કાયાને નરકમા ન ખરડો. જાઓ જેવા આવ્યા તેવા ચાલ્યાં જાઓ, મારી પાસે તમારું કંઈ પણ નહિજ વળે. હું અધમ કાર્ય આદરનારી લાલચુ સાહસિક મલીન મનવાળી અમળા નથી. જાઓ ચાલ્યાં જાઓ ! ”

“કુદન, તું મારૂં સખત અપમાન કરે છે. તું મને ઓળખે છે કે હું કોણ છું? હું એક કાળી નાગણ છું, જેના ઉપર કોધાયમાન થઈ તેનું તો આવીજ બન્યું સમજવું. જેની પાછળ પડી તેનો જીવ લીધેજ છુટકો થવાનો! મારે સમજી જા. તારા લાયક એક ખાનદાન કુલીન શ્રીમંત રત્ન વર હાથ આવ્યો છે. ચાલ મારી સાથે આગળ થાં તેની સાથે તારૂં દીલ જોડી સુખી થા. આ બધું અવિચારીપણુ જવા દે, છોકરવાદી તણ દે, સમજી જા. જગતમાં કોઈએ કુંવારી જીવગી ગાળી છે કે તું ગાળવા તૈયાર થઈ છું. કોઈ કોઈની પાછળ ગયું છે કે તું જવા તૈયાર થઈ છું!! ખૂદ જરા ધીરી થા. સમજ, ગઈ ગુજરી વિસરી જા, અને હું કહું તેમ તું કર!!”

“મેં જેને મારો કહ્યો છે તેજ મારો થશે!! તે જો મને મળશે તો હું તેને મળીશ. નહિ મળે તો - તેની પાછળ મારી જીવગી અર્પણ કરીશ. મને હવે જગતમાં બીજું કંઈ જોઈતું નથી. જો પરમાત્માની મારા ઉપર દયાદ્રષ્ટી અને કૃપા કટાક્ષ હશે તો તે મારા હીરાને મેળવશે, અને નહિ મેળવે તો ત્યાં સુધી આ શરીરમાં જીવ રહેશે ત્યાં સુધી તેના નામનું ગાન કરી જાપ જપી મારું આયુષ્ય પૂર્ણ કરીશ હું બીજું કંઈ માગતી નથી. મારે બીજું કંઈ જોઈતું નથી અને જગતના કોઈ પણ વૈભવમાં મારી વાસના હવે રહી નથી. દુઃખની મને નવાઈ નથી સુખનો મને સંતોષ નથી; મારે હવે ઉપકારનો બદલો અપકારથી ન લેશો. મારા સુખની તમે હિમાયત ન કરશો.”

“કુદન તારે મારી ઇચ્છાને આધીન થવુંજ પડશે. જો

તુ સમજીને માનીશ તો સૌ સારા વાનાં થશે, અને હઠ કરીશ તો તારા ઉપર જળરજસ્તી ગુજરવામા આવશે મેં જે ધાર્યું છે તે હું કર્યા વગર નહિજ રહું, માટે સમજીને મારી આગળ થા. ચાલ પેલા ખંડમા!! સારા સારા વસ્ત્રાલકાર જે હું તને પહેરવા આપુ તે પહેરી લે, અને જરા ગાણીઠણીને મોં મલકાવી મારી સાથે ચાલ!! જરા દુનિયાને જોતાં શીખ!! જોળનની મીઠી મઝા માણી લે!! પ્રીતિના પરમ સ્વાદને ચાખી લે!!”

“મેં તમને એકવાર કહ્યું કે હું એકની બે નહિ થાઉં, તમારે જોઈએ તો મારો જીવ લ્યો; અને મારો છુટકારો કરો. તમારી લાલચમા દેવતા મૂકો, અને તમે જેને સાફ માનો છો તે તમારી બંતે લોગવી લ્યો!! મારા આગળ હવે પછી જો કંઈ અયોગ્ય ઉચ્ચાર કરશો તો હું જીભ કરડીને તમારી સમક્ષ મારો પ્રાણ આપીશ, ત્યુ નહિ કરવાતું તો નહિજ કરે!!”

“એમ! એટલી બધી મગજમા તુ ખુમારી રાખે છે?”

“હા એમ એમ!! હું ધર્મ અને નીતિને વાસ્તે જેટલી રાખી શકાય તેનાથી પણ અધિક ખુમારી મગજમા રાખું છું, તમારાથી થાય તેટલી જળરજસ્તી તમે ગુજારી લ્યો, અરે મારો પ્રાણ લેવાની જો તમારામાં શક્તિ હોય તો તે પણ લઈ લ્યો!! હું તમારી તલમાત્ર પણ પરવા ધરતી નથી, સમજ્યા!!”

‘ ઠીક ઠીક તેનો પણ હું તને ચમત્કાર બતાવું છું. રાંડ તારા જેવી તો મેં કંઈ કંઈ ચકલીઓ પકડી પકડીને ખાંજરામા પૂરી દીધી; અને ગારોગાર કંઈ કંઈ શાખીનોને વેચાતી આપી દીધી તો તું તે કોણ મારી વિશાતમાં!! ચાલ રાંડને આજ

રાતોરાત બેશુદ્ધિની દવા કલોરોફોર્મ રૂમાલમાં છાંટી સુંઘાડી
 બેશુદ્ધ બનાવી ખારોખાર શેઠને ઘેર મોકલી દઉં અને જેટલા
 ખેરવી લેવાય તેટલા દામ શેઠ પાસેથી ખંખેરી લઉં” રીસમાંને
 રીસમાં ક્રોધ ભરી ચંબેલી કુદનને ખંડમાં પૂરી ખારણાને તાણુ
 મારી દમામમાં બુગલશેઠના ખંડમાં ગઈ, અને કુદન સખંધી
 ત્રણે જણા સાથે મસલત ચલાવા બેઠી. આમ કુદન પણ ચંબે-
 લીથી ચેતી ગઈ અને મનમાં વિચાર કરવા લાગી કે જરૂર
 ચંબેલી રાતોરાત મારા ઉપર ગજબ ગુબારશે અને બુલમ કરી
 મારા શીયળ ઉપર ત્રાપ મરાવશે, માટે જેમ મુઠીઓ વાળી
 નસાય તેમ દુર્જનથી દોઢ ગાઉ દૂર ભાગવું; પાપીઓથી વેગળા
 સારા. કુસ ગતમાં ક્ષણવાર રહેવાથી પણ ધર્મ અને નીતિનો
 નાશ થાય અને વખતે જાન પણ જાય, માટે ભુ ડાથી દૂર રહે-
 વામાંજ કલ્યાણ સમાચેલું છે, એ પ્રમાણે મન સાથે વિચાર
 કરી નાસી જવાનો ઉપાય તે શોધવા લાગી. તેણે ખંડની તમામ
 ખારીઓ આગળ આવી ચોગરદમ દ્રષ્ટિ ફેંકી નાસવાની યુક્તિ
 શોધવા માંડી, ઘણીકવાર સુધી નાસવાનાં ફાંફાં માર્યા, પણ કાઈ
 પત્તો ન લાગ્યો, છેવટે ખંડની ડાબી બાજુની નાની ખારીમાંથી
 વાડમાં પડતું મૂકવું, અને વાડમાંથી રેલ્વે યાર્ડમાં કુદી રેલ્વે
 સંડક ઓળંગી જ્યાં નસાય ત્યાં નાસવું અને જે કાંઈ નજીકનું
 સ્ટેશન હોય આવે ત્યાંથી ટીકીટ લઈ દૂર દેશાવર લાગી જવું,
 એવો અંતિમ વિચાર કરી ખંડમાંથી જે કાંઈ રોકડ પૈસાનું સાધન
 હોય આવ્યું તે તમામ કળજના ખીસ્સામાં ઘાંતી લીધું, અને
 કઠણ મન કરી કાછડો વાળી ખારીમાંથી ‘શ્રીકુરી તારે શરણે’
 એવો પોકાર કરી વાડમાં પડતું મૂક્યું. કુદનના પડવાનો જળદો

ધગધગ રો થયો, ધગધગ થી તરતજ ચંબેલીજન અને તેના મલ-
લતીઆઓ ચમક્યા, અને એકદમ બધાં ખારીએ આવ્યાં;
ચંબેલીએ તરતજ કુંદનને નાસતી જોઈ. જોતાની સાથે ‘ કુંદન
ભાગી, ભાગી, પકડો, પકડો ’ એવી ખૂમો પાડતી ધગડ ધગડ
કરતી ખંગલા નીચે ઉતરી. આગળ કુંદન અને પાછળ ચંબેલી
ચંદ્રકીશોર નવક્રકીશોર અને જુગલકીશોર એ પ્રમાણે બધાંએ
જેમ નસાય તેમ નાસવા માંડ્યું. કુંદને પાછું વાળી જોયું તો-
બધાં તેને પકડવા પાછળ આવતાં માલમ પડ્યાં, આથી તે
ગભરાણી અને જીવ ઉપર આવી ખૂમ દોડવા લાગી. ચંબેલી
અને તેના સાથીઓ પણ સુઠીઓ વાળો જેમ દોડાય તેમ પૂર
ઝડપે દોડવા લાગ્યાં, છેવટે બધાં કુંદનની નજીકમાં આવી ગયાં,
કુંદને ઠોકર ખાધી અને પડી ગઈ પડતાની સાથે પાછી ઉભી થઈ
ગઈ અને જીવ લઈને રેલ્વે સડક ઓળંગવા માડી, એટલામાં
‘ રામ રાખે તેને કોઈ ન ચાખે ’ એ સૂત્રાનુસાર એક્ષપ્રેસ ટ્રેન પૂર
ઝડપે દોડતી આવી; ટ્રેનને આવતીજોઈ કુંદન ચમકી, ચમકતાની
સાથે ચક્રીત થઈ ઉભી રહી, એટલામાં બધા આવી પહોંચ્યા.
છેવટે મરવાના ઝતુન પર ચઢી લાઈને ઓળંગવા ગઈ, ચંબેલી
પણ લાખો હાથ કરી કુંદનને પકડવા ગઈ, એજીનના બફરના
એક આંચકે કુંદન બાજુપર પડી, અને ચંબેલી તથા તેના
મલલતીઆઓ પર થઈને ટ્રેન ચાલી ગઈ. ચંબેલી કપાઈ ગઈ
અને બધાં ચગદાઈ ગયા. વાંચકો આતે “ અગ્નિમા પડેલું
ચંદન કે કસોટીમાં ચઢેલું કુંદન ? ” ૩૧, ૨૧૨

છઠ્ઠો ભાગ સમાપ્ત.

દરેક કુટુંબને લાયબ્રેરીમાં ખાસ રાખવા જેવી

અને

ખાળ, યુવાન તેમજ વૃદ્ધ સ્ત્રી પુરુષોને

ખાસ વાચવા લાયક.

સ્ત્રીઓની રંગભૂમિ.

આર્થ ધરસંસાર વ્યવહારના આદર્શ નમુનારૂપ કલ્પના પ્રદેશમાં સંસારિક વિષયોના પાત્રો કલ્પી નિર્દોષ અને ઉપદેશક વિષયોને એવી સારી રીતે વિસ્તારપૂર્વક મીઠી અને મોહક ભાષામાં આલેખવામાં આવ્યા છે કે એક વાર તેને હાથમાં લીધા પછી અધુરું રાખવું ગમશેજ નહિ. સ્ત્રીઓએ વાંચી ખાસ ધરમાં રાખવા જોગ અને પોતાની પાછળનાં સંતાનોને ખાસ વંચાવવા જોગ ઉત્તમ પુસ્તક પાકુ સોનેરી પુઠ્ઠા સાથે કૃત્રિમત રૂ. ૧-૮-૦ પોષ્ટેજ ભુલું રાખવામાં આવેલ છે માટે આજેજ તેને મગાવી આહક થાઓ.

સોલ અજન્ડ

હરગોવનદાસ હરજીવનદાસ પ્રુક્સેસર.

—૨૬૩૦, ખાનકેર નાકા—અમદાવાદ.

તૈયાર છે ! સચિત્ર ! તૈયાર છે !

વીર યોદ્ધાઓનાં અપૂર્વ પરાક્રમ વાંચવાં હોય તો

જરા નીચે નજર કરો !

રત્નગઢની રંભા

ચાને

રણધેલા રજપૂત.

જેમા પ્રેમ વીર, શૂંગાર, કરૂણા વગેરે રસતો સમાવેશ કરેલ છે. વિપયાધ રાજનુ રાજ્યતંત્ર, વીર રજપૂતોની રાજ્યલક્ષિ અને સ્વદેશ પ્રતિ કુલિન કન્યાઓના અદ્ભુત પ્રેમનુ દર્શન, હિપચ્છી સ્વરૂપવાન અને અદરથી રાક્ષસી કામ કરનારી એક ખૂબસુરત બાલાના હૃદયદ્રાવક કૃત્યો, તેમજ રાજ્યલોભથી પવિત્ર માણસમા પણ થતો અદ્ભુત ફેરફાર વગેરે અનેક મનોવેધક પ્રકરણોનો તાદ્રશ્ય ચિતાર ચીતરવામા આવ્યો છે નીતિ, રીતિ અને સ્વદેશ પ્રીતિના જ્ઞાનને માટે આ પુસ્તક અવશ્ય એકવાર વાંચવું જોઈએ, જાતે વખાણવું તે મોના પર દોળ કેરવા સમાન છે સારા ગ્લેજ કાગળ પાકુ સોનેરી પુકું હોવા છતા કીંમત માત્ર રૂ. ૨-૦-૦ પોસ્ટેજ-શુદ્ધ.

સોલ એજન્ટ.

હરગોવિન્દાસ હરજીવનદાસ બુકસેલર.

૨૬૩૦, પાનકાર નાકા-અમદાવાદ.

સૈયાર છે !

તૈયાર છે !

મહાન લેખક રેતોદસની
કોર્ટ નામક નવલકથાનો અનુવાદ.

સંસાર શેત્રંજ

યાને
કરણી તેવી પાર ઉતરણી.

ભાગ. ૧-૨-૩

સાત્વિક, શુદ્ધ અને નિર્દોષ સાવનાઓથી ભરેલા હૃદયવાળા
અવિત્ર પુરુષ જ્યારે મોહરાજની માયાબળમાં સંપડાય છે, ત્યારે ઉત્ત-
રોત્તર તે કેટલો બધો દૂર, સ્વાર્થી, થઇ જાય છે, કાર્ય કરતી વખતે
તેને સારાસારતું જ્ઞાન જ્ઞાન છતાં લાચારીથી તેને કેવાં દૂર કર્યો કર્યો
પડે છે, તે દુનિયાની નજરે મહા સુખી ગણાતો હોવા છતાં પણ
અતરથી કેટલો બધો દુખી હોય છે, વિગેરે બાબતો દર્શાવનાર
ચૈતન્યદેવ, અને માયાવી આ બે પાત્રો આ નવલકથાના સમાર-
ણના ના પટ ઉપર કેવા કેવા દાવ-પેચ રમે છે, માયાવી કાર્યનું
ફળ દર્શાવી ચૈતન્યને તે ન કરવા કહે છે, છતાં તે માયાબળમાં
સંપડાઈ તેની પાસે કૂંઠા કર્યો કરાવે છે, પોતે ઉત્તરોત્તર નરક પ્રત્યે
આલ્સો જાય છે અને આખરે પોતાની કરણી પ્રમાણે ફળ પામે છે,
તેનો સાક્ષાત્ ચિતાર આ નવલકથામાં છે પાકા સોનેરી પુંઠા સાથે
ભાગ ૧-૨ દરેકની કીંમત માત્ર રૂ. ૧-૮-૦ ભાગ ૩ બે
કીંમત રૂ. ૨-૦-૦ પોસ્ટેજ જુદું.

સોલ એજન્ટ.

હરગોવિંદદાસ હરજીવનદાસ બુકસેલરઃ

૨૬૩૭, પ્રીતકોરનાકા-અમદાવાદ

સંસારને દયર્થી ખનાવનાર અત્યુત્તમ, તેમજ
વિક્ષાનવર્ગમાં વખણાયેલી રસિક અને
બોધક નવલકથા

સચિત્ર. **મિલન-મંદિર.** સચિત્ર.

કુટુમ્બ ક્લેશથી મુક્ત થયા પછીનારે, સગાજાલાઓને
સ્નેહની પ્રાપ્તિ કમવવાની પછા ગમનારે, ધન્યથથેને દેવી
મદિમા બાણુવાની છજાસા ધગવનારે, આદર્શ સતી યવાની
પ્રજા ગમનાર ખોદેનોએ, ગુણિયસ ગૃહિણી થવાની પછા
ગમનાર સ્ત્રીઓએ અને વિયગવામના ગમનાનુ અનિદ
થયેલુ નંવાની પછા ગમનારે આ નવલકથા અવશ્ય
વાચવીજ નંદાએ

આ નવલકથા એક વખત કુટુમ્બમાં વંચા-
વ્યાથી સંસાર સોનાનો થયે અને અશાન્તિપૂર્ણ
સંસારમાં શાન્તિના તરંગો ઉછળશે. મોનેરી પુત્ર
છતા કીંમત રૂ. ૨-૦-૦ પોચેજ છુદ્ડ.

સોલ એજન્ડ

હરગોવિનદાસ હરજીવનદાસ બુકસેલર.

૨૬૩૦, પાનકોર નાકા-અમદાવાદ.

જનસમાજમાં ખાસ વખણાયેલી નવલકથાઓ.

ગુર્જરી-મુખાર્જીની શેઠાણી સચિત્ર	૨-૦-૦
મિલન-મ દિર (સચિત્ર)	૨-૦-૦
કુમુદકુમારી (સચિત્ર)	૨-૦-૦
રતિસુદરી (સચિત્ર)	૨-૦-૦
રતનગઢની ર લા (સચિત્ર)	૨-૦-૦
સરોજમુદરી-સુધરેલો જમાનો	૧-૮-૦
શ્રીઓની ર ગમૂમિ	૧-૮-૦
સ સાર શેત્ર જ ભાગ ૧ લો	૧-૮-૦
સ સાર શેત્ર જ ભાગ ૨ નો	૧-૮-૦
સ સાર શેત્ર જ ભાગ ૩ નો	૨-૦-૦
કર્મ-ખન્ધન યાને વિધવાની કર્મકથા	૧-૮-૦
વીર રોકોડ (વિરગસથી ભરપૂર)	૧ ૧૨-૦
વિધિનું વિધાન (સચિત્ર)	૧-૮-૦
કુદન અને કુચુમ ભાગ ૧ થી ૮	
દરેક ભાગની	૧-૪-૦
સરસ્વતી (સામાજિક નવલ)	૧-૪-૦
વનવાસિની (ઐતિહાસી)	૨-૦-૦
કુસુમલતા	૧-૦-૦
કુલિનકાન્તા	૧-૦-૦
કુસુમકુમારો	૧-૦-૦
માનવ રાયતાન	૧-૮-૦
પ્રેમપિન્નર કે ખુની ખ જર	૧-૮-૦
સન્મિત્ર કે રાયતાન	૧-૦-૦
વસત-વિહાર (ગજલોનો ભ હાર)	૧-૪-૦